

ÄLVSBORGS LÄNSMUSEUM
KULTURHISTORISK BYGGNAD SINVENTERING

NR:35

SVENLJUNGA KOMMUN

1985 1989

Omslagsbild: Kulturlandskap vid gården Mellanbäck,
Bäck 1:3 1 Håcksviks socken.

LÄNSSTYRELSEN **St j**
LÄLVSEBORGE LÄN fr» **1988**

RÄTTELSE

Bokens fastighetsbeteckning Rätt fastighetsbeteckning

Hillared	Läggared 2:3	Läggared Nilsagården 2:3
	Läggared 2:56	Gälared 2:56
	Läggared 3:7	Läggared Starkagården 3:7
	Läggared 5:2	Läggared Svennagården 5:2
	Läggared 7:35	Läggared 7:35
Holsljunga	Stråvik 14:1	Bredgården 14:1
Redslared	Guttorp 26	Guttorp Lillegården 2:6
	Haga 1:10	Haga Övregården 1:10
	Reaskäl 2:2	Reaskäl Mellongården 2:2
	Redslared 1:4	Redslared Nedergården 1:4
	Billeberg 3:6	Billeberg Torstensgården 3:6
Sexdrega	Källered 1:20, 1:36	Källered 1:20
	Ringestena 1:7	Ringestena Stommen 1:7
	Ringestena 2:3	Ringestena Svalegården 2:3
	Ringestena 2:6	Ringestena Svalegården 2:6
	Ringestena :18	Ringestena Per Olsgården 6:18
	Sexdrega 1:1	Sexdrega Prästegården 1:1
	Sexdrega 1:1	Sexdrega Prästegården 1:1
	Sexdrega 1:8	Sexdrega Prästegården 1:8
	Sedrega 1:18	Sexdrega Prästegården 1:18
	Svenljunga 4:154	Svenljunga Landbogården 4:154
Svenljunga	Svenljunga 1:28	Moga 1:28
	Amundtorp 2:2	Amundtorp Storegården 2:2
Ullasjö	Amundtorp 3:12	Amundtorp Skattegården 3:12
	Hulaåkra 2:1 m fl	Hulåkra Mellongården 2:1 m fl
	Kärrsgärde 1:2	Kärrsgärde 1:6
	Kärrsgärde 1:4	Mansås 1:2
	Ullasjö 1:2	Ullasjö Stommen 1:2
	Brännegärde 1:12	Passarp 1:12
Örsås	Strömsfors Bruk 1:2 m	Tranemo Kommun
	fl Strömsfors Kapell	Astarp Mellongården 2:14
	2:14 Astarp 3:14	Astarp Landbogården 3:14
	Örsås 1:3	Örsås Storegården 1:32
	Örsås 4:1	Örsås Högagården 4:1
	Örsås 6:1	Örsås Stommen 6:1
	Örsås 6:2	Örsås Stommen 6:2
	Örsås 6:10	Örsås Stommen 6:10

KULTURHISTORISK BYGGNADSINVENTERING NR 35

SVENLJUNGA KOMMUN

1985 - 1989

Älvsborgs Länsmuseum

Vänersborg

1989

"Allmänt kartmaterial från Lantmäteriet.
Medgivande Ö 39-29-89.

Kartorna i denna rapport är godkända ur sekretessynpunkt
för spridning.
Lantmäteriet 1989-04-07.

Foto ur älvsborgs Läns museums/Vänerns borgs Musei arkiv om
ej annat anges.

Fotoarbete: Ola Eriksson, läns museet.
Trestads Kopia, Vänerns borg.
Carlssons Tryckeri AB CW, Vänerns borg.

Utskrift: Anmarie Norrman, läns museet.

Tryck: Länsstyrelsens Offsettryckeri, Vänerns borg 1989.

ISSN 0280 - 5189

SVENLJUNGA KOMMUN

Sexdrega

/Roasjö

Nb_c st

„ i -venlj

S u r / n Redslared g a

...1 t

j \i"---LRevesjö

,7 -- 1-

↑ Holstjunga i Örsås

e

„SVEKLJUNGA“

) - - , \-- () --,

/ -r.”

/

? Östr 1-acksvik

fJ

a MiiLick k

it

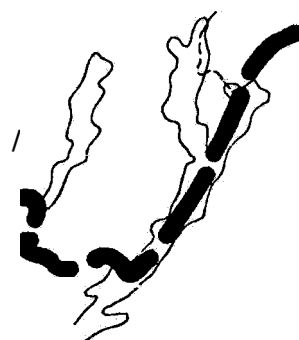
/ri I(A

fl

kardaktev
ii,,

e /

e

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

INLEDNING.....	5
HISTORISKÖVERSIKT	
Äldre etenåldern.....	7
Yngre stenåldern	11
Bronsåldern.....	11
Järnåldern.....	13
Medeltid - Nyare tid..	17
BYGGNADSTRADITION PLANTYPER	
Det sydgötiska huset.....	36
Framkammарstuga.....	37
Enkelstuga - med sidokammars..	38
Enkelstuga av förkökstyp... ..	39
Parstuga.....	40
Dubbelkammарstuga.....	41
Salsbyggnad.....	43
Dubbelradhus.....	
Ekonomibyggnader.....	46
BYGGNADSTEKNIK	
Stomkonstruktion.....	48
Fasadmateriал..	48
Färgsättning.....	49
Takmateriал....	50
Ytterdörrar.....	52
Fönster.....	53
Snickarglädje.....	54
Husgrund.....	54
Trädgård	55
KULTURHISTORISKT VÄRDEFULL BEBYGGELSE	
Miljövärde.....	58
Kulturhistoriskt egenvärde	59

BEVARANDEFÖRSLAG.....	62
-----------------------	----

FÖRTECKNING ÖVER SAMTLIGA KULTURHISTORISKT VÄRDEFULLA FASTIGHETER INOM INVENTERINGSOMRÅDET...	63
--	----

BESKRIVNINGAR

Hillaredssocken	70
Holsljunga socken-.....	82
Håcksviks socken.....	92
Kaivs socken	125
Mjöbäcks socken	144
Mårdaklevs socken	156
Redslareds socken	166
Revesjö socken	174
Roasjö socken • • • •	183
Sexdrega socken	186
Svenljunga socken.	204
Ullasjö socken . •	219
Örsås socken...	231
Östra Frölunda socken ...	261

FÖRUTSÄTTNINGAR FÖR BEVARANDE

Lagar till skydd för kulturmiljön... ..	280
Speciallagstiftning	286
Kulturminnesvårdens organisation .	290
Ekonomiska stödformer	293

VÅRD AV ÄLDRE BYGGNADER

Råd i byggnadsvård	300
Råd i färgsättning	307

LITTERATUR OM BYGGNADSVÅRD... .	310
---------------------------------	-----

LITTERATUR- OCH KÄLLFÖRTECKNING

Tryckta källor.....	312
Arkiv	314

INLEDNING

Älvsborgs Länsmuseum har under åren 1984-1985, på uppdrag av Svenljunga kommun, utfört en kulturhistorisk byggnadsinventering i hela kommunen där samtliga fastigheter har besiktigats. Inventeringen har varit selektiv och endast de fastigheter som bedömts ha ett visst kulturhistoriskt värde har fotodokumenterats och beskrivits.

Av inventeringsområdets ca 3500 fastigheter, har ca 500 fastigheter dokumenterats och ca 6230 fotografier har tagits. Bearbetningen av materialet har resulterat i ett urval av kulturhistoriskt värdefull bebyggelse. Tillsammans med arkivstudier och genomgång av socknarnas historiska utveckling har arbetet resulterat i föreliggande rapport.

Rapportens syfte är främst att bilda underlag för det kommunala planeringsarbetet och att hjälpa till vid handläggningen av bygglovsärenden. I behandlingen av bygglovsärenden bär byggnadsnämnden det yttersta ansvaret.

I bebyggelsen återspeglas ett samhälles värderingar, sociala funktioner, lokala särprägel etc. Genom sina tidstypiska eller på annat sätt karaktäristiska drag utgör därför den äldre bebyggelsen en ovärderlig källa till kunskap om tidigare epokers förhållanden. Det är av stor vikt att de kulturhistoriska intressena redan på ett tidigt stadium förs in i det kommunala planeringsarbetet så att värdefulla byggnader och miljöer om möjligt bevaras.

Det är länsmuseets förhoppning att genom denna byggnadsinventering kunna sprida den insamlade kunskapen till en bred allmänhet och då särskilt till de boende inom området. Det är genom fastighetsägarens eget intresse som en byggnad har sitt säkraste skydd.

Inventeringens originalmaterial, blanketter, fotografier, kartor m.m. förvaras i Älvsborgs Länsmuseums arkiv, där det hålls tillgängliga för intresserade.

Fältarbetet utfördes under juni - november månad 1984 av Maria Löfgren och Ulf Stavare.

Rapporten har i huvudsak sammanställs av Maria Löfgren.

Inventeringen har bekostats av medel från Svenljunga kommun. Vänersborg i februari 1989

Maria Löfgren
Annalena Nordström

Geb-Koy

GÖMMER 1411C0..141-23.i: :// :MU LAFIR,Y,
IJS K, E:m J.r/.,JQ.

ESSUNGA
SODRA
LA SK E.: * " OBY(ELT NO. VLDUMI 14 5 6
LAKV
8.414NE¹⁵ S. P SU
STORA M LLEDI
13°-1/ il R C
AGMANSEKIP
H_ed
EIRSKA I MACPA
KYFI hal
D RA ÄRe7...1) L. JUNGA. IEGVENA
'KULL (.. " -IL.
NO JÄLLOYC
hr Il L L9 N_i C ^)ALGuTs:ij NNE.1 , 'S. I3J ORME SKÖLVEN E"
EIRISMEN ' N RAASVP
YLLESTAE
VISTORP
ERED •

STAD
KUL
MODIA
SÄPUNGA TAMTA
BORGSTINA
FRISTAD
VABRUM
ITIM
D:VA S
ARED
I TOLLSJÖJ
SKALLSJÖ
BOLLEB
BRÄMULI
H_d
TOARP
SÖDRA GÄLLSTAD
GRÖNAHÖG
ÖLSRENMA
DALSTORP
HYSSNA
SÄTTLA
KINNA
FINNEKUMLA
SÄM
MÄNS
SÖDRA ÅSARP
LJUNGSARP

BERGHEM
H_d
NOA
TORESTORP
OX
REVESJÖ
H_d
Ö FRÖLUNDA
MUSJÄSN
HÄCKSVIK
LEV

HA UM
FUTSKAL

ScSURTERY/
7 U

y '

HRACO

, HÄRADS- /I SOCKENKARTA och

- 1 Teckento*rklering
- landskbogräns
- haradsgrEins
- sockengräns

Karta efter S. Weilin 1854,
reviderad 1984

1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. 41. 42. 43. 44. 45. 46. 47. 48. 49. 50. 51. 52. 53. 54. 55. 56. 57. 58. 59. 60. 61. 62. 63. 64. 65. 66. 67. 68. 69. 70. 71. 72. 73. 74. 75. 76. 77. 78. 79. 80. 81. 82. 83. 84. 85. 86. 87. 88. 89. 90. 91. 92. 93. 94. 95. 96. 97. 98. 99. 100.

2.1ÄRD
ALVEKUL

GÄSEHD
HD
VEDENS HOJ
AS HD i^o
110-1A, 0 N
aatiwearky,
MARKSD

HISTORISK ÖVERSIKT

Svenljunga kommun omfattar i huvudsak sydöstra delen av det gamla Kinds härad. Namnet KIND har sitt ursprung i fornnordiskan och betyder ungefär "hemvist" för (en viss) ätt eller folkstam". I skiftliga källor uppträder namnet första gången år 1270.

Kinds härad är det största i Älvsborgs län. Redan i den äldre Västgötalagen uppges att där fanns 39 kyrkor och 38 socknar. Också socknarna var ytmässigt förhållandevis stora i synnerhet i den södra delen av häradet, vilket sammanhänger med den låga befolkningstätheten i området. Då varje socken skulle bäras upp av ett befolkningsunderlag, av lämplig storlek, blev följden att socknarna i de glesbefolkade skogsbygderna ofta blev flera gånger större än de i slättbygderna.

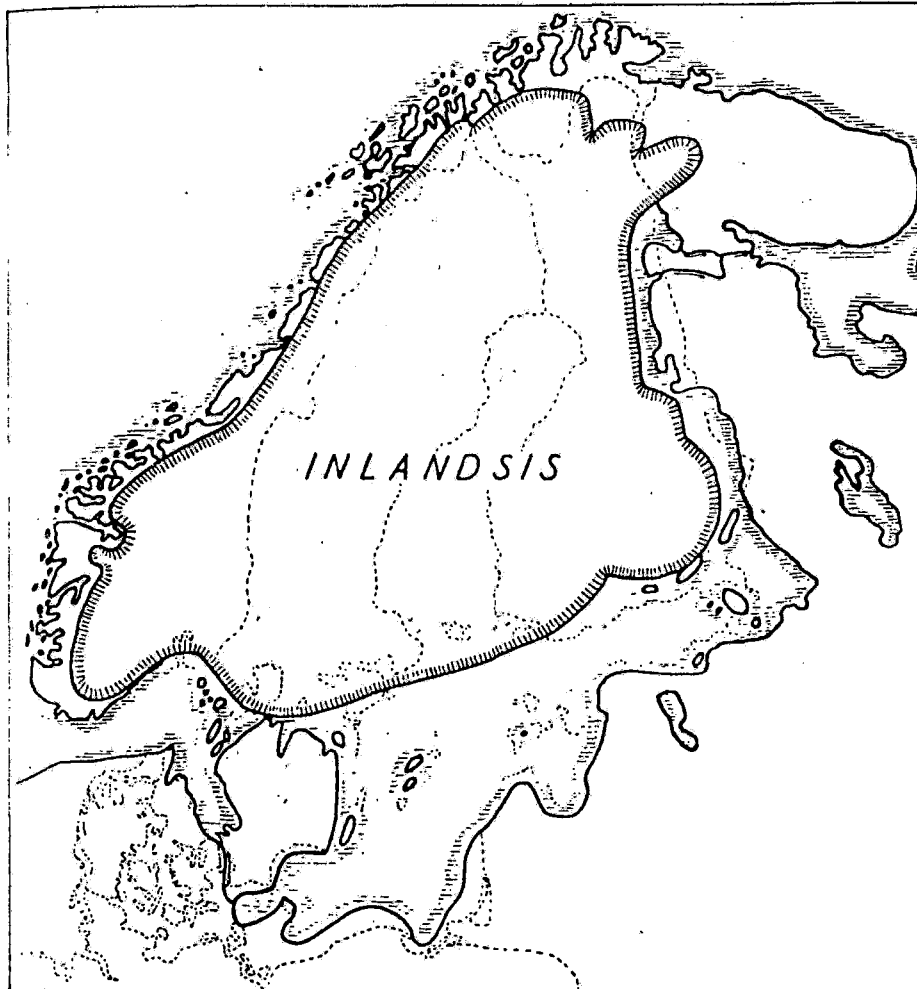
Kommunen omfattar idag 14 socknar: Hillared, Holsljunga, Håcksvik, Kalv, Mjöbäck, Mårdaklev, Redslared, Revesjö, Roasjö, Sexdrega, Svenljunga, Ullasjö, Örsås och Östra Frölunda. Topografin är omväxlande med skog och mossmarker, ofta brutna av höga långsträckta platåbildningar. Dessa sträcker sig i nordsyd eller nordost-sydvästlig riktning efter den senaste inlandsisens rörelseriktning. Området genomflytes från norr till söder av Ätran med dess biflöden Assman och Lillån och har dessutom stor sjörikedom varav Holsjön och Fegen samt Kalvsjön i söder är de största.

ÄLDRE STENÅLDERN

För cirka 10.000 år sedan var Sjuhäradsbygden en halvö alldeles nedanför sydsidan av inlandsisen. Denna hade då dragit sig tillbaka från Götaland och sydkanten av den mäktiga iskalotten över norra Skandinavien och Finland och hade tillfälligt blivit stående i höjd med mellersta Väneren och Vätten. Sjuhäradsbygden var således Europas nordligaste fastland vars yttersta udde sträckte sig ända fram till isranden. Både före och efter isens tillfälliga stopp genomgick landskapet stora och ständiga förändringar. Landmassan höjde sig när tyngden från istäcket lättade samtidigt som smältvattnet fick vattennivån att stiga. De delar av Sjuhäradsbygden som idag ligger bortåt 120 meter över havet täcktes dock aldrig av havsvattnet utan smälte fram direkt under isen.

De första människorna som nådde dessa bygder följde troligtvis renens vandringar. Sannolikt sökte sig Viskans och Ätrons fornfjordar inåt landet på sina jaktexpeditioner. De äldsta spåren efter människor i Sjuhäradsbygden består av skivyxor vilka återfunnits i Viskans dalgång, i nuvarande Borås stad strax nordost om Ulricehamn.

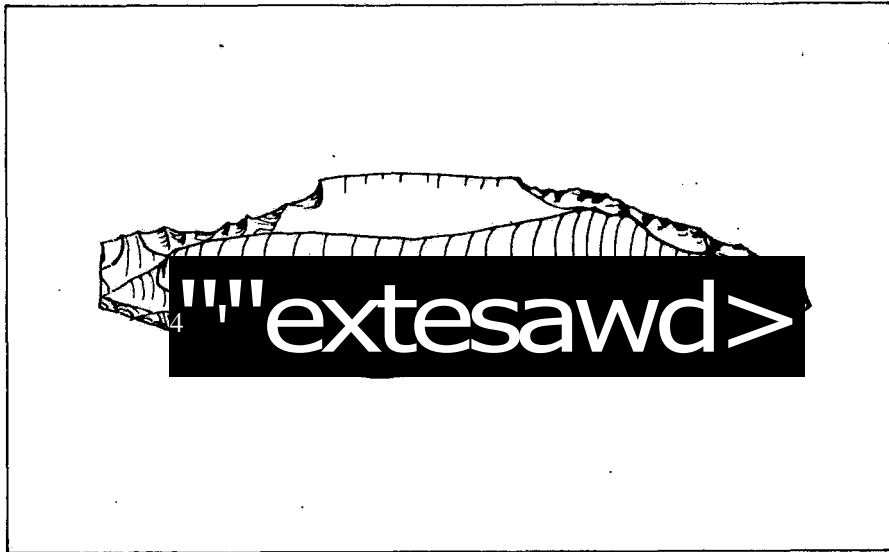
Tiden mellan isens avsmältning och 3000 f.Kr. brukar kallas för den äldre stenåldern men benämns idag lika ofta för fångststenåldern.

För 10.000 år sedan var Sjuhäradsbygden en halvö alldeles nedanför sydsidan av inlandsisen.

Ur: "Känn Sjuhäradsbygden", Del I, Arkeologi.

Bearbetat fyndmaterial och stenålderboplatser i nuvarande skogsbygder och oftast vid småsjöar i kommunen indikerar en tidig fångstnäring. Inte någon enda stenåldersboplats i Sju-häradsbygden är systematiskt utgrävd eller exakt daterad. Av fynd och boplatsernas belägenhet livnärde sig de första människorna i området på att fånga fisk, säl och skaldjur och att samla musslor och fågelägg. Vid Mårdaklev har återfunnits en tidig yxtyp kallad kärnyxa och i Ullasjö har fynd gjorts av mikrospån d.v.s. eggjar till harpuner och rester efter tillverkning av dem.

Det äldsta spåret efter människor i Sjuhäradsbygden; en kraftig pilspets i flinta. Pilspetsen kommer från Knätte socken norr om Ulricehamn och finns på Borås museum. Naturlig storlek. Teckning: Eva Crafoord-Jonsäter. Ur: "Känn Sjuhäradsbygden". Del 1. Arkeologi.

På några öar i sjön Fegen på holmarna kring Svinö, Hallö och Sandö gjordes i början av 1900-talet smärre utgrävningar varvid bearbetad flinta samlades in. Flintan är maximalt utnyttjad vilket är karaktäristiskt för ett område utan naturliga flintförekomster. De kortfattade rapporterna från utgrävningarna vid Fegen berättar att fynden hittades såväl på stranden som en halvmeter ut i vattnet. Många bitar är eldskadade. Av erfarenhet vet man att på platser med sådan flinta återfinns ofta eldstäder. I ett fall skriver utgrävaren om ett sotfärgat lager på en halv meters djup under markytan, som skulle ha kunnat vara ett lager med gammalt avfall från en boplats. Så pass mycket avfall tyder på att det inte bara var frågan om tillfälliga lägerplatser eller jaktstationer ute på öarna. Boplatserna ingår i ett mönster av lämningar i sjösystemen som börjar öster om Göteborg och sträcker sig bort mot det sydsvenska höglandet. Andra fynd visar på att varor bytes eller cirkulerade inom detta område eller avspeglar säsongs-omflyttningar. Exempel på handel eller cirkulation av varor är de lihultsyxor som i enstaka exemplar har återfunnits i Mårdaklev i Ätradalen. Lihultsyxorna är det första inhemska tillverkade yxorna med slipad egg som började bli vanliga på 4000-talet f.Kr. De är tillverkade av diabas som förekommer i stor mängd i Halle- och Hunneberg och lokalt i Bohuslän.

YNGRE STENÅLDERN

Den yngre stenåldern som omfattar perioden mellan 3000-1500 f.Kr. brukar också benämnas bondestenåldern. I stället för att följa villebrådet i sin omgivning lyckades människorna tämja vissa djurarter och i stället för att samla örter började man att odla speciella grössorter. Detta var ingen revolutionerande händelse utan en mycket långsam process. Att hitta konkreta spår av det äldsta åkerbruket är mycket svårt då det primitiva jordbruket bedrevs med ett minimum av tekniska hjälpmedel. Ett antal lösfynd av föremål som förknippas med jordbruk har dock gjorts i form av lerkärl, skärar och slipade yxor av flinta samt stenyxor med skafthål. Skafthålsyxorna är lokalt tillverkade och spridda över praktiskt taget hela Sjuhäradsbygden och alla stadier av tillverkningsprocessen är representerade.

En följd av jordbrukets utveckling eller i varje fall av större bofasthet är att en del döda begravdes i synliga gravmonument, uppförda av kraftiga stenhällar. Sådana gravtyper är dösar, gånggrifter och hällkistor. Vid sidan av detta gravskick förekom även s.k. flatmarksgravar där den döde grävdes ner i marken i individuella gravar. Denna sed anses representera den s.k. stridsyxekulturen. Det vanligaste sättet att begrava de avlidna mot slutet av stenåldern var dock i de ovan nämnda hällkistorna. De består av ett rektangulärt rum av resta stenar som ibland är indelat i flera rum med hål i mellan väggarna. Till skillnad från dösar och gånggrifter förekommer hällkistor i hela södra Sverige och i Sjuhäradsbygden ligger dom ett brett stråk längs sjösystemen. Av de cirka 80 hällkistor som är registrerade är inte mindre än 20 stycken utgrävda. I Svenljunga kommun återfinns 7 hällkistor i Redslared, Sexdrega, Östra Frölunda och Örsås socknar varav 2 har grävts ut. En i Revesjö på 1800-talet och en i Östra Frölunda år 1945. I hällkistorna som var familjegravar har enstaka fynd gjorts som tyder på en viss fjärrhandel.

Mot slutet av stenåldern försköts tyngdpunkten i Sjuhärads-bygdens kulturutveckling norrut från fornfjordars och sjöarna i gränsområdena.

BRONSÅLDERN

Redan under bronsåldern förekom metallföremål i Norden men det var först omkring 1500 f.Kr. som bronzen på allvar kom att utgöra ett betydelsefullt material vid sidan av stenen vid föremålstillverkningen. Brons är en legering mellan koppar och tenn. Eftersom råmaterialet för framställningen inte fanns tillgängligt i Norden måste en import ske söder ifrån. Varuutbytet med andra folk och kulturer påverkade i sin tur den inhemska samhällsstrukturen med både ekonomiska och sociala skillnader mellan människor som följd. Den sociala skiktning under bronsåldern avspeglas i bl.a. de närmast monumentala gravanläggningarna samt i gravgåvor från denna tid. Parallellt med metallhantverket och de utvidgade kontakterna med andra folk utvecklades också jordbruket som huvudsakligen var baserat på boskapsskötsel. Att identifiera och återfinna boplatser från bronsåldern är mycket svårt. Inga konstruktionsdetaljer såsom husgrunder har återfunnits i Sjuhäradsbygden. Genom utgrävningar på andra platser i Norden vet man dock att husen

säkerligen var s.k. långhus eller s.k. grophus. Långhusen var funktionsindelade med en bostadsdel och en förråds- eller bostadsdel medan grophusen som hade ett hyddliknande utseende hade skilda funktioner. Analyser från delar av Kinds härad visar att antalet gårdar under bronsåldern utgjordes av en till två gårdsenheter. Gårdarnas belägenhet har förflyttats efterhand som den jord- och boskapsbrukade marken utarmades. Vid bl.a. Gutturpsån i Redslareds socken återfinns ett grav- och boplatsoområde med en kombination av gravrösen och odlingsrösen.

De vanligaste gravformerna under bronsåldern var rösen, stensättningar och s.k. storhögar. Några gravar av den senare typen finns dock inte i Sjuhäradsbygden. Rösen och stensättningar förekommer däremot i en så stor omfattning att man kan tala om Sjuhäradsbygden som ett koncentrationsområde för dessa gravtyper i Västsverige. Rösena i Svenljunga kommun förekommer både enstaka och samlade i mindre grupper. Rösena är uppbyggda av i regel jämnstora stenar med en oftast markant välvd profil. I en del fall begränsas rösena av kantkedjor eller av vällagda brätten. Kistkonstruktionen utgörs av såväl trä som sten. Rösena är i regel belägna på åskränen eller på topplägen av berg och är företrädesvis knutna till större och mindre vattendrag. Den andra dominerande gravformen från denna tid är stensättningen med kal stenfyllning. Stensättningar förekommer rikligt över hela Sjuhäradsbygden. Ytterligare en gravform som kan kopplas till bronsåldern är skeppsättningen. Den enda skeppsättningen i Sjuhäradsbygden är belägen vid Mölnared sydost om Läggareds by i Hillareds socken. Den är 19 meter lång och 2,5 meter bred. De kantställda relingstenarna är 0,5 - 1,2 meter långa och 0,1 - 0,4 meter höga. Den östra långsidan av graven är bäst bevarad. Stävstenarna saknas.

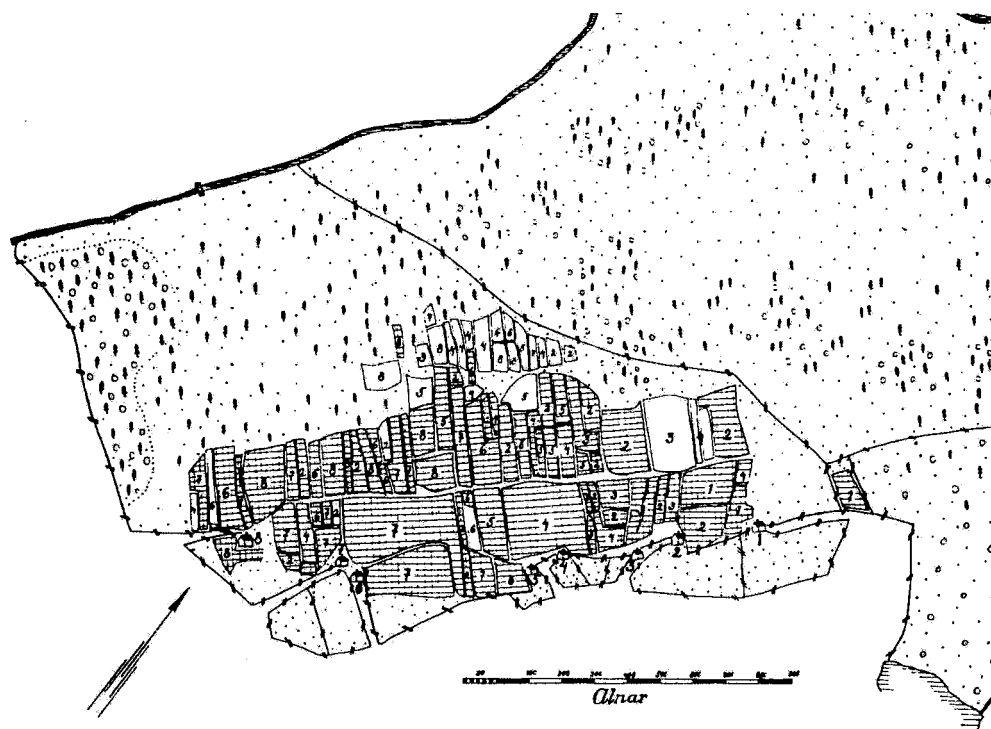
Hällristningar och skålgropsförekomster anses allmänt tillhöra bronsåldern. Hällristningar med fotsullliknande former och bandformiga ristningar har återfunnits på ett par ställen utmed Ätradalen i norr. Skålgropsförekomster förekommer däremot rikligt i Sjuhäradsbygden medan endast ett fåtal hällar har återfunnits i Svenljunga kommun och då i socknarna Örsås och Svenljunga. Skålgropar är runda, inhuggna gropar vanligtvis 2 - 5 cm i diameter och 1 - 3 cm djupa. Sannolikt har de fyllt ett religiöst -eller magiskt syfte. Vanligtvis ligger skålgropsförekomsterna i direkt anslutning till åkermark och allt talar för att skålgroparna och åkerytornas upptagande tillhör samma tid.

Merparten av påträffade bronsföremål i Sjuhäradsbygden utgörs i huvudsak av yxor men också svärd, dolkar och spjutspetsfragment har återfunnits. De flesta föremålen har hittats i Ätrans dalgång men fyndplatser finns även utmed Viskans nedre lopp. Vid en bro över Assman i Örsås socken har en kantyx påträffats. Yxan som är närmare 2 dm lång, påträffades på ca 1/2 meters djup i ån under en sten, vilket betecknas som ett närmast otroligt fyndställe för ett förhistoriskt föremål.

Avsaknaden av bronsgjutarföremål, såsom deglar eller gjutformar, från Sjuhäradsbygden kan tyda på att lokalt brons-hantverk ej har förekommit i dessa trakter. De bronsföremål som påträffats kan istället påvisa ett varuutbyte med andra områden. Viskans och Ätrans dalgångar med biflöden har därvid utgjort förbindelselänkar med omkringliggande bygder. Åarna har fungerat som kommunikationsleder och livsnervar för dessa bygder under hela den förhistoriska tiden och långt in i historisk tid. Ätran var bl.a. farbar från Hallandskusten ända upp till det centrala Västergötlands slättbygd.

JÄRNÅLDERN

Den period som vi kallar järnåldern inleddes ca 500 f.Kr. och varade till forntidens slut 1050 e.Kr. Övergången till järnåldern innebar markanta förändringar i klimatet som blev kallare och fuktigare under flera århundraden. Några större förändringar i florán och faunan skedde inte i någon större grad. Den största förändringen av naturen kom däremot människan att stå för. Skogarna glesades ut och ett öppnare landskap växte fram med åkrar, ängar, hagar, gårdsgårdar och vägar. Jordbruket fick en alltmer dominerande roll i ekonomin. I samband med jordbrukets expansion sker en reglering av åkrarna. Den äldsta åkermarken återfinns uppe på moränformationernas krön som hade en mer lättbearbetad odlingsjord än sänkorna, medan bebyggelsen uppfördes nedanför krönen på moränryggarnas ost- eller sydsidor. Vid Laggareds by i Hillareds socken finns välbevarade exempel på s.k. fornåkrar och den äldsta kartan över området daterad 1648 ger en god illustration till hur odlingslandskapet var utformat i Kind före de stora omvälvningarna under 1800-talet.

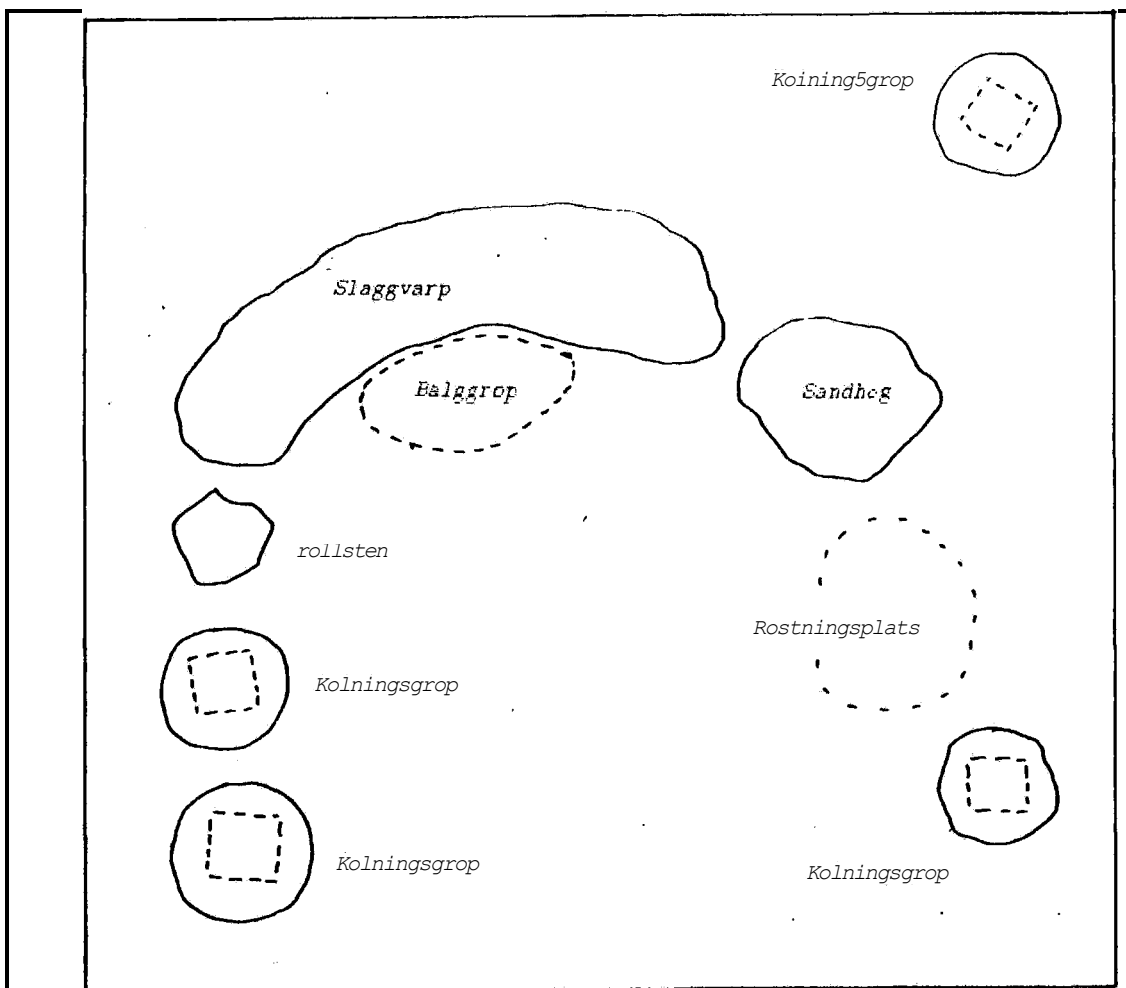

Laggared, Hillareds socken, Västergötland 1648. I närheten av gårdslägena finns stora blockformiga åkerytor. De långsmala åkerytorna förefaller ha tillkommit efterhand som uppodlingen sträckt sig allt längre från bebyggelsen. Kartan återgiven efter Erixon 1960. Skala ungefärligen 1:8000.

Åkermarken vid Laggared låg ursprungligen samlad på moränryggens krön medan gårdarna var uppförda som ett utsträckt pärlband lite neddraget från krönet på sydostsidan. Närmast varje gård fanns ofta ett större samlat åkerblock medan åkerbilderna västerut är uppsplittrade i smala tegar. Omedelbart norr och söder om 1600-talets åkermark har man vidare återfunnit områden med övergivna åkrar av äldre typ. Norrut sträcker sig fornåkrarna

ända upp till grannbyn Veka. Åkerytorna avgränsas från varandra av stenhägnader och terrasser. Vid brukningen användes årder. För att få maximal effekt av detta redskap, som till skillnad från vår tids plog saknar vändskiva, ärjades åkern på två led-der vinkelrätt mot varandra s.k. kryssärjning. En mindre del av åkerytan brukades varje år och lades sedan i träda innan man om 5 till 10 år odlade upp den på nytt.

Något hundratal år efter järnålderns början blev åkerbruket allt mer stationärt och samma åker brukades år efter år utan träde s.k. ensädesbruk. För att klara en sådan påfrestning på åkern krävdes ökad boskapsskötsel för att säkra gödsel-tillgången. Under den s.k. vendeltiden (600 - 800 e.Kr.) för-bättrades jordbruksredskapen med bättre plogar och införandet av liar istället för skäror. En av de näringar som det finns bättre möjlighet att få kunskap om genom arkeologiska fynd är hantverksproduktionen. Keramiktillverkning har t.ex. förekommit under hela järnåldern, lokalt på gårdarna. Ett annat viktigt hantverk har metallhanteringen varit. Från mitten av romersk järnålder ca 150 - 200 e.Kr. finns klara belegg för att en lokal metallhantering har förekommit i Sjuhärads-bygden. Sannolikt har de östra delarna av Sjuhäradsbygden och angränsande delar av Småland varit ett av de tidigaste områdena för järnframställning. Inom hela Svenljunga kommun

finns ett mycket stort antal lämningar efter primitiv järn-

Planskiss över järnframställningsplats.

Ur: "Lämningar efter lågteknisk järnframställning" i
"Arkeologi i Sverige 1985."

framställning. Han kan bl.a. nämnas Jälmån vid Örsås kyrkby där man återfunnit slagg och kolningsgropar. En förutsättning härför var den rika tillgången på sjö- och myrmalm. Ebbarps mosse väster om Svenljunga samhälle är en tänkbar råvarufyndighet. Vid en järnframställningsplats kan man återfinna en slaggvarp, som är en lumphög bestående av restprodukter från järnframställningen, kolningsgropar (två till fyra till varje slaggvarp, kvadratisk botten) fällsten (där den slaggbemängda järnklumpen som man erhöll efter avslutad blåsning bankades fri från slagg medan den fortfarande var varm) rostningsplats (antingen beläget nära slaggvarpen eller nära råvaran vid myr- eller sjökanten. Ibland användes samma rostningsplats till flera ugnar) malmupplag (beläget nära bläster-ugnen eller slaggvarpet) samt ugn (vanligtvis i närheten av slaggvarpet).

Fyndmaterialet från denna period påvisar en hög hantverkskicklighet. Ett fynd som genom sitt rika föremålsbestånd visar på en stor yrkessicklighet är det offerfynd som har påträffats i Vännebo i Roasjö socken. Fyndet består av en mängd olika föremål av silver, förgyllt silver, brons och järn varav flera utgörs av hästmunderingsdetaljer. Fyndmaterial från perioden visar på en omfattande handel även utanför Skandinavien. Nära Mårdaklevs kyrkogård har man funnit några mynt med arabiska tecken och på Ellebäckstorp i Östra Frölunda socken har framkommit två danska mynt med runinskrifter.

Under järnåldern sker en markant förändring vad beträffar de sociala förhållandena i samhället. Ett fåtal människor, under 10 % av den gravlagda befolkningen skiljer ut sig på ett påtagligt sätt vad beträffar begravningssätt, samt vad gäller gravgåvornas typ och antal. Samtliga avvikelser pekar på ett högre skikt i samhället med tillgång till ädelmetall och andra statusindikationer.

De vanligaste förekommande gravtyperna från järnåldern är runda torvtäckta stensättningar, högar, resta stenar och domarringar. Dom senare består av en rund eller något oval stenkrets med i regel kantställda stenar. De kan även vara fyrasidiga eller rektangulära. Ofta förekommer domarringar i kombination med resta stenar eller andra gravtyper såsom runda stensättningar. Som exempel härpå kan nämnas ett område utmed en gammal vägsträckning som delvis är formad som en hålväg i närheten av sockenkyrkan i Roasjö. Längs vägen som genomkorsar socknens centrala delar i nord-sydlig riktning återfinns tre mindre gravfält med domarringar, rösen och stensättningar.. Gravfälten är visserligen små men visar ändå på den gamla vägens betydelse redan under förhistorisk tid.

Mångfalden av gravtyper under järnåldern är stor och varierande. Här kan bl.a. nämnas domarringsgravfältet i Ring-stena i Sexdrega socken som uppvisar en annorlunda gravtyp med kvadratisk formade domarringar.

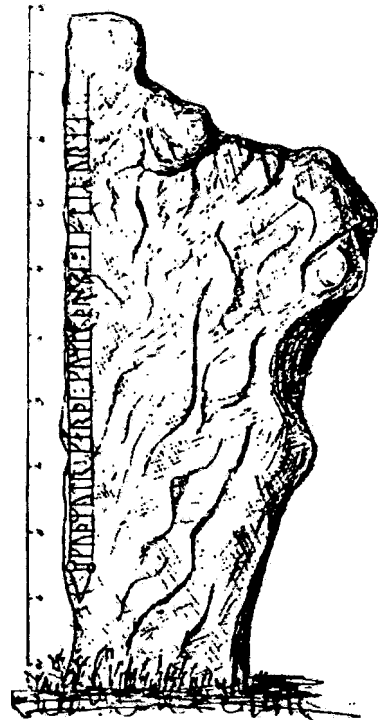
Under yngre järnåldern fr.o.m. ca 500 f.Kr. dominerar gravhögarna i gravfälten. Storleken varierar från ca 5 meter till 10 - 15 meter i diameter. Dessa "högrävfält" utgör begravningsplatser för intilliggande byar och gårdar som ekonomiskt, politiskt och socialt började formas under denna tid. Sådana by- eller gårdsbildningar fortlever i vår tid och utgör än idag centralområdena för den odlade bygden. Gravtypen utgör det sista skedet i den förhistoriska gravbyggartraditionen innan bygden kristnades och de döda begravdes på kyrkogårdar.

Under järnåldern förekom såväl jordbegravningar som likbränning. Först i slutet av Vikingatiden blev jordbegravningarna dominerande.

Järnåldersgravfält indikerar alltid en närliggande bebyggelse. Fram till mitten av romersk järnålder utgjordes bebyggelsen av små brukningsenheter spridda över en förhållandevis stor yta. Vid övergången mot romersk järnålder sker en stor förändring med en övergång från en- eller två gårdsenheter till byenheter. Bebyggelsen som blev mer permanent bestod av s.k. långhus, innehållande alla funktioner under ett tak.

Kulturkontaktarna med omgivningen gick liksom tidigare via främst Ätran men även via Viskan med biflöden. Om resor utanför hembygden kan man avläsa på bevarade runstenar. I Sjuhäradabygden finns ett 40-tal runstenar varav 2 stycken i Svenljunga kommun och socken. Inskrifterna på stenarna handlar vanligtvis om vem som reste stenen till vem och är ofta

Om som gäp löj ad offer sk...
 < WIKLI P MILL1M1 : >

ri

WIKLI P MILL1M1;

21k3-11k 4/11 i 7

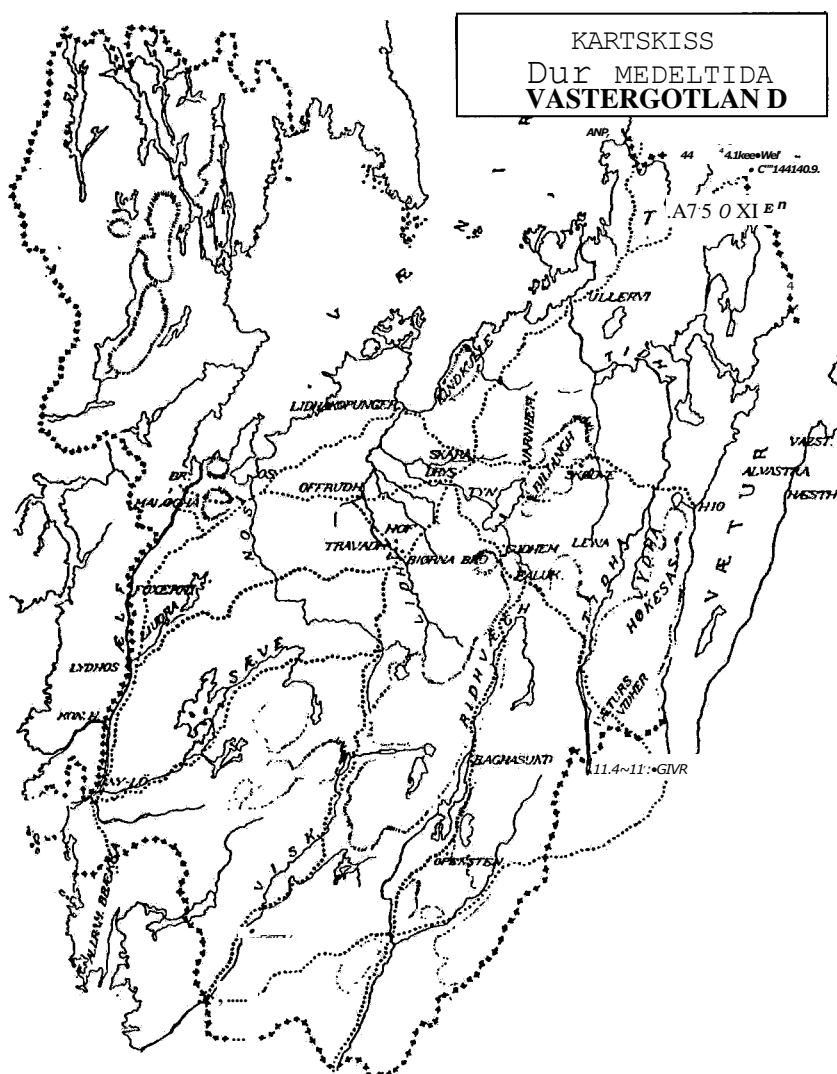
M1 .
 fill7 048 119 g ALs A 2 . • . I;
 e 1...:..4,
 rS... .., 4.. I ii . 7 - > • yr yr" f"" V-r;
 n it, g_r o e -tat e ... 4, 9, -). ' -1.. it, ...;

Runsten vid Herrekvarn i Svenljunga socken.
 Efter uppteckning i Rannsakingen.
 Efter teckning av Djurkloo.
 Ur: Sveriges runinskrifter 5:1.

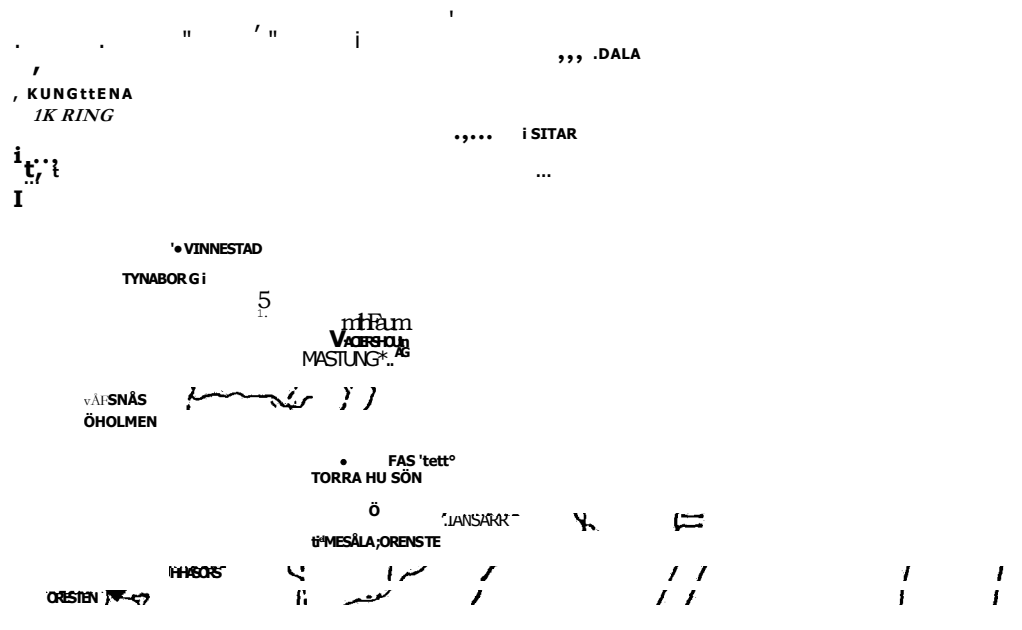
kopplade till en händelse. Stenarna placerades i terrängen på platser där många människor kunde se dem vid exempelvis vägar eller andra kommunikationsleder eller på gravfält. Många stenar har under senare tid flyttats till andra platser bl.a. till kyrkor. En av runstenarna i Svenljunga återfanns år 1887 i den gamla sockenkyrkans korrundel. Den är nu placerad på altarets forna plats. Inskriptionen på den andra runstenen vid Herrekvarn i Svenljunga socken lyder "Gudmund gjorde dessa kummel efter Umar sin son."

MEDELTID - NYARE TID

Under forntiden utgjorde som nämnts ovan sjöar och vattenvägar de viktigaste transportlederna. Under medeltiden var transportsättet och årstiden avgörande för vägvalet. Vägarna var vid denna tid knappast att betrakta annat än som gäng- och ridstigar och detta gjorde att transporter till lands var både besvärliga och tidsödande. Stigarna följde så lättframkomlig mark som möjligt och man sökte i möjligaste mån att undvika besvärliga passager vid sankmarker och vattendrag. I allmänhet sökte sig vägarna fram längs åsarna parallellt med vattendragen där marken var torrast och framkomligheten störst, s.k. höjdvägar. Dalvägarna som oftast är yngre går närmare vattendragen och är backigare och har mer sankmark som underlag. Under vinterhalvåret underlättades dock transporter av att man kunde utnyttja de frusna sankmarkerna och isbelagda sjöarna. Under medeltiden ökade Viskans och Ätrans betydelse som förbindelseleder mellan Ballandskusten och det inre Västergötland. Då Ätradalen består av ett moränlandskap erbjöd den goda möjligheter att färdas längs dalgången, under sommarhalvåret medan Viskadalen med sin relativt sanka terräng var ett bra alternativ att snabbt färdas genom landskapet på tillfrusna vattendrag och mossar vintertid.

Schematisk
SkLee
 övdr .
 Xintsbus fästnitg,

Västergötlands medeltida borgar. Efter B. Berthelson 1942.

Kindahus enl. G. Djurklous skiss 1868. Ur Berthelson 1942.

Omkring år 1000 e.Kr. skedde en centralisering av stadsmakten och de nuvarande nordiska rikena började ta form. Mellan Danmark och Sverige fanns vidsträckta, mestadels öde gränstrakter som var svåra att forcera för en krigshär och dessa erbjöd ur försvarssynpunkt ett kraftigt värn. Ödemarksgränsen utmärktes på 1000-talet med 4 - 5 gränsstenar.

Medeltiden präglas till stor del av dansk-svenska stridigheter under vilka de båda länderna ständigt gjorde anspråk på varandras territorium. Här hade givetvis gränsbygderna på ömse sidor om gränsen ett mycket utsatt läge. Särskilt utsatta var naturligtvis områdena längs de äldre vägsträckningarna som användes i militärt syfte för transporter av trupper och förnödenheter. Under medeltiden utgjorde Ätrons dalgång den viktigaste härvägen mellan Danmark och Västergötland. Den kom att benämnas "ridhvägh" ett namn som ännu lever kvar längs dalgången i "Redvägs" härad. Vid mitten av 1200-talet hade gränsstenarna vid Hallandsgränsen utökats till 102 och vid mitten av 1500-talet till 151. Ödemarksgränsen hade med andra ord ersatts av en gränslinje. Vid tiden omkring 1300 ansåg man att ödemarksvärnet behövde förstärkas. Detta skedde genom att ett antal fästen och fasta hus anlades vid viktiga passager och väglinjer.

Ett av dom viktigaste gränsfästena uppfördes vid sammanflödet av Ätran och Lillån i nuvarande Östra Frölunda socken. Fästet kallat Kinnahus eller Kindahus, Kindaholm eller Kinnaholm (ej att förväxlas med Kinnaborg i Kinna socken, Marks kommun) är som lämning den äldsta och mest komplicerade av Västergötlands alla medeltida borgar. Fästet omtalas för första gången år 1306 då det förgäves belägrades av en dansk härstyrka. Under medeltiden omgavs borgen av vatten och sankmarker vilket gjorde den mycket svår att inta. Borgen omfattade tre "plataår" som var försedda med vallar och åtskilda av vallgravar. De nuvarande borgresterna visar en i det närmaste fyrkantig anläggning med 100 - 150 meters sida. Dess huvudfront är riktad mot öster där en tredubbel försvarslinje bildas genom vallar och gravar. Den yttre vallen har varit försedd med flankeringstorn, och liknande har förekommit även i den andra försvarslinjen av vall och grav. Kärnfästningen består av en fyrkantig plata i nordöstra hörnet av anläggningen. Här syns lämningar av flera byggnader bl.a. ett stenhus, sannolikt av tornkaraktär. Den till synes mycket osymmetriska anläggningsplanen förklaras av att borgkärnan ligger med två sidor mot den nuvarande respektive en äldre flodbädd av Ätran. Den bild som nu kan utläsas av Kinnahus är sannolikt präglad av flera bebyggelseskeden, där flankeringstornen säkerligen härstammar från den sista (?) stora ombyggnaden omkring 1448. År 1452 belägrades Kinnahus återigen av danskarna. Borgen omnämns för sista gången år 1493. Möjligen drabbades den av samma öde som Öresten (i nuvarande Skene socken, Marks kommun) som förstördes vid ett danskt anfall år 1502.

I Östra Frölunda socken återfinns även en befästningsanläggning bestående av jordvallar och en vallgrav vid Hornhaga 6:5, en skansanläggning med jordvallar och en naturlig förskansning vid Yttre Hid samt en 190 meter lång jordvall vid Skönabäck.

I Kalv socken finns rester av en befästningsanläggning vid Sandön Gravön 1:1 samt en borganläggning bestående av minst 5 huslämningar vid Näs 1:3.

Skansanläggning strax norr om Klevens gästgiveri i Mårdaklevs socken.

I Mårdaklev socken finns två skansanläggningar och en jordvall vid Kleven 1:2 och 1:3. Den ena skansen består av en kvadratisk skans med en utlöpande jordvall medan den andre omfattar en jordvall i vinkel.

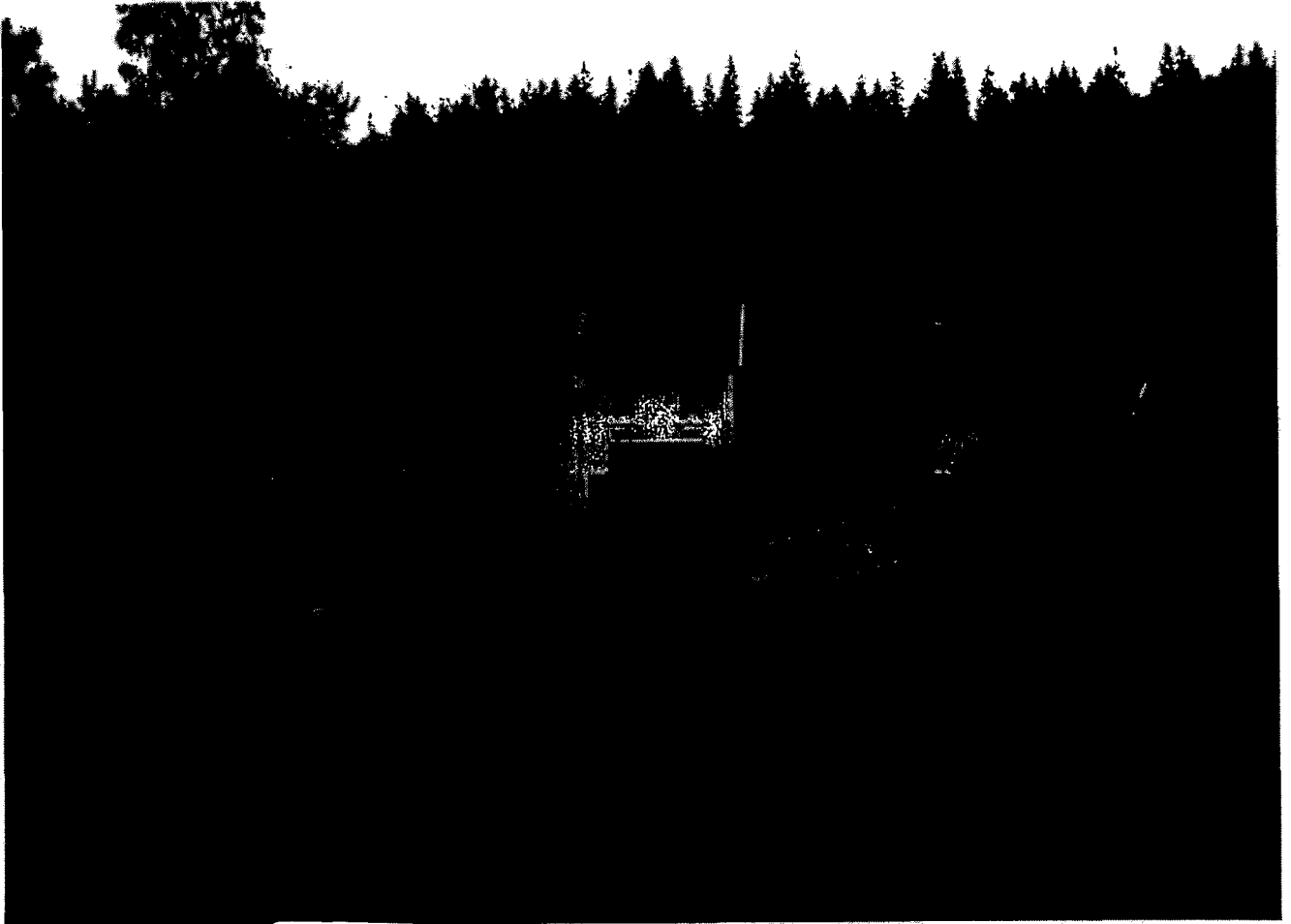
I Revesjö socken slutligen finns en 540 meter lång vall benämnd "Dannevallen" vid Flenstorp 1:8. Kriget mellan Sverige och Danmark under medeltiden och början av nyare tiden fördes i huvudsak om gränsfästningarna. De belägrades och periodvis erövrades ett eller flera. De ständiga härjningstågen gick främst ut över Västergötland, Småland och Halland. Krigens syfte var att utplåna eller flytta riksgränsen men de ledde aldrig fram till något bestående resultat. Riksgränsen syntes vara oflyttbar.

Gränsbygderna hemsöktes mycket svårt i samband med gränsoroligheterna framför allt under Nordiska sjuårskriget på 1560-talet och Kalmarkriget på 1610-talet.

Under de trots allt många fredliga perioderna rådde det ekonomiska och kulturella förbindelser mellan de båda rikena. Under medeltiden utvecklades en icke obetydlig hand mellan Halland och de angränsande delarna av Västergötland där de äldre vägsträckningarna fyllde ett merkantilt behov som kraftigt gynnade gränsbefolkningen. Under 1500- och 1600-talen fick denna gränshandel ett kraftigt uppsving. Förbindelserna

över gränsen var livliga. Stora delar av Västergötland och Småland exporterade sitt produktionsöverskott över de halländska städerna och fick från dessa stora mängder av sina nödvändighetsvaror.

Vid gränsen upprättades det tullplatser. En av de mest trafikerade på den svenska sidan var Klev i Mårdaklev socken där också ett gästgiveri är känt sedan 1650-talet.

Klevens gästgivargård anlades på 1650-talet invid Ätrastigen med lagom skjutshåll från Gunnarp strax söder om dåvarande riksgränsen.

Genom bevarade tullprotokoll kan man konstatera att exporten från Kindsbygden under 1500- 1600-talen främst bestod av smör, ost, talg, kött och fläsk, hudar och skinn samt levande djur. Med andra ord boskapsprodukter och boskapshandel.

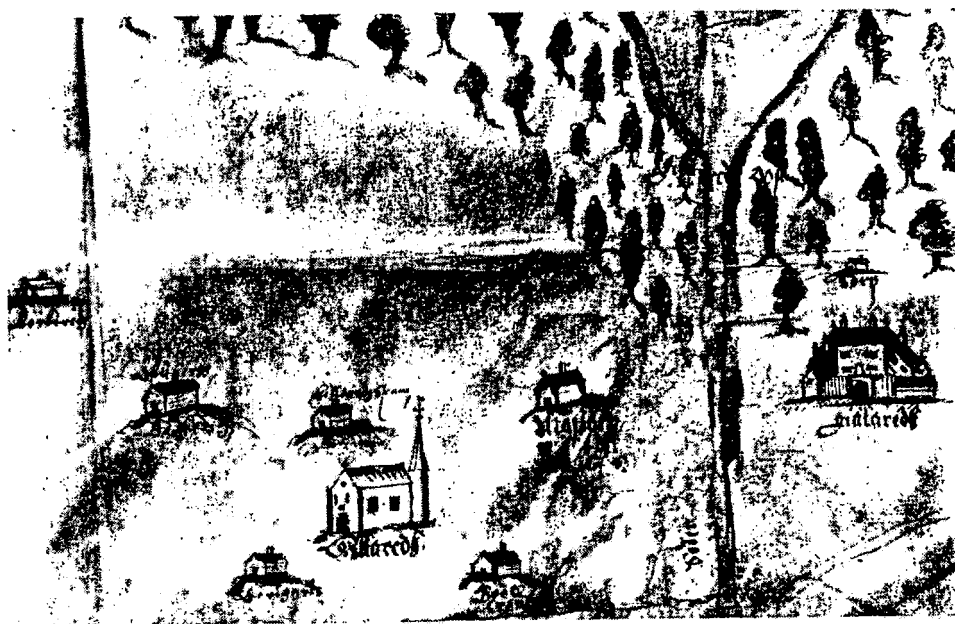
Vid freden i Roskilde år 1658 blev de skånska landskapen svenska varvid den gamla riksgränsen utplånades.

Den magra jordmånen har i Svenljunga varit avgörande för jordbrukets utformning. Under 1500-talet var åkerbruket svagt utvecklat med såväl ringa arealer som låg avkastning. Åkerarealen begränsades till förmån för ängar och betesmarker som i stället upptog en exceptionellt stor yta. Jordbrukets tyngdpunkt låg således inom boskapskötseln och inte inom åkerbruket. Skogen har här spelat en stor roll då den utnyttjades framför allt som betesmark. Troligtvis var stora arealer täckta av betes-skadad skog och landskapet hade ett annorlunda utseende jämfört med idag.

Förutom boskapsskötsel var även järnhanteringen en dominerande näringsgren i Kinds- och Marks härad under 1500-talet. Smedskonsten var också väl utvecklad och vid denna tid började man hämta råvaran från Bergslagen bl.a. i utbyte mot oxar. Sannolikt har även garveri- och träslöjd haft en viss betydelse.

Under tidig medeltid tycks en nykolonisation av södra Västergötlands skogsbygder ha skett. Den troliga orsaken härtill var sannolikt en överbefolkning av slättområdena vilket tvingade människor att söka nya bosättningar i de kringliggande skogsbygderna.

Naturförhållandena gjorde även där boskapsskötseln till den viktigaste näringen.

Detaljer från en gammal karta i Torpa gårdsarkiv, troligen från 1600-talets mitt, visande Gälareds sätesgård samt Hillareds kyrka med kyrkbyns gårdar och det bekanta Gälareds os vid sjön Såkerns sydspets.

Ur: "Från Borås och de sju häraderna" 1957.

I äldre tid hade adeln en dominerande ställning i Kinds härad. Erik XIV som ville omge sig med ett hov av "lysande män och anrika namn" instiftade greve- och friherrevärdigheterna. Grevskapet Bogesund som omfattade bl.a. stora delar av Kinds härad tillhörde under 1500- och 1600-talen ätterna Tre Rosor och Stenbock. För att ge de nya herrarna ståndsensliga boställen beslutade Erik XIV att grevarna skulle ha minst tre, friherrarna minst två och vanliga adelsmän minst ett frälsesäteri. "Frälseäta" utökades efter hand med ytterligare jordköp varvid vissa socknar kom att bestå till övervägande delen av frälsejord. Genom Johan III:s "privilegier" år 1569 säkrades adelns ställning ytterligare genom att bl.a. deras jord befriades från vissa ekonomiska bördor.

Gammalsjö säteri i Kalv socken hade i äldre tid ett betydelsefullt läge intill den dansk-svenska riksgänsen.

Karl XI:s reduktion år 1680 kom dock att få ödestigna konsekvenser för många adelsmän. Många frälsegårdar drogs bl.a. in till indelningsverket och kom att bli officerboställen. Ännu efter reduktionen fanns dock 102 frälseäterier i Sjuhäradsbygden, alla ägda av adelsmän. Vid den stora privilegieutjämningsdagen vid 1809-1810 års riksdag försvann dock adelns besittningsrätt till frälsejord och insocknehemman och all frälsejord kunde därefter förvärfvas av varje svensk medborgare. Bland säterier i Svenljunga kommun som har rötter tillbaks in på 1300-talet kan nämnas Gälared i Hillareds socken. Gården beboddes då av den ursvenska släkten Gylte för att under 1500-talet efterträddas av släkten Lilliehök. I sockenkyrkan minner än såväl en minnessten som ett gravkor, ett epitafium och en vapenskiöld på den Gälaredska bänken i koret om dessa släkter.

Den tidigast omnämnda sätesgården i Kalv är dock Götshult som omnämns i äldre handlingar redan år 1356. Bland dess ägare kan nämnas adelssläkterna Rutensköld och Kuylenstierna. Bland övriga sätesgårdar i socknen kan nämnas Nättsjö och Erikslund.

Det anrikaste säteriet i Revesjö socken är Revesjö Holm, också kallat Stora Revesjö. Under medeltiden lär gården ha tillhört kyrkans frälsejordar.

Thorestorp var på 1500- 1600-talet den dominerande sätesgården i Svenljunga socken.

I Roasjö och Sexdrega socknar återfinns de forna säterierna och fideikomisserna Apelnäs respektive Handbynäs. Den dominerande sätesgården i Svenljunga socken var i äldre tid Thorestorp som har anor sedan 1400-talet. Vid 1700-talets mitt ägde dåvarande ägaren översten C.J. Fleetwood praktiskt taget hela socknen med bl.a. ett flertal sågar och kvarnar utmed Ätran.

Bland sätesgårdarna i Ullasjö socken kan nämnas Påbo, Brunsbo och Brunsgärde och i Örsås socken det forna rika säteriet Risa av vilket det idag ej återstår någon byggnad.

Liksom i den övriga Sjuhäradsbygden kännetecknas näringslivet i Kind av ett sammansatt näringsmönster med en rad olika inkomstkällor. Böndernas sämre utkomstmöjligheter inom jordbruket framtvingade andra binärningar. Alltsedan medeltiden har hantverket och husbehovsslöjden haft en stor betydelse. Vid varje gård har genom århundraderna tillverkats och reparerats de redskap som man behövde. Under en långsam process utvecklades denna husbehovsslöjd mot en mer specialiserad näringslöjd. Bland de hantverksnäringar som sen äldre tider

var vanliga i Sjuhäradsbygden kan nämnas träslöjd och smideshantverk medan textilvaror fick en större betydelse som handelsvara först på 1680-talet och framåt.

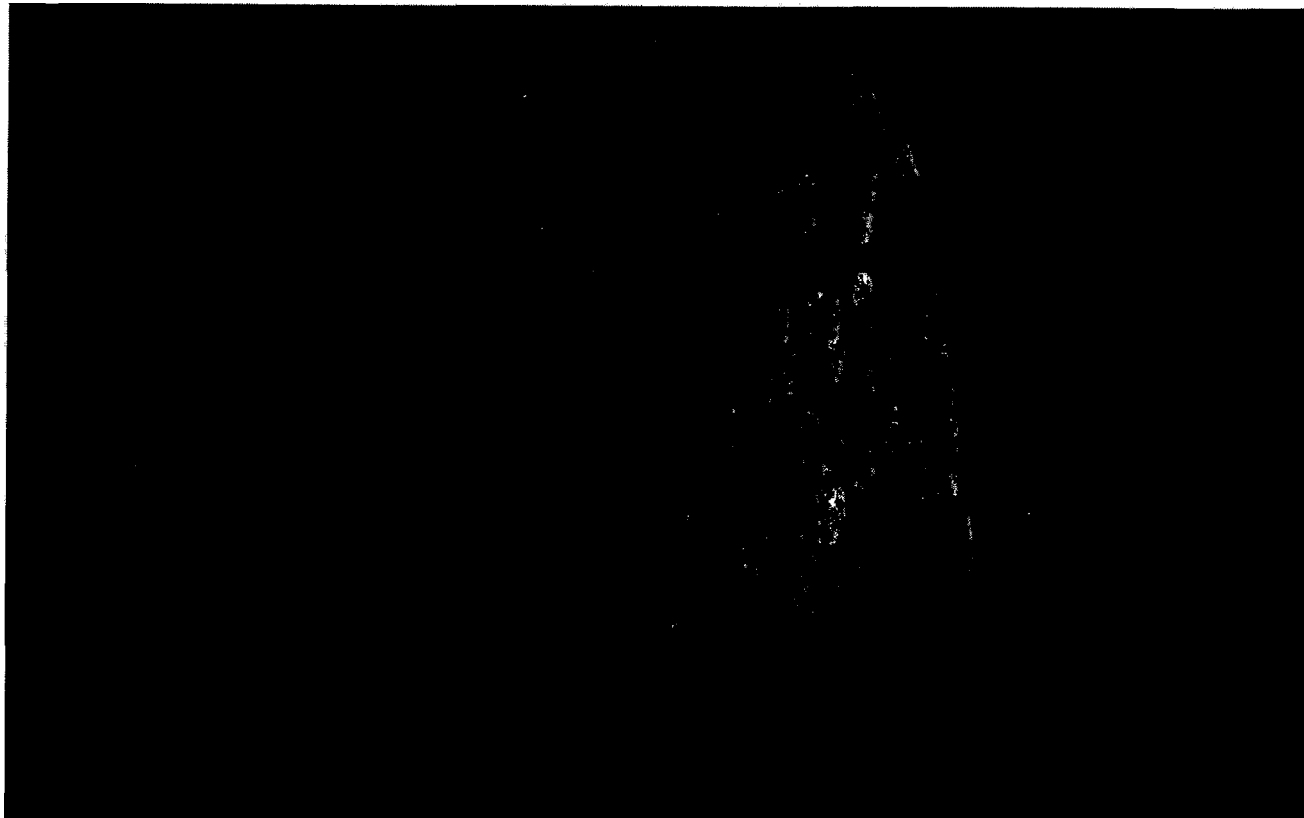
Under medeltid rådde ett handelsmonopol som var knutet till städerna och speciella markandsplatser. De s.k. landköpen, mellanhands handel på landsbygden, var däremot helt förbjuden. I äldre källor framgår dock att landköpshandeln i södra Västergötland var en näring vars omfattning saknade jämförelse med övriga delar i landet. Kronan försökte på alla sätt och vidta åtgärder häremot och koncentrera all handel i Sjuhäradsbygden till städerna Jönköping, Skara och Lödöse. Oxhandeln med Bergslagen önskade man däremot att förlägga till Askersund. Bönderna fortsatte dock till synes helt obekymrade om myndigheternas förbud med sin hävdvunna handel. I en rad förordningar under 1600-talet gjordes nya försök att begränsa och helt förbjuda gårdfarihandeln. Konflikten resulterade bl.a. i att staden Borås anlades år 1622 vid en av gårdfarihandlarnas gamla mötesplatser. Syftet var att Borås skulle bli den centrala punkten för all resehandel i området. Visserligen utvecklades Borås i snabb takt och utgjorde redan år 1640 den stad i Västergötland som efter Göteborg var högst beskattad men samtidigt ökade också gårdfarihandeln i den omgivande bygden. Redan på 1680-talet började emellertid kronan att mildra restriktionerna mot knallarnas handel på landsbygden. Man ansåg att med hänsyn till landsbygdsbefolkningens fattigdom borde bönderna i Sjuhäradsbygden även i fortsättningen få utnyttja en viss handelsfrihet.

Västgötaknallarnas storhetstid inföll vid tiden kring sekelskiftet 1800.

Då gårdfarihandeln under 1600- 1700-talen utvecklades till en lönsam näring för många bönder skedde detta i viss utsträckning på bekostnad av jordbruket. Det starka beroendet av boskapsskötseln innebar samtidigt att nya metoder hade svårt att tränga fram innan jordbruket. Ända fram till 1800-talets mitt bibehålls det ålderdomliga s.k. "lindjordbruket". Det innebar att man sådde hela åkern och brukade delar därav som ängar, när avkastningen blev alltför liten. Också nyodlingen var ytterst ringa då marken i första hand behövdes för boskapen. Omkring år 1700 började en successiv utsugning av jorden att bli märkbar och allt större områden av den tidigare fruktbara ängsmarken beväxtes med ljung. På vissa håll torde marken helt ha förvandlats till ödejordar vilket gav upphov till en viss nedläggning av gårdar.

Den ökade handeln med boskap och hantverksprodukter under 1600- 1700-talen ställde ökade krav på vägarna i bygden. Under 1600-talet hade en gradvis förbättring skett såväl vad gäller vägnätet som vägstandarden. Främst var detta sannolikt betingat av militära skäl och nödvändigt med hänsyn till det krigspolitiska läget under stormaktstiden. I Byggningsbalken av 1734 års lag föreskrevs dock detaljerat om hur vägarna skulle underhållas. Vägunderhållet skulle skötas av de enskilda bönderna efter vägdelning. De olika vägglotterna markerades med särskilda stenar nedsatta efter väggkanten där namnet på underhållarens gård och dess mantal, vägglottens nummer o.dyl. angavs. Sådana väghållningsstenar är än idag mycket vanliga i hela Svenljunga kommun. Den nya lagen kom efter kompletteringar att följas ända fram till år 1891.

I 1649 års lag och 1664 års gästgiveriordning påbjöds även att vägarna i riket skulle mätas upp och att stenar eller gjutjärnstavlor skulle placeras vid varje mil "den vägfarande till rättelse". I Byggningsbalken av 1734 års lag stadgades att häradet var skyldigt att vid varje hel mil å landsväg anbringa stolpar eller större stenar och vid varje halv- eller fjärdedels mil mindre stenar där miltalet skulle anges. På gästgiverigårdarna sattes det upp särskilda tavlor som angav miltalerna åt de olika skjutshållen därifrån. Under årtionden utfärdades ett stort antal förordningar angående milstolpar, varför dessa förete en skiftande flora angående form och material. Det senare berodde även på de olika bygdernas naturförhållanden. I Älvsborgs län utfärdades en befallning år 1754 att alla gamla milstolpar skulle ersättas med nya vilka helst skulle vara av sten från Kinnekulle. Huvuddelen av milstenarna i Svenljunga kommun är daterade detta år medan ett fåtal bär årtalet 1803.

Väghållningssten vid Enesbo i Örsås socken.

I Byggningsbalken av 1734 års lag och 1891 års vägslag föreskrevs att vägmarken i forms av vägvisare skulle uppsättas där större vägar stötte samman. Efterhand som både person- och varutrafiken ökade på vägarna uppstod dock ett behov av att gå tryckta vägvisare i form av kartor.

En förutsättning för vägarnas utveckling och utbredning var bra broar. De första egentliga broarna förekom på platser där vattendragen var tillräckligt smala för att kunna överbryggas. Under mitten av 1700-talet började man i ökad omfattning att bygga stenvalvbroar. Detta efter ett förordnande av överintendent Carl Hårleman. Genom detta fick allmogen ytterligare en tyngande pålaga då stenvalvbroarna var svårare och mer kostsamma att bygga än träbalkbroarna. Under 1700- och 1800-talen kom dock åtskilliga stenvalvbroar att

uppföras i Sjuhäradsbygden. Ett flertal av dessa broar återfinns inom Svenljunga kommun. Under 1800-talets senare del började järn- och stålbroar att uppföras och dessa kom efterhand att konkurrera ut de äldre broarna av sten och trä. Vid 1800-talets början var vägnätet i Västergötland ganska välbyggt. Den industriella utvecklingen som inträdde under 1800-talets senare hälft och dess stora transportbehov krävde goda kommunikationer liksom även den utökade handeln som uppstod efter det att fullständig näringsfrihet infördes år 1864.

Den gamla bron över Ätran i Svenljunga samhälle lär vara uppförd på 1700-talet och renoverad år 1864. Bron, som är en stenvalvbro i 2 spann uppförd i råhuggen sten i kallmur, sägs vara ett av Älvsborgs län vackraste byggnadsverk. Bron är utvärderad i grupp 1A i rapporten "Broar i Älvsborgs län".
Etapp 3.

Befolkningen i Kind ägnade sig som nämnts ovan åt träslöjd och smide. Med tiden övergick man i stor utsträckning till vävnadsalster, vilka var lättare att avyttra och även betalade sig betydligt bättre. Förutom linnelärft tillverkades ganska mycket vadmal och kläde. Vadmalet från Kind var mycket berömt för sin "godhet".

1

Under början av 1800-talet uppfördes ett flertal vadmalstampar utefter Ätran och dess biflöden. Dessa stampar ersatte den tidigare arbetssamma fotstampningen.

För allmogens vardagsbruk var "ofärgad" grå vadmal eller den ännu simplare "hårdvadmalen" i all sin grova enhelhet en utmärkt vara. Känsligare var det med den "vida vadmal" som gick till helgdopskläder och till de högre socialgrupperna i stad och landsbygd. Den krävde bättre stampning än vad som kunde utföras vid enkla fotdrivna stampar. I många hushåll skedde färgningen i en kittel i köket. För mer kvalificerad avsaluvadmal var man mestadels hänvisad till städernas färgerier.

B. & M. ALMQVIST

Svenljunga.

Tillverkning af
alla sorters **Ylle-** och **Bomullsviirnad er.**

RekOmmendera
våra allmänt erkända **starka** och **vill beredda**
-vallmat.

Obs., Under Utställningen trilfras i Borås å Drufrefors kontor.

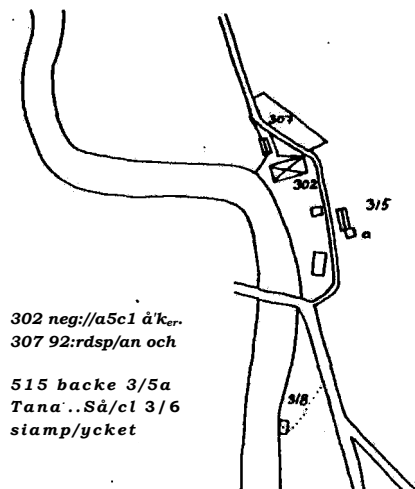
/ 75 Öster Lringgatan 17,3.

B & M Almqvist t utställningskatalog 1880.

Ur: "Färgerier och tryckerier i Borås, Ulricehamn och Sjuhäradsbygden". Från Borås och de sju häraderna. 1983.

De första skattebelagda vattendrivna stamparna i Kinds härad uppfördes vid Buttorp och Gälared i Sexdrega socken år 1818. År 1820 utfärdades ett privilegium att få starta ett färgeri vid Sexdrega bro. Det var det tredje färgeriet i landet som fått privilegium utanför städerna utan koppling till en klädesfabrik, ett bomullspinneri eller annan manufaktur. Färgerier uppfördes senare även bl.a. i Svenljunga och vid Lerbäcksbo i Östra Frölunda. Smygfärgningen var dock ganska omfattande i Kind. Vid Hiå i Holsljunga och Stackebo i Östra Frölunda drevs bl.a. färgerier utan erhållna privilegier.

Logo skifte 1847 13,1/e berg

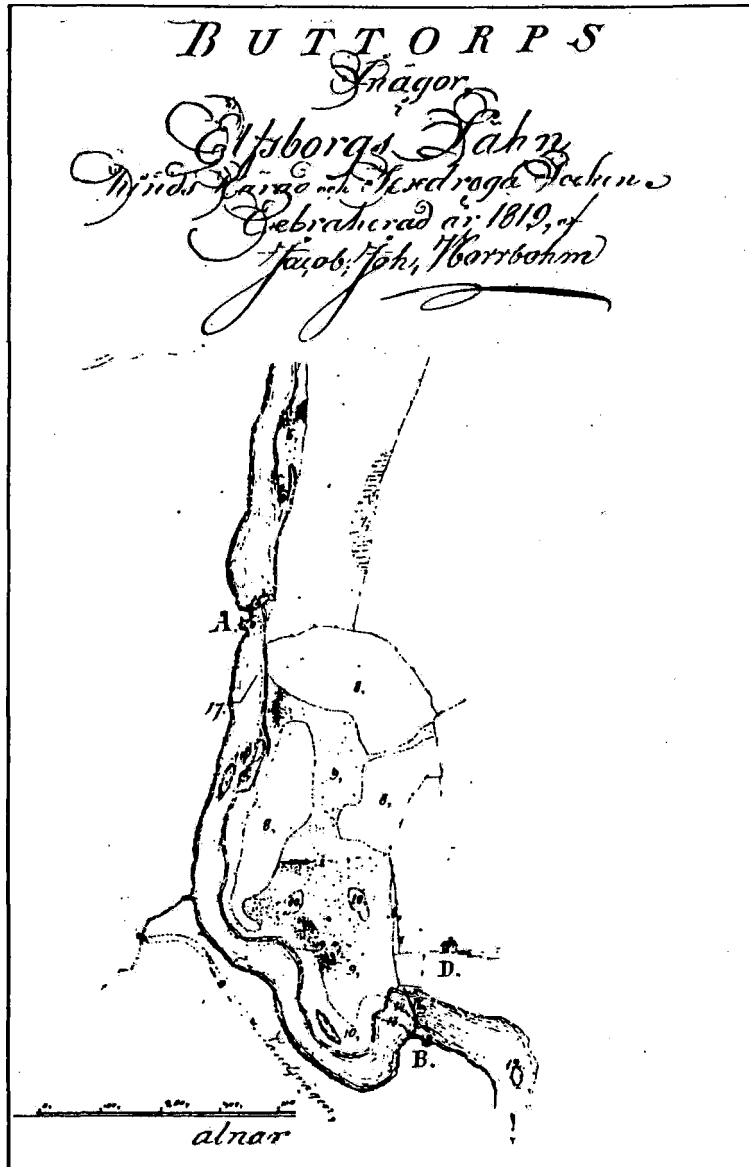

skiss af/er Lm6 0/4g Sakrik-eg» 27

Sexdrega färgeri vid laga skifte 1847.

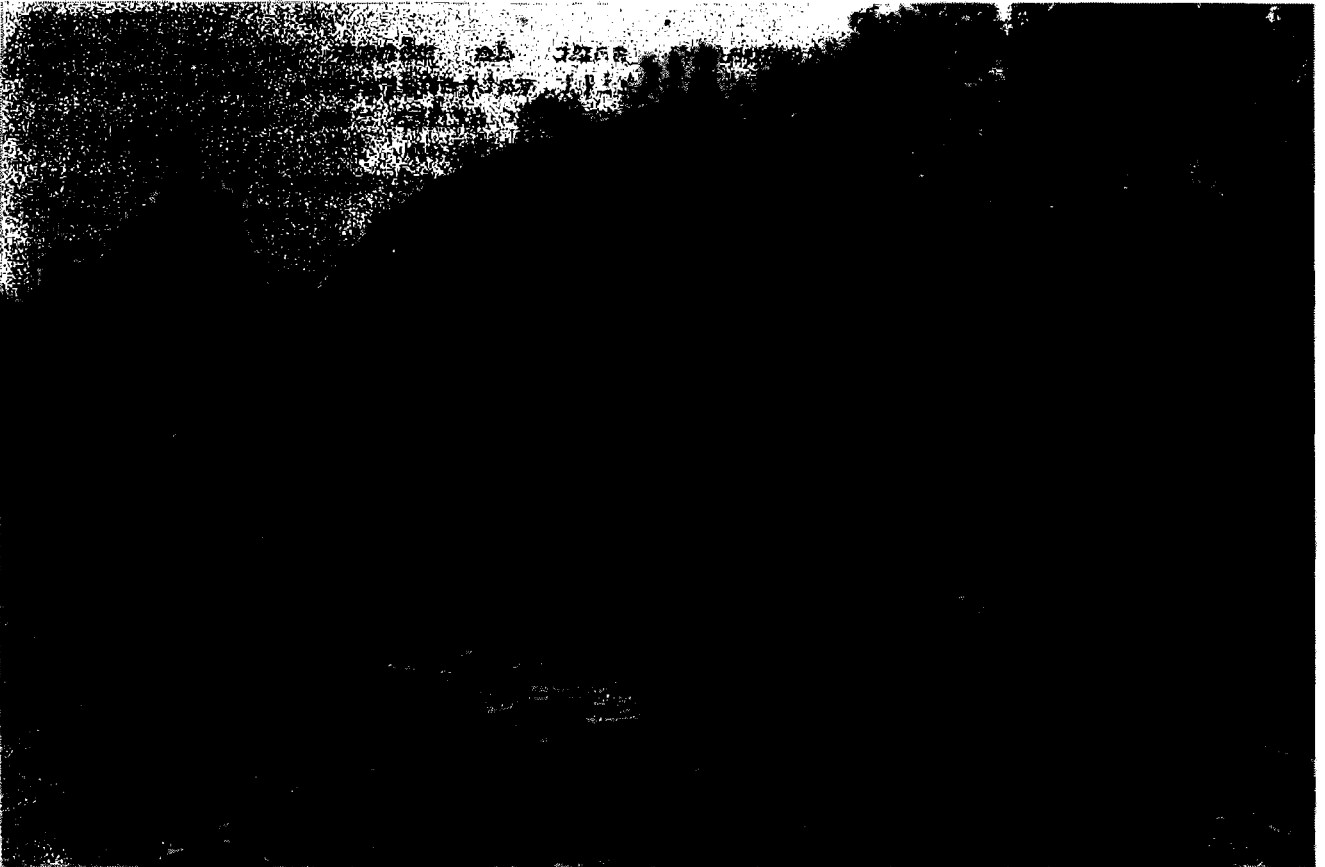
Ur: "Färgerier och tryckerier i Borås, Ulricehamn och Sjuhäradsbygden". Från Borås och de sju häraderna 1983.

Färgerierna, vadmalstamparna samt de många mjölkvarnarna och sågverken var alla bundna till vattendragen. Färgerierna behövde ej kraft men hade däremot stora vattenbehov för färgberedningen och främst för sköljningen. För att få tillräcklig och mera jämn vattentillgång erfordrades i regel upp-dämningar. Därvid blev ofta ovanförliggande strandängar och åkrar sattas under vatten medan det kunde inträda vattenbrist nedanför dammen. Detta orsakade många och långa rättstvister.

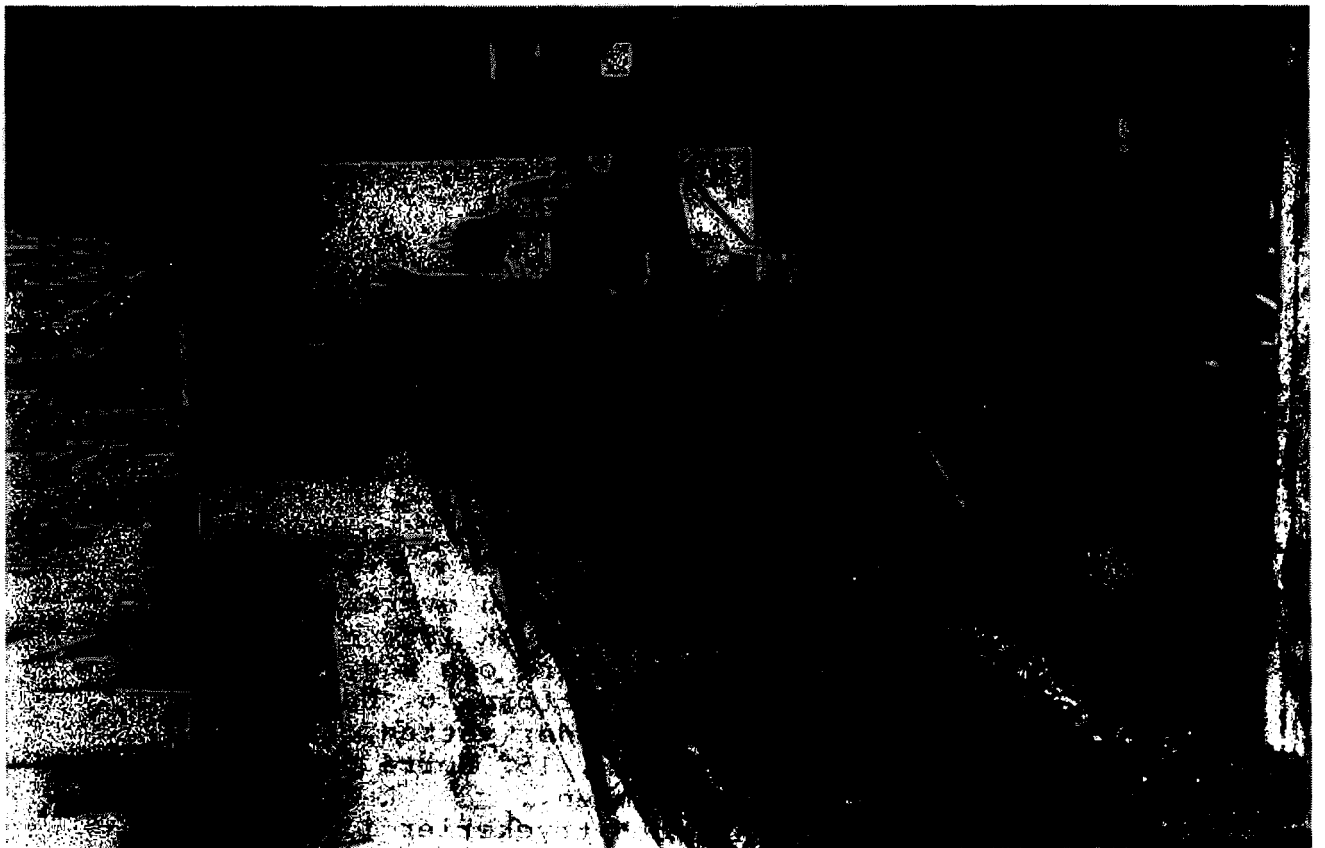

Buttorps anläggningar och översvämningssområden 1819. KaK AK 1826 - 760. A. Kvarn, B. Kvarn och såg, D. Frälsehemmanet Buttorp, 6. Under vatten, 9. Madäng under vatten, 13 och 14. Gammal damm, 15. Norra dammen, 16. Södra dammen.

Ur: "Färgerier och tryckerier i Borås, Ulricehamn och Sjuhäradsbygden". Från Borås och de sju häraderna 1983.

Buttorps tullkvarn i Sexdrega socken omnämns i äldre handlingar redan i början av 1500-talet. Den nuvarande mjölkvarnen uppfördes år 1879 och lades ned på 1950-talet.

Såganläggningen vid Drägredds kvarn i Håcksviks socken.

År 1872 uppfördes ett ullspinneri vid Sexdrega bro. Mot slutet av 1800-talet uppfördes ullspinnerier även vid Billeberg och vid Kortöström nära Ringestena i Sexdrega socken, Lerbäcksby i Östra Frölunda och Gustafsfors i Svenljunga. Under samma period anlades även en tvinnfabrik vid Veka i Hillared.

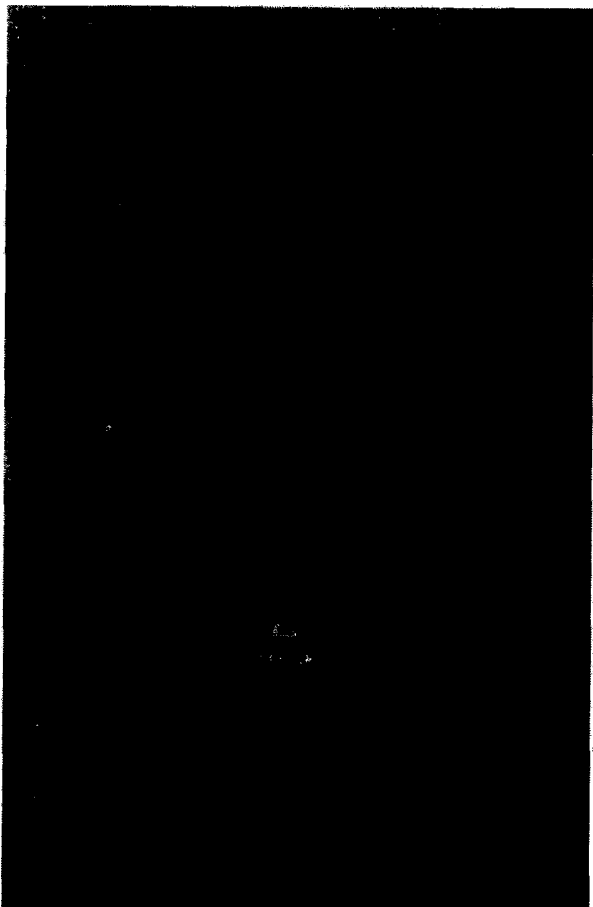
Förutom den industriella tillverkningen fanns i Svenljunga ett antal vävnadsförläggare som köpte ull och som sedan lät väverskor väva vadmal därutav i hemmen. Bland dessa kan nämnas den legendariska storförläggaren Anders Hansson som även utvecklade sin gård Mölneby i Östra Frölunda socken till Sjuhäradsbygdens första egentliga storjordbruk. Vävnadshandeln kom under 1800-talets andra hälft även att omfatta ett eget ullspinneri och vadmalsstamp samt delägarskap i ett färgeri och tryckeri. Hansson var uppvuxen i ett förläggarhus i Hid i samma socken där huvudbyggnaden sedermera kom att inrymma ett gästgiveri. Tillsammans med gården Lerbäcksbo där Måns Hansson var storförläggare på 1830-1840-talen bildades ett viktigt förläggarhuscentrum i Östra Frölunda socken.

Mölneby utvecklades under 1800-talets andra hälft till den mäktigaste gården i bygden med förläggarhusverksamhet, storjordbruk, skogshandel m.m.

På gården Fällhult i Holsljunga socken drev även Anders Jönsson en omfattande förläggarhusverksamhet vid 1800-talets mitt och försåg omkring 2000 väverskor med arbete. Hans eftermäle har blivit: "Tröttkörda hästar och blixtsnabba affärer markerade hans väg genom livet. Mangårdsbyggnaden vid Fällhult uppfördes 1795 och flyttades år 1950 till Borås Museum i Ramnsparken. Johannes Svensson i Björkekulla i Kalv socken var s.k. Göteborgsfarare d.v.s. handelsman som med häst och vagn forslade varor till Göteborg. Varorna som kunde vara t.ex. smör, hudar och humle byttes i staden ut mot andra förnödenheter som sill, salt och socker. Handelsutbytet kunde även medföra vissa kontanter.

Johannes Svensson var också vävnadsförläggare och hade väverskor som vävde vadmal i såväl Kalv som Gunnarp och Krogered. Även så sent som på 1910-talet drev Fritz Sterner förläggarverksamhet vid Överlida i Mjöbäcks socken. P.g.a. den hårdnande konkurrensen och den växande textilindustrin startade han år 1921 en egen industriverksamhet som var inriktad på gardiner och inredningstyger.

"Överbyn" vid Lerbäcksbo i Östra Frölunda socken bildade tillsammans med Mölneby och Hid ett viktigt förläggarcentrum i bygden kring 1800-talets mitt.

Rent allmänt började tillverkningen av bomullstyger att öka under 1800-talets senare hälft. Under början av 1900-talet började även vävstolarna i hemmen alltmer att utbytas mot symaskiner för hemsömnad och senare mot stickningsarbete för textilfabriker, antingen i bygden eller i Borås.

Under mitten av 1900-talet fanns i Svenljunga ett stort antal mindre som större textilfabriker som ylle- trikå- och syfabriker samt spinnerier. Bland dessa kan nämnas förutom "Halle Textil" i Mjöbäck även Buttrops trikåfabrik i Sexdrega socken mellan åren 1924-1947.

Vid AB Svenska Trikåfabriken som startades av P.G. Larsen kring sekelskiftet 1900 fanns ullspinneri vilket på 1910 respektive 1930-talet utökades med en sysal och en byggnad för rivning av lump. Verksamheten överflyttades på 1920-talet till Borås.

År 1951 startades C.R. Bergqvist Fabriks AB i Hillared för tillverkning av arbets- och sportkläder. Sportkläder tillverkades även vid Jobo i Sexdrega samt vid AB E Westlunds konfektionsfabrik i Axelfors i Revesjö socken där de äldsta byggnaderna tillkom år 1855 och 1870. Vid Bröderna Sandbergs textilfabrik i Hillared fanns det på 1950-talet cirka 25

arbetare och 100 hemsömmare. Bland större textilindustrier idag kan nämnas Janstorps International AB i Svenljunga med lättare damkonfektion samt Terrnoffs Textil AB och postorderföretaget Wästgöta Textilindustri AB i Överlida, Mjögöcks socken.

Interiör från bröderna Sandbergs syfabrik i Laggared, Hillareds socken. Syfabriken är ett välbevarat exempel på den textila småindustriverksamheten i bygden.

Under 1800-talet utvecklades Svenljunga till en central punkt i Kinds vadmalshandel. Vid platsen fanns sen tidigare tingshus, poststation och gästgiveri. Under 1800-talets första hälft anlades där en vadmalsvamp och ett färgeri. Under 1900-talet har samhället sedan utvecklats till en industriort, handelscentrum och huvudort i häradet.

År 1859 anlades ett järnbruk av bröderna Salomon och Anders Josef Larsson på en ö i Assman i Tranemo kommun invid gränsen mot Strömsfors i Örsås socken. Under åren 1872-1881 drevs rörelsen av Limmareds Glasbruksbolag som uppförde en glashytta på norra sidan av ån. Av dessa äldre anläggningar finns idag inga byggnader bevarade. År 1881 övergick verksamheten till gjutning och tillverkning av maskiner. År 1896 ersattes de äldre verkstäderna av nya byggnader. På 1920-talet startade David Nylander tillverkning av etiketteringsmaskiner vid Strömsfors och företaget var inpå 1950-talet landets främsta tillverkare av dessa maskiner vilka även exporterades till utlandet.

"Tornhuset" i Svensljunga uppfördes av Klinghjert på 1870-talet. Det avspeglar den mer stadsinfluerade byggnadsstil som uppfördes i större samhällen kring torg och utmed huvudgator kring sekelskiftet 1900.

Fabriksområdet vid Strömsfors bruk i Örsås socken sett från nordväst.

Träslöjden i den skogsrika bygden har också kvarlevt in på 1900-talet i form av snickeri, låd, möbler, träulls, borst- och träskofabriker. Den rika skogstillgången medförde också en etablering av sågverk, träsliperi, pappersbruk, virkes-handel.

Bland aktiva industrier idag kan nämnas Sexdrega snickerifabrik med tillverkning av hyllor, fönsterbräden och sängbottnar, Snickeri AB Special i Holsljunga med tillverkning av trappor och ledstänger, Wennerbergs Borstfabrik i Sexdrega, Alnäs Möbelfabrik i Mårdaklev med tillverkning av skolmöbler, Mjögäcks pallindustri och Hids Pall- och Emballageindustri i Mjögäcks socken, husfabrikanterna Väst kust-stugan och Mjögäcks villan i Mjögäck, Svenska Timmerstugor i Mårdaklev, Skyarps träförädling vid Kalvsjöholm i Kalv socken samt Dannegrens sågverk i Sexdrega.

I äldre tid ägnade sig också många åt skinnberedning vilket kvarlevde i bygden in på 1950-talet i form av en pälsdjursfarm, pälsberederi, kromläderfabrik och garveriindustri och hantverk.

Bland ännu verksamma inom denna näringsgren kan nämnas det KF-ägda garveriet Elmo-Calf i Svenljunga

Mindre numera nedlagt möbelsnickeri i Överlida, Mjögäcks socken, uppfört år 1935.

BYGGNADSTRADITION - PLANTYPER

DET SYDGÖTISKA HUSET

En av de mest ålderdomliga bostadstyper som förekommit i Svenljunga men som numera är så gott som helt försvunnen, här är det sydgötiska huset eller högloftsstugan som den också kallas. Den består av en enrummig ryggåsstuga som vid ena eller bägge gavlarna är sammanbyggd med en högre bod (högloft), något som ger huset ett mycket säreget utseende. En gammal benämning på dessa gavelbodar är härbärke, dialektalt "häbbare" vilket kan förknippas med loftets funktion som sädesmagasin.

Högloftsstugan har troligen utvecklats redan under tidig medeltid omkring 1000 - 1200-talet och har haft ett utbredningsområde diagonalt över landet från södra Öland och Blekinge i sydost över Kronobergs län, nordöstra Skåne, Halland, södra Älvsborgs län och upp till södra Bohuslän i nordväst.

Båda häbbarna har i huvudsak använts som bodar för förvaring av spannmål och kläder. Själva bostadsrummet är beläget i de lägre mittpartiet. Ursprungligen var det en eldstad mitt på golvet med en öppning i taket för att släppa ut rök och för att få in ljus. Eldstaden flyttades mot den bakre väggen då den murade spisen infördes. Det uråldriga sättet att ta in dagsljus, genom taket kvarlevde så länge som hustypen fanns. Enligt August Melander kallades denna hustyp "ryggåsstuga" eller "åsastowa" p.g.a. att bostadsrummet i stugan var öppet ända upp till nocken.

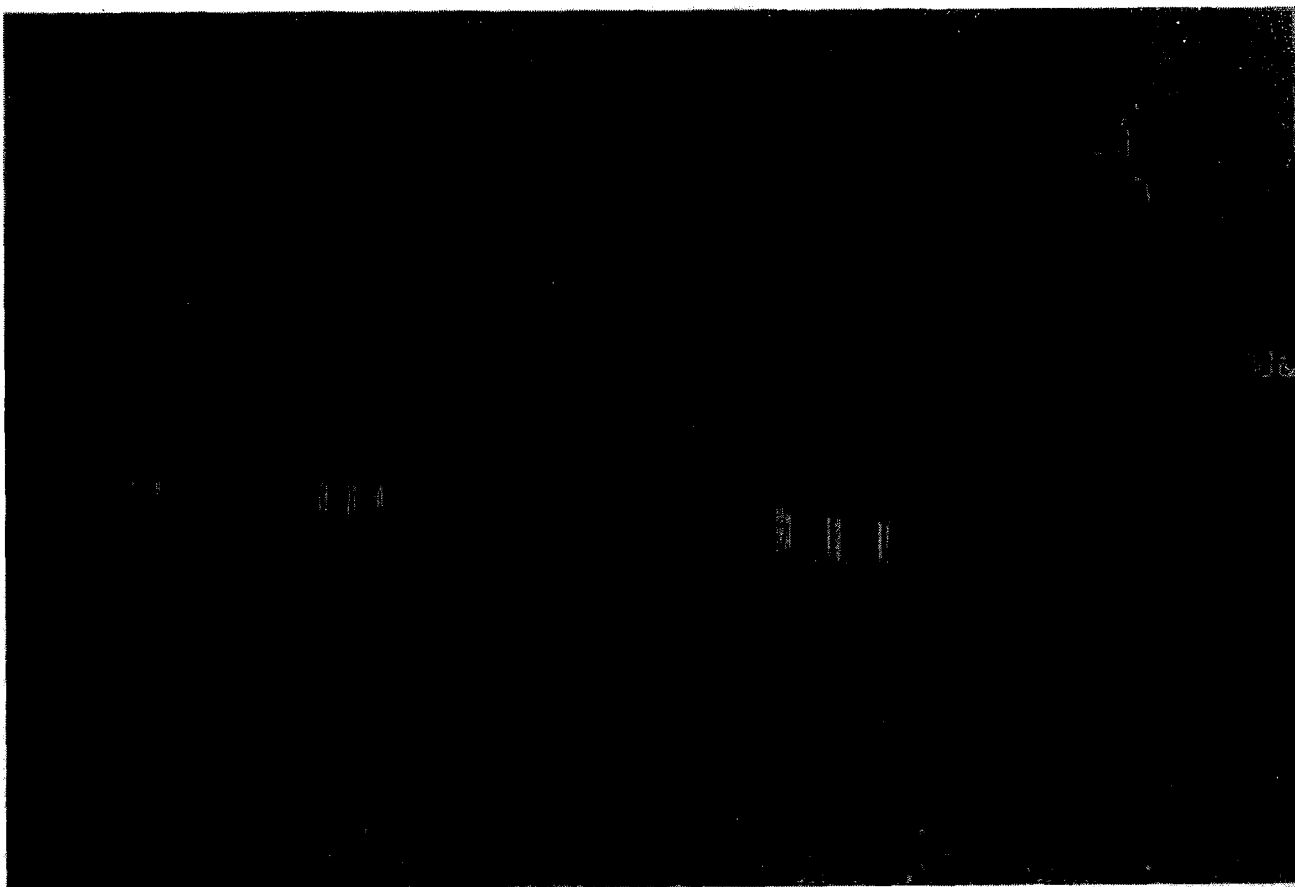

Hembygdsstugan vid Gälared i Hillareds socken.

Troligen har den haft en stark konkurrent i framkammарstugan som här kan ha en mycket lång tradition. Endast två byggnader av högloftstyp finns bevarade i kommunen. En vid Tranebäck i Kalv socken och en vid Gälared i Hillared socken, båda omhändertagna som hembygdsstugor. Stugorna är av enkelloftstyp med högloft endast vid den ena gaveln, vilket karaktäristiskt för småbruk och torpboställen. De är vanligare i utkanterna av det sydgötiska husets egentliga utbredningsområde och ter sig i allmänhet inte så ålderdomliga. Den ena av de två bevarade exemplen, Hillareds hembygdsstuga, är ej i egentlig mening ett sydgötiskt hus då den låga bostadsdelen här utgörs av en parstuga. Byggnaden är ett tecken på att kombinationen bostadshus - loftbod är ett byggnadssätt som upptagits från det sydgötiska huset och anpassats till andra rådande byggnadsformer inom området. Det lär t.ex. i äldre tid ha förekommit att de låga framkammарlängorna varit sammanbyggda med loftbodar. Något som talar för detta är att sådana bodar i relativt sen tid förekommit, visserligen fristående men mycket tätt intill framkammарstugans gavel. Exempel på detta har påträffats i Trollås by, där loftbodarna dock flyttats längre ifrån stugan.

FRAMKAMMARSTUGA

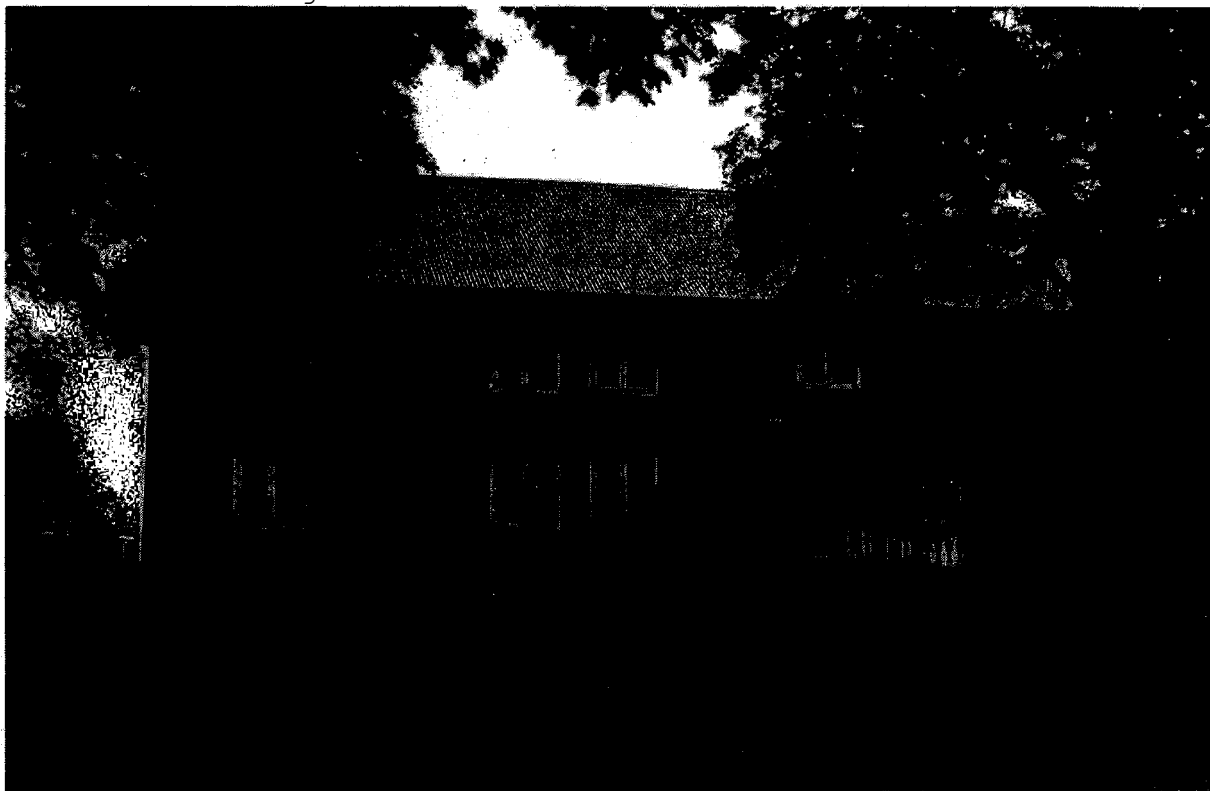
En ålderdomlig bostadstyp som i större utsträckning finns bevarad i Svenljunga är den låga envåninga framkammарstugan (samtliga med innertak). De torde dock inte uppgå till fler än ett 10-tal sammanlagt i hela kommunen.

Holmarp 1:2, 2:2. Roasjö socken.

Framkammарstugan är en lännga med enhetlig takhöjd och kännetecknas av att en eller två kammare placerats vid stugans yttergavel. Vanligtvis är det enkelstugan som utgör utgångsform. Kammaren kan ibland ha eller tidigare haft funktionen av bod eller förråd och har i vissa fall separat ingång. Som 1 1/2 - 2 våningsbyggnad blev framkammарstugan särskilt under 1800-talets förra hälft en karaktäristisk bostadstyp i sydvästra Sverige. I sin äldre form, som ryggåsstuga, kan den påvisas från tidigt 1700-tal framför allt i utkanterna av högloftsstugans utbredningsområde. Enligt S. Erixon är det möjligt att det är en mycket ålderdomlig hustyp, med rötter i tidig medeltid, som i ett tidigt skede undanträngts av högloftsstugan. En annan teori är att kortare former av ryggåsstugor (t.ex. enkelstugan) har utökats på längden under inspiration av högloftsstugan utan att kopiera dess loft.

Framkammарstugan förekommer i Svenljunga idag mest i form av "lågstugor". I samband med att bostadshusen höjdes, i början och mitten av 1800-talet tycks den ha ersatts av den s.k. dubbelkammарstugan.

Framkammарstuga i två plan vid Landboarp 1:3 i Håcksviks socken.

ENKELSTUGA - med sidokammare

Enkelstugan är en enrumsstuga med ett smalare förstuparti vid ena gaveln. Den inre delen av förstugången har vanligtvis avdelats till kammare eller kök. I mer utvecklade former har förstupartiet breddats så att en liten sidokammare har inrymts mot gavelväggen. Flertalet av de dokumenterade enkelstugorna i Svenljunga kommun är av denna typ. Enkelstugan förekommer idag både som ryggåsstuga och 1 1/2 våningshus. Enkelstugan är en av den folkliga arkitekturens

äldsta plantyper. Från att tidigare ha varit den allmänna bostadstypen på medelstora gårdar kvarlevde enkelstugan som mangårdsbyggnad under 1800-talets senare hälft endast på småbruk och torpställen.

Enkelstuga med sidokammare vid Källåsen, Allebäckstorp 2:4 i Östra Frölunda socken.

ENKELSTUGA AV FÖRKÖKSTYP

Förkökshuset består av två ungefär likstora rum, indelade i kök och stuga. Benämningen kommer sig av att huvudingången leder direkt in i köket. Denna hustyp finns omnämnd från 1700-talet då den tycks ha varit ganska vanlig upp till syd-Småland och sydvästra Västergötland. Ofta har den, som vid Trollås 1:5 i Håcksviks socken sammanbyggts med uthus eller bod men förekommer även fristående.

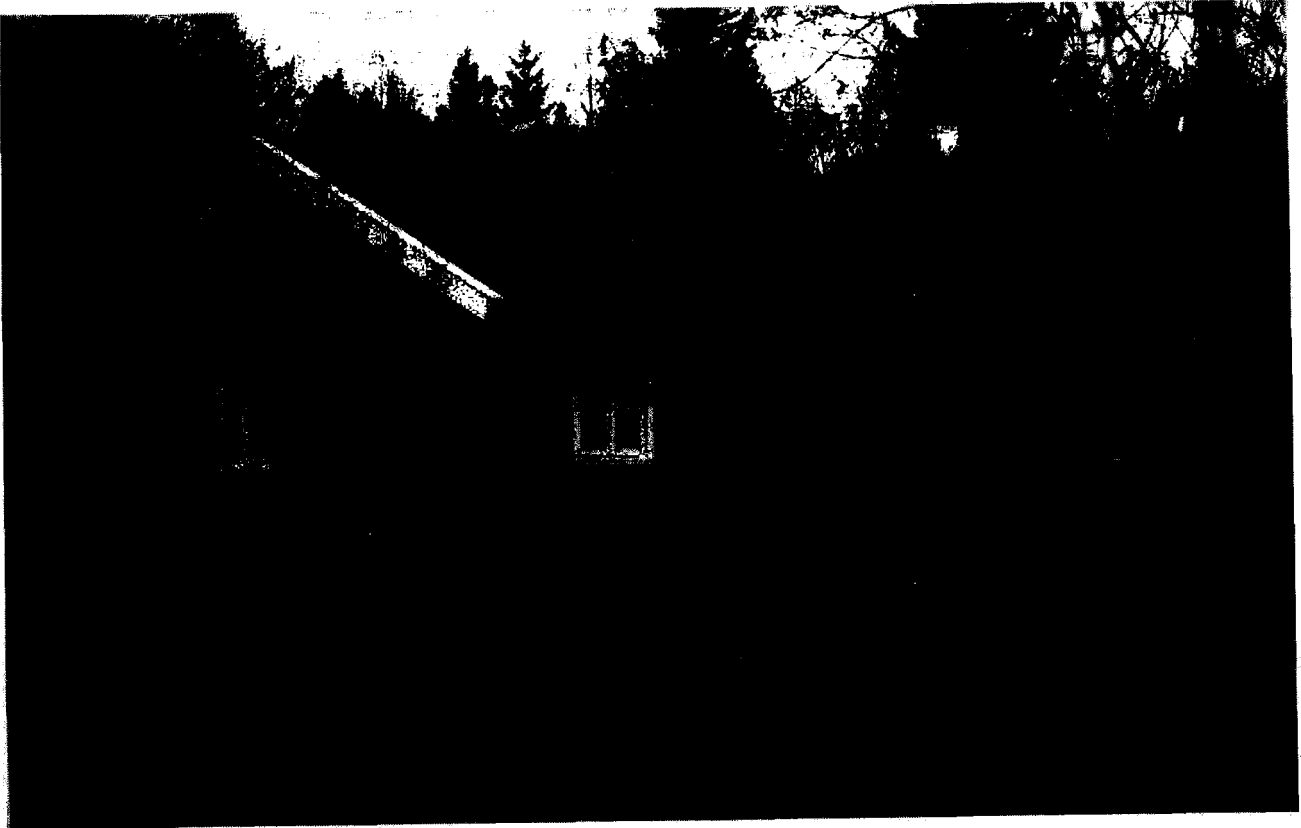
Enkelstuga av förkokstyp vid Höganäs, Passarp
1:12, Örsås socken.

PARSTUGA

Parstugan är en av våra mest spridda traditionella bostadstyper och har förekommit så gott som över hela landet båda i en och två våningar. Till planen utgörs den av två, vanligtvis kvadratiska och lika stora rum, på var sida om ett smalare förstuparti vars inre del avdelats till kammare eller kök.

I Sydvästsverige tycks den dock inte haft särskilt bred förankring, därtill torde andra hustyper (som högloftsstugan, framkammarsstugan m.fl.) varit alltför starka konkurrenter. Inom inventeringsområdet har endast ett fåtal parstugor påträffats däribland den tidigare omnämnda hembygdsstugan i Hillareds socken vilken sammanbyggts med ett högloft.

I 1681 års husesynsförordning, liksom senare i 1734 års lag, föreskrevs parstugan emellertid som normal bostadstyp på de större gårdarna och det är troligt att den förekommit här under dessa århundraden. I kommunen finns några äldre sätesgårdar exempelvis Gammalsjö 1:1, Kalvs socken, vars manbyggnader ursprungligen kan ha varit parstugor men som senare breddats till dubbelradhus. Parstugan var ursprungligen ett envåningshus för att så småningom få en vind och senare även en övervåning.

Parstuga vid Fällhult 3:5, Holsljunga socken.

DUBBELKAMMARSTUGA "Smålandsstuga"

I samband med övergången till 1 1/2 våningsbyggnader fick dubbel-kammarstugan en ökad spridning. Den beskrivs av Sigurd Erixon som en särskild plantyp som har sitt kärnområde i de västra småländska bygderna där den fortfarande förekommer rikligt - därav benämningen "Smålandsstuga".

Som tidigare nämnts har dubbelkammarstugan huvudingången placerad ungefär mitt på framsidan av huset. Den har stora likheter med parstugan men är ej helt symmetrisk som denna och har vanligtvis endast en skorsten, ej två som parstugan. Att köksfarstun - med utbyggd förstuga - placerats vid en gaveln är mycket vanligt, i synnerhet i dubbelhusen.

Ur dubbelkammarstugan utvecklades snart nya plantyper då det lilla köket bakom förstugan utvidgades på den ena och ibland även på båda kamrarnas bekostnad så att ett långkök eller ett vinkelformat förkök uppstod. Då långköket ofta blev mycket smalt är det inte ovanligt att det bygder ut mot baksidan av huset. Utbyggnaden har sedan försetts med en separat köksingång. Detta är en sydlig tradition som under 1700-talet började sprida sig upp mot de norra delarna av Götaland.

Av inventeringsmaterialet att döma var dubbelkammarstugan, och dess varianter, den dominerande bostadstypen i Sven-ljunga vid 1800-talets mitt.

I vilken utsträckning även framkammar- och högloftsstugorna utvecklats en andra våning är svårt att bedöma. I inventeringsmaterialet finns endast ett fåtal sådana och det är

troligt att dessa plantyper kommit att betraktas som "gam-malmodiga", i jämförelse med dubbelkammarstugan. Ett exempel som tyder på detta kan nämnas från Västra Bäck i Håcksviks socken, där en framkammarstuga byggdes 1752. Senare togs emellertid framkamrarna bort och flyttades i stället till den motsatta gaveln så att en dubbelkammarstuga därmed uppstod. Stugan, som ursprungligen var en ryggåsstuga påtimrades också med ett par stockvarv varvid taket höjdes med en halv meter.

Dubbelkammarstuga vid Hagaslätt, Landboarp 1:5, Håcksviks socken.

Dubbelkamarstuga i 2 plan vid Mellanbäck, Bäck 1:3 i Håcksviks socken.

* * *

Perioden 1850-1900 kan på många sätt anses vara en övergångsperiod mellan ett traditionellt och ett modernare byggnadsskick. Nya tekniker och material blev tillgängliga även för den breda massan. Fabrikssågade och hyvlade paneler, ljusa oljefärger, snickeridetaljer med fantasifulla motiv, nya byggnadsformer och virkessnålare konstruktioner. Under denna period utvecklas också dubbelradhuset och man börjar alltmer hämta förebilder i typritningar.

* * *

SALSB YGGNAD

Herrgårds- och högreståndsbeybyggelsen hade sina förebilder i den utländska slottsarkitekturen som var medvetet skapad och modeinfluerad såväl med avseende på planlösning, stil som i detaljutförande.

Inom landet var det först på 1600-talet bland slotts- och herrgårdsbyggnader som den längsindelade renässansplan uppträdde med en uppdelning av rummen i dubbla rader, i symmetriska fem- eller sexdelade planlösningar.

Satsbyggnaden är en centraliserad sexdelad plantyp där mitt-rummet, bakom den centralt placerade förstugan, förstorats och bildar ett representativt rum vanligen kallad sal. På var sida om salen finns två mindre rum. Mot huvudfasaden finns en centralt placerad förstuga med ett rum på var sida där det ena använts som kök. Allmogen hämtade i sin tur sina förebilder från herrgårdskulturen och salsbyggnader kom därvid också att uppföras som mangårdsbyggnad på större gårdar.

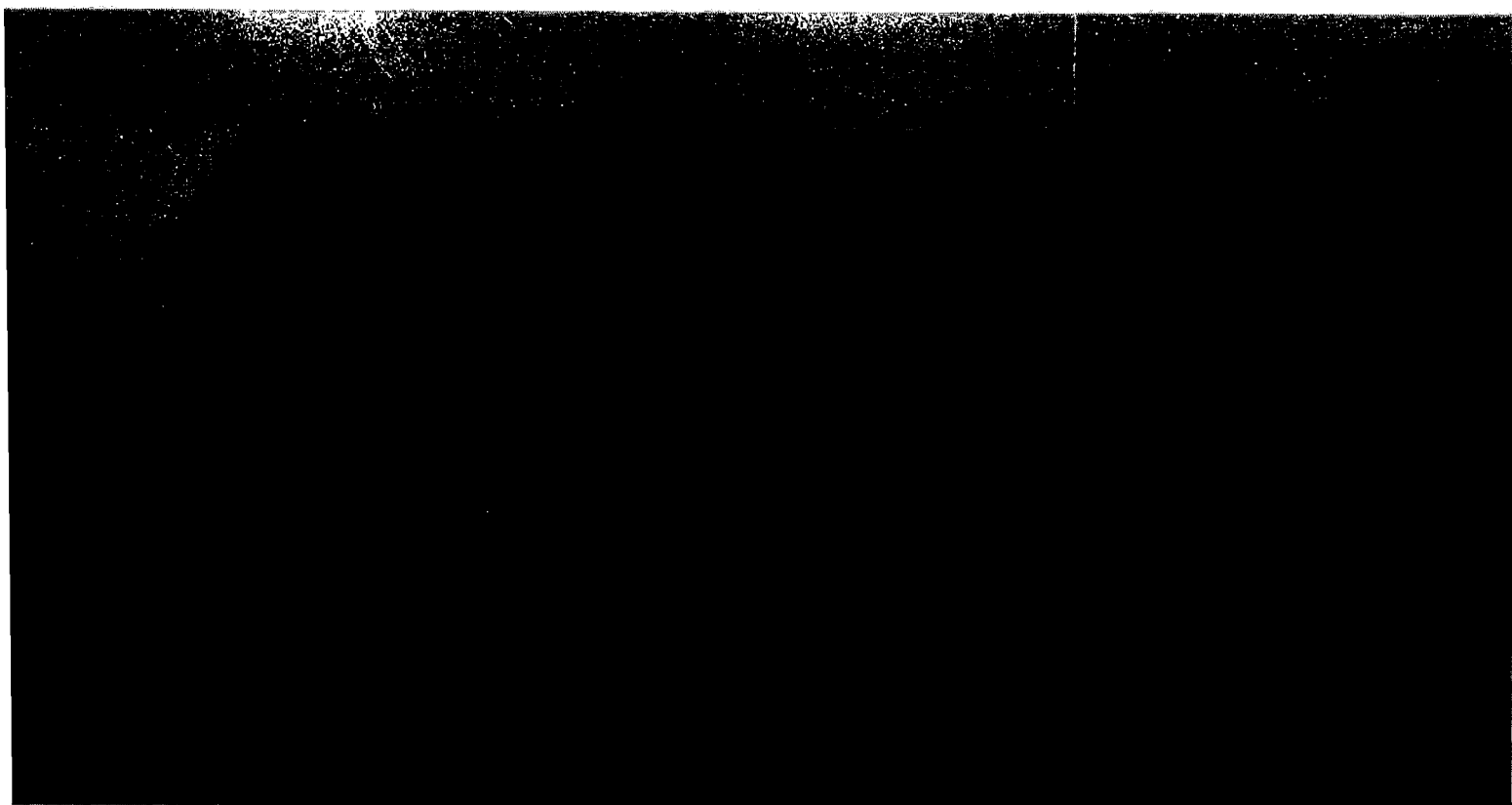
Satsbyggnad vid Mölneby 1:2 i Östra Frölunda socken.

DUBBELRADHUS

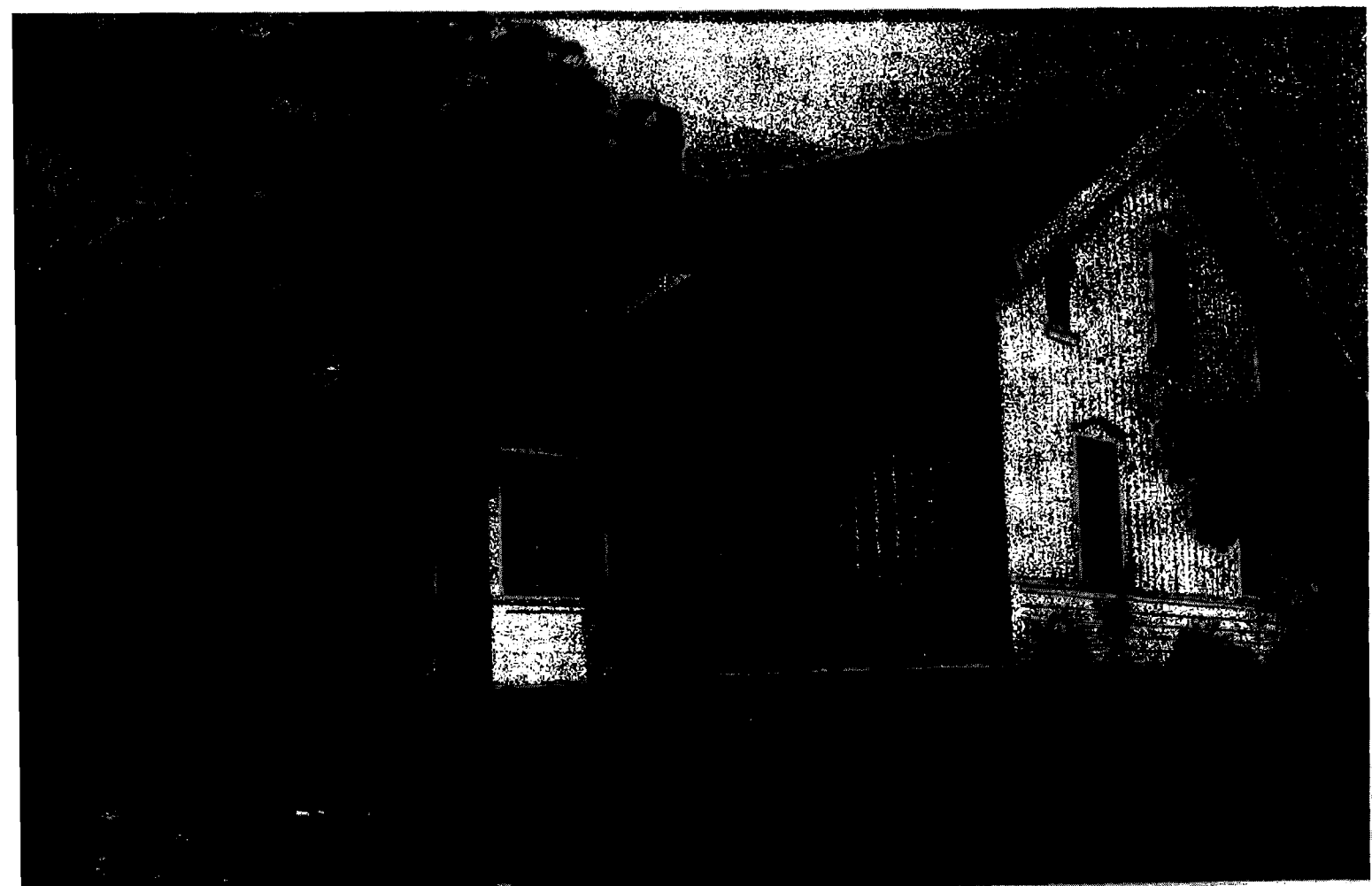
På bodgårdarna börjar dubbelradhusen uppträda först en bit in på 1800-talet. En viktig förändring som har samband med byggnadens längsindelningen var att eldstadskomplexet förflyttades till byggnadens mittaxel.

Planlösningen blev rikt differentierade med separat kök, separata sovkammare, och ett finrum eller sal. Tidigare hade alla dessa funktioner samsats i ett enda rum.

Denna byggnadsform spreds bl.a. i de mönsterböcker och plancher som förekom under 1800-talets andra hälft. På medelstora och mindre gårdar fick mangårdsbyggnaden en mindre och enklare utformning. I västsverige utvecklades tidigt en särskild plan-typ med fyra rum grupperade runt den centralt placerade murstocken. Byggnadstypen som vanligtvis kallas "det västsvenska dubbelradhuset" utgör en relativt stor grupp inom inventeringsområdet. Flertalet av byggnaderna är yngre och uppförda omkring 1900 eller något senare. De är vanligtvis målade i ljusa oljefärger vanligtvis vitt.

Dubbelradhus vid Örregården, Haga 1:10 i Redslareds socken.

Västsvenskt dubbelhus vid Kullboarp 2:6 i Håcksviks socken.

EKONOMIBYGGNADER

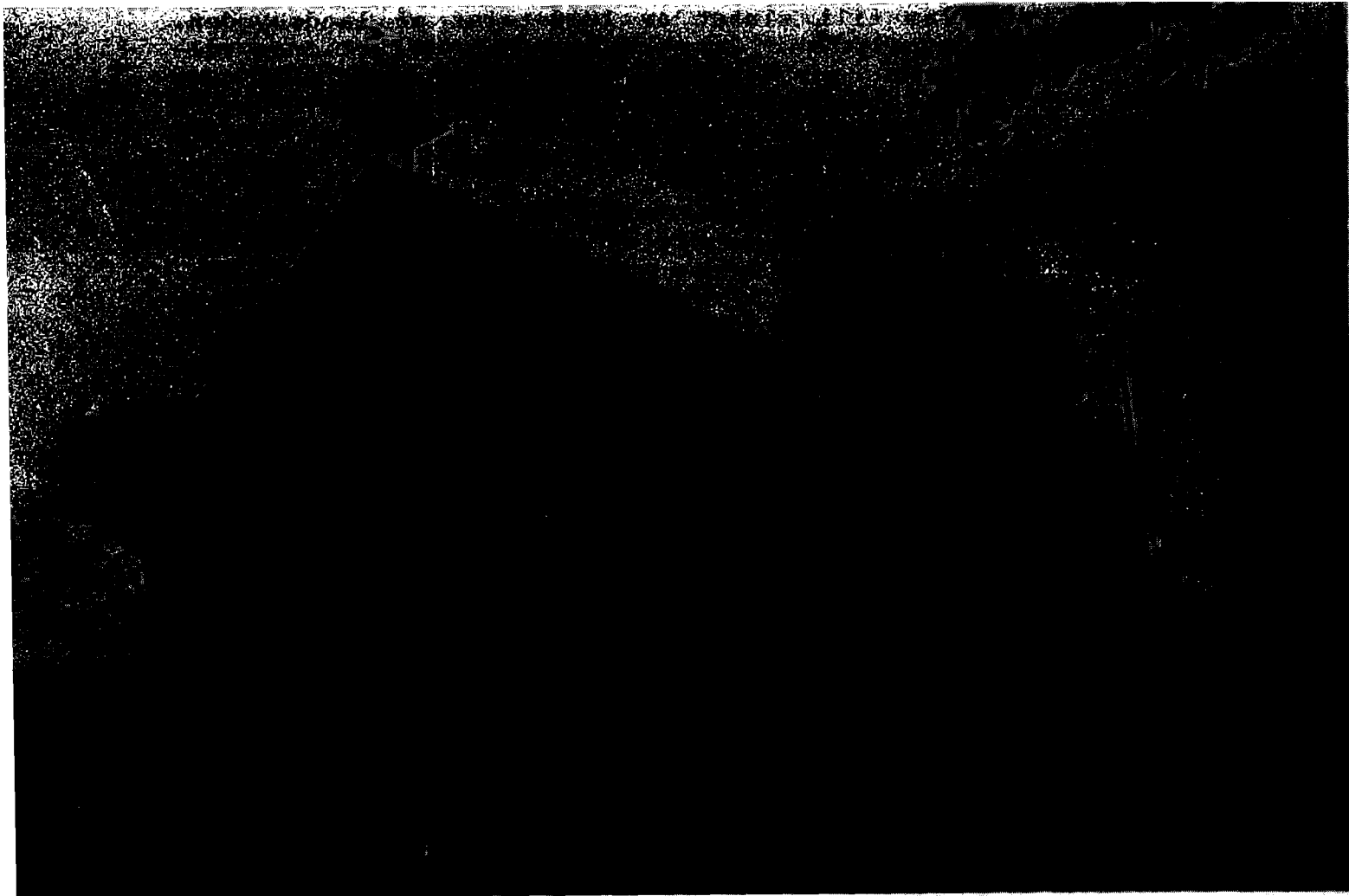
I äldre tid var antalet olika driftsbyggnader stort då bruket att uppföra en separat byggnad för varje funktion var allmänt utbredd.

Vid tiden före laga skiftes genomförande, d.v.s. omkring mitten av 1800-talet, utgjordes bebyggelsen på en normalstor gård vanligtvis av mangårdsbyggnad, bod eller magasin, ladugårdslänga med loge, lador, fähus och stall, samt vedbod och källare. Ofta hörde också till gården ett fristående svinhus och på somliga gårdar fanns även en smedja, brygghus eller bykstuga en bit ifrån bostaden.

I jämförelse med bostadshusen har ekonomibyggnader av olika slag varit utsatta för ett större behov av förändringar, vilket har medfört att de inte finns bevarade i samma utsträckning som bostadshusen. Uthus såsom kölnor och smedjor förföll och revs sedan de förlorat sin funktion. Däremot har ofta äldre bodar och magasinsbyggnader bevarats. Anledningen härtill kan vara att de ofta är timrade och välbyggda samt även att de kan ha haft något högre status än övriga uthus.

Inom jordbruksnäringen gick utvecklingen snabbt under 1800-talet och markägarna på de större gårdarna byggde under denna period nya ekonomibyggnader. Gråsten blev genom en utvecklad sprängningsteknik ett lämpligt byggnadsmaterial och stenladugårdar och andra stenbyggnader började att uppföras.

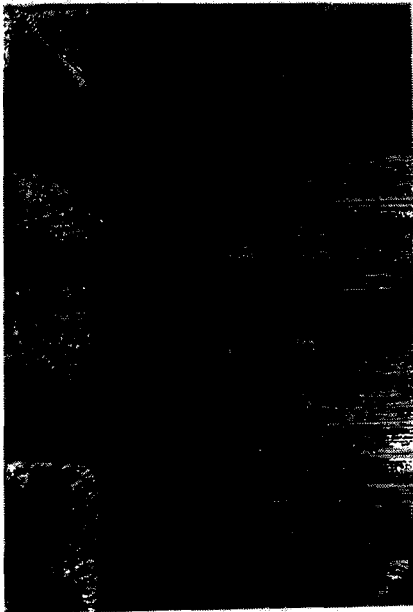
Ekonomibyggnader uppförda i gråsten vid Handbynäs, Lysered
1:2 i Sexdrega socken.

BYGGNADSTEKNIK

STOMKONSTRUKTION

Trä har varit det vanligaste byggmaterialet i både ekonomibyggnader och bostadshus. Knuttimringen var den vanligaste byggnadstekniken fram till slutet av 1800-talet på landsbygden. En annan träbyggnadsteknik är skiftesverkskonstruktionen vilken framförallt har använts till ekonomibyggnader, men även till bostadshus i landskapen söder om fäbodgränsen. Vid slutet av 1800-talet och in på 1900-talet var det vanligt att uppföra bostadshus av stående timmer, s.k. resvirke.

I ladugårdarna har timret ersatts med först gråsten samt tegel och under 1900-talet med konststen och betong. *Betongstenen* gjöts ibland på byggnadsplatsen av den som byggde ladugården. Från omkring 1920 började bostadshusen uppföras med plankstomme vilken senare kom att ersättas av en isolerad regelverkskonstruktion.

Knuttimring vid Sexdrega hembygdsgård.

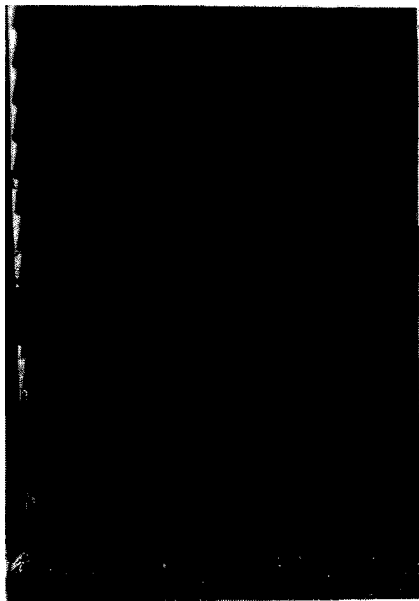

Stengrund på mangårdsbyggnad vid Åkerstad 1:1 i Sexdrega socken.

FASADMATERIAL

Att klä bostadshuset med panel blev vanligt under 1800-talet som skydd mot röta och som extra isolering. I början klädde man in de ställen som var mest utsatta för väder och vind samt den "synliga" sidan. Till att börja med, innan det maskinsågade virket blev vanligt, spikades brädorna växelvis toppända och rotända upp. I dag ser man denna lockpanel vanligen på ekonomibyggnader.

Locklistpanelen är vanligast på bostadshusen där en generell regel säger att ju bredare locken är desto äldre är panelen. Den stående lockpanelen och locklistpanelen ger ett gott skydd mot röta och torkar snabbt efter regn. Ofta är läkten försedd med en profil vilket ger mjukare skuggeffekter än en helt fyrkantig läkt.

Spånklädd fasad vid Roasjö kyrka.

Fasad klädd med profilerad locklistpanel som nertill övergår i ett sockelparti med liggande bräder. Riskulla, Örsås 1:3 i Örsås sock

Vid sekelskiftet blev spåntade brädor (fasspont eller pärlspont) populära. De sattes upp såväl liggande som stående i olika mönster.

Den stående släta panelen är vanligast på ekonomibyggnader där det är viktigt att ha en god ventilation. Fähusdelen har oftast en lockläktpanel.

Stickspån förekommer **som** fasadmateriäl i några fall. Spånen är då spikade omlott på timmerväggen.

FÄRGSÄTTNING

Den faluröda färgen är numera starkt förknippad med våra trähus på landsbygden. Att måla sina bostadshus med den röda slamfärgen blev vanligt i mera välbärgade miljöer redan på 1600-talet. På landsbygden blev det allmänt först under 1800-talet att skydda sina hus mot röta med slamfärg. Många avlägset liggande gårdar har rödfärgats först under 1900-talet. Ekonomibyggnader rödfärgades senare än bostadshusen.

Starkt förknippad med den röda slamfärgen är de vita, oljefärgs-målade listverken som fönsterbågar, foder, knutbrädor och vindskivor. Att vitmåla bostadshusens listverk blev vanligt vid sekelskiftet 1900, ursprungligen vitmålades endast fönsterbågarna.

På mindre torp var endast fönsterbågarna vitmålade medan knutbrädor och vindskivor rödmålades.

Den ljusa oljefärgen innehåller ett färgpigment som har en konserverande egenskap på träet. Att måla sina hus med oljefärg förekom under 1700-talet på herrgårdarnas bostadshus. På bondgårdarna blev det vanligt att oljestyka sina bostadshus vid sekelskiftet 1900 och under 1900-talet. Av de olika jord- och oxidpigmenten var grön umbra, guldockra, engelskt rött, oxidsvart och kromoxidgrönt de vanligaste. Grön umbra som är ett obränt jordpigment ger en varmt grå färgskala. Färgen har förekommit på snickerier sedan 1600- och 1700-talen men blev mycket vanlig under 1800talets senare hälft och kring sekelskiftet 1900. Även guldockra är ett obränt jordpigment som ger gult i olika nyanser från ljust gult till brunt. Guldockra har använts under rokokon och under 1800-talet för att efterlikna den ljusa sandstenen. Engelskt rött är ett bränt jordpigment som har använts till den röda färg som finns på snickerier och fönsterbågar. Som rosa fasadfärg har den använts på putsade ytor under 1700- och 1800-talen framförallt i städerna. En kallt blåaktig gråskala ger oxidsvart som har ersatt den äkta kimröken vilken nu' är svår att få tag på. Den kalla blåaktigt grå färgen återfinns på snickerier från 1700- och 1800-talet men även på fasader. Till de moderna industriellt framställda mineralpigmenten räknas kromoxidgrönt som ersatte de giftiga gröna koppar- och arsenikfärgerna under 1800-talet. Kromoxidgrönt var en vanlig färg på snickerier vid 1800-talets slut och kring sekelskiftet 1900. Den har även använts som ljusgrön fasadfärg. Inom de inventerade socknarna finns fortfarande dörrar och fönster med originalfärg bevarad. Här får man räkna med att färgen kan ha blekts något varför man får anta att ursprungsfärgen har varit starkare och klarare. Detaljer med ursprungsfärg har ett mycket stort kulturhistoriskt värde och de bör aldrig ersättas med annan färg än äkta linoljefärg. Att måla över den gamla färgen med täckande modern färg får anses vara mycket olämpligt. I byggnader vilka har ett kulturhistoriskt värde passar gamla beprövade tekniker och material bäst.

TAKMATERIAL

Torv, på ett vattentätt underlag av näver, var vanligt på bostadshusen fram till mitten av 1800-talet då det ersattes av enkupigt lertegel. Även vedtak, av smala halverade stockar eller bräder, har förekommit på allmogens bostadshus till slutet av 1800-talet då även det ersattes av det enkupiga lerteglet. En del tegeltak är lagda på äldre spåntak. Att äldre stugor har haft torvtak kan man se på skorstenen, vilken en bit från taket har snedställda hållar s.k. hallar. Hållarna hindrade vattnet att rinna ner efter skorstensstocken in i stugan.

Tegeltak blev vanliga på herrgårdarnas bostadshus under 1700-talet. Det enkupiga teglet var vanligast fram till 1800-talets slut då det ersattes av den tvåkupiga pannan. I en mellanperiod kan huset ha haft spåntak. Från 1910-20-talet har man använt cementpannor vilka ibland tillverkades på platsen. Spån blev populärt som takmaterial vid slutet av 1800-talet då ett antal spånhyvlar sattes upp vid vattendragen. Spåntaken höll då på att helt ersätta tegeltaken då de var betydligt billigare att anskaffa än dessa. Emellertid ansåg brandmyndigheterna att spåntaken var för brandfarliga varför försäkringspremierna på bostadshus med spåntak blev höga. I och med detta återgick man till att lägga lertegel på bostadshusens tak. En del ekonomibyggnader har fortfarande spåntak.

Enkupigt lertegeltak samt skorstenar med "lämmespjäll" vid Sexdrega hembygdsgård.

Eternit och plåt började användas som takmaterial under 1950-talet. Äldre falsade plåttak förekommer framförallt i städerna men kan förekomma på enstaka hus på landsbygden och i samhällen. Den vanligaste takformen i de inventerade socknarna är sadeltaket. Det brutna taket, vilket medgav att vinden kunde utnyttjas bättre, blev vanligt efter 1700-talets mitt på herrgårdar och från 1800-talets början främst på stora manbyggnader.

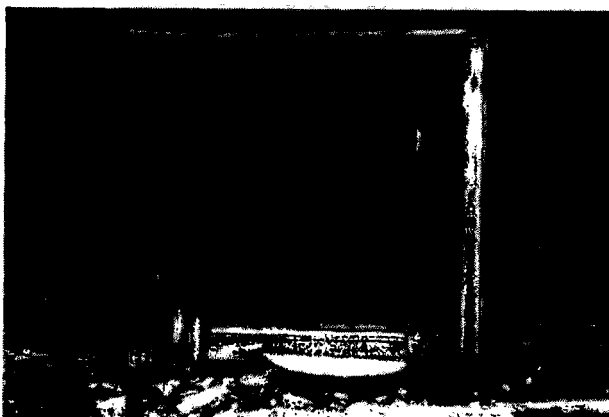
YTTERDÖRRAR

I äldre hus är den dubbla inåtgående paneldörren vanligast. Den profilerade panelen bildar ett dekorativt mönster av snedställd och liggande panel. Äldre ytterdörrar har ofta ett överljusfönster ovanför ingången.

En ovanligare ytterdörr har varit halvdörren där dörren är delad i två halvor som kan öppnas oberoende av varandra.

Vid sekelskiftet 1900 fick många hus en tillbyggd glasveranda eller enklare pelarveranda. Verandor blev vanliga på såväl nybyggda som på äldre hus vid denna tid. På de äldre husen byttes då paneldörren ut mot en ny dörr med glasad överdel. Paneldörren flyttades i samband med detta till andra byggnader. I hus byggda vid sekelskiftet har dörrarna ofta glasade mångspröjsade fönster. Köksentréerna har haft enklare, mindre påkostade bräddörrar.

Ytterdörrar med rikt utsmyckade omfattningar av stående pelare och pilastrar finns framförallt på större mangårdsbyggnader.

Pardörr med "halvdörr" vid Gammalsjö kvarn eller Kvarntorps kvarn i Håcksviks socken.

Pardörr med överljusfönster vid Västermosse 1:6 i Östra Frölunda socken.

Dörrarna har ofta haft en avvikande färgsättning. Gula, gröna och brunmålade eller "engelskt röda" dörrar har varit vanligast. Färgsättningen har förändrats efter rådande mode. Uthusdörrarna målades oftast med trätjära eller rödfärg.

FÖNSTER

Glas var för bondebefolkningen en dyrbar vara, som dessutom beskattades. Därför var det långt in på 1800-talet vanligt med småspröjsade fönster på landet.

Under 1600-talet och 1700-talet bestod fönstren av ett antal små glasrutor sammanhållna av blyspröjsar. Fönster med fyra eller sex rutor blev vanliga vid slutet av 1700-talet och under 1800-talet. Vid sekelskiftet 1900 kom en ny fönstertyp, det s.k. krysspostfönstret (losholtz fönstret) med fast tvär- och mittpost. Hus uppförda omkring 1910-talet har ibland denna typ av fönster med mångspröjsade övre lufter vilket är karaktäristiskt för jugendstilen.

Under 1920-talet blev det åter populärt med tvåluftsfönster med sex rutor. Dessa skiljer sig från 1800-talsfönstren, då de är bredare och har liggande rutor till skillnad från de äldre, smalare fönstren med mer stående rutor.

Under 1930- och 40-talen blev det modernt med ospröjsade fönster på grund av de då rådande funktionsaspekterna. De hela s.k. perspektivfönstren hör hemma på hus byggda efter 1950-55.

Då man bytte till nya fönster eller byggde ett nytt hus flyttades ibland de äldre fönstren till ekonomibyggnaden. Dekorativa små fönster, på gavlarna i olika former som runda, halvmånformade och triangelformade, finns på hus byggda under 1800-talet och framåt.

Enluftsfönster med bly-
spröjs vid Gälarede hem-
bygdsgård i Hillareds
socken.

Tvåluftsfönster tre ru-
tor högt vid
Nilsagården, Laggared
2:3 i Hillareds socken.

???????

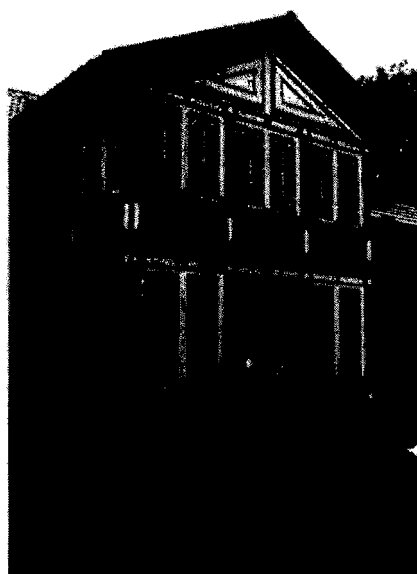
SNICKARGLÄDJE

Den s.k. schweizerstilen lanserades i Sverige vid mitten av 1800-talet. Vid denna tid var den mycket populär i Tyskland och får ses som en import därifrån. Det första planschverket med ritningar till landmannabyggnader av Löfvenskiöld gavs ut 1854-55 och det tredje 1890-94. I dessa planchverk fanns en mängd förslag på hur takstolstassar, hängbrädor, förstukvistar, skorstenar m.m. kunde utformas.

Kring sekelskiftet 1900 försågs många hus med en öppen eller glasad veranda. Dessa verandor fick ibland en rik snickarglädje inspirerad av Löfvenskiölds planscher.

Öppen veranda med lövsågeriarbeten vid Källhult, Sparyd 1:6 i Häcksviks socken.

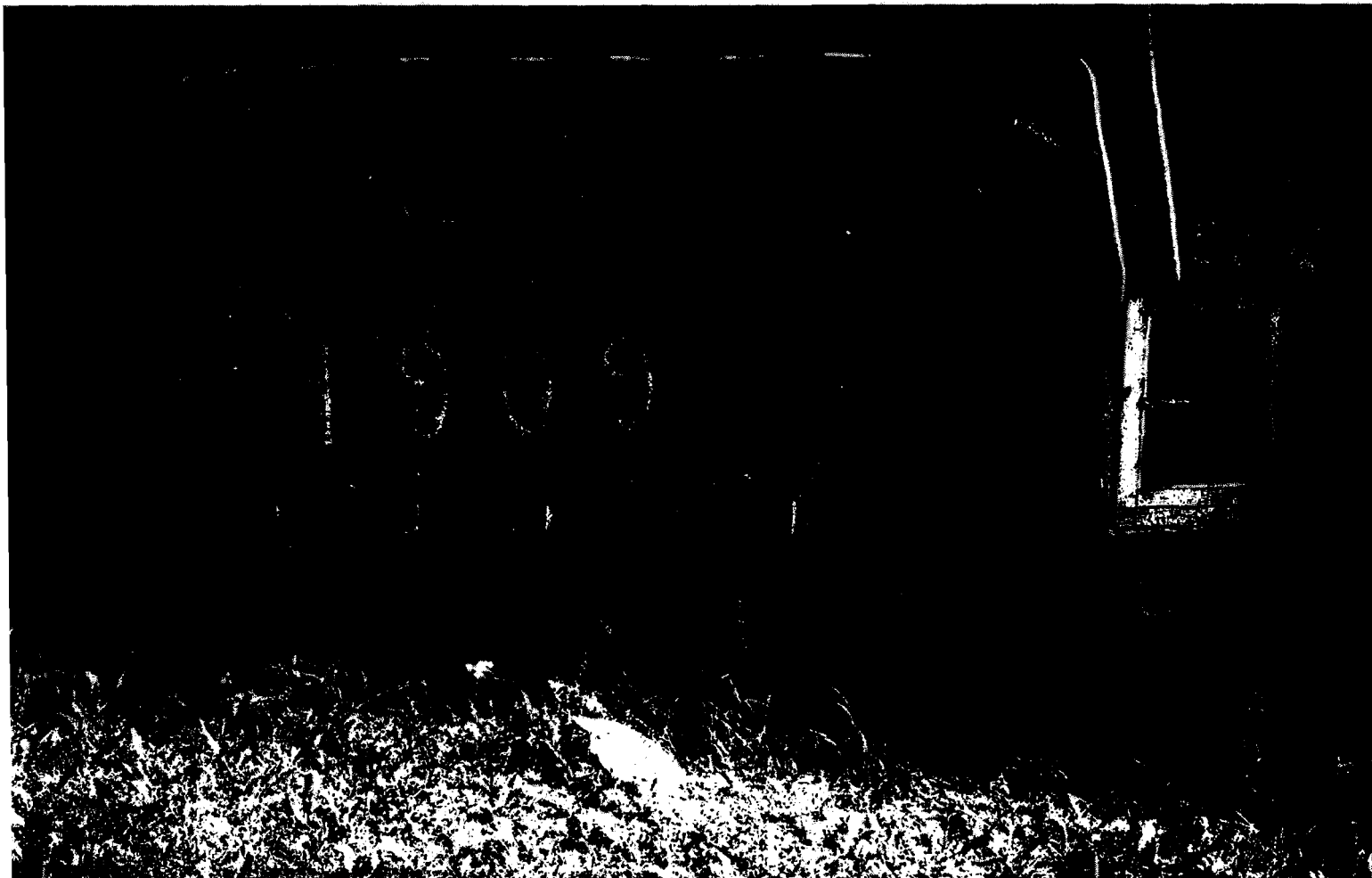
Glasveranda i två plan vid Kolarp 1:8 i Ullasjö socken.

HUSGRUND

Byggnaderna placerades ej direkt mot marken utan grundlades med stenar under knutarna. Mellan hörnstenarna lades stenar som utfyllnad för att bl.a. förhindra golvdrag. Tomtningen var ibland så låg att de nedre stockvarven låg mot eller nära marken.

Genom att lägga upp en jordvall eller jordbänk mot väggen kunde man förhindra golvdrag. Det var framförallt på mindre bondgårdar och vid soldattorpen som husen saknade en hög stengrund. De välbärgade bönderna hade redan tidigare byggt sina hus på en hög sammanhängande stenfot. Luckorna i den otuktade stenvallen utfylldes med mindre sten vilket kallades för att "skola" muren. Ibland kan stenfoten vara sammanfogad med kalkbruk.

Från slutet av 1800-talet och fram på 1900-talet användes huggen sten s.k. kvadersten, istället för natursten. Den huggna stengrunden ersattes vid nybyggnad av en gjuten betonggrund från 1920-30-talet.

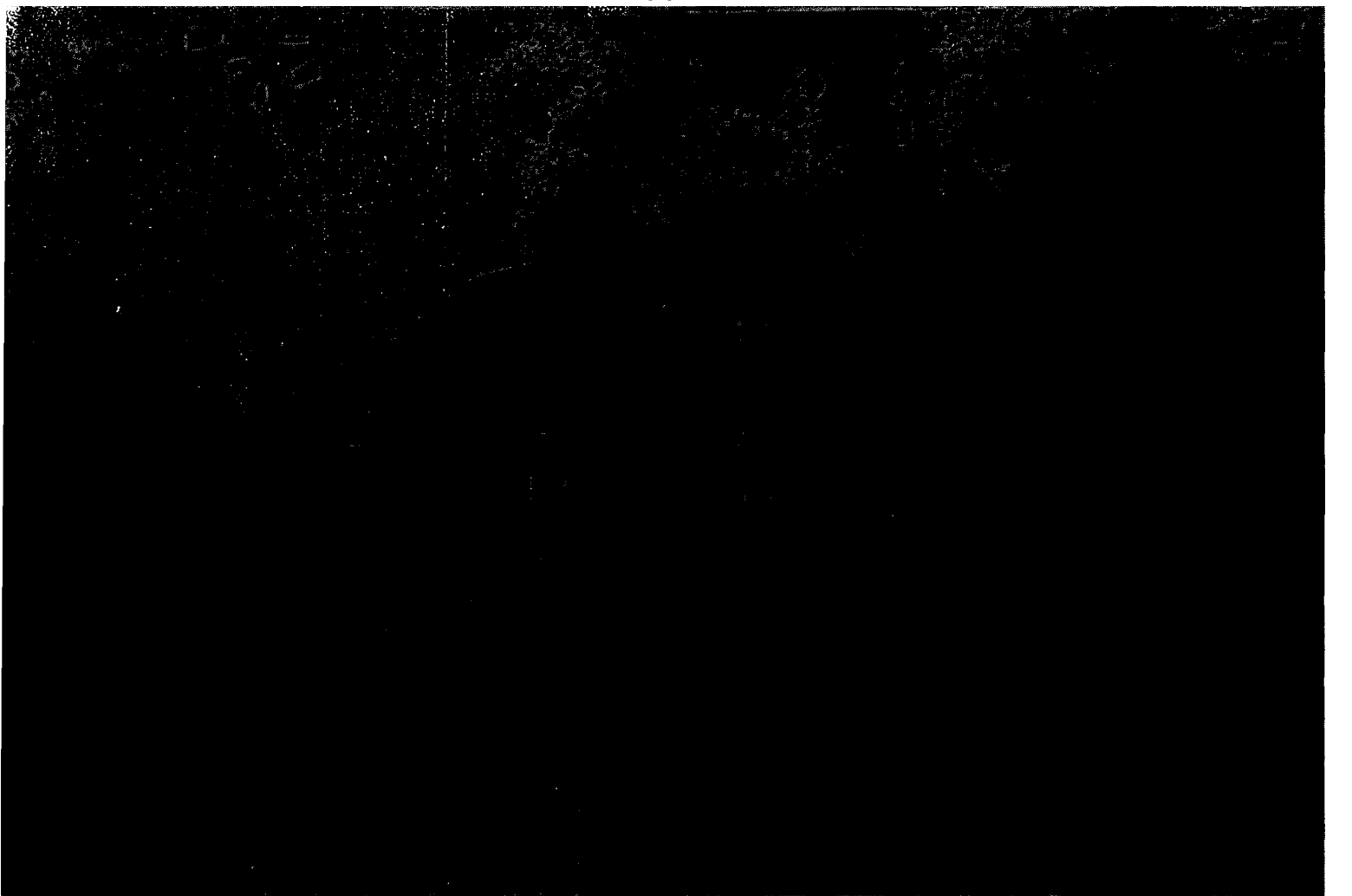

Kvaderstengsgrund under uthuslänga vid Backeberget, Skäremo
1:13 i Håcksviks socken.

TRÄDGÅRD

Trädgårdarna i Sverige har medeltida anor och de var då omgärdade av ett pallisad-liknande staket vilket man kan se på de medeltida målningarna i Södra Råda kyrka i Värmland. 1699 var trädgården vid frälsegården Dala i Skaraborgs län inhägnad med ett staket enligt äldre kartmaterial. Trädgården var vid denna tid anpassad efter terrängen och innehöll fruktträd och körsbärsträd samt troligtvis blomsterängar. Avskild från fruktträdgården låg köksträdgården eller kålgården, humlegården och en kamphage alla omgivna av gärdesgårdar. Vid mitten av 1600-talet då Sverige hade blivit en stormakt anlades på säterierna och slotten trädgårdsanläggningar efter fransk, holländsk eller italiensk smak. De större gårdarna hade vanligen under 1800-talet och in på 1900-talet en vacker allé och en välplanerad parkanläggning som omgav huvudbyggnaden.

På allmogens gårdar kan man troligtvis inte tala om planlagda och planterade trädgårdar förrän efter laga skiftet och utflyttningen från den trånga bykärnan. Enstaka fruktträd har troligtvis funnits liksom kålgården och den lagstadgade humlegården. Efter skiftet och utflyttningen hade allmogen möjlighet att anlägga trädgårdar med idéer hämtade från herrgårdskulturen men även från den litteratur som gavs ut kring sekelskiftet 1900. Här har säkert Hushållningssällskapen spelat en viktig roll för att sprida kunskapen om trädgårdsodlingen.

Trädgård vid Kårte 1:10 i Sexdrega socken.

Förutom att anlägga en fruktträdgård och odla sina egna grönsaker planterade man på bondgårdarna även lövträd som lönn, oxel, alm, lind, hägg och kastanje kring bostaden. Växter som man brukar förknippa med den gamla trädgården är en syrenberså, ett antal fruktträd, bärbuskar, en täppa och blomsterrabatter. Ibland finns också ett ståtligt vårdträd.

KULTURHISTORISK VÄRDEFULL BEBYGGELSE

Att lämna en klar och entydig definition av innebörden i begreppet "kulturhistoriskt värdefull bebyggelse" och att formulera entydiga urvalsprinciper är knappast möjligt.

Tidigare var det framförallt mycket gamla eller på annat sätt märkliga hus som betraktades som kulturhistoriskt värdefulla och skyddsvärda. I dag är intresset i lika hög grad inriktat på yngre bebyggelse och på helhetsmiljön.

Stora grupper av byggnader och bebyggelsemiljöer från 1800-talets slut och 1900-talets början, som i dag anses ha ett betydande kulturhistoriskt värde, ägnades för bara några årtionden sedan inget eller mycket litet intresse. I och med att nya idéer och stilideal gör sig gällande ändras synsättet på och värderingarna av tidigare epokers byggnadsskick. Redan nu har man börjat uppmärksamma den tidiga funktionalismens och 1940- 1950-talens bebyggelse. Slutsatsen härav bli att det inte är möjligt att sätta någon bestämd tidsgräns utan som regel bör gälla att byggnaden bör ha en sådan ålder att ett kulturhistoriskt tidsperspektiv kan anläggas. Vår tids förändringar och snabba utveckling gör att den tid som krävs för att man skall kunna anlägga ett sådant perspektiv blir allt kortare.

Svensås 1:4, Holsljunga socken.

Det kulturhistoriska värdet kan antingen vara knutet till huset som sådant - huset har ett kulturhistoriskt egenvärde eller till husets betydelse i miljön - huset har miljövärde. För det mesta har ett kulturhistoriskt intressant hus både egenvärde och miljövärde.

MILJÖVÄRDE

Under senare år har "miljöbegreppet" börjat att betonas alltmer. Man söker idag bevara sammanhängande miljöer där byggnader och omgivande miljökomponenter utgör en oskiljbar helhet. En gårdsanläggning på landsbygden där inte bara bostadshuset utan även ekonomibyggnader och omgivande miljö med äldre vägsträckning, hägnader och odlingslandskap är bevarat, måste tillmätas ett högre värde än ett ensamt hus från samma tid eller en gård där de gamla ekonomibyggnaderna ersatts med moderna nybyggnader. Samma sak gäller den kulturhistoriskt värdefulla bebyggelsen i städerna. En byggnad tillmätas ett större värde om den ingår i en miljö, t.ex. längs en gatusträckning. Bebyggelsemiljön kan avspegla bostads- och byggnadsskicket under en viss tidsperiod eller med flera välbevarade objekt från olika tidsperioder åskådliggör stadens framväxt och historiska utveckling. En sammanhängande miljö kan således berätta om gångna tiders näringsliv, arbetsmiljö, byggnadsskick, sociala förhållanden och estetiska ideal.

Hus är delar av en helhet. Även mycket enkla hus kan ha stor betydelse i landskapsbilden och tillsammans utgöra miljöer med högt kulturhistoriskt värde.

Bebyggelsens utformning, fasadmateriäl och färgsättning är viktigt för helhetsmiljön. I en enhetlig och traditionsbunden miljö kan förändringar av ett enda hus vara ett svårt ingrepp. Gatan, torget, vegetationen, kulturlandskapet upplevs av många. Man måste därför gå varsamt fram, så att man inte i onödan offerar miljövärden som är svåra att återställa och som generationer med långt mindre resurser än våra lyckats skapa.

Miljö vid Holmalund, Enesbo 1:5 i Örsås socken.

I vår dagliga miljö blir vi lätt hemmablinda och uppfattar inte längre alla kvaliteter och värden förrän de av någon anledning förändras och försvinner.

KULTURHISTORISKT EGENVÄRDE

Sällsynthet

Välbevarad bebyggelse från tiden före 1800-talet är sällsynt och därför av högt kulturhistoriskt värde. Byggnader som det endast finns ett fåtal exemplar kvar av, ex. medeltida hus, kan klassas som värdefulla bara genom sin relativa sällsynthet - urvalet har i själva verket redan gjorts. Även yngre byggnader kan vara intressanta genom att de är unika i något avseende, exempelvis genom att de ovanligt tydligt visar en viss byggnadsstil.

Ursprunglighet

En byggnad som bevarat sin ursprungliga karaktär och illustrerar en historisk miljö på ett rättvisande sätt har ett kulturhistoriskt värde. Ett välbevarat hus har ett betydligt större värde än ett hus som byggts om eller kraftigt förändrats genom åren. Ett starkt ombyggt hus från 1700-talet, där endast delar av stommen eller murverket bevarats

"Lågstuga" vid Holmarp 1:2, 2:2 i Roasjö socken.

kan inte utan vidare sägas ha ett så stort kulturhistoriskt värde att en bevarande insats är motiverad. Särskilt inte om det finns andra likartade mer välbevarade byggnader från samma tid.

Representativt

Ju närmare vi kommer vår egen tid, ju mindre självklart blir urvalet. Antalet byggnader som är uppförda i en viss byggnadsstil är betydligt fler och därmed är **det** inte längre sällsyntheten som är bestämmande utan i stället representativiteten. Hus som är typiska för sin tid och dess förhållanden kan förmedla kunskaper om gångna tiders samhälle, näringsliv, arbetsmiljö, sociala förhållanden, arkitekturstilar eller estetiska ideal. För att även i framtiden ha kvar denna kunskap gäller det att välja ut särskilt representativa och karaktäristiska hus och anläggningar medan det ännu finns ett stort antal att välja bland.

Egnahem uppfört 1926, Laggared 7:35 i Hillareds socken.

Konstnärligt och arkitektoniskt värde

Byggnader med vackra proportioner och medveten materialbehandling och detaljutformning har ett arkitektoniskt och konstnärligt värde.

Konstnärlig utsmyckning i form av målnings-, sten- och lövsågeriarbeten har en avgörande betydelse för husets arkitektur och bör därför bevaras. Det är ofta detaljer som är utförda med stor hantverksskicklighet och som därigenom är dyra och svåra att återskapa idag.

Teknikhistoriskt värde

En byggnad kan ha ett speciellt historiskt intresse på grund av sin byggnadsteknik.

Kulturhistoriskt värdefull interiör

Interiörer och snickerier från skilda tidsepoker har olika utformning. En interiör som på ett autentiskt sätt visar en boendemiljö från äldre tid har ett stort kulturhistoriskt värde.

I många hus finns ännu inredningsdetaljer som är typiska för husets byggnadsstil som t.ex. kakelugnar, spisar, vägg- och takpaneler, golvbeläggningar, dörrar och foderbräder. Dessa bör i största utsträckning bevaras. Äldre snickerier är i regel välgjorda och av hög teknisk kvalitet och bör även av dessa skäl återanvändas när man rustar upp ett äldre hus.

Spiskomplex i Hillareds hembygdsgård, Gälared 2:12.

BEVARANDEFÖRSLAG

Vid urvalet av de byggnader som ingår i bevarandeförslaget har det varit en målsättning att försöka slå vakt om den historiska kontinuiteten. Detta innebär att urvalet spänner över en lång tidsrymd, från den ålderdomliga 17-1800-tals bebyggelsen till den relativt moderna 1930-40-tals arkitekturen.

Likaså är det angeläget att urvalet omfattar olika typer av bebyggelse så att olika samhällsklasser, näringar m.m. blir representerade. Här har det som varit karaktäristiskt för byggen fått stor prioritet. En förutsättning vid all bedömning är dock att byggnadernas ursprungliga utseende eller karaktär har bibehållits. Här bör understrykas att det är byggnadernas exteriör som varit avgörande för bedömningen.

Eftersom huvudparten av den äldre bebyggelsen inom inventerings-området har utgjorts av jordbruksfastigheter, faller det sig naturligt att detta avspeglat sig även i bevarandeförslaget.

Den prioritering som gjorts betyder inte att andra byggnader och miljöer saknar kulturhistoriskt värde. De flesta byggnader som är oförvanskade har ett värde som genom enskilda initiativ och en allmän respekt för byggnadstraditionen kan ge större bredd åt traktens kulturhistoria. För ett bevarande av helhetsmiljön är det väsentligt att inte endast enskilda byggnader beaktas, utan även den omgivande miljön med uthusbyggnader, stenhägnader, äldre vägsträckningar och fruktträdgårdar m.m.

De i bevarandeförslaget utvalda bebyggelsemiljöerna har i första hand bedömts utifrån den samlade bebyggelsens kulturhistoriska innehåll, samband och exteriöra status, medan övriga kultur- och naturvärden betraktas som viktiga, dock icke avgörande inslag.

Både ur bevarings- och planeringssynpunkt är det emellertid fördelaktigt att välja ut större miljöer och områden där såväl kulturlandskap, bebyggelse och andra historiska minnesmärken ingår. Sådana områden kan bli aktuella i ett senare skede, i samband med det kommande kulturminnesvårdsprogrammet.

Bevarandeförslaget omfattar relativt få bebyggelsemiljöer vilket i hög grad sammanhänger med den spridda bebyggelsebildens i kommunen med dominans av ensamliggande gårdar. Miljöerna beskrivs separat i början av varje socken. De fastigheter som ingår i en miljö men som även tillmätts ett kulturhistoriskt egenvärde, återfinns även under respektive fastighetsbeteckning.

Också de enskilda objekten presenteras sockenvis, i bokstavsordning och efter fastighetsnummer.

Bevarandeförslaget är främst avsett att användas i kommunens planläggningsarbete och byggnadsnämndens handläggning av bygglovsärenden. Miljöerna kan erhålla skydd i form av förordningen i den nya plan- och bygglagen (PBL) och naturresurslagen (NRL). Vid ombyggnad förändras ofta så mycket av byggnadens karaktär att det kulturhistoriska värdet försvinner. Vid handläggning av ärenden som berör prioriterade fastigheter i bevarandeförslaget bör därför samråd ske med läns museet.

FÖRTECKNING ÖVER SAMTLIGA KULTURHISTORISKT VÄRDEFULLA FASTIGHETER INOM INVENTERINGSOMRÅDET

| Nr | Fastighetsbeteckning
samt gårdsnamn | Socken | Sida |
|----|---|------------|------------|
| 1 | Amundtorp 2:2, missionshus | Ullasjö | 223 |
| 2 | Amundtorp 3:12 | Ullasjö | 223 |
| 1 | Annelsered 3:1 "Kvarnåsen",
såg - snickeri, bostadshus | Mjöbäck | 147 |
| 1 | Annlarp 1:4 | Håcksvik | 102 |
| 2 | Ararp 2:4, "Mellomgården" | Håcksvik | 102 |
| 3 | Backa 1:3 | Ullasjö | 223 |
| 1 | Backagården 1:2, bygdegården | Revesjö | 178 |
| 3 | Barnarp 1:5, "Mölleberg" | Håcksvik | 103 |
| 1 | Billeberg 3:6 | Sexdrega | 192 |
| 1 | Björllida 1:2 | Örsås | 240 |
| 2 | Boda 1:6 | Örsås | 240 |
| 3 | Borryd 1:4 | Örsås | 241 |
| 4 | Borryd 1:7, f.d. syfabrik | Örsås | 241 |
| 2 | Bosgården 1:5 | Mjöbäck | 148 |
| 3 | Bosgården 1:8, "Lövhyyddan" | Mjöbäck | 149 |
| 4 | Bosgården 1:18, festplats | Mjöbäck | 149 |
| 1 | Bredgården 2:1, 10:19 | Holsljunga | 86 |
| 1 | Brokvarn 4:6, Ljungaforsvägen | Svenljunga | 209 |
| 2 | Brunarp 1:14 | Holsljunga | 87 |
| 5 | Brännegärde 1:12 | Örsås | 242 |
| 6 | Bullsäng 1:2, 8:2, "Tomten" | Örsås | 243 |
| 7 | Bullsäng 3:2, f.d. skola | Örsås | 243 |
| 8 | Bullsäng 10:1, "Svedjorna" | Örsås | 244 |
| 2 | Buttorp 1:4, "Segerstad" | Sexdrega | 192 |
| 3 | Buttorp 3:1, kvarn | Sexdrega | 193 |
| 1 | Bålared 1:1 | Kalv | 130 |
| 4 | Bäck 1:3, "Mellanbäck" | Håcksvik | 103 |
| 5 | Drägved 1:6 m.fl. "Kvarnagärde",
kvarn | Håcksvik | 104 |
| 9 | Enesbo 1:2 | Örsås | 244 |
| 10 | Enesbo 1:4, "Berghem" | Örsås | 245 |
| 11 | Enesbo 1:5, "Holmalund" | Örsås | 246 |

| Nr | Fastighetsbeteckning
samt gårdsnamn | Socken | Sida |
|----|--|-------------|------|
| 2 | Erikslund 1:4 | Klev | 130 |
| 3 | Erikslund 1:6 | Klev | 131 |
| 4 | Erikslund 1:8 | Klev | 132 |
| 2 | Flenstorp 1:8 | Revesjö | 178 |
| 3 | Flenstorp 1:11 "Axelforshed",
affär | Revesjö | 179 |
| 1 | Frölunda 1:8, "Stommen" | Ö. Frölunda | 267 |
| 2 | Frölunda 1:21 "Björkered",
affär och bostadsfastighet | Ö. Frölunda | 268 |
| 6 | Fröstenshult 1:1 | Håcksvik | 105 |
| 7 | Fröstenshult 1:2., "Gammalsjö
kvarn" | Håcksvik | 106 |
| 12 | Fällhult 1:1 | Örsås | 246 |
| 3 | Fällhult 3:5, hembygdsgård | Holsljunga | 87 |
| 5 | Gammalsjö 1:1, f.d. säteri | Kalv | 132 |
| 6 | Gammalsjö 1:1, "Vilan" | Kalv | 133 |
| 4 | Granhallatorp 1:2 | Sexdrega | 193 |
| 1 | Grenhult 1:4 | Mårdaklev | 161 |
| 2 | Grimstorp 2:6, f.d. prästgård | Svenijunga | 209 |
| 13 | Gullskog 4:1 | Örsås | 247 |
| 1 | Guttorp 2:6, "Älgeslätt" | Redslared | 169 |
| 2 | Guttorp 5:1 | Redslared | 169 |
| 1 | Gälared 1:3, järnvägsstation | Hillared | 76 |
| 2 | Gälared 1:85, transformatorstn. | Hillared | 76 |
| 3 | Gälared 2:12, hembygdsgård | Hillared | 77 |
| 4 | Gälared 2:18, "Lillnabben" | Hillared | 77 |
| 3 | Haga 1:10, "Övregården" | Redslared | 170 |
| 4 | Haga 3:1, "Slätten" | Redslared | 171 |
| 5 | Hallingsnäs 1:8, f.d. tygfabrik | Mjöbäck | 150 |
| 5 | Hestra 1:2 | Sexdrega | 194 |
| 3 | Hid 1:2 | Ö. Frölunda | 268 |
| 4 | Hid 3:4, "Dalsgärdet" | Ö. Frölunda | 269 |
| 5 | Hid 3:4, "Slättvik" | Ö. Frölunda | 269 |
| 4 | Hiå 1:2 | Holsijunga | 88 |
| 7 | Hjärtanäs 1:10 | Kalv | 134 |

| Nr | Fastighetsbeteckning
samt gårdsnamn | Socken | Sida |
|----|--|-------------|------|
| 1 | Holmarp 1:2, 2:2 | Roasjö | 185 |
| 8 | Holmen 1:1 | Kalv | 134 |
| 4 | Hulaåkra 2:1 m.fl. "Storegården" | Ullasjö | 224 |
| 9 | Humlerd 1:2 | Kalv | 135 |
| 6 | Hylte 1:3, "Stenåsen" | Mjöbäck | 151 |
| 8 | Håcksvik 1:6, "Klockaregården" | Håcksvik | 106 |
| 9 | Håcksvik 2:1, f.d. skola | Håcksvik | 107 |
| 10 | Hålegärde 2:2, torpställe | Håcksvik | 107 |
| 5 | Håkanhult 3:4, "Lövhem" | Holsljunga | 88 |
| 6 | Håkanhult 3:5 | Holsljunga | 89 |
| 7 | Håkanhult 3:8, "Grevens" | Holsljunga | 89 |
| 11 | Ingärdebo 1:1 | Håcksvik | 108 |
| 12 | Ingärdebo 1:3 | Håcksvik | 108 |
| 13 | Ingärdebo 2:1 | Håcksvik | 109 |
| 10 | Joarsbo 1:3 | Kalv | 136 |
| 11 | Kalv 1:22, "Kalvsbacka" | Kalv | 136 |
| 12 | Kalvsjöholm 1:3 | Kalv | 137 |
| 4 | Karkashult 1:5, "Övergården" | Revesjö | 180 |
| 6 | Karsbo 2:8 | Ö. Frölunda | 270 |
| 14 | Kartsnäs 1:4 | Örsås | 247 |
| 5 | Katrineberg 1:1 | Revesjö | 180 |
| 2 | Kleven 1:2, gästgiveri | Mårdaklev | 161 |
| 3 | Klev 1:3, hembygdsgård | Mårdaklev | 162 |
| 13 | Kläggshult 1:13 | Kalv | 138 |
| 5 | Kolarp 1:8 | Ullasjö | 225 |
| 6 | Kråkebacka 1:3, "Larsabo" | Sexdrega | 194 |
| 7 | Kråkebacka 1:9 | Sexdrega | 194 |
| 14 | Kullboarp 2:6 | Håcksvik | 110 |
| 15 | Kvarnagården 1:6, bysåg | Håcksvik | 110 |
| 8 | Källered 1:6, "Källeberg" | Sexdrega | 195 |
| 9 | Källered 1:20, 1:36 | Sexdrega | 196 |
| 16 | Källhult 1:2, f.d. säteri | Håcksvik | 111 |
| 17 | Källhult 1:6, "Sparyd" | Håcksvik | 112 |

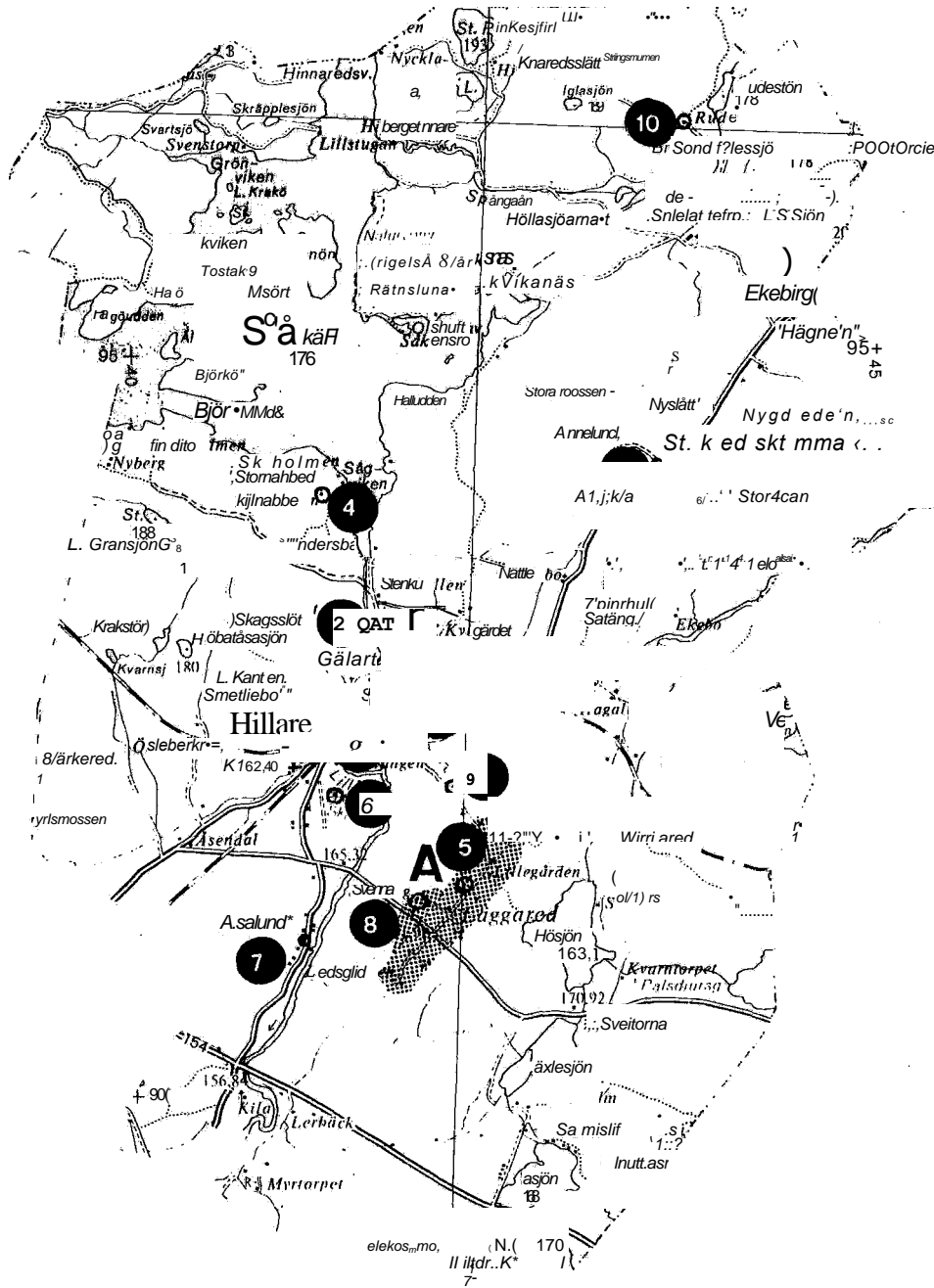
| Nr | Fastighetsbeteckning
samt gårdsnamn | Socken | Sida |
|----|--|-------------|------|
| 6 | Kärrsgärde 1:2 | Ullasjö | 225 |
| 7 | Kärrsgärde 1:4 | Ullasjö | 226 |
| 18 | Landboarp 1:3, f.d. säteri | Håcksvik | 112 |
| 19 | Landboarp 1:5 | Håcksvik | 113 |
| 20 | Landboarp 1:5, "Hagaslätt" | Håcksvik | 114 |
| 7 | Lerbäcksbo 2:1, "Ledet" | Ö. Frölunda | 270 |
| 8 | Lerbäcksbo 4:7, 5:5, 7:1, 7:2
"Överbyn", f.d. förläggargård | Ö. Frölunda | 271 |
| 9 | Lerbäcksbo 7:1, "Backen" | Ö. Frölunda | 272 |
| 7 | Lida 1:2, "Borgåsen", f.d. hönseri | Mjöbäck | 151 |
| 8 | Lida 1:4, f.d. "Allmogeslöjden" | Mjöbäck | 152 |
| 9 | Lida 1:7, "Lövaskog" | Mjöbäck | 152 |
| 21 | Lisslarp 1:7, hembygdsgård | Håcksvik | 115 |
| 22 | Lisslarp 2:1, "Kronogården" | Håcksvik | 115 |
| 23 | Lisslarp 2:5 | Håcksvik | 116 |
| 8 | Ljungaskog 4:1 | Ullasjö | 226 |
| 10 | Lockryd 1:2 | Sexdrega | 196 |
| 11 | Lysered 1:2, "Handbynäs" | Sexdrega | 197 |
| 4 | Låkhult 1:3, "Spångarås" | Mårdaklev | 163 |
| 5 | Läggared 2:3, "Nilsagården" | Hillared | 78 |
| 6 | Läggared 2:56, skyttepaviljong | Hillared | 78 |
| 7 | Läggared 3:7, syfabrik | Hillared | 79 |
| 8 | Läggared 5:2 "Svennagården" | Hillared | 79 |
| 9 | Läggared 7:35 | Hillared | 80 |
| 9 | Mårtenstorp 2:5 | Ullasjö | 227 |
| 10 | Mölneby 1:2 | Ö. Frölunda | 273 |
| 11 | Mölneby 3:3, "Tegelvik" | Ö. Frölunda | 274 |
| 14 | Näs 1:3 | Kalv | 138 |
| 10 | Påbo 1:4 | Ullasjö | 227 |
| 15 | Passarp 1:12, "Höganäs" | Örsås | 248 |
| 5 | Reaskäl 2:2, f.d. skola/bygdegård | Redslared | 171 |
| 6 | Redslared 1:4 "Nedergården" | Redslared | 172 |
| 7 | Redslared 1:9 | Redslared | 173 |

| | Fastighetsbeteckning
samt gårdsnamn | Socken | Sida |
|----|---|-------------|------|
| 6 | Revesjö Stommen 1:1 | Revesjö | 181 |
| 7 | Revesjö Stommen 1:1, f.d. skola | Revesjö | 182 |
| 12 | Ringestena 1:7, "Stomslund" | Sexdrega | 197 |
| 13 | Ringestena 2:3, "Ringsås" | Sexdrega | 198 |
| 14 | Ringestena 2:6, "Svalegården" | Sexdrega | 198 |
| 15 | Ringestena 6:18, "Aspelund" | Sexdrega | 199 |
| 16 | Ringestena 8:3, "Rosendal" | Sexdrega | 199 |
| 11 | Ringhestra 1:1 | Ullasjö | 228 |
| 12 | Rosendal 2:2, "Simmekvarn" | Ullasjö | 228 |
| 10 | Rude 1:6 | Hillared | 80 |
| 8 | Ryd 1:3 | Revesjö | 182 |
| 16 | Röstorps 3:12, "Rosenberg" | Örsås | 248 |
| 17 | Röstorps 5:1, "Kronogården" | Örsås | 249 |
| 18 | Röstorps 7:1, "Övergården" | Örsås | 249 |
| 17 | Sexdrega 1:1, hembygdsgård | Sexdrega | 200 |
| 18 | Sexdrega 1:1, prästgård | Sexdrega | 200 |
| 19 | Sexdrega 1:8, "Fridhem" | Sexdrega | 201 |
| 20 | Sexdrega 1:18, "Högagärde" | Sexdrega | 201 |
| 11 | Skedskamma 1:10, "Stora Skeds-
kamma" | Hillared | 81 |
| 12 | Skillnabo 1:5 | Ö. Frölunda | 274 |
| 21 | Skogsgården 1:2, "Övre Skogsg." | Sexdrega | 202 |
| 24 | Skyarp 2:8 | Håcksvik | 117 |
| 25 | Skäremo 1:13, "Backaberget" | Håcksvik | 117 |
| 26 | Skäremo 2:2 | Håcksvik | 118 |
| 27 | Skäremo 2:3 | Håcksvik | 119 |
| 28 | Skäremo 2:3, "Skärslund" | Håcksvik | 120 |
| 5 | Snygget 1:5, "Gamla Strömsholm" | Mårdaklev | 163 |
| 10 | Snärås 1:2, "Bäckalund" | Mjöbäck | 153 |
| 11 | Stenhult 1:8 | Mjöbäck | 154 |
| 19 | Strömsfors Bruk 1:2 m.fl.,
industri (Hurråsen) | Örsås | 250 |
| 8 | Stråvik 1:15, f.d. järnvägsstation | Holsljunga | 90 |
| 9 | Stråvik 14:1, affärs- och bostadshus | Holsljunga | 90 |
| 20 | Strömsfors Kapell 1:1 | Örsås | 251 |
| 21 | Strömsfors Kapell 2:14, f.d.
skola | Örsås | 252 |

| Nr | Fastighetsbeteckning
samt gårdsnamn | Socken | Sida |
|----|---|-------------|------|
| 15 | Svanabo 1:6, "Bredahullet" | Kalv | 139 |
| 3 | Svenljunga 4:154, hembygdsgård | Svenljunga | 210 |
| 4 | Svenljunga 5:8, 5:300. "Annehill" | Svenljunga | 210 |
| 5 | Svenljunga 1:28, "Tenggrenska Villan" | Svenljunga | 212 |
| 6 | Svenljunga 4:230 | Svenljunga | 212 |
| 7 | Svenljunga 5:162, gamla hotellet | Svenljunga | 213 |
| 8 | Svenljunga Landbogård 4:13,
"Björksla" | Svenljunga | 214 |
| 10 | Svensås 1:4 | Holsljunga | 91 |
| 22 | Tittebo 2:5, "Stora Tittebo" | Örsås | 253 |
| 23 | Tittebo 3:6, "Lilla Tittebo" | Örsås | 253 |
| 12 | Tokabo 1:17, hembygdsgård | Mjökäck | 154 |
| 9 | Torestorp 1:27 | Svenljunga | 215 |
| 10 | Torestorp 1:49, "Herrekvarn" | Svenljunga | 216 |
| 22 | Torp 1:7 | Sexdrega | 202 |
| 13 | Torsås 1:3, f.d. jordbruk | Mjökäck | 155 |
| 16 | Tovhult 1:2, f.d. skola | Kalv | 140 |
| 17 | Tranebäck 1:3 m.fl. "Stenstugan",
hembygdsgård | Kalv | 140 |
| 18 | Tranebäck 1:4, "Stenstorpet" | Kalv | 141 |
| 6 | Tranered 1:1, 2:1 | Mårdaklev | 164 |
| 29 | Trollås 1:2 | Håcksvik | 120 |
| 30 | Trollås 1:3, "Östergård" | Håcksvik | 121 |
| 31 | Trollås 1:4 A | Håcksvik | 122 |
| 32 | Trollås 1:5 | Håcksvik | 123 |
| 33 | Trollås 1:6 | Håcksvik | 123 |
| 19 | Uddarp 3:1, "Ekedal" | Kalv | 141 |
| 24 | Ugglebo 1:2, "Solaholm" | Örsås | 254 |
| 13 | Ullasjö 1:2, f.d. skola | Ullasjö | 229 |
| 14 | Ullasjö 1:5, f.d. "starbostäder" | Ullasjö | 229 |
| 20 | Vihult 1:4 | Kalv | 142 |
| 21 | Vihult 1:8, "Solhem" | Kalv | 142 |
| 13 | Vränglarp 1:1, 2:1, 3:1 | Ö. Frölunda | 275 |
| 14 | Västermosse 1:6 | Ö. Frölunda | 276 |

| Nr | Fastighetsbeteckning
samt gårdsnamn | Socken | Sida |
|----|--|-------------|------|
| 11 | Å 1:4 | Holsljunga | 91 |
| 22 | Ågården 1:2 | Kalv | 143 |
| 25 | Ågårde 1:7, "Ekenäs" | Örsås | 254 |
| 23 | Åkerstad 1:1 | Sexdrega | 203 |
| 15 | Åkra 1:7, "Himmersberg" | Ullasjö | 230 |
| 11 | Åne 1:16, "Lunnehalm" | Svenljunga | 216 |
| 7 | Åsebo 1:1 | Mårdaklev | 164 |
| 8 | Åsebo 1:2 | Mårdaklev | 165 |
| 26 | Åstarps Soldattorp 1:1, 1:7.
"Åstarp Västergård", f.d. spinneri | Örsås | 255 |
| 27 | Åstarp 1:8, "Åstafors" | Örsås | 256 |
| 28 | Åstarp 3:14, "Åstafors" | Örsås | 256 |
| 15 | Ällebäckstorp 1:1, 2:1, 3:1 | Ö. Frölunda | 276 |
| 16 | Ällebäckstorp 1:1, 2:1, 3:1
"Källehärret" | Ö. Frölunda | 277 |
| 17 | Ällebäckstorp 1:3, "Ängalund" | Ö. Frölunda | 277 |
| 18 | Ällebäckstorp 2:3, "Bäcken" | Ö. Frölunda | 278 |
| 19 | Ällebäckstorp 2:4, "Källåsen" | Ö. Frölunda | 278 |
| 20 | Ällebäckstorp 3:2, "Karlsberg" | Ö. Frölunda | 279 |
| 12 | Änglarp 2:2, "Skogsgården" | Svenljunga | 217 |
| 13 | Änglarp 2:11, "Skogsgården" | Svenljunga | 217 |
| 14 | Änglarp 5:4, "Stora Hulan" | Svenljunga | 218 |
| 29 | Örsås 1:3 (1:4), "Riskulla" | Örsås | 257 |
| 30 | Örsås 4:1 | Örsås | 257 |
| 31 | Örsås 6:1, "Stommen", hembygdsgård | Örsås | 258 |
| 32 | Örsås 6:2, f.d. skola | Örsås | 259 |
| 33 | Örsås 6:10, "Ekelund" | Örsås | 259 |
| 14 | Överlida 2:32, f.d. möbelfabrik | Mjöbäck | 155 |

HILLARED SOCKEN

fl

TECKENFÖRKLARING

- A** Kulturhistoriskt värdefull bebyggelsemiljö
- O** Kulturhistoriskt värdefull fastighet

KULTURHISTORISKT VÄRDEFULLBEBYGGELSEMILJÖ A. Laggareds byKULTURHISTORISKT VÄRDEFULLA FASTIGHETER

1	Gälared	1:3	Järnvägsstation
	Gälared	1:85	Transformatorstation
2	Gälared	2:12	Hembygdsgård
3	Gälared	2:18	"Lillnabben", torp
4	Laggared	2:3	"Nilsagården", jordbruk (ingår i beb.miljö A)
5	Laggared	2:56	Skyttepaviljong, dansbana
6	Laggared	3:7	Syfabrik
7	Laggared	5:2	"Svennagården", jordbruk (ingår i beb.miljö A)
8	Laggared	7:35	Bostadsfastighet
9	Rude	1:6	Jordbruk
10	Skedskamma	1:10	"Stora Skedskamma , jordbruk

SOCKENBESKRIVNING

Hillared är kommunens nordligaste socken. Endast en mindre del av marken är uppodlad och ligger som ett smalt stråk i anslutning till byarna Laggared, Veka, Stora Skedskamma och Rude. Laggared har i bevarandeförslaget upptagits som bebyggelsemiljö. Det öppna odlingslandskapet har även uppmärksammats i natur-vårdplanen och strax norr om gårdarna ligger ett fornlämningsområde

Tidigare lydde en stor del av socknen under Gälares säteri. Säteriet, liksom den lilla 1100-tals kyrkan, har ett centralt läge invid Gälaresån (Lillån) vilken utgör sjön Såkens utlopp i Ätran. Gälares säteri har anor från medeltiden men saknar sedan länge huvudbyggnad. En del av egendomen strax söder om gårdsplatsen har avstyckats under 1900-talet för att bereda plats för stationssamhället Hillared. I omgivningarna finns fortfarande ett antal torpstugor som förr tillhörde säteriet.

Hillareds kyrka

Hillareds kyrka har ursprung från medeltiden och uppfördes troligen under 1200-talet (möjligen redan under 1100-talet enligt vissa källor) och är därmed den äldsta kyrkan inom kommunen.

Hillareds medeltida kyrka med fristående klockstapel.

Byggnaden är låg, enskeppig med rundat (3-sidigt) korparti och saknar torn. Kordelen tillkom 1816. Även sakristian och vapenhuset är senare tillbyggda. Väggarna är murade i gråsten och utvändigt vitputsade, taket är klätt med enkupigt tegel, vapenhuset med vit locklistpanel. Till inventarierna hör en medeltida dopfunt med inhuggna ornament. Takmålningarna utfördes i samband med en restaurering år 1902. Den senaste restaureringen skedde 1968-69.

På kyrkogården, som omges av en stenmur, finns en fristående klockstapel av trä, utvändigt klädd med tjärat spån. Byggnadsåret är okänt. Av de två klockorna är den större förmodligen från medeltiden. Den mindre bär årtalet 1757.

KULTURHISTORISKT VÄRDEFULL BEBYGGELSEMILJÖ

A. LÄGGAREDS BY

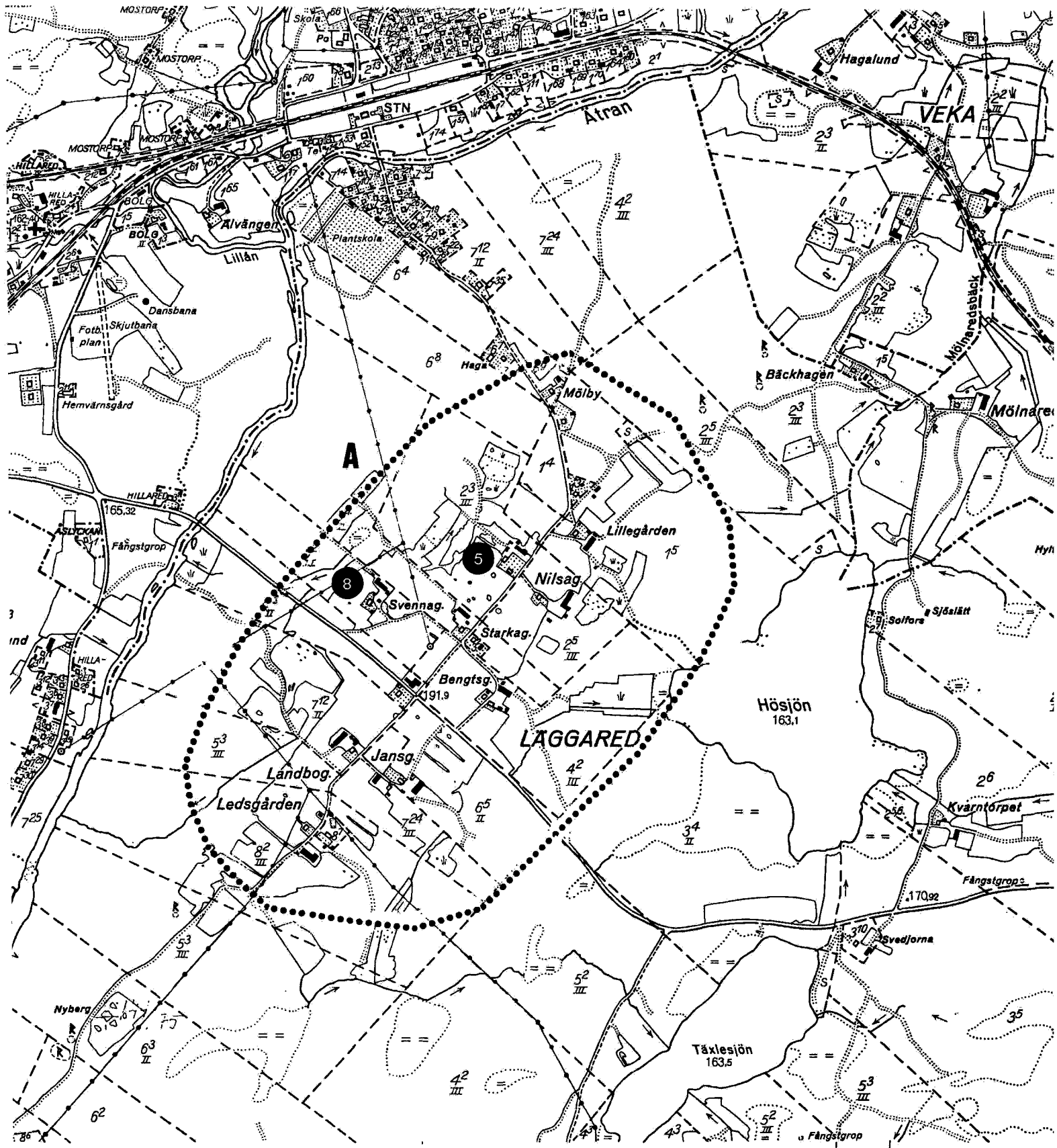
Bebyggelsen i Laggared är belägen på en åsrygg och omges av öppna marker som sluttar svagt mot Ätran i NV och något kraftigare ner mot Hösjön och Tåxlesjön i SO. Byn har en långsträckt form med gårdarna placerade på bägge sidor av vägen som löper utefter åsens krön där den följer den gamla åkerrenen. Antalet gårdar har alltsedan 1500-talet varit ganska konstant. 1548 upptas 8 hemman senare har genom avstyckning ytterligare ett par fastigheter tillkommit.

Före laga skifte låg gårdarna mer samlade i en rad nedanför den nuvarande vägen. Vissa av gårdarna ligger ännu kvar på sina ursprungliga platser medan några flyttades efter skiftet längre upp på åsen eller på västra sidan av krönet. Trots att bebyggelsen glesats ut har den karaktäristiska långsträckta strukturen bibehållits. Med sitt öppna höjdläge utgör byn ett särpräglad och värdefullt inslag i landskapet.

Terrängen är rik på stenhägnader och andra äldre kulturlämningar. Inom och norr om byområdet ligger ett större gravfält.

Flera av gårdarna har välbevarade äldre byggnader. Av dess har fastigheterna 2:3 "Nilsgården" och 5:2 "Svennagården" utvalts som enskilda objekt i bevarandeförslaget.

Byn och inägomarken ingår även i Naturvårdsområde nr 3 i Naturvårdsplanen.

Ekonomisk karta 6c 81

TECKENFÖRKLARING

- A**..... Kulturhistoriskt värdefull bebyggelsemiljö
- O** 0 Kulturhistoriskt, värdefull fastighet

KULTURHISTORISKT VÄRDEFULLA FASTIGHETER

1. Gälared 1:3 - Järnvägsstation

Stationshus (ca 1912), magasin, förråd.

"Kinds Härads Jernväg" invigdes år 1885. Mellan Svenljunga och Borås anlades stationer i Sexdrega och Hillared medan hållplatser inrättades i Ringestena och Kråkered. I samband med ombildningen till "Borås - Alvesta Järnväg" (BAJ) år 1902 revs det gamla stationshuset i Hillared och ersattes av nuvarande byggnad vars yttre karaktär i stort sett har bibehållits i oförändrat skick från denna tid.

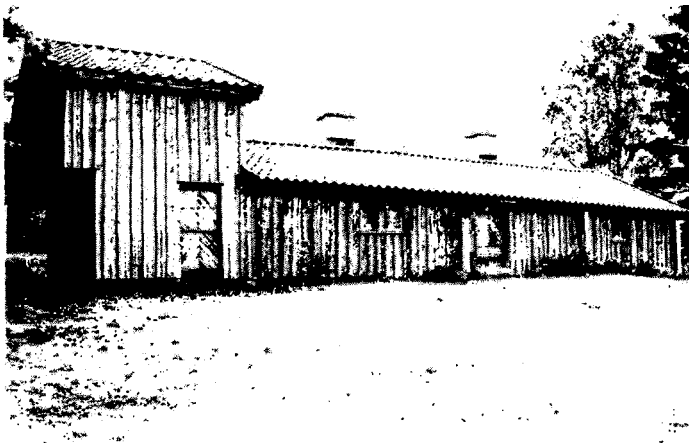
Byggnaden är gulmålad och klädd med liggande stockpanel i bottenvåningen och stående panel i den övre. De båda våningarna markeras ytterligare genom ett kraftigt våningsband (av kyrkspån). Taktäckning av tvåkupigt tegel. Till stationsområdet hör två välbevarade magasinbyggnader, bägge med rödmålade träfasader.

2. Gälared 1:85

Kraftstation (ca 1930).

Byggnaden är belägen vid Lillån strax söder om sjön Såken, uppförd i tidstypisk klassicerande stil, med höga rundbågiga spröjsade fönster, tegelfasad och taktäckning av ståndfasad plåt. Från sjöns sydspets leder en trätrumma vattnet fram till kraftstationen. Byggnaden är intressant då den speglar det småskaliga utnyttjandet av vattenkraften.

3. Gälared 2:12, hembygdsgård

Bostadshus (slutet av 1700-talet).

Byggnaden som är en ryggåsstuga med tillbyggt häbbare, flyttades till platsen av hembygdsföreningen 1951 från Wättelebo. Bostadsdelen är en parstuga och invändigt har en genuin miljö återskapats med bl.a. uppmurade öppna spisar. Häbbaret, som är sammanbyggt med bostadsdelen är en halv våning högre än denna, hade redan vid sekelskiftet 1900 rivits ned, men återuppfördes på denna plats 1960.

Byggnaden är timrad med utvändigt stående lockpanel, ofärgad men bestruken med järnvitriol. Grund av natursten. Taket är klätt med enkupigt lertegel.

4. Gälared 2:18 "Lillnabben"

Bostadshus (ca 1800), uthus (1900-tal), hemlighus (1900-tal).

Torpställe, idag fritidsfastighet. Bostadshuset är en timrad ryggåsstuga med enkelstuguplan. Framför ingången en tillbyggd förstuga ("skänken"). Taktäckning av papp. De låga ryggåsstugorna var allmänna fram till omkring sekelskiftet 1800 och bibehölls därefter fr.a. som torp- eller undantagsstugor. Idag finns endast ett fåtal bevarade och i synnerhet är de av enkelstugutyp mycket sällsynta i kommunen.

5. Läggared 2:3 "Nilsagården"

Bostadshus (1879/1981), bostadshus/lillstuga (1878), ladugård (1878/1929), bryggerhus 1920-tal), stenkällare/uthus (1880-1900), gödselstad (1940-tal) kölna 1880-tal).

(Ingår i bebyggelsemiljö A).

Välbevarad gårdsmiljö i Läggareds by. Mangården utgörs av två vinkelställda bostadshus varav det ena är så gott som intakt från byggnadstiden. Bostadshuset, som är uppfört 1878, är timrat i två våningar med centralt placerad huvudingång och snickeriveranda. Tillbyggd köksfarstu med snedtak ("snedtäcka") vid ena gaveln. Rödfärgad locklistpanel med vita snickerier. Enkupigt tegeltak.

Ladugården, som är samtida med bostadshusen, ombyggdes 1929. Något avsides från den övriga gårdsbebyggelsen finns en kölna, såväl interiört som exteriört välbevarad. Läggareds by ingår i naturvårdsområde nr 3 i Naturvårdsplanen.

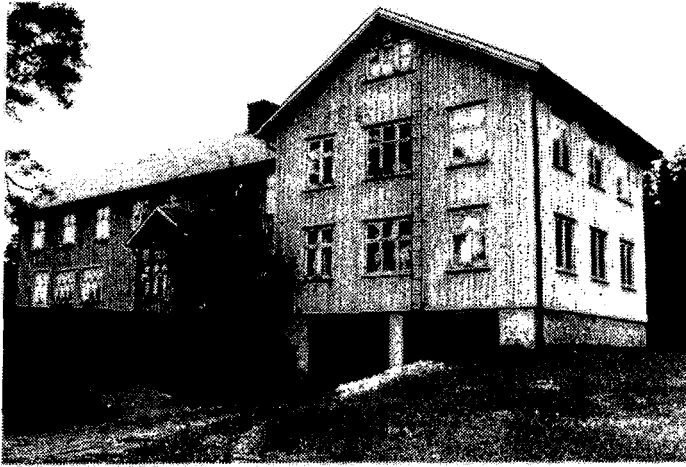
6. Läggared 2:56

Skyttepaviljong/dansbana, (ca 1910 - 25).

Paviljongbyggnad med karaktäristisk 8-sidig form och papptäckt tälttak. På baksidan en utbyggnad för en mindre estrad (scen). Väggarna är utvändigt klädda med en gulmålad liggande fasspantpanel. Sex sidor domineras av höga, småspröjsade fönster och entrén pryds av en vitmålad veranda. Byggnaden är ett värdefullt minne från skytterörelsens blomstringstid under tidigt 1900-tal.

7. Laggared 3:7 - Syfabrik ("Bröderna Sandberg")

Syfabriksbyggnad (1930-tal), uthus (1930-tal).

Vinkelbyggd träbyggnad i två våningar, utvändigt klädd med ljusgrön locklistpanel. Taktäckningen har på senare år ersatts med modern svart plåt.

Byggnaden var ursprungligen mindre till formatet men har i takt med företagets expansion tillbyggt åren 1937 och 1945. Syfabriken är trots vissa förändringar ett värdefullt exempel på den textila småindustriverksamheten i bygden. Fabriken är ännu i drift.

8. Laggared 5:2 "Svennagården"

Bostadshus (1879), ladugård (1906), brygghus (1879), magasin (1879), stall/redskapsskjul (1879), stenkällare (1930-tal), stenkällare/redskapsskjul (1878/1956).

(Ingår i bebyggelsemiljö A).

Samlad gårdsmiljö i Laggareds by med välbevarad äldre bebyggelse, huvudsakligen från 1800-talet. Bostadshuset har den efter 1800-talets mitt typiska längsindelade planlösningen och är timrad i 1 1/2 våning. Fasaden är vitmålad och taket är täckt med tvåkupigt tegel. Huvudingången inbyggd med glasveranda från 1900-talets första årtionden. Välbevarade fönster av traditionell typ med sex rutor.

Laggareds by ingår i naturvårdsområde 3 i Naturvårdsplanen.

9. Läggared 7:35

**Bostadshus (1926), uthus
(ca 1926).**

Bostadsfastighet strax utanför Läggareds by. Välbevarat bostadshus från 1920-talet uppfört i trä med vita spritputsade väggar och röda fönsterbågar. Grund av huggen natursten. Till de tidstypiska dragen hör det brutna taket och fönster med fyrdelade övre lufter. Halvrunda vindsfönster på gavlarna. Betongtakpannorna kan vara original men troligt är att de tillkommit först en bit in på 1930-talet.

10. Rude 1:6

**Bostadshus (ca 1850), ladu-
gård (1899), stenkällare/ut-
hus (ca 1900/omb.) garage
(1970-talet).**

Välbevarat bostadshus av dubbelkammartyp, flyttat till nuvarande plats omkring 1850. Timrat på stengrund i 1 1/2 våning samt med en lägre tillbyggnad vid ena gavel. Faluröd locklistpanel med vita detaljer. Välbevarad, vitmålad snickeriveranda. Traditionella sexdelade fönster. Trots det moderna betongtaket har byggnaden en välbevarad exteriör.

11. Skedskamma 1:10 "Stora Skedskamma"

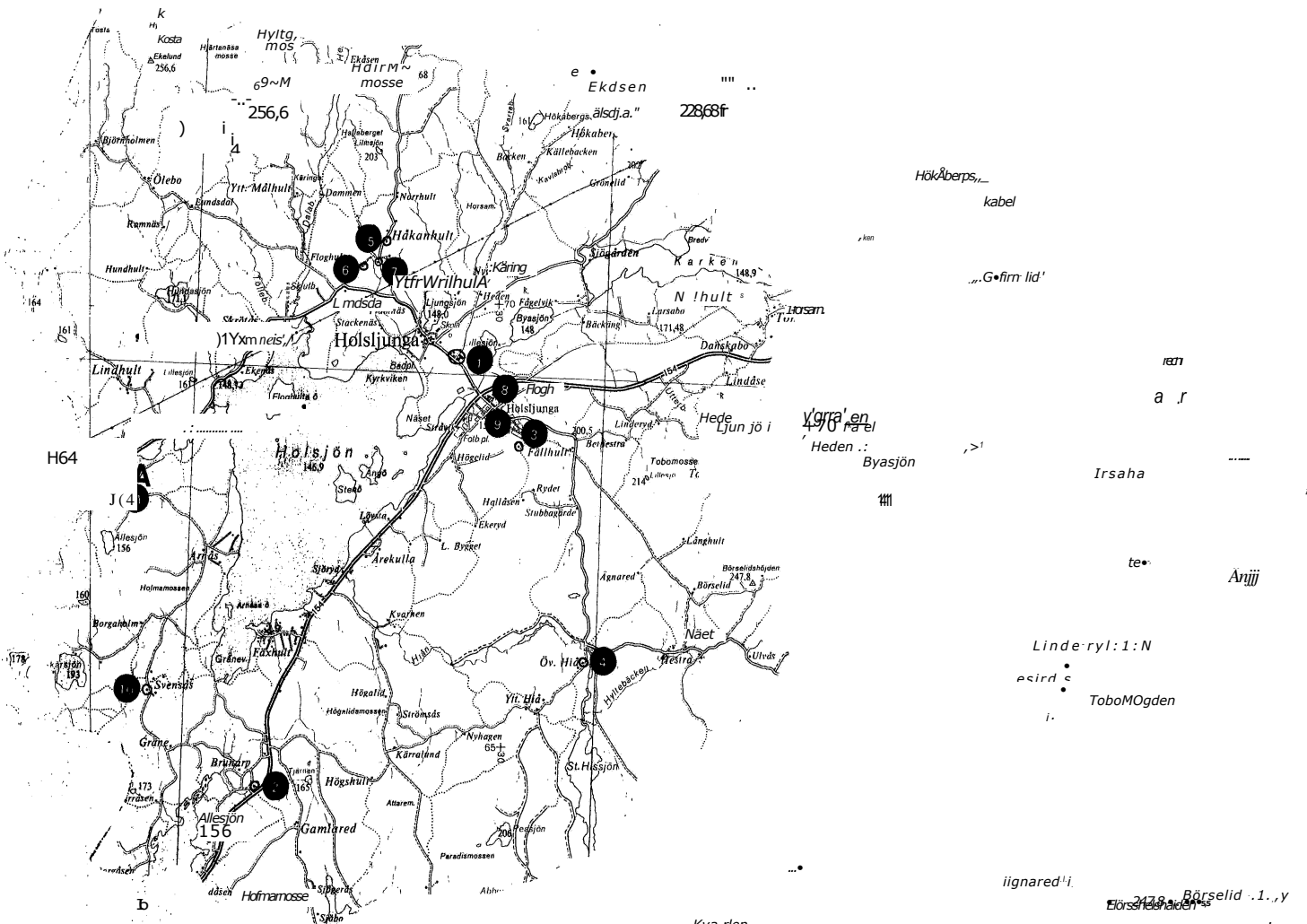
Bostadshus (1858), arbetar-
bostad - mejeri (1820-50),
stall/hönshus (1875-1900),
ladugård (ca 1870), sten-
källare (1878), vedbod (ca
1900), uthus (ca 1900),
vagnbod/garage (1980-tal).

Det äldre bostadshuset är en tvåvånings timmerbyggnad med välbevarad 1800-talskaraktär. Förutom bostadsrum har byggnaden även använts som mejeri, något som ej var ovanligt på de större gårdarna innan en organiserad mejerihantering igångsattes i början av 1900-talet och särskilda anläggningar för detta ändamål började uppföras. De gamla gårdsmejerierna var dock i viss omfattning i bruk fram till 1930-talet då strängare hygieniska krav infördes. Byggnaden är utvändigt brädfodrad och rödmålad. En vitmålad portal i stram empire inramar ingången på framsidan medan exteriören i övrigt är enkel och saknar utsmyckning.

HOLSLJUNGA SOCKEN TECKENFÖRKLARING

1:520.

A Kulturhistoriskt värdefull bebyggelsemiljö

orgaikorr,

lemen"
1, H ögshu

amare

Paradis mosses

&bd

Abh••

Strän cric
" 1ä;röfind 65+
~em..

iignared'i
2478 Børselid .1.,y
Eörsehaden

Linde ryl:1:N

ToboMOgden

a•

Arjij

Irsaha

Ygra'en

Heden ..

Byasjön

Lindåsa

Hede Ljun jö i

Lindåsa

Holsjön

Holsljunga

Holsjön

Holsjön

Holsjön

Holsjön

Holsjön

Holsjön

Holsjön

Holsjön

Holsjön

Holsjön

Holsjön

Holsjön

Holsjön

Holsjön

Holsjön

Holsjön

Holsjön

Holsjön

Holsjön

Holsjön

KULTURHISTORISKT VÄRDEFULL BEBYGGELSEMILJÖ**A. Å.****KULTURHISTORISKT VÄRDEFULLA FASTIGHETER**

1	Bredgården	10:19,	F.d. jordbruk
(2:1)
2	Brunarp	1:14	Jordbruk
3	Fällhult	3:5	Hembygdsgård
4	Hiå	1:2	Jordbruk
5	Håkanhult	3:4	"Lövhem", jordbruk
6	Håkanhult	3:5	Jordbruk
7	Håkanhult	3:8	"Grevens", jordbruk
8	Stråvik	1:15	F.d. järnvägsstation/hu bostadshus
9	Stråvik	14:1	Affärs- och bostadshus
10	Svensås	1:4	Jordbruk
11	Å	1:4	Jordbruk (ingår i beb.miljö A)

SOCKENBESKRIVNING

Holsljunga socken är belägen i kommunens västra del och gränsar bl.a. till Öxabäck i Marks kommun. Genom socknen sträcker sig ett sjösystem i NO-SV riktning. I detta system ingår Holsjön som är en av de största sjöarna i kommunen och som även givit socknen dess namn. Området mellan sjön Karken och Holsjön, samt Holsjöns nordöstra strandparti med tillhörande öar, har utvärderats i Naturvårdsplanen.

I norra änden av Holsjön ligger kyrkan och strax intill denna ligger Bredgården, förläggargård från 1800-talets mitt med välbevarade gårdsbyggnader.

Holsljunga samhälle, en knapp kilometer öster om kyrkan, har uppkommit på hemmanet Stråviks ägor efter det att en stationsplats på järnvägssträckan Limmared-Falkenberg inrättades här. Stationen liksom järnvägen är idag nedlagd och istället passerar en modern landsvägsförbindelse strax och vidare söderut längs Holsjöns östra sida. Bebyggelsen i övrigt är gles men tämligen jämt spridd över socknen med små odlingsytor i anslutning till gårdarna. I äldre tid var Lindhult den största egendomen med lydande gårdar, exempelvis Stråvik och Fällhult. flera underlydande gårdar, exempelvis Stråvik och Fällhult. En tidigare manbyggnad från Fällhult återfinns numera i Ramnaparken i Borås.

Holsljunga kyrka uppfördes 1834-35.

Holsljunga har sedan 1500-talet utgjort annexsocken till moderförsamlingen Mjöbäck. Den nuvarande kyrkan, som troligen haft minst två föregångare, uppfördes åren 1834-35. Byggnadsarbetet leddes av murarmästaren Johan Wennberg från Sandhult och många av socknens bönder deltog med dagsverken.

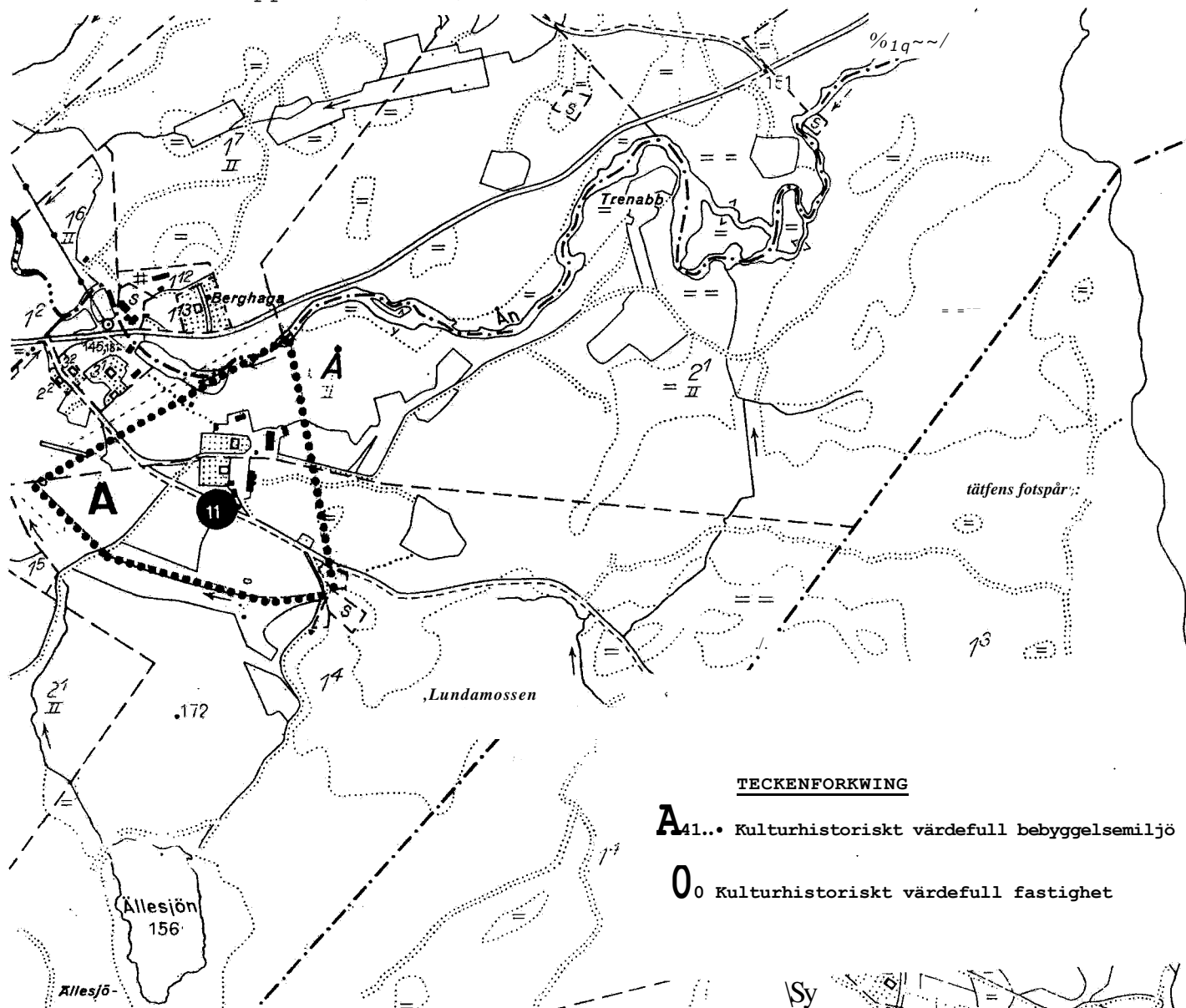
Kyrkan är uppförd av sten med vitslammede väggar och taket täcks med kopparplåt. Bland inventarierna märks en medeltida dopfunt, tillvaratagen och återinsatt vid renoveringen 1932. De båda kyrkklockorna är gjutna år 1787.

Kyrkan är belägen inom naturvårdsområde 28 i Naturvårdsplanen.

KULTURHISTORISKT VÄRDEFULL BEBYGGELSEMILJÖ

Miljön omfattar de två jordbruksfastigheterna Å 1:4 och 2:1. Bebyggelsen är högt belägen uppe på en liten ås. De båda fastigheternas byggnader ligger mycket tätt vilket ger intrycket av en ålderdomlig bystruktur. En äldre vägsträckning passerar mellan gårdstomterna vilkas gränser delvis markeras av stenvmurar. Ett flertal byggnader är av äldre datum. Den stora manbyggnaden på 1:4 tyder på att gården varit en av de mer betydande i trakten. Till områdets ålderdomliga karaktär bidrar också omgivande kulturmarker med ängar och beteshagar, åldrade lövträd, hägnader etc.

Fastigheten Å 1:4 har även utvärderats som enskilt objekt i denna rapport (nr 12).

KULTURHISTORISKT VÄRDEFULLA FASTIGHETER

1. Bredgården 10:19, (2:1)

Bostadshus (1855), flygelbyggnad/bostadshus (1855), flygelbyggnad/bostadshus mm (1855), sädesmagasin (1855), smedja (ca 1900), stenkällare (1800-tal).

Förläggargård, uppbyggd vid 1800-talets mitt av Anders Jönsson som jämsides med ett stort jordbruk här drev en omfattande förläggarverksamhet med ylle- och bomullsväveri, press, stamp och färgeri.

Mangården är inhägnad och symmetriskt anlagd med flygelbyggnader på ömse sidor om bostadshuset. Byggnaderna är enhetligt målade i en gul oljefärg som dock tillkommit i senare tid. Tidigare var husen gråmålade.

Bostadshuset är en stor tvåvånings timmerbyggnad. En veranda i bottenvåningen med balkong ovanför är inbyggd i det indragna mittpartiet i byggnadens huvudfasad. Balkongens ovansida är kantad med en mönstersågad, vitmålad träbård. Symmetrisk fönstersättning med sju fönsteraxlar på långsidorna, fyra på gavlarna samt lunettfönster i vindsvåningen. Spegeldörrar med räfflad dekor i de nedre speglarna. Taket är täckt med brun eternit, vilket om möjligt bör bytas till ett ursprungligare material.

Flygelbyggnaderna har förr utgjort förvaltarbostad respektive drängstuga. Här har även inrymts affär, bakstuga mm. På södra sidan vägen står ett timrat magasin som i stilen ansluter till de övriga byggnaderna. Fastigheten ligger inom naturvårdsområde 28 i Naturvårdsplanen.

2. Brunarp 1:14

Bostadshus (ca 1800), bo-
 Stadshus (ca 1800/renov,
 1984), ladugård (ca 1900-
 20), källare (1800-tal).
 bod/elcentral (1900-30),
 uthus (1900-30), garage
 (1900-1930), garage
 (1980-tal).

Timrad ryggåsstuga klädd med ofärgad stående locklistpanel. Byggnaden är en traditionell enkelstuga med götisk köksplacering d v s med inrett kök i den ursprungliga "koven". Ålderdomliga drag är spisens placering vid ytterväggen i stugurummet liksom att passage mellan förstuga och det bakomliggande köket saknas. Byggnaden har endast två fönster. Med undantag för det senare tillkomna eternittaket är byggnaden i ursprungligt skick. Fastigheten ligger inom naturvårdsområde 38 i Naturvårdsplanen.

3. Fällhult 3:5, hembygdsgård

F.d. bostadshus/hembygdstuga (1800-50), uthus (1900-tal).

- 49 4 1

Välbevarad "lågstuga", sannolikt från 1800-talets första hälft. Fasaden har fått en olämplig oljeröd färg och dörren är av modernare typ. Som helhet har dock exteriören ett traditionellt utseende.

Fastigheten har ett vackert läge på en höjd strax SO om Holsljunga samhälle. Till stugan hör ett yngre uthus samt trädgårdsland.

4. Hiå 1:2, "Övre Hiå"

Bostadshus (1837), bostadshus (1926), ladugård (1900-tal), källare (1800-tal).

F.d vävnadsförläggargård. Ett äldre bostadshus låg något norr-ut, där en stenkällare ännu finns kvar. Det nuvarande bostadshuset är från 1837 och uppges vara byggt av samma person som anlätades till kyrkobygget. Byggnaden är uppförd i ett plan med vindsvåning. Taket är brutet och avvalmat vid gavlarna. På långsidorna bryter en andra våning igenom takfoten och bildar tornliknande mittaccenter. Huvudentrén är monumentalt utformad med en klassisk vitmålad portal och dubbeldörrar i blått. På gavlarna sitter små halvrunda, s k lunettfönster, typiska för denna tid. Taket är klätt med enkupigt tegel. Planen är sexdelad vilket är karaktäristisk för de större gårdarna vid denna tid. Byggnadens form med långsidornas enkelvåning och det höga, brutna taket ger dock byggnaden en viss 1700-talsprägel.

Framför manbyggnaden finns en anlagd trädgård, inhägnad av en stenmur.

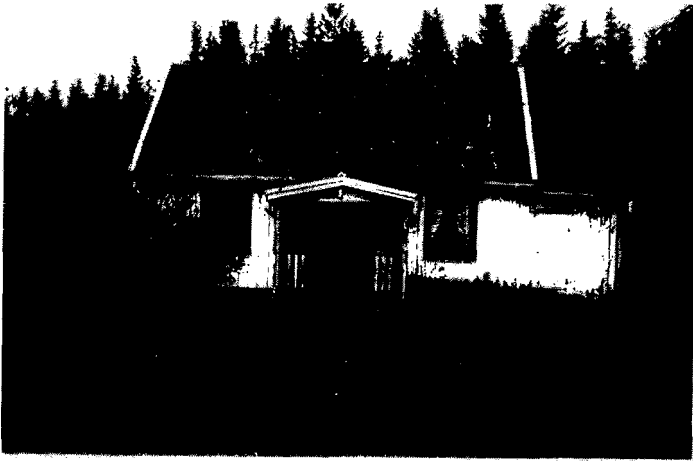
Fastigheten ligger inom naturvårdsområde 37 i Naturvårdsplanen.

5. Håkanhult 3:4, "Lövhem"

Bostadshus (1860-80), ladugård (ca 1900), vedbod (ca 1900), uthus (ca 1900).

Välbevarad äldre gårdsmiljö. Bostadshuset är typiskt för det sena 1800-talets mindre jordbruksfastigheter, uppförd i 1 1/2 våning med dubbel rumsbredd. Utvändigt ljust oljemålad locklistpanel med vita fönsterbågar och mörkare foder. På södra gaveln har dock fodren borttagits och bågarna mörkfärgats. För byggnadens karaktär är det av betydelse att även denna sida ges samma utformning som fasaden i övrigt. Taket är täckt med tvåkupigt tegel. Uthusbyggnaderna har bevarat det äldre enkupiga takteget.

6. Håkanhult 3:5

Bostadshus (ca 1900), bostadshus (1850/1980), ladugård, källare m.m.

Gården, som är belägen i ett låglänt parti nedanför den övriga bybebyggelsen, består av två bostadshus samt ett flertal driftsbyggnader. Av dessa är endast det ena bostadshuset kulturhistoriskt intressant.

Byggnaden är ett mindre dubbelhus, inrett med kök och två kamrar, samt en lägre förstutillbyggnad vid ena gaveln. Väggarna är klädda med stående locklistpanel. Fasaden är målad med vit oljefärg med fönsterfoder och -bågar i grönt. Huvudingången har en grön spegeldörr med glasad överdel samt en enkel öppen veranda. Taktäckning med 2-kupigt rött tegel. Genom sina välbevarade äldre detaljer i exteriören har byggnaden ett kulturhistoriskt värde.

7. Håkanhult 3:8, "Grevens"

Bostadshus (1920-t), ladugård (1920-t), stenkällare (1800-t), uthus/verkstad (1900-t), garage (1900-t).

Bostadshus av villakarakter, delvis timrat med vitmålad stående locklistpanel. Fasaden har drag av nyklassicism och jugend. Tidstypiska detaljer är exempelvis det brutna avvalmade taket och de höga krysspöfönstren med fyrdelade övre lufter. Entrén är centralt placerad. Dörrarna försedda med smala, rundbågiga glasrutor, inramas av en portal av halvkolonner. Det moderna betongtaket är dock ej förenligt med byggnadsstilen i övrigt.

8. Stråvik 1:15

F.d. järnvägsstation/bo-
stadshus (ca 1904).

Stationsbyggnaden uppfördes i samband med att järnvägslinjen Limmared - Falkenberg öppnades för trafik år 1904. Järnvägens betydelse för handel och kommunikation innebar att socknens tyngdpunkt flyttades från sockenkyrkan till stationsområdet där efter hand det nuvarande samhället vuxit upp.

Efter järnvägsnedläggningen 1961 byggdes stationshuset om till bostadshus. Trots den förändrade funktionen är byggnaden idag ett av de bäst bevarade stationshusen i kommunen.

9. Stråvik 14:1

Affärs-bostadshus (1920-
25), magasin (1920-25).

Ett av de få välbevarade äldre affärshusen i kommunen, beläget mitt i Holsljunga samhälle. Byggnaden, med affärslokaler i bottenvåningen och bostadslägenhet i den övre, är mot gårdssidan tillbyggd med en lägre magasinlänga till vilken en vinkelställd uthusbyggnad sammanfogats. Fönsterbågarna är rödmålade. Affärshuset, som är bäst bevarat, har bibehållit det ursprungliga tegeltaket medan taktäckningen på uthusen ersatts med modernare svart plåt. Hela anläggningen är dock kulturhistoriskt värdefulla då den åskådliggör den småskaliga handels- och affärsverksamheten på landsbygden under tidigt 1900-tal.

10. Svensås 1:4

Bostadshus (1858), vedbod mm (ca 1850-t), stenkällare (ca 1850-t), ladugård (ca 1900), brygghus (1850-t).

Genuin gårdsmiljö med välbevarade byggnader från perioden 1850-1900. Timrat bostadshus i två våningar med ljust oljefärgad lock-listpanel, och vita fönsterbågar med grå fönsterfoder. Taktäckning av enkupigt tegel. I vindsvåningen halvrunda s.k.lunettfönster. Glasveranda vid huvudingången. På baksidan en köksutbyggnad med förstuga. Äldre dubbeldörr med fiskbensmönster och överljusfönster. Byggnaden är en större variant av enkelstuga med sidokammare och långkök. Det tidigare genomgående stugurummet har dock i senare tid avdelats varvid en planlösning med dubbel rumsbredd erhållits. Även övriga byggnader har en genuin prägel och har stort värde för gårdsmiljön

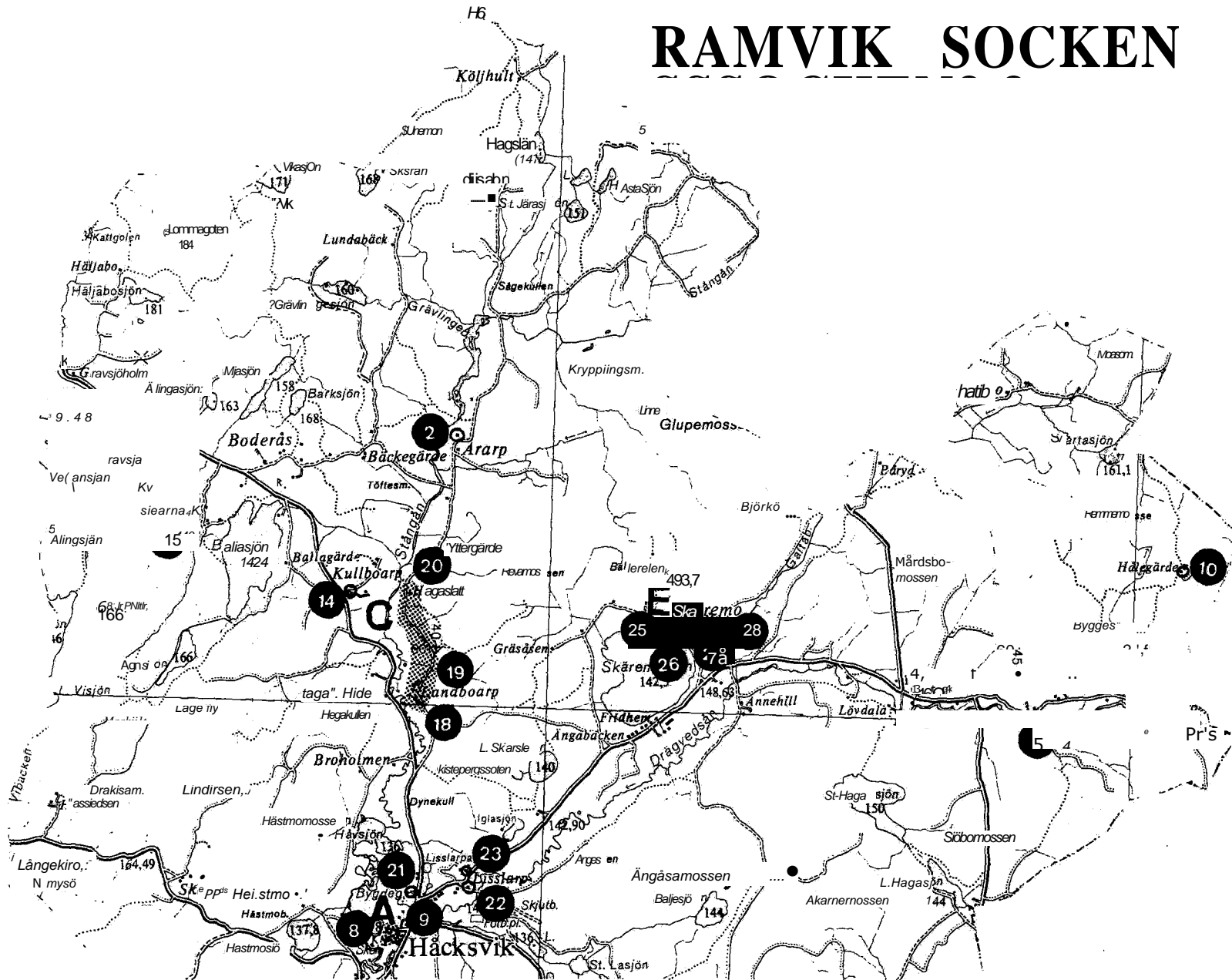
11. Å 1:4

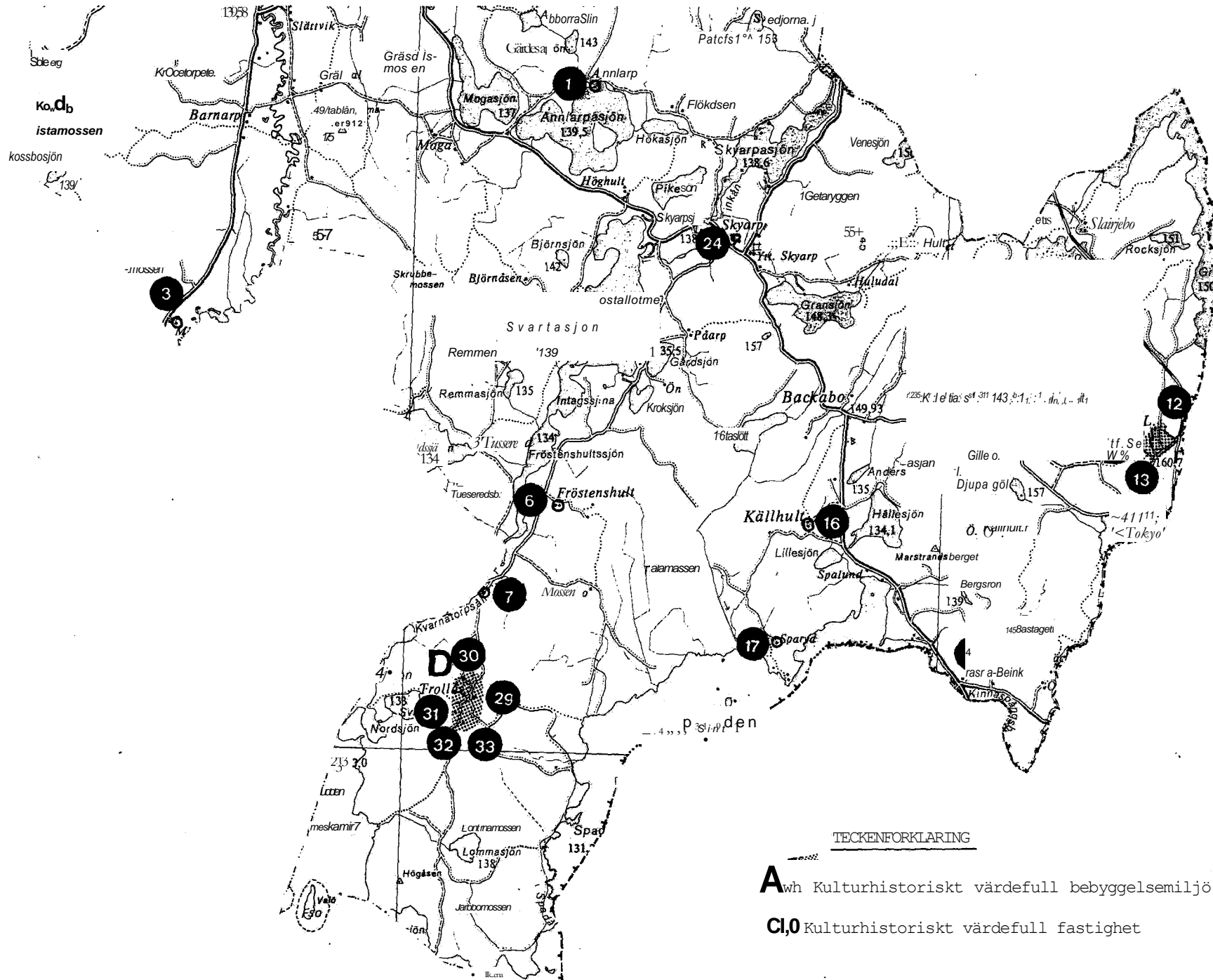
Bostadshus (1854), ladugård, 2 uthusbyggnader.

(Ingår i bebyggelsemiljö A).

Timrat bostadshus i två våningar med ljus locklistpanel, tegeltäckt sadeltak med avvalmade gavelspetsar. Liknande byggnader förekommer på flera av de större gårdarna i grannsocknarna och har tydliga förebilder i herrgårdsarkitekturen. Den östra gaveln är delvis förvanskad genom att en modernare dörr och en balkong har tillkommit. Byggnaden har dock som helhet en ursprunglig karaktär. Mangården inhägnas av en vällagd stenmur.

RAMVIK SOCKEN

TECKENFÖRKLARING

- A**wh Kulturhistoriskt värdefull bebyggelsemiljö
- Cl,0** Kulturhistoriskt värdefull fastighet

KULTURHISTORISKT VÄRDEFULLA BEBYGGELSEMILJÖER

- A. Miljön vid Håcksviks kyrka
- B. Ingärdebo
- C. Trollås by
- E. Östra Skaremo by

KULTURHISTORISKT VÄRDEFULLA FASTIGHETER

1. Annlarp 1:4, jordbruk
2. Ararp 2:4 "Mellomgården", jordbruk
3. Barnarp 1:5 "Mölleberg", jordbruk
4. Bäck 1:3 "Mellanbäck", jordbruk
5. Drägved 1:6 m. fl "Kvarnagärde", kvarn
6. Fröstenshult 1:1, jordbruk
7. Fröstenshult 1:2, "Gammalsjö kvarn"
8. **Håcksvik** 1:6 "Klockargården" (ingår i beb.miljö A)
9. Håcksvik 2:1, f.d. skola (ingår i beb.miljö A)
10. Hålegärde 2:2, torpställe
11. Ingärdebo 1:1, jordbruk (ingår i beb.miljö B)
12. Ingärdebo 1:3, bost.fast. (ingår i beb.miljö B)
13. Ingärdebo 2:1, jordbruk (ingår i beb.miljö B)
14. Kullboarp 2:6, jordbruk
15. Kvarnagården 1 :6, bysåg
16. Källhult 1:2 f.d. säteri, jordbruk
17. Källhult 1:6 "Sparyd", f.d. jordbruk
18. Landboarp 1:3 f.d. säteri, jordbruk (ingår beb.miljö C)
19. Landboarp 1:5, jordbruk (ingår i beb.miljö C)
20. Landboarp 1:5 "Hagaslätt", torpställe
21. Lisslarp 1:7, hembygdsgård
22. Lisslarp 2:1 "Kronogården", jordbruk
23. Lisslarp 2:5, bost. fast.
24. Skyarp 2:8, bost. fast.
25. Skäremo 1:13 "Backaberget", jordbruk (ingår i beb.miljö E)
26. Skäremo 2:2, jordbruk (ingår i beb.miljö E)
27. Skäremo 2:3, jordbruk (ingår i beb.miljö E)
28. Skäremo 2:3 "Skärslund", torpställe (ingår i beb.miljö E)
29. Trollås 1:2, jordbruk (ingår i beb.miljö D)
30. Trollås 1:3 "Östergård", jordbruk (ingår i beb.miljö D)
31. Trollås 1:4 A, jordbruk (ingår i beb.miljö D)
32. Trollås 1:5, jordbruk (ingår i beb.miljö D)
33. Trollås 1:6 jordbruk (ingår i beb.miljö D)

SOCKENBESKRIVNING

Håcksviks socken är till ytan den tredje i ordningen i Kinds härad och är belägen i kommunens sydöstra del. Terrängen är småkuperad med rikliga inslag av mossar och småsjöar. Odlingsarealen är ringa. Det största sammanhängande odlingsområdet återfinns som ett smalt bälte utefter Stångån, socknens mest betydande vattendrag. Här är sockenkyrkan belägen och kring denna har Håcksviks samhälle vuxit upp. Ett stycke längre norrut ligger Landboarp, f.d. sätesgård vars historia är känd sedan 1300-talet. Bebyggelsen är i övrigt tämligen spridd men främst lokaliserad till sjöar och mindre vattendrag. Källhult strax norr om sjön Spaden är känt som säteri sedan 1600-talet. Längst i söder ligger Trollås by med ovanligt välbevarad ålderdomlig karaktär.

Håcksviks kyrka

Kyrkobyggnad (1826).

Kyrkan är uppförd i timmer och utvändigt klädd med vitmålad träpanel med grå dörrar och fönsterbågar. Taket är täckt med svart ståndfalsad plåt och kyrkspån (det senare på tornet). Tornet, som är betydligt äldre än kyrkan, skall enligt traditionen ha haft en funktion som försvarstorn i ofredstider. Tornet hade ursprungligen pyramidform och var inrett med fyra rum ovanpå varandra. Klockorna installerades år 1769 efter att tidigare varit placerade i en fristående klockstapel. När kyrkan byggdes om 1791 och 1826 erhöll tornet sin nuvarande utformning. Till inventarierna hör en dopfunt från 1100-talet och en altartavla från 1727.

Kyrkan bildar tillsammans med den gamla skolan samt "Klockargården" en värdefull miljö i Håcksviks samhälle. Den ingår även i naturvårdsområde 43 i Naturvårdsplanen.

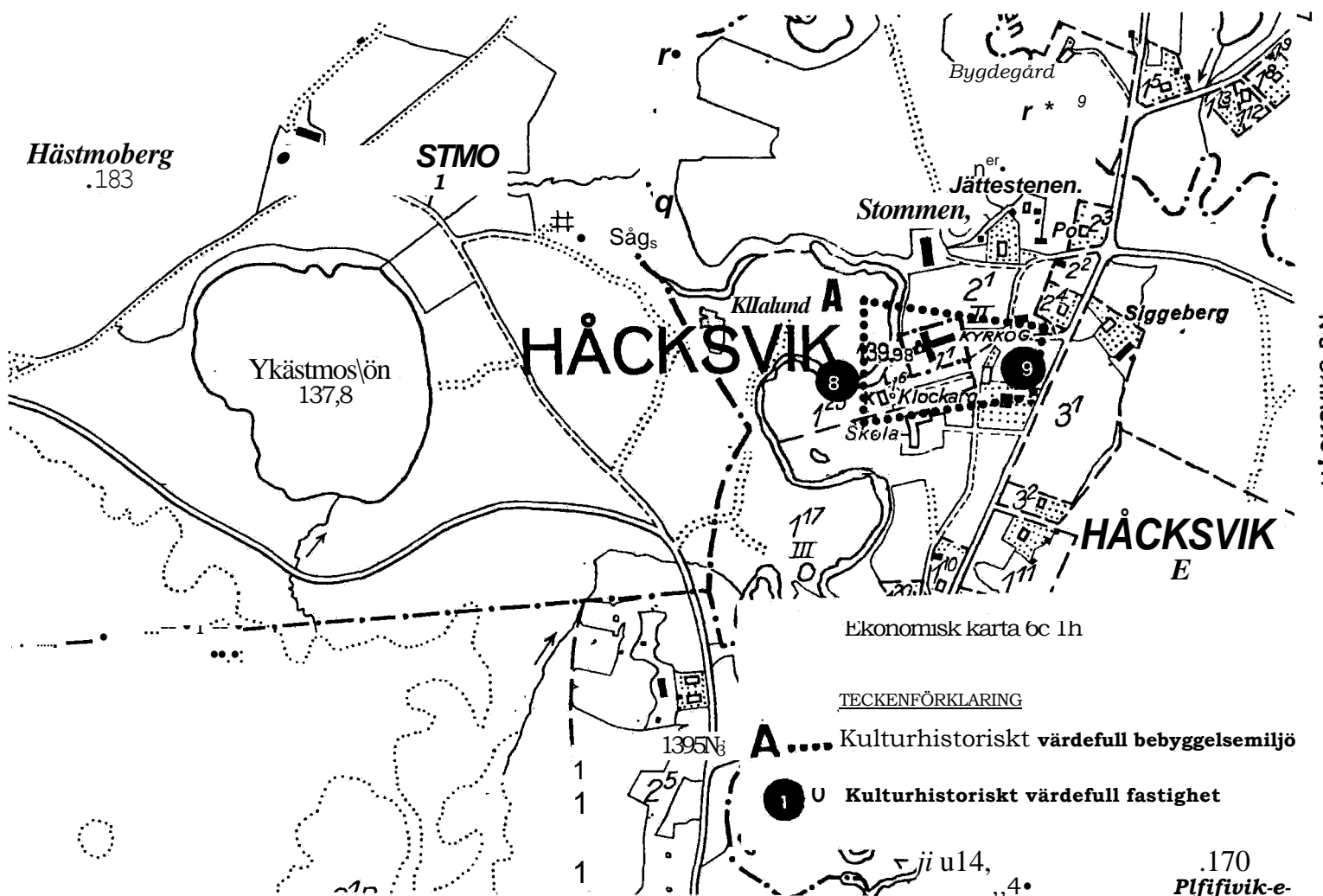
KULTURHISTORISKT VÄRDEFULLA. BEBYGGELSEMILJÖER

A. MILJÖN VID HÅCKSVIKS KYRKA

Håcksviks kyrka är belägen strax invid Stångån som här har ett starkt meandrande lopp. På 1500-talet fanns endast två gårdar i kyrkbyn. Idag har byn vuxit till ett mindre samhälle med relativt tät bebyggelse som följer landsvägen i ett stråk strax öster om kyrkan.

Mitt i byn bildar kyrkan tillsammans med "Klockargården" och det gamla skolhuset (Håcksvik 16 resp 2:1), en värdefull historisk miljö. Skolhuset och "Klockargården" är båda renoverade i senare tid och exteriört något förändrade. De intar dock lokalhistoriskt och miljömässigt en viktig roll i området. I "Klockargården" finns dessutom en värdefull rumsinteriör med välbevarade äldre väggmålningar. Fastigheterna återfinns i bevarandeförslaget som nr 8 och 9.

Bebyggelsemiljön ingår även i ett större naturvårdsområde som omfattar stränderna utefter Stångån, (nr. 43 i Naturvårdsplanen).

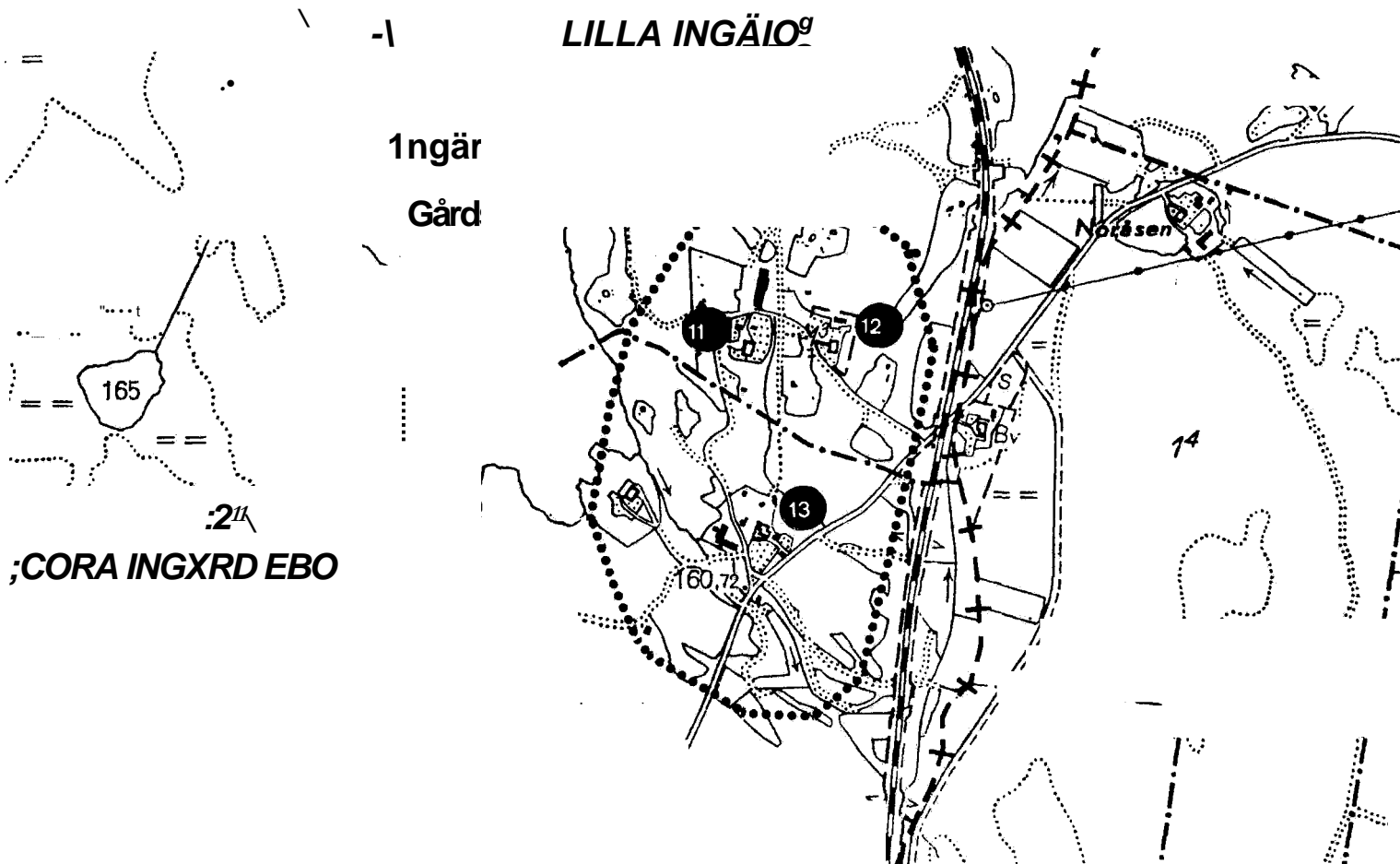
B. INGÄRDEBO

Området är beläget vid Gårdsjön med den småländska gränsen strax i öster och omfattar fastigheterna Södra Ingärdebo 2:1, Lilla Ingärdebo 1:1 och Lilla Ingärdebo 1:3. Den sistnämnda fastigheten avstyckades från Lilla Ingärdebo 1:1 när den byggdes upp som undantagsställe.

Byggnaderna tillsammans med planterade lövträd, stenhägnader m.m. gör området till en tilltalande kulturhistorisk miljö. Mellan gårdarna leder slingrande stigar och småvägar som fortsätter vidare i flera riktningar.

Området är till större delen skogsbevuxet med rikliga inslag av ek, bok och lind och med insprängda betesmarker och slåttervallar. Bebyggelsen i Lilla Ingärdebo är högt belägen på en bergskulle medan Södra Ingärdebo ligger nedanför, på sydsidan av Kullen, invid Gårdsjöns utlopp. Bäckens har bl.a. nyttjats till den lilla vattendrivna kvarnen på andra sidan den nuvarande landsvägen.

Vid stranden ligger några sommarstugor. En av dessa var ursprungligen en backstuga som flyttats från Björkedal (strax NV om Källhult). Stugan är dock numera helt ombyggd.

Ekonomisk karta 6c Oj TECKENFÖRKLARING

A...• Kulturhistoriskt värdefull bebyggelsemiljö

O₀ Kulturhistoriskt värdefull fastighet

C. LANDBOARP

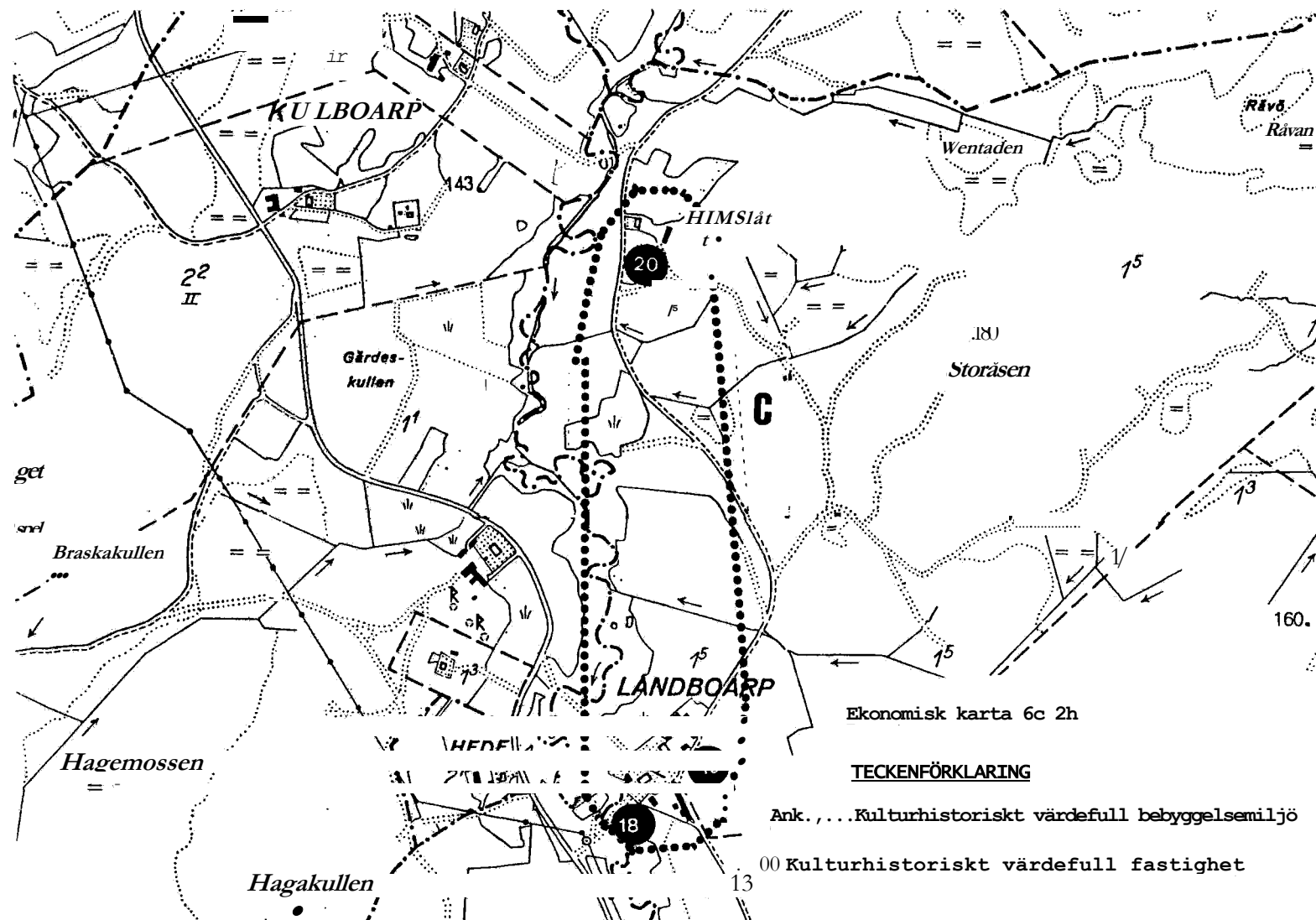
Landboarp, beläget vid Stångån strax norr om Håcksvik, är ett av socknens äldsta hemman. Namnet avslöjar att gården brukades av s.k. landbor vilket innebär att ägaren ej själv annat än under kortare perioder bodde här. Vid 1600-talets mitt ägdes Landboarp av Gabriel Gabrielsson Oxenstjerna. Senare kom gården i släkten Lagerfelts ägo och kallades då "Herr Lagerfelts Säteri" (1685).

Hemmanet delades på 1800-talet då nuvarande fastigheten 1:5 tillkom (ca 1810) och gårdarna övergick i bondehänder.

Bägge fastigheterna har idag ett flertal välbevarade äldre byggnader av kulturhistoriskt värde. Förbihuvudgården leder byvägen över de öppna odlingsmarkerna norrut mot Hagaslätt, ett f.d. torp under Landboarp.

Utvärderade fastigheter i Landboarp är 1:3, 1:5 och 1:5 "Hagaslätt".

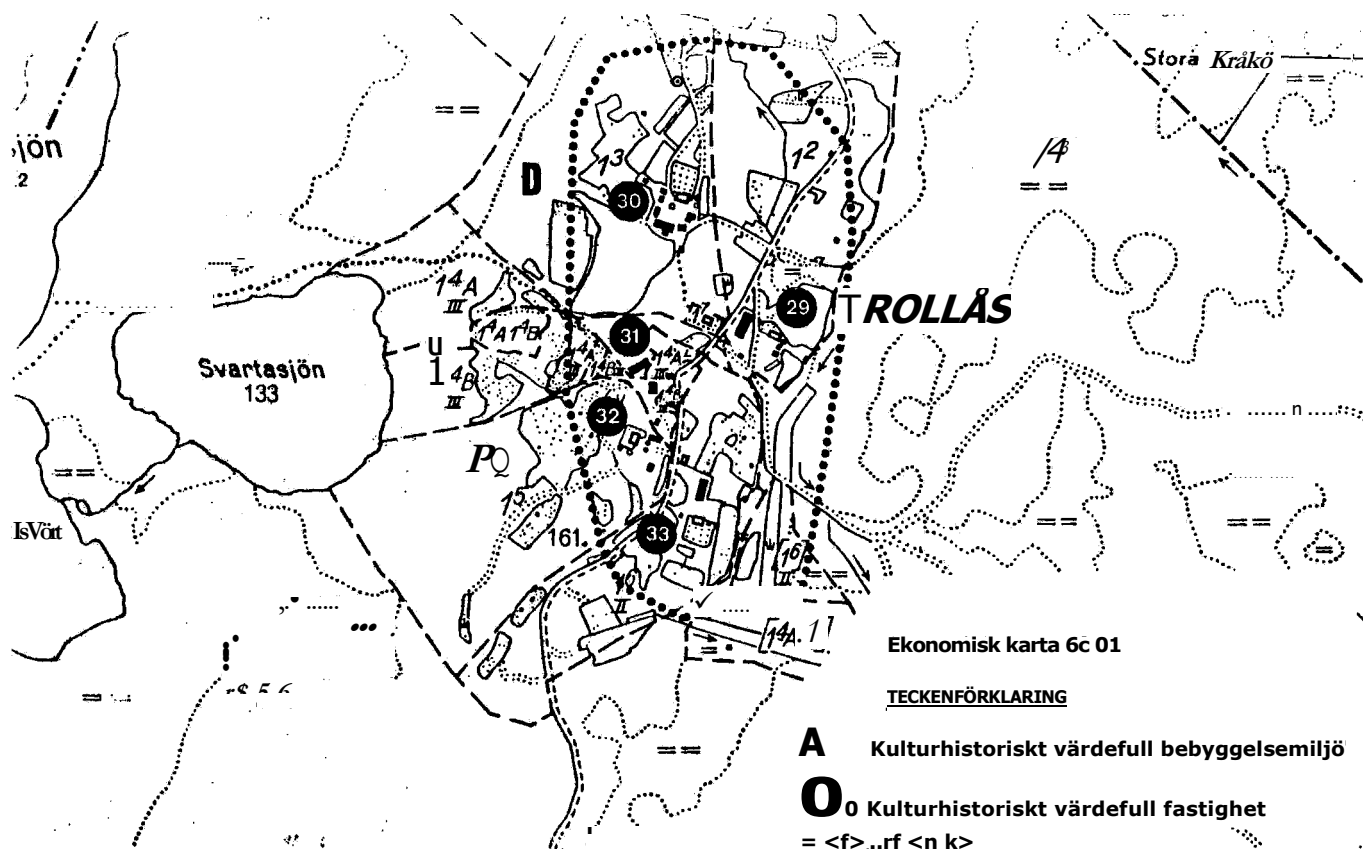
Området ingår i ett större naturvårdsområde som omfattar strandremsan längs Stångån (område 43 i Naturvårdsplanen).

D. TROLLÅS BY

Trollås ligger i sydligaste delen av Håcksviks socken i början av det näs som sträcker sig mellan Västra och Östra Fegensjöarna. Byn upptas vid 1500-talets mitt som ett av socknens 33 frälsehemman. Av H.P. Lindskogs karta från 1818 framgår att byn då bestod av fem gårdar med bebyggelsen samlad i en klunga strax norr om ängsmarkerna vid den s.k. "Flogen" och i anslutning till byvägen. Byn skiftades 1831 då tre av gårdarna flyttades ut från bykärnan. Kvar på ursprunglig plats ligger stomhemmanet, nuvarande Trollås 1:4 samt Östergården Trollås 1:2.

Trollås har en ovanligt välbevarad och ålderdomlig karaktär. Det gäller såväl bystruktur och bebyggelse som odlingsmarker och övriga inslag i miljön, vilka tillsammans bildar en av länets mest intressanta kulturmiljöer. Till stor del härstammar dagens utseende från åren strax efter laga skifte, men här finns många drag även från tidigare skeden. Utflyttningen av de tre gårdarna medförde inte någon drastisk förändring av bystrukturen vilken dock kom att glesas ut något. Bebyggelsen är huvudsakligen uppförd under 1700- och 1800-talen och har genomgått ytterst få förändringar. Odlingslandskapet är ålderdomligt med mycket av den gamla ängskulturen och det småskaliga åkerbruket som kännetecknar skogsbygden.

E. ÖSTRA SKÄREMO

Bebyggelsen i Skäremo är belägen vid Skäremosjöns norra strand. Gårdarna ligger spridda längs vägen som följer strandkanten.

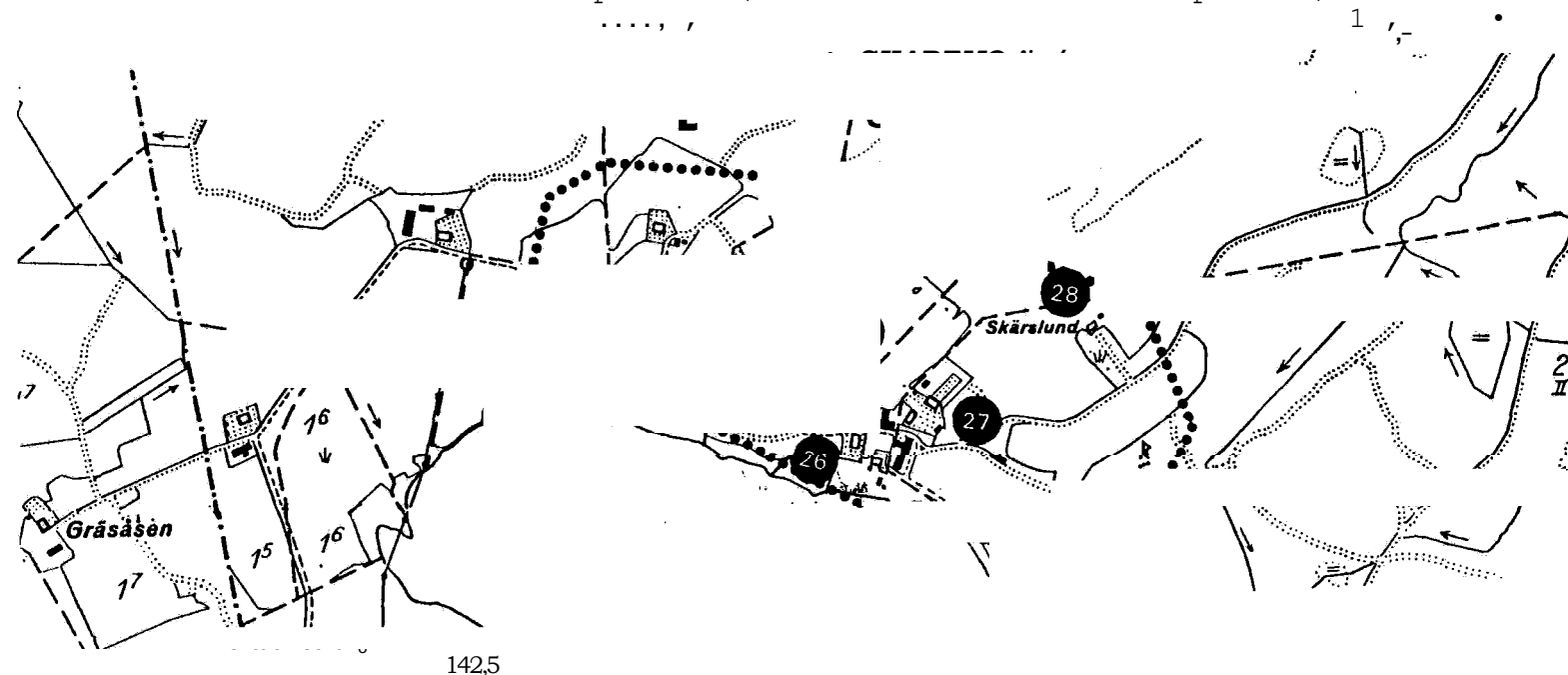
Den här beskrivna bebyggelsemiljön omfattar den östra (och äldsta) delen av byn där bebyggelsen är väl sammanhållen och delvis visar drag av en äldre, oskiftad bystruktur. I miljön ingår tre jordbruksfastigheter, alla med gårdsplatsen bevarad från tiden före laga skiftet. Till fastigheten 2:3 hör även ett torpställe, idag nyttjat som fritidshus.

Byggnadernas ålder varierar. Sannolikt är flertalet uppförda efter 1800-talets mitt. De flesta byggnaderna har bevarat sin ursprungliga karaktär och är i övrigt välhållna.

Mangårdarna kännetecknas av en viss rymd och symmetri och omges av planteringar eller stenvmurar vilket tyder på att utflyttningar och sena 1800-tals ideal haft en betydelse. Den samlade, nästan hopträngda klunga som fastigheterna 2:2 och 2:3 bildar, med byvägen som slingrar sig mellan gårdsbyggnaderna, ger dock ålderdomlig prägel åt miljön.

Norr om vägen är marken stenigare med betesmarker och inslag av stenhägnader. Gårdstomterna är delvis terrasserade och omges av lummiga lövträd. I östra delen av området ligger en fornlämning.

Det vackra kulturlandskapet norr om sjön har också uppmärksamats i Naturvårdsplanen (område 43 i Naturvårdsplanen).

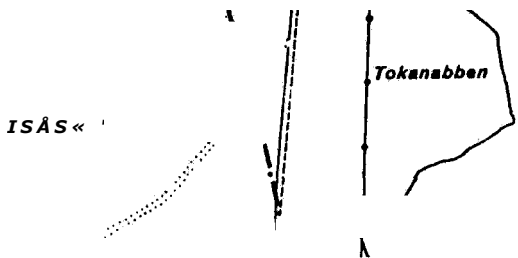

SkärernosVön
142.5

TECKENFÖRKLARING

A.... Kulturhistoriskt värdefull bebyggelsemiljö

450 Kulturhistoriskt värdefull fastighet

KULTURHISTORISKT VÄRDEFULLA FASTIGHETER

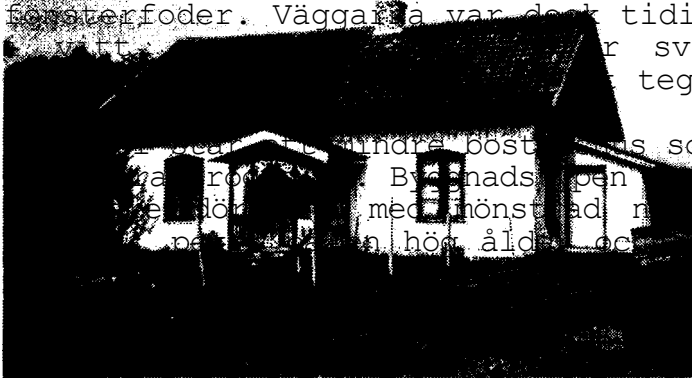
1. Annlarp 1:4

Bostadshus (1750/1850), magasin (ca 1850), stenkällare (1800-tal), källarvind (1800-tal), brygghus (1932), ladugård (1943).

Välbevarad gårdsmiljö från 1800-talets mitt och senare. Bostadshuset uppges ha ursprung från 1700-talets mitt. Byggnaden är timrad i 1 1/2 våning och brädfodrad med faluröd locklistpanel. Knutarna är vitmålade. Taket är tegeltäckt med underliggande spån. Takkonstruktionen tyder dock på tidigare torvtäckning. Dörren skyddas av ett skärmtak i ett för trakten karaktäristiskt utförande. Väsentligt för miljön är även de bevarade uthusbyggnaderna bland vilka särskilt märks ett äldre magasin av parbodstyp.

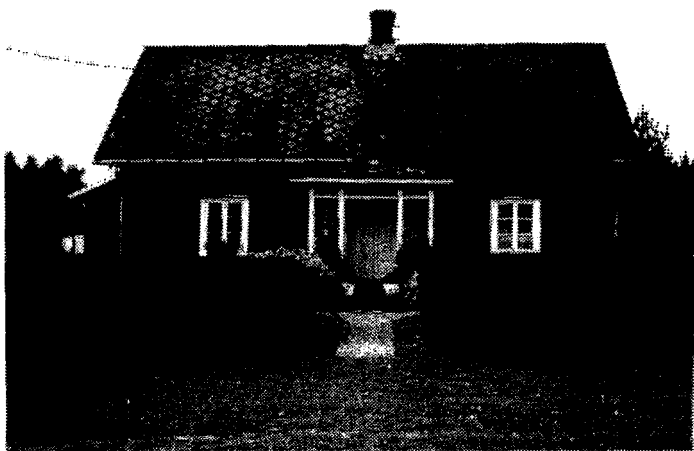
2. Ararp 2:4, "Mellomgården"

Äldre gårdsmiljö med välbevarat bostadshus (1903) och bostadshus i en våning med inredd vind. Panelhus (1800-tal) och bostadshusna fönsterfoder. Väggar är var dock tidigare rödmålade (ca 1900) är svårladugård (1931), magasin (1800-tal), hemlighus.

Bevarat mindre bostadshus som tyvärr inkläts med modern panel (enkelstuga i en våning) liksom bostadshuset med mönstad nederdel och små lunettfönster och en återgång till en traditio-

3. Barnarp 1:5, "Mölleberg"

Bostadshus (1870/1920),
brygghus m m (1920), ladu-
gård (1950), stenkällare
:(1800-tal).

Bostadshuset har ursprungligen varit en "lågstuga" som omkring år 1920 höjdes med en halv våning och samtidigt utbyggdes till dubbel rumsbredd så att en symmetrisk sexdelad plan erhöles. Från denna tid är byggnaden helt intakt bevarad så när som på det rutmönstrade eternittaket vilket tillkom ett tiotal år senare.

4. Bäck 1:3, "Mellanbäck"

Bostadshus (1700-tal/1850),
magasin (1800-tal), sten-
källare (1800-tal), ladugård
(1920-40-tal).

Bostadshuset är en karaktäristisk dubbelkammarsstuga med ålderdomlig placering av murkomplexet intill stugurummets yttervägg. Kamrarna tycks dock vara senare tillbyggda. Enligt uppgift har i stället tidigare funnits två kamrar vid motstående gavel vilket innebär att byggnaden då hade den vanliga framkammarsstugans planlösning. Den s k dubbelkammarsstugan är emellertid karaktäristisk för Småland-Västergötland och byggnadstypen har också påträffats relativt rikligt inom inventeringsområdet. Bostadshuset är exteriört välbevarat, med faluröd locklistpanel, vita detaljer och tegeltak, kvadratiske fyrdelade fönster och glasveranda.

Även magasinet är kulturhistoriskt värdefullt, timrat i en våning med sidoplacerad ingång på långsidan. Ena gaveln har ett ålderdomligt blyspröjsat fönster med tolv rutor. Under tegeltaket finns ett äldre torvtak bevarat.

5. Drägved 1:6, 1:7. Drägveds Kvarn

Kvarnbyggnad (1850/1937),
snickeri - elcentral (1960-
70-t), f.d. stall (1800-t),
turbin (1927/1983).

Anläggningen är belägen invid Drägvedsån strax söder om bybebyggelsen. Några säkra uppgifter om kvarnens ålder har ej påträffats men troligt är att den uppfördes någon gång under 1800-talets andra hälft. Den ursprungliga, nedre delen är byggd av timmer och vilar på en huggen stensockel. Den nuvarande utformningen härrör från 1938 då kvarnen påbyggdes med en våning av stolpverk. Taket är täckt med plåt, delvis av modernare typ som tillkommit under senare tid. Väggarna är klädda med faluröd locklistpanel.

På båda sidor om kvarnbyggnaden har funnits flera vattenhjul, dels till själva kvarnen, dels till ett tröskverk. Ytterligare ett hjul drev en liten såg. 1927 ersattes dessa av turbiner. Ett elkraftverk installerades som levererade el-ström till såväl den egna som till flera intilliggande socknar.

Sågen flyttades såsmåningom upp närmare landsvägen där den fortfarande står kvar och på dess ursprungliga plats finns nu ett modernt snickeri samt en el-central. 1983 byggdes turbinen om och förser nu gården och sågen med el-ström.

Kvarnen nedlades 1979. Den är exteriört och interiört välbevarad. Till kvarnanläggningen hör också ett litet timrat stall i ursprungligt och välbevarat skick.

De vackra natur- och kulturmarkerna vid kvarnen och längs den slingrande Drägvedsån har uppmärksammats som ett värdefullt naturvårdsområde (område 45 i Naturvårdsplanen).

6. Fröstenshult 1:1

Bostadshus (1867), lillstuga (1876/1975), bryggghus (1860-70), stenkällare (1860/70), ladugård (1881/1981), magasin (1890), höns hus (1962), garage (1949), garage (1981), vedbod, hundkoja.

Väl samlad och funktionsdifferentierad gårdsmiljö. Bostadshuset är ett dubbelhus med femdelad plan. Välbevarad exteriör med synnerligen dekorativ entré, dubbeldörrar och portal i senempire, snickeriveranda, sågtandlist mm. De romboida figurerna i dörrpartiet återkommer i knutlådornas socklar. Lunettfönster på gavlarna. Byggnaden är klädd med gul oljefärgad locklistpanel med bruna fönsterfoder. Tvåkupigt taktegel. På norra gaveln har dock tillkommit en kökstrappa (1929), modernare veranda och fönster. I övrigt välbevarade fönster av losholztyp i bottenvåningen och små spröjsade fönster i halvåningen.

Lillstugan har en enklare utformning och är uppförd i en våning med låg vind. Färgsättningen är densamma som på manbyggnaden. En tillbyggnad gjordes 1975. Ladugården, som är renoverad i flera etapper, är ursprungligen en timmerbyggnad med utskott längs hela främre långsidan, ett byggnadssätt som var vanligt i ladugårdarna i trakten under 1860-80 talen. Bland övriga byggnader märks ett timrat magasin med små fyrdelade fönster, på insidan försedda med galler. Vällingklocka på taket.

Strax bakom gårdstomten i skogsbrynet ligger några fornlämningar. Längre upp på höjden finns två f.d. torp som tidigare hörde till gården men som numera avstyckats som fritidsfastigheter.

7. Fröstenshult 1:2, "Gammalsjö kvarn"

Kvarnbyggnad (1830-60).

Gammalsjö kvarn, eller Kvarntorps kvarn som den även kallas, har tidigare hört under Gammalsjö säteri. Kvarnen är belägen strax norr om Trollås by invid Kvarntorpsån, som här bildar sockengräns mellan Kalv och Håcksvik. På platsen fanns förr även en såg och en torpstuga vilka dock bägge är rivna. Kvarnen, som troligen har uppförts vid 1800-talets mitt, (enligt vissa källor redan omkring 1830), var s.k. tullkvarn fram till 1915 då tullavgiften förbjöds. Driften upphörde 1930. Byggnaden är timrad i två våningar och har en välbevarad ursprunglig karaktär. Till kvarnen hör ett underfalls hjul (trasigt) med 7 meters diameter samt ett unikt växelverk.

8. Håcksvik 1:6, "Klockargården"

Bostadshus (1843/1957)

(Ingår i bebyggelsemiljö A)

År 1957 räddades den gamla Klockargården av den då nystartade hembygdsföreningen från rivning i samband med skolområdets i-ordningställande. Byggnaden flyttades ett 50-tal meter närmare kyrkan och rustades upp. Därmed kunde även den värdefulla salsinteriören på andra våningen med bibliska motiv, utförda 1848 av bygdemålaren Sven Erlandsson från Karsbo i Östra Frölunda socken bevaras. Denne var verksam i Västergötland, Småland och Halland.

Byggnaden är timrad i två våningar och klädd med rödfärgad locklistpanel. Fönstren är fyrdelade med vitmålade snickerier. Taket är täckt med tvåkupigt tegel. I samband med flyttningen gjöts en källarvåning och den gamla brädfodringen byttes. Den vitmålade pardörren är sannolikt original medan förstukvisten stilmässigt kan dateras till ca 1900-1910. Trots förändringarna har exteriören en relativt bibehållen karaktär.

Fastigheten bildar tillsammans med det gamla skolhuset och kyrkan en värdefull miljö mitt i Håcksviks samhälle. (Fastigheten ingår även i naturvårdsområde 43 i Naturvårdsplanen).

9. Håcksvik 2: Fd skola

F.d.skolhus/forsamlingsgård (ca 1900).

(Ingår i bebyggelsemiljö A).

Håcksviks gamla skola inrymde lokaler för både folk- och småskola samt dessutom lärarbostad. Idag har byggnaden övertagits av församlingen som 1983 genomförde en omfattande in- och utvändigt renovering. Exteriören har i stort sett bibehållits fränsett det bruna betongtaket samt en mindre ändring av verandan. Fastigheten bildar tillsammans med "Klockargården" och kyrkan en värdefull miljö i Håcksviks samhälle. (Fastigheten ingår även i naturvårdsområde 43 i Naturvårdsplanen).

10. Hålegärde 2:2

Bostadshus (1918/1937), lillstuga (börj. 1800-t), vedbod, hemlighus, stenkällare.

Det äldre bostadshuset är en envåning, närmast kvadratisk byggnad, indelad i kammare med bakomliggande kök. Ingången är placerad på gaveln och leder till köket. Förutsatt att utformningen är ursprunglig utgör byggnaden en märklig variant av den s k sidokammarstugan, som emellertid har ingång från långsidan och rummen placerad i husets längdriktning.

Även den typiska sidokammarstugan torde endast ha förekommit sporadiskt i dessa trakter. Dess utbredning är dock tydligt västsvensk men har fr.a. påträffats längre norrut från Bohuslän och upp till Jämtland. I synnerhet i västra Dalarna tycks den haft ett uppsving i början av 1800-talet.

Byggnaden är uppförd på en kraftig vitmenad stengrund och fasaden är brädfodrad och rödfärgad. Den flacka takvinkeln tyder på att taket tidigare varit täckt med torv vilket dock ersatts av modern plåt. Det yngre bostadshuset är ett dubbelhus i 1 1/2 våning med en välbevarad tidstypisk exteriör. Fastigheten är sannolikt ett f d torpställe, ensligt beläget på en skogsbevuxen bergshöjd med igenväxande odlingsmark närmast gården.

11. (Lilla) Ingärdebo 1:1

Bostadshus 1860/ca 1900),
lillstuga (1800-t), ladugård
(1850/1912), hemlighus, ved-
bod, stenkällare (1850-1900).

A(Ingår i bebyggelsemiljö B).

Gårdsanläggning av västsvensk typ med välbevarade äldre byggnader och kulturmarker.

Bostadshuset är uppfört i två våningar med en lägre utbyggnad på baksidan.

Panelen är rödfärgad och utgörs av stående locklist med ett markerat sockelparti av liggande bräder. Nya fönster av traditionell, sexdelad typ. Vita fönsterfoder och knutbräder. En tidigare glasveranda i två våningar har, sannolikt efter 1950, ersatts av en låg förstukvist, som dock fått ett utförande som påminner om de tidiga 1900-tals kvistarna med kraftigt ornamenterat överstycke. Äldre pardörr med fiskbensmönstrad överdel och överljusfönster. Taktäckning av rött betongtegel.

12. (Lilla) Ingärdebo 1:3

Bostadshus (ca 1900-t), ut-
hus (ca 1910-t), stenkällare
(ca 1900-tal).

(Ingår i bebyggelsemiljö B).

Ett från föregående fastighet avstyckat undantagställe som efter en tidigare innehavare fått namnet "Lisas stuga". Bostadshuset är ett dubbelhus i en våning med vind. Frontespiser såväl på fram- som baksidan. Taket är brant och klätt med röd ståndfalsad plåt. På framsidan utgör frontespisen överdelen till en utbyggd veranda som i bottenvåningen är öppen. Gränsen mellan våningarna markeras med ett sick-zack mönstrat väggband och fönstren ovanför pryds av ett fantasifullt ornerat, välvt överstycke. I övrigt är fasaden enkelt utformad med faluröd locklistpanel, vita fönsterfoder och hörnbrädor. Byggnadens ålder är okänd men den torde vara uppförd under tidigt 1900-tal.

13. (Södra) Ingärdebo 2:1

Bostadshus (1878), drängstuga (1880-90-t), snickarbod (1880-90-t), ladugård (1800-t/tillb. 1980), brygg- hus/slaktbod (1880-90-t), f.d linbastu (1800-t), smedja (1800-t), sommarlada (1900-t), vedbod (1900-t). Kvarn (1880-90-t), damm med vattenhjul för tröskverk mm.

(Ingår i bebyggelsemiljö B).

Starkt funktionsdifferentierad gårdsmiljö. Bostadshuset är ett timrat dubbelhus i två våningar med vinkelbyggd lägre tillbyggnad. En äldre pardörr med överljusfönster omges av en vitmålad snickeriveranda. Mangården inhägnas av en stenmur och ett vitmålat staket.

Gården nyttjas huvudsakligen för bostadsändamål men ekonomibyggnaderna i brukbart skick. Med en dammanläggning har ett mindre vattendrag från Gårdsjön nyttjats för kvarnens drift och för att driva tröskverk och hackelsemaskin inne i ladugården. Smedja och slaktbod är båda i gott skick och nyttjas sporadiskt för ursprungligt ändamål. Så gott som samtliga byggnader är i huvudsak välbevarade men har tyvärr målats med en olämplig röd oljefärg vilket minskar gårdsmiljöns genuina prägel.

14. Kullboarp 2:6

Bostadshus (ca 1900), f.d. lillstuga/stall, uthus.

Bostadshuset är ett tidstypiskt dubbelhus med frontespis och glasveranda, måttligt utskjutande tak med synliga, svagt kontursågade sparränder. Fasaden har en vitmålad profilerad stående panel med sockelparti av liggande panel. Krysspöfönster med röda bågar. Den svagt vinklade vattenbrädan som utgör överstycke har betydelse för fönstrens och fasadens karaktär. De tidigare mörkfärgade fodren är dock numera borttagna. Även köksfarstuns utformning och betongtaket är modernare inslag. Trots nämnda förändringar är byggnadens exteriör som helhet välbevarad.

15. Kvarnagården 1:6

Såghus (1800-t slut.), svarv/snickeri (1800-t slut.)

Mindre vattendrivan anläggning belägen vid utloppet av kvarnsjöarna. Vattnet leds här via en smal stensködd kanal mitt emellan den lilla sågen och snickeribyggnaden. Här bedrev bl.a bröderna Mortensson tillverkning av pinnstolar.

När anläggningen byggdes är okänt innan 1942 nedlades driften för gott.

1982 övertog hembygdsföreningen byggnaderna från Domänverket och har sedan dess utfört en del upprustningsarbeten. Den gamla sågklingan är bevarad men vattenhjulet var i så dåligt skick att det ej gick att använda. En kopia av detta är dock under tillverkning.

Byggnaderna är täckta med plåttak och snickeriet har fått en något olämplig väggbehandling men som helhet har båda bevarat en genuin karaktär.

Fastigheten är belägen inom naturvårdsområde 42, Naturvårdsplanen.

16. Källhult 1:2

Bostadshus (1864), lillstuga (1864), lekstuga (1900-talet), ladugård (1894), ladugård/vagnsbod/magasin (1900-talets början), brygghus/snickarbod (1800-talets slut), stenkällare (1800-tal), smedja (1900-talets börj.), kvarn (1850-1900).

Källhult var på 1640-talet frälse strögods och omfattade då ett helt mantal. 1685 omnämns gården som säteri. I ägarelängden märks namn som Rå lamb, Ridderswärd, Silfwerswärd och Kuylenstierna. (De två sistnämnda släkternas vapensköldar återfinns i Håcksviks kyrka). På 1700-talet kom även det intilliggande, mindre säteriet Sparyd att tillhöra Källhult. Godset avstyckades i början av 1800-talet då ytterligare en gårdsanläggning bildades.

Den nuvarande bebyggelsen på huvudgården har tillkommit efter 1800-talets mitt. Bostadshuset med flygelbyggnad är uppförda 1864, två år efter det att gården bytt ägare. En tät häck avgränsar dessa byggnader från fägården.

Bostadshuset är ett dubbelradhus i 1 1/2 våning med utvändigt vitmålad profilerad stående panel. Fasaden är symmetrisk och framsidan domineras av en rikt utsirad snickeriveranda. Dörrarna innanför verandan omges av en likaledes rikt utformad portal. Frånsett en gjuten källarvåning under halva huset och det ena takfallets betongtegel, är byggnadsstilen välbevarad.

Flygelbyggnaden är en liten envåningslänga med låg vindsvåning, exteriört välbevarad. På taket finns en vällingklocka. Dessa byggnader, liksom den samlade gårdsmiljön med uthusbyggnader och trädgårdsplanteringar har ett stort kulturhistoriskt värde. Till miljön hör också omgivande betes- och hagmarker, hägnader m.m.

Till fastigheten hör också en välbevarad timrad kvarn. Kvarnen, som är belägen ett gott stycke ifrån själva gården, mellan Hällesjön och Lillsjön, var ursprungligen vattendriven men har elektrifierats på 1900-talet.

17. Källhullt med Sparyd 1:6, "Sparyd"

Bostadshus (1880-1910), ut-
hus, stenkällare.

Sparyd var på 1600-talet frälseströgods men fick på 1700-talet sätesfrihet, dock avhyst under det större och angränsande säteriet Källhult. På tomtplatsen, som har ett strategiskt läge på en udde i den norra änden av sjön Spaden, lär grunden efter en borg finnas. Platsen är idag bebyggd Med ett bostadshus av betydligt mer oansenligt slag.

Byggnaden är troligen från 1800-talets slut. Det är en timrad enkelstuga i en våning men loft. Den enkla förstukvisten är sparsamt dekorerad med girlander och djurmotiv. Väggarna är klädda med faluröd locklistpanel och snickerierna är vitmålade. Tomten och den omgivande marken är igenväxande. I söder är dock Lerängen flack och öppen ner mot sjön Spaden. En stig leder ut till uddens yttersta spets.

18. Landboarp 1:3

Bostadshus (1774/ca 1900),
flygelByggnad ([tillb. ca](#)
1890), ladugård (1843/1930),
gödselstad (1930-tal), käl-
lare/spannmålsmagasin (1930-
talet).

(Ingår i bebyggelsemiljö C).

Bostadshuset, vars ursprungsår 1774 finns inristat i muren, är en framkammарstuga i två våningar, utvändigt klädd med faluröd stående panel. På framsidan fanns tidigare två ingångar med s.k "nyckelhålskvistar". Dessa borttogs vid en renovering av byggnaden omkring 1900, varvid den ena ingången igensattes och den andra erhöll den nuvarande glasverandan. Vid detta tillfälle kom även en mindre utbyggnad för sängkammare på baksidan av huset.

Byggnaden domineras till stor del av ett kraftigt utskjutande valmtak. Denna taktyp är ovanlig och har ej påträffats inom inventeringsområdet i övrigt. Taket är för närvarande täckt med korrugerad plåt men var tidigare, enligt uppgift, täckt med torv. De båda skorstenarna är av äldre modell och identiskt utförda med sidorna dekorerade med kantställda kvadrater, ett mönster som återkommer på ett flertal andra byggnader i trakten.

Även flygelbyggnaden är en tvåvåningsbyggnad men något lägre än huvudbyggnaden. Taket är ett sadeltak med valmade gavelspetsar, täckt med enkupigt tegel. Locklistpanelen som är rödfärgad, är delvis av en äldre, bred profilerad typ.

Framsidan har tre ingångar. Huvudingången har försetts med glasveranda med diagonalmönstrade dörrar. I byggnaden har inrymts såväl bostadsrum som magasin och bodar. Ett av rummen nyttjades i början av 1900-talet som skolsal.

Byggnaderna som tillsammans med den stora parkliknande trädgården bildar en avgränsad mangård, är, vända bort Erån fägården med sina öppet placerade fähus och uthusbyggnader.

Fastigheten bildar tillsammans, medgrannfastigheten Landboarp 1:5 en mindre bebyggelsemiljö. Bägge fastigheterna är belägna inom naturvårdsområde 43, Naturvårdsplanen.

19. Landboarp 1:5

Bostadshus (1874), lillstuga (1882), magasin (1864), Ladugård (1960), traktorgarage (ca 1980).

(Ingår i bebyggelsemiljö C).

Gården bildades 1810 då det gamla säteriet Landboarp delades i två fastigheter. Den nuvarande mangårdsbebyggelsen uppfördes under 1860-80-talen (efter ett ägarbyte 1861).

Bostadshuset är ett timrat dubbelradhus i 1 1/2 våning. Symmetrisk fönstersättning. Entré med veranda mitt på huvudfasaden. Gulmålad locklistpanel med vita detaljer, halvrunda "lunett-fönster" i övervåningen och 4 äldre falsat plåttak. Byggnaden har huvudsakligen en välbevarad karaktär men vid en renovering (ca 1980) tillkom ett gjutet källarplan och några av övervåningens lunettfönster byttes ut.

Både lillstugan och magasinet, som är placerade som flyglar framför bostadshuset, är tidstypiskt bevarade. Lillstugan är timrad i en våning och loft med panel och färgsättning i samma utförande som bostadshuset. Väl bevarade äldre dörrar och fönster. Murad stengrund.

Boden är en dubbelbod med två ingångar på framsidan. Timrad i en våning med loft.

Faluröd locklistpanel med vita detaljer. Tidstypiska dörrar och fönster. I senare tid har dock ett modernt plåttak tillkommit.

Gårdsanläggningen gränsar till Landboarp 1:3 och bildar tillsammans med denna en väl sammanhållen bebyggelsemiljö. Till fastigheten hör f.d. torpstället "Hagaslätt" som utvärderats som ett separat objekt i bevarandeförslaget.

Landboarp 1:3 och 1:5 ligger både inom naturvårdsområde 43 Naturvårdsplanen.

20. Landboarp 1:5, "Hagaslätt"

Bostadshus (ca 1850), ved-, bod, redskapsbod.

(Ingår i bebyggelsemiljö C).

F.d. torpställe under Landboarp, belägen någon kilometer norr om huvudgården.

Bostadshuset är en timrad dubbelkammarsstuga i en våning med loft. Byggnaden var ursprungligen lägre. Faluröd locklistpanel med vita detaljer. Öppen veranda och glasade spegeldörrar från tidigt 1900-tal.

Taket täckt med röda betongtakpannor. Äldre tegelskorsten med profilerat krön.

Fastigheten ingår i naturvårdsområde 34 i Naturvårdsplanen.

21. Lisslarp 1:7 (Håcksviks samh.), hembygdsgård

Hembygdsstuga (ca 1800),
bygdegård (1925/1984).

Hembygdsstugan är ett äldre bostadshus som hitflyttats från "Olovsbygget", Börtegårde. Det är en timrad ryggåsstuga med enkelstuguplan. Väggarna är klädda med faluröd stående lock panel. Fönstersnickerier och vindskivor är oljevita. Taket är torvtäckt.

Flyttningen, som föranleddes av att byggnaden var rivningshotad, genomfördes av medlemmar i Håcksviks hembygdsförening. Vid återuppförandet genomgick byggnaden en omfattande in- och utvändig renovering som i huvudsak skett på ett mycket pietetsfullt sätt.

På samma fastighet ligger även en bygdegård, ursprungligen uppförd som JUF-lokal. En renovering av byggnaden 1984 har tyvärr inneburit en del kulturhistoriskt olämpliga förändringar av exteriören ifråga om färgtyp, takmaterial m.m. Den karaktäristiska, sannolikt typritade arkitekturen har dock i grova drag bibehållits.

Den vegetationsrika, delvis trädbevuxna tomtmarken bildar en trivsamt miljö kring byggnaderna. Hembygdsområdet ingår också i ett större område utefter Stångån, utvärderat i Naturvårdsplanen som område nr 43 inom Svenljunga kommun.

22. Lisslarp 2:1, "Kronogården"

Bostadshus (1890-t/1942),
bostadshus - bryggshus
(1800-1850-t), ladugård
(1901/1925), f.d. sädes-
magasin, stenkällare.

Gårdens intressantaste byggnad är det kombinerade brygg- och bostadshuset där bostadsdelen torde ha använts som drängstuga eller dylikt.

Byggnaden är en ryggåsstuga med invändigt "tredingstak". Den är uppförd av timmer på huggen stensockel Faluröd locklist-panel med oljevita snickerier. Utkanter, klädda och målade som panelen i falurött. Pardörr av ålderdomlig typ samt skärmtak ovanför. Fyrdelade fönster. Taket klätt med tvåkupigt lertegel.

Invändigt finns ett spiskomplex uppmurat 1877. Byggnadstypen liksom vissa detaljer t.ex. tredingstaket och det skårade diagonalmönstret på ytterdörren tyder dock på att byggnaden är av äldre datum. De låga envåningsstugorna, som fram till ca 1800 var den vanligaste bostadsformen är idag relativt sällsynta. Att bryggstugan sammanbyggts med ett enklare bostadsrum har sannolikt varit en vanlig kombination men endast ett fåtal exempel på detta har påträffats inom inventeringsområdet.

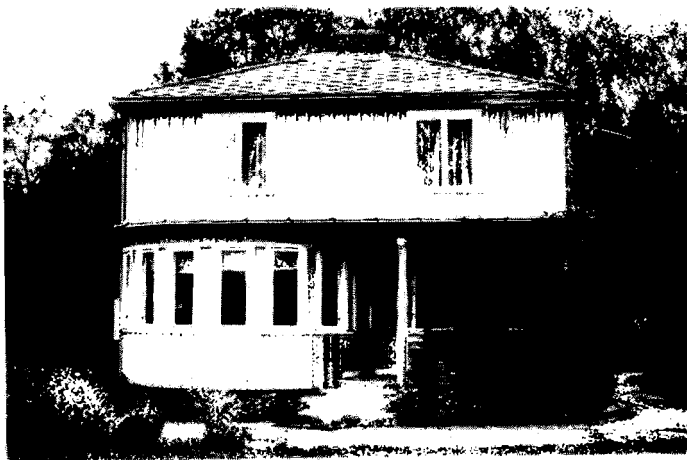
23. Lisslarp 2:5

Bostadshus (1927), uthus (1927).

Bostadsfastighet avstyckad från Lisslarp 2:1. Bostadshus uppfört i 1 1/2 plan på huggen stengrund. Faluröd locklistpanel med oljevita dörrar och snickerier. Spröjsade fönster av varierande typ. Tvåkupigt taktegel.

Den assymmetriska byggnadskroppen, den höga brutna takformen, övervåningens rundbågefönster m.m. är tidstypiska stildrag. I detta fall tycks byggnaden närmast hämtat inspiration från samtidens skolhus- och missionshusarkitektur.

24. Skyarp 2:8

Bostadshus (1946), uthus/
garage (1946).

Bostadshus i 2 våningar uppfört av 2-tums plank, utvändigt klädd med locklistpanel. Väggarna är målade med gul oljefärg. Tvåluftsfönster med oljevita bågar och foder. Taktäckning med eternitplattor. Cementsockel. Såväl utformning som material är karaktäristiska för en- och tvåfamiljshus från denna tid. Tidstypiska drag är exempelvis den kubiska formen med ett flackt tälttak, det halvrunda burspråket på framsidan, det rutmönstrade eternittaket etc. Taktäckningen lades dock först på 1950-talet och ersatte då ett tidigare spåntak.

25. Skäremo 1:13, "Backaberget"

Bostadshus (1914), snickar-
bod - brygghus - garage
(1909), stall (1889), ladu-
gård (1889), fritidshus (ca
1980).

(Ingår i bebyggelsemiljö E).

Gården ligger i en kraftig sluttning där manbyggnaden intar ett dominerande läge. Byggnaden är ett s.k. västsvenskt dubbelhus i 1 1/2 våning, timrat och utvändigt klätt med en vitmålad, profilerad locklistpanel. Taket är täckt med rött tvåkupigt betongtegel. Byggnaden vilar på en kvaderhuggen stensockel. Byggnadstypen är karaktäristisk för tiden omkring 1900-10 och är tämligen vanlig i trakten. Typiska exteriörsdrag är (förutom byggnadsformen i sig) exempelvis frontespisen och kvaderstensgrunden. Vanliga drag, som även förekommit under äldre perioder, är förstukvisten och gaveltillbyggnaden. Tidigare var taket täckt med grå betongpannor (vilket kan ha varit det ursprungliga materialet). Det nuvarande takteglat lades för ca 20 år sedan.

Gården Backaberget bildar tillsammans med fastigheterna 2:2 och 2:3 en större bebyggelsemiljö.

Fastigheten ligger även inom naturvårdsområde 44 i Naturvårdsplanen.

26. Skäremo 2:2

Bostadshus (1850-70), undantagsstuga/fritidshus (1915-20), f. d. skola /brygghus - snickarbod (1850), vedbod (1920); ladugård (1912/1920), stenkällare (1800-t), garage.

(Tngår i bebyggelsemiljö E).

Jordbruksfastighet med välbevarad äldre gårdsmiljö. Gården blev vid laga skiftet utflyttningskyldig vilket dock av allt att döma ej verkställdes då tomtplatsen ännu idag är densamma.

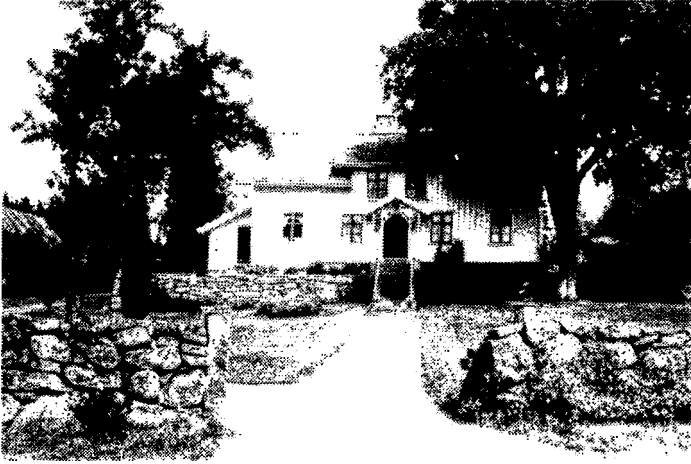
Manbyggnaden är en dubbelkammarsstuga, indelad i sal, vinkelkök och dubbla -kamrar, varav den ena har inretts till skafferier. Byggnaden är uppförd i 2 våningar, timrad och utvändigt klädd med röd locklistpanel. Fönstersnickerier är vitmålade. Halva huset har gjuten källarvåning medan övriga delar har bevarat den gamla stengrunden. Tak av rött betongtegel. På framsidan finns en liten snickeriveranda av sekelskiftstyp. Paneldörrar med fiskbensmönstrad överdel och liggande panel nedtill. En renovering på 1970-talet har medfört stilmässiga förändringar av exteriören på flera avseenden. Då gjöts exempelvis källarvåningen under halva huset och i samband med att väggarna kläddes om, målades panelen med den för byggnadstypen olämpliga oljefärgen. Vidare har det traditionella tegeltaket utbytts mot ett modernare betongtegeltak. Förändringarna är dock inte större än att byggnaden i stort har bibehållit sin huvudsakliga karaktär.

Ett yngre bostadshus på samma fastighet är uppförd som undantagsstuga omkring 1915-20. Byggnaden är ett dubbelhus med tids-typisk exteriör, vitmålad med röda fönsterbågar.

Av intresse är också en timrad envåningsbyggnad, inredd till snickarbod och brygghus. Byggnaden, som en tid användes som skolhus, är exteriört välbevarad.

Tillsammans med fastigheterna 1:13 och 2:3 bildar gården en värdefull bebyggelsemiljö. Fastigheten ingår även i ett större naturvårdsområde (nr 44 i Naturvårdsplanen).

27. Skäremo 2:3

Bostadshus (ca 1850-70),
lillstuga - magasin (1830-50),
brygghus/snickarbod (1890-
1910), ladugård (1924),
källare/uthus (börj. 1900-t),
vedbod (börj. 1900-), stenhus
- hemlighus.

(Ingår i bebyggelsemiljö E).

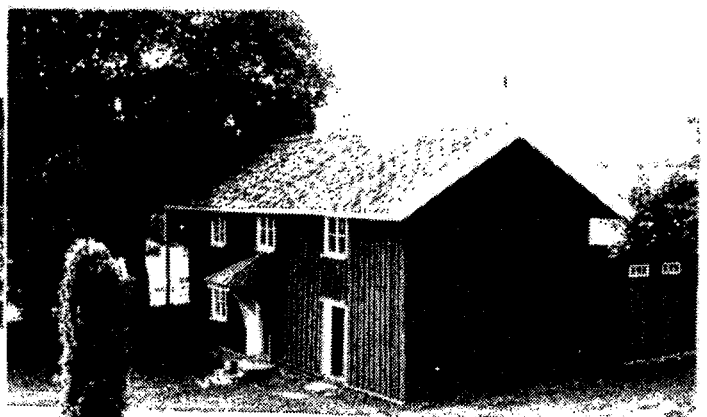
Gården ligger i en sydsluttning med en terrasserad mangård, som mot fägården är avgränsad av en kraftig stenmur.

Bostadshuset som har en dominerande placering högt upp i backen men huvudfasaden vänd mot sydväst, flankeras av lillstugan och brygghuset som bildar ett flygelpar strax framför byggnaden. Bostadshuset är ett dubbelhus i 1 1/2 våning, timrat och klätt med vit locklistpanel. Fönster av losholztyp med delad neder-ruta och gröna oljemålade bågar. Vitmålad förstukvist från sekelskiftet. Frontespis med rak avslutning. Fiskbensmönstrad pardörr. Köksfarstu vid gaveln med modernare dörr och fönster. Byggnaden har troligen nybyggts i samband med laga skiftet, vilket genomfördes 1852. Den ursprungliga exteriören har dock förändrats något vid senare renovering då bl.a. vissa fönster bytts och en balkong på baksidan tillkommit.

Den kombinerade lillstugan - magasinet är kanske fastighetens mest genuina byggnad, uppförd av timmer i 1 1/2 våning med utvändig faluröd locklistpanel och oljevita snickerier. Byggnaden vilar på en stengrund och taket är klätt med enkupigt lertegel. Fönstren är fyrdelade både i bottenvåning och vindsvåning. Såväl bostads- som magasinssdelen har ålderdomliga dörrar bevarade. Ingången till stugan har ett skärmtak av lokalt traditionell typ. Taknocken pryds av en vällingklocka.

Brygghuset med snickarboden är uppförd i en våning med låg vind och har en för övrigt välbevarad, traditionell exteriör med faluröd locklistpanel, oljevita fönsterbågar och foder, 1800-talsfönster och taktäckning med tvåkupigt lertegel.

Tillsammans med fastigheten 1:13 och 2:2 bildar gården en värdefull bebyggelsemiljö. Fastigheten ingår även i ett större naturvårdsområde (nr 44 i Naturvårdsplanen).

28. Skäremo 2:3, "Skärslund"

Bostadshus (1700-t, 1850, renov. 1930-t), vedbod (ca 1900-30).

(Ingår i bebyggelsemiljö E).

Torpställe tillhörigt jordbruksfastigheten Skäremo 2:3. Bostadshuset är en enkelstuga med långkök och liten sidokammare invid förstugan. Timrad på stengrund och utvändigt klädd med faluröd locklistpanel och vita snickerier. Tvåkupigt tegeltak. En förstukvist har tillkommit på 1930-talet.

Torpet, som ligger ensamt ett stycke ifrån den övriga bebyggelsen, har troligen uppförts på denna plats efter 1852 då det ej fins markerat på laga skiftes kartan från detta år. Stugan anses dock ursprungligen vara byggd på 1700-talet och kan tidigare stått inne i byn.

Fastigheten ingår i bebyggelsemiljö.

Den ligger också inom ett större naturvårdsområde (nr 44) som utvärderats i Naturvårdsplanen.

29. Trollås 1:2, "Östergård"

Bostadshus (1798), loftbod (1790-t), ladugård (1938), smedja (1900-t), garage (1900-t), källare (1800-50).

(Ingår i bebyggelsemiljö D).

Ålderdomlig gårdsmiljö i Trollås by.

Bostadshuset är en ryggåsstuga av framkamartyp. Byggnaden är timrad och klädd med stående lock- resp locklistpanel som målats delvis faluröd, delvis med röd oljefärg. De kraftiga knutlådorna, liksom vindsskivor och fönstersnickerier är vitmålade. Taktäckning av grå korrugerad eternit. Naturstensgrund.

I exteriören är byggnadens ålderdomliga karaktär i huvudsak bevarad, med undantag av det modernare taktäckningsmaterialet och en senare tillkommen köksförstutillbyggnad vid ena gaveln. En sentida omplacering av ingångarna har medfört en viss förändring av den ursprungliga fasaden och även i någon mån av interiören. En renovering av interiören (och möjligen exteriören) uppges ha skett omkring 1950.

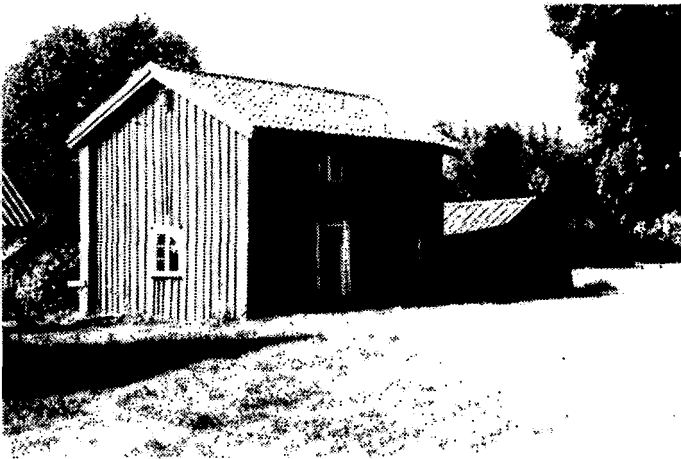
Loftboden är samtidig med bostadshuset och placerad helt nära, och i vinkel med detta. Byggnaden är timrad och utvändigt klädd med faluröd locklistpanel. Taket är täckt med grå korrugerad eternit. Frånsett det modernare takmaterialet samt två relativt sentida plankdörrar är exteriören relativt ursprungligt bevarad. En invändig trappa vid ena gaveln leder upp till loftet, där bl.a. det gamla, svagt rundade innertaket har bevarats.

Strax intill boden ligger en källare inbyggd i backslutningen med överbyggnad av murad sten och med taktäckning av ett äldre, enkupigt taktegel.

Trollås Östergård ingår även i en större sammanhängande bebyggelsemiljö som omfattar hela bymiljön.

Fastigheten ligger inom naturvårdsområde 61 i Naturvårdsplanen.

30. Trollås 1:3

Bostadshus (1822, 1925, (1959), loftbod (ca 1800), stall (1860-1900), ladugård (1920-40), källarbod (1850-80), vedbod (1850-1900), - källare (1800-50), sädesmagasin (ca 1850), brygghus (ca 1850), garage (1900-t).

(Ingår i bebyggelsemiljö D).

Ålderdomlig gårdsmiljö. Ett av de tydligaste exemplen i kommunen på "månghussystemet" d.v.s. där en stark uppdelning mellan olika gårdsfunktioner resulterat i en mängd, ofta små, fristående byggnader. Merparten av byggnaderna är grupperade i en gles fyrkant kring en gemensam gårdsplan, medan brygghuset och sädesmagasinet placerats ett stycke utanför. Gården är belägen på en svag höjd med bostadshuset på högsta punkten.

Bostadshuset är ursprungligen en parstuga från tidigt 1800-tal men sentida om- och tillbyggnader har till stor del fördärvat byggnadens karaktär. Miljömässigt värdefullt är dock att de traditionella tak- och fasadmaterialet liksom färgsättningen har bibehållits.

Ekonomibyggnaderna är däremot till stor del ursprungligt bevarade. De flesta är timrade, brädfodrade och faluröda. På vissa byggnader har modernare takmaterial tillkommit. Loftboden är i det närmaste identisk (men spegelvänd) med loftboden på fastigheten 1:2. På den timrade stallbyggnaden är framsidans vägg utkragad ett stycke nedanför takfoten. Konstruktionen benämns i bygden "hofså-maja" och tycks ha varit relativt vanlig under 1800-talets andra hälft.

Det är angeläget att samtliga gårdsbyggnader (med undantag av det senare tillkomna garaget) bevaras och underhålls.

Fastigheten ingår även i bebyggelsemiljö Trollås by.

Fastigheten ligger inom naturvårdsområde 61 i Naturvårdsplanen.

31. Trollås 1:4 A

Bostadshus (1855), bod (1850-1900), källare (1850-1900), ladugård (ca 1900).

(Ingår i bebyggelsemiljö D).

Manbyggnaden, den s.k. Anders-Johans stuga, är ett timrat dubbelhus i 1 1/2 plan från 1800-talets mitt. Fasaden är klädd med faluröd locklistpanel. Plåttäckt tak. Små lunettfönster markerar vindsvåningen. Originaldörrar med **diagonalmönstrad** nederdel. Ett skärmtak med vindfång inramar entrén.

Byggnadens exteriör renoverades 1979 då panel och taktäckning byttes. Det är dock önskvärt att det nuvarande takmaterialet ersätts med rött tegel samt att Fönsterfoder återuppsätts.

Även övriga byggnader har miljömässigt en stor betydelse för den samlade gårdsbilden.

Gården ingår i bebyggelsemiljö - Trollås by.

Fastigheten ligger inom naturvårdsområde 61 i Naturvårdsplanen.

32. Trollås 1:5

Bostadshus (1898),
undantagsstuga - bod (ca
1800), stenkällare, vedbod.

(Ingår i bebyggelsemiljö D).

Manbyggnaden är timrad i 1 1/2 våning med faluröd locklistpanel. Sexdelade fönster med vita snickerier. Taktäckning av rött tvåkupigt tegel.

Byggnaden är ett dubbelhus av yngre typ än det på grannfastigheten (1:4 A) och skiljer sig från denna såväl i exteriören som i planlösningen. Vindsvåningens småfönster är här rektangulära och det traditionella skärmtaket har "ersatts" med en mer tidsenlig snickeriveranda. Detsamma gäller dörren som här är av sekelskiftsmode 11.

Undantagsstugan är en enkelstuga med vinkelkök samt tillbygg bod vid ena gaveln. Timrad på stengrund. Väggarna är klädda med faluröd lock- och locklistpanel. Taktäckning av grå plåt. Exteriören är ursprungligt bevarad med undantag av det moderna takmaterialet. Även interiören är mycket intakt. Den ålderdomliga karaktären tyder på att byggnaden kan ha uppförts på 1700-talet eller senast vid 1800-taletä början.

Fastigheten ingår i en större bebyggelsemiljö som omfattar hela bebyggelsen i Trollås.

Fastigheten ligger inom naturvårdsområde 61 i Naturvårdsplanen.

33. Trollås 1:6

Bostadshus (1939), stenkällare (ca 1850-80), vedbod (1900-t), hemlighus (1900-t), fårhus (1900-t).

(Ingår i bebyggelsemiljö D).

Gårdsplanen flyttades vid laga skiften på 1830-talet. Den manbyggnad som då uppfördes, en parstuga i två våningar, revs 1939 och ersattes med nuvarande bostadshus.

Byggnaden är enligt uppgift det sista bostadshuset i socknen som uppfördes av timmer. Det är ett dubbelhus i 1 1/2 plan med ett brant, brutet tak och frontespis ovanför huvudingången. Tillbyggd köksf.örstu vid gaveln. Väggarna är klädda med faluröd locklistpanel. Vita fönstersnickerier. Taktäckning av 2-kupigt betongtegel. Byggnaden är såväl exteriört som interiört ursprungligt bevarad.

Gårdsmiljön med bevarade uthusbyggnader har en relativt ålderdomlig prägel. Dessvärre är ladugården numera helt raserad.

Fastigheten ingår i en större bebyggelsemiljö som omfattar hela Trollås by.

KALV SOCKEN

SOCKENBESKRIVNING

Kalv är kommunens sydligast belägna socken och utgör därmed länets och landskapet Västergötlands sydspets mot Halland och Småland. Liksom i övriga socknar i Svenljunga dominerar skogen med rikliga inslag av moss- och våtmarker. En stor del av ytan upptas även av ett omfattande sjösystem som, tillsammans med tillhörande strandpartier, bildar en öppnare landskapstyp. Dessa områden är av stor betydelse ur natur- och rekreationssynpunkt.

Kyrkan är vackert belägen i norra änden av den långsträckt sjön Kalven som genom Götshults kanal står i förbindelse med Svansjöarna och Fegenområdet. Det senare, som även sträcker sig utanför sockengränsen, är skyddat som naturreservat. Mindre fågelskyddsområden finns även i Kalvsjön.

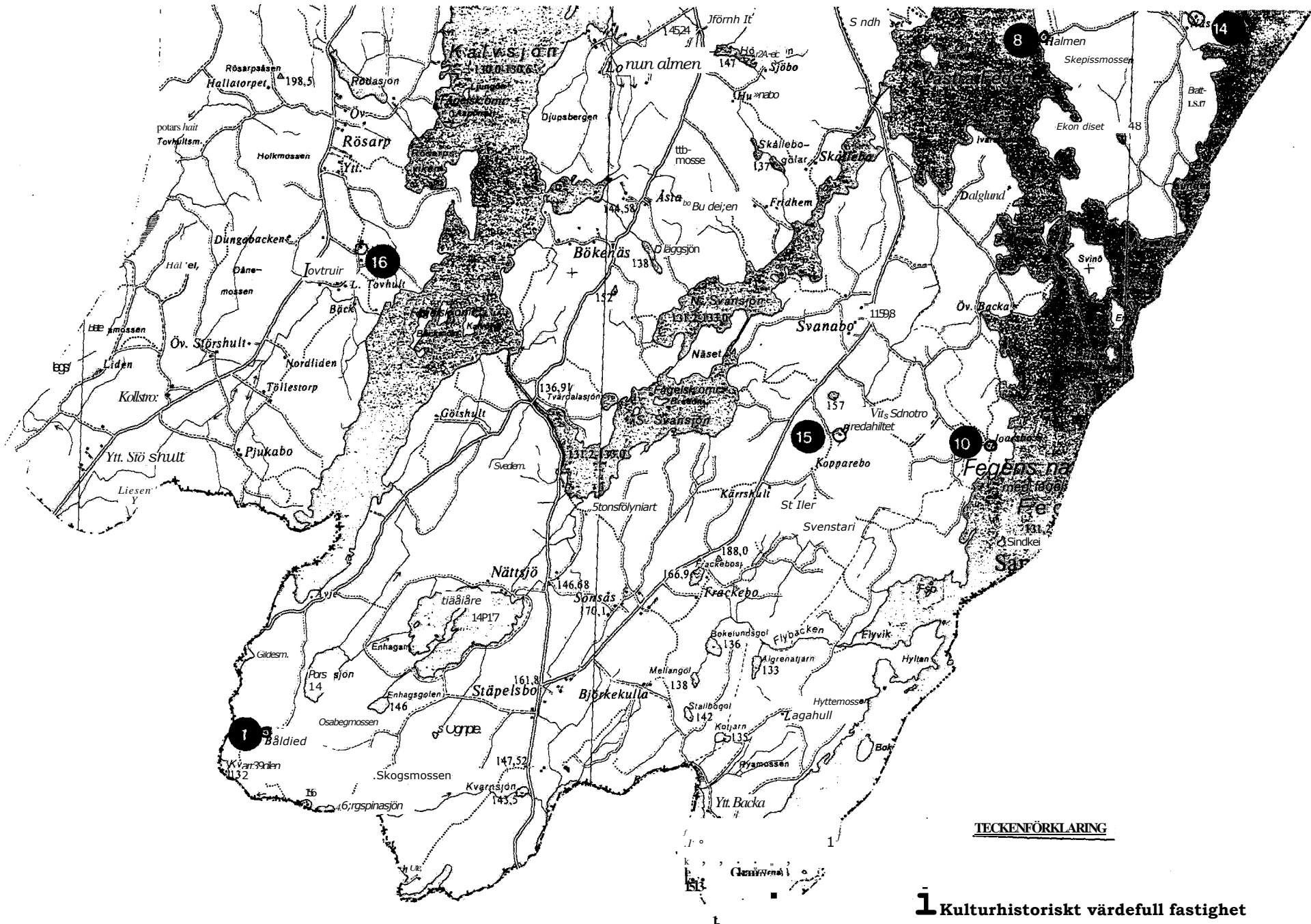
Området kring kyrkan har uppmärksammats som ett särskilt värdefullt landskapsavsnitt. Här märks bl.a. "Kalvs Krona", en karaktäristiskt formad bergshöjd som enligt traditionen i orostider nyttjades i försvaret mot danskarna. Gränsläget mot Halland, d.v.s. det forna danska riket, har medfört att socknen haft ett ytterst utsatt läge. Ute på "Görenabben", mitt mellan Östra och Västra Fegensjöarna, lär finnas murrester efter vad man tror har varit en befäst bebyggelse. En stor del av odlingsmarken återfinns utefter åarna i socknens norra del. Genom sjösänkingsföretag vid 1800-talets slut utökades också odlingsmöjligheterna i strandområdena. Odlings- och bebyggelsebildens visar i övrigt en ganska jämn fördelning över socknen med gårdarna ofta samlade i mindre klungor eller byar.

Ett flertal säterier har funnits. Gammalsjö, som har ett utsökt läge vid Västra Fegen, har den idag kanske bäst sammanhållna gårdsbilden med en herrgårdsliknande huvudbyggnad samt ett stort antal övriga byggnader av äldre datum. På en udde strax intill gården finns ett större gravfält med rösen från bronsåldern och ca 26 runda stensättningar från järnåldern.

Ett stycke väster om Kalvs kyrka låg säteriet Kalvsbacka. Omkring sekelskiftet ändrades namnet till Erikslund. Ett flertal byggnader från 1800-talets andra hälft finns ännu bevarade. Idag har Erikslund karaktären av sockencentrum med affär, bygdegård, fritidsanläggningar och andra servicefunktioner.

KALV SOCKEN

TECKENFÖRKLARING

i Kulturhistoriskt värdefull fastighet

KULTURHISTORISKT VÄRDEFULLA FASTIGHETER

1	Bålared	1:1	Jordbruk Jordbruk F.d.
2	Erikslund	1:4	jordbruk/ bostad,
3	Erikslund	1:6	vandrarnhem
4	Erikslund	1:8	Bostadsfastighet
5	Gammalsjö	1:1	(F.d. säteri), jordbruk
6	Gammalsjö	1:1	"Vilan", torpställe
7	Hjärtanäs	1:10	Jordbruk
8	Holmen	1:1	Jordbruk
9	Humlered	1:2	Jordbruk, bostadsfastighet
0	Joarsbo	1:3	Jordbruk
1	Kalv	1:22	"Kalvsbacka", bostadsfastighet
2	Kalvsjöholm	1:3	Jordbruk
3	Klägghult	1:13	Jordbruk
4	Näs	1:3	Jordbruk
5	Svanabo	1:6	"Bredahullet", f.d. soldattorp
6	Tovhult	1:2	F.d. skola
7	Tranebäck	1:3 m.fl.	"Stenstugan", hembygdsgård
8	Tranebäck	1:4	"Stenstorpet", bostadsfastighet
9	Uddarp	3:1	"Ekedal", bostadsfastighet
0	Vihult	1:4	Jordbruk
2	Vihult	1:8	"Solhem", bostadsfastighet
2	Ågården	1:2	Jordbruk

Kalvs kyrka

Kyrkobyggnad från 1899.

Kalvs kyrka är belägen på en udde vid norra delen av sjön Kalven med en vacker utsikt över den långsträckt sjön. Kyrkan är den yngsta, och sannolikt den största, av kyrkorna i kommunen. Den byggdes åren 1898-99 och ersatte då en äldre stenkyrka som några år tidigare brunnit ned.

Även den nuvarande kyrkobyggnaden är uppförd av sten. Stilen är nygotisk, väggarna vitputsade med detaljer i rustikhuggen röd kalksten och slät gulaktig sandsten. En omfattande renovering genomfördes år 1950. Bland inventarierna kan nämnas en dopfunt, daterad 1672.

'gill området omkring kyrkan har viss bebyggelse knutits men är förlagd till en åssträckning något längre i väster, på det f.d. säteriet Erikslunds gamla ägor.

Kyrkan ligger inom naturvårdsområde 55 i Naturvårdsplanen.

KULTURHISTORISKT VÄRDEFULLA FASTIGHETER

1. Bålared 1:1

Bostadshus (1810), bryggghus (1900-t), bod-källare 1800-t), vedbod (börj. 1900-t), ladugård (börj. 1900-t).

Ensamgård, belägen 4 socknens och kommunens sydligaste del, strax innanför den halländska gränsen. Området är här glest bebyggt och utgörs en småkuperad mossrik terräng med skogs- och betesmark närmast gården.

Bostadshuset är en välbevarad framkammarsstuga i två våningar, timrad med utknutar. Väggarna är klädda med enkel vitgrå oljemålad locklistpanel, äldre sexdelade fönster, taktäckning av tvåkupigt lertegel. Veranda i en våning troligen från ca 1920-tal. En låg köksfarstutillbyggnad på baksidan är typisk för traktens byggnadsskick. I salen (stugan) finns en äldre öppen spis med uppsvängd kåpa i en modell som var mycket vanlig i 7-häradsbygden och som ännu påträffas i många äldre bostadshus.

Gårdsbebyggelsen är tämligen glest anlagd med byggnaderna utspridda över en väl tilltagen tomtyta. På gården finns inslag av äldre ekar och högvuxna lönnar bildar allé vid infarten.

Fastigheten ligger strax intill ett större naturvårdsområde.

2. Erikslund 1:4

Gården som tidigare utgjorde en del av det forna säteriet Kalvsbacka, (Erikslund), uppfördes på nuvarande plats efter delningen som skedde i samband med laga skiftet på 1860-talet.

. Bos
by
(

Bebyggelsen har ett öppet läge i en åssluttning i norra utkanten av samhället och bildar en mycket välbevarad mangårdsmiljö med huvudbyggnad och två flygelbyggnader, alla i mycket gott skick, väl timrade och klädda med gul profilerad locklistpanel med vita snickerier. Taken är täckta med tvåkupigt tegel och samtliga skorstenar är av äldre modell, vitkalkade med en dekorativ mörkare fyllning. (En i det närmaste identisk skorsten finns även på bostadshuset på fastigheten Kalvsbacka, Kalv 1:22 .

Manbyggnaden är ett dubbelradhus med sexdelad, s.k. herrgårdsplan. En sentida förändring är de modernare tvåluftsfönstren som insatts i övervåningen och som därmed bryter raden av de tidstypiska lunettfönstren vilket dock ej haft någon större betydelse för byggnadens karaktär i stort. Samtliga byggnader har tidigare varit vitmålade. I flygelbyggnaderna har de äldre spegeldörrarna med mönstrad nederdel bibehållits. Ladugården är numera riven och låg tidigare i en ekdunge ett litet stycke ifrån mangården, parallellt med huvudbyggnaden. I anslutning till fastighetens södra gräns ligger en yngre bostadsfastighet som även ingår i bevarandeförslaget.

3. Erikslund 1:6, f.d. säteri

Bostadshus (1846).

Byggnaden utgör manbyggnaden på huvudgården till säteriet Erikslund, eller Kalvsbacka som är säteriets äldre benämning. När gården delades i samband med laga skiftet vid mitten av 1860-talet, revs den ursprungliga, slottslika herrgårdsbyggnaden, liksom gårdsanläggningen i övrigt. Den nuvarande manbyggnaden uppfördes dock redan 1846 och har enligt uppgift tidigare utgjort en av herrgårdens fyra flygelbyggnader vilka flankerade denna i dubbla par.

Byggnaden är karaktäristisk för de större bostadshusen i bygden vid 1800-talets mitt. Den är uppförd i två hela våningar med vindsvåning och har ett brutet avvalmat sadeltak. Planen är i det närmaste sexdelad med undantag för ett mindre skafferi i ena hörnet. Med tanke på byggnadens ursprung som flygelbyggnad, förmodligen från 1700-talet, och dess rumsindelning är det troligt att byggnaden från början varit en parstuga som sedan tillbyggts och därmed breddats. Sedan 1980 används större delen av byggnaden som vandrarhem och är såväl interiört som exteriört välbevarad.

4. Erikslund 1:8

Bostadshus (1920-t), uthus -
garage (1920-t), vedbod
(1920-t).

Fastigheten har troligen avstyckats från Erikslund 1:6 och är belägen strax intill denna gård.

Bostadshuset har en typisk 20-talsarkitektur, vinkelbyggt och med kraftiga, brutna takfall. Fasaden har en stående locklistpanel, ljus oljefärgad i gult och med vita fönstersnickerier. Taktäckning av tvåkupigt tegel. Källarvåning under halva huset byggd av rödaktig kvadersten. Ingång i vinkeln med vitmålade originaldörrar med glasad överdel. Tidstypiska spröjsade fönster. Till fastigheten hör uthus och vedbod, sannolikt från samma tid som bostadshuset.

5. Gammalsjö 1:1, f.d. säteri

Manbyggnad (ca 1700, 1850),
rättarebostad (1870, 1947),
ladugård (ca 1900, 1949),
uthus, vedbod, bostadshus
(omkr. 1949), bostadshus,
magasin.

Gammalsjö är en egendom med rika traditoner från gången tid. Här finns ett flertal av landets historiska släkter representerade.

Den tidigast kände ägaren var Eric Oxenhuvud som levde vid slutet av 1500-talet och början av 1600-talet. Senare har gården bl.a. varit i släkten Kuylenstjernas ägo.

Gården är mycket vackert belägen invid Västra Fegens strand. Bebyggelsen välgörs av ett stort antal hus, förutom huvudbyggnaden även flera bostadshus samt en rad ekonomibyggnader. Gårdsplanen är anlagd med grusgångar och planterade åldrade lövträd. Runt om är terrängen kuperad med vissa av byggnaderna belägna uppe på kullarna. Delar av tomten är numera ganska igenväxt med sly och buskar.

När den nuvarande huvudbyggnaden uppfördes är osäkert, troligen ca 1700 men vissa uppgifter tyder på att delar av byggnaden kan vara ännu äldre. Det nuvarande utseendet härrör dock från ca 1850 då byggnaden utökades med en andra våning samt en låg vind.

Den ursprungliga parstuguplanen breddades vid ombyggnaden så att en dubbel rumsrad uppstod. Exteriört är byggnaden klädd med delvis äldre, delvis modernare profilerad locklistpanel. Fönstersättningen är symmetrisk i bottenvåningen men assymetrisk i övervåningen. Fönstren är sexdelade. En öppen veranda framför huvudentrån är sannolikt tillkommen på 1900-talet. Väggarna är målade med ljus gul oljefärg, övriga snickerier är vita. Sadeltak med valmade gavelspetsar. Såväl den exteriöra arkitekturen som interiörerna är välbevarade. Vid östgaveln har dock tillkommit en modern utvändig skorstensmur som skämmer denna del av fasaden.

Rättarebostaden är ett timrat dubbelhus i två våningar och med ett mycket dominerande, starkt utskjutande tak. Det kraftiga taksprånget är inklätt med vitmålade bräder. Trots att tak- och fasadmateriel har bibehållits i traditionell stil innebär de kraftiga förändringarna i fråga om fönsterplacering och fönstertypen betydande förvanskning av byggnadens exteriör.

Bland övriga byggnader märks en äldre stenladugård och ett timrat magasin, båda i tämligen ursprungligt skick.

Fastigheten ligger inom ett större naturskyddsområde som omfattar hela strandpartiet runt sjön Fegen (område 62 i Naturvårdsplanen).

6. Gammelsjö 1:1, "Vilan"

Bostadshus (1880-
Btal).

Byggnaden är uppförd som torpstuga under Gammalsjö säteri. Timrad på huggen stengrund. Faluröd locklistpanel och vita fönstersnickerier. Ursprungliga fönster. Dörr med enkel förstukvist av senare datum. Eternittak.

Byggnaden är ett välbevarat exempel på en av 1800-talets vanligaste byggnadsformer i detta område nämligen enkelstugan med långkök och sidokammare. På mindre gårdar har den, som här, har den fått ett ganska småskaligt utförande i en våning med loft. Troligen har en renovering skett omkring 1940-50 då takmaterialet bytts och entréns utseende förändrats något. Byggnaden som numera används som jaktstuga, har ett vackert läge i skogsbrynet strax intill landsvägen.

7. Hjärtanäs 1:10

Gården ligger i närheten av Kalvsjöns östra strand, ett stycke upp i den kuperade terrängen. Tomten och markerna omkring är igenväxande.

Bostadshuset är en större timmerbyggnad i två hela våningar, uppförd på en hög, murad stenfoot. Väggarna är klädda med stående och liggande panel och målade i en ljusgul oljefärg med mörkare grå snickerier. Taket är täckt av eternitplattor.

Framsidan domineras av en vackert dekorerad glasveranda i en våning. Även i övrigt har huvudfasaden en betydligt rikare utformning än byggnadens övriga sidor som helt saknar utsmyckning. Sannolikt har exteriören ändrats vid någon sentida renovering.

Förutom en ladugård och en stenkällare finns här även rester efter ett flertal andra byggnader, stenhägnader, trädgårdsplanteringar m.m.

Fastigheten ligger inom naturvårdsområdet "Fursjön" (nr 56 i Naturvårdsplanen).

8. Holmen 1:1

Bostadshus (ca 1850).

Fastigheten är ett numera nedlagt jordbruk där endast bostadshuset finns bevarat. Ensligt men mycket vackert beläget med utsikt över sjön Fegen. Byggnaden är placerad högt uppe på strandbrinken med stensatta terrasseringsringar ner mot vattnet.

Bostadshuset är en relativt stor byggnad och troligen har här funnits en förnämlig gårdsanläggning. Byggnaden är ett dubbelradhus med tre fönster i bredd på gavlarna. Uppförd av timmer i 1 1/2 våning. Faluröd locklistpanel. Höga krysspöfönster med spröjsade nedre lufter. Knutarna markeras med vitmålade pilasterliknande knutbrädor. Även fönsterbågar och foder är vitmålade. På framsidan, mot sjön, finns en glasveranda. Taket är tyvärr klätt med modern svartlackerad plåt vilket är starkt negativt för exteriören. Trots detta är byggnadens utseende huvudsakligen ursprungligt.

Fastigheten ligger inom ett större naturskyddsområde som omfattar hela strandremsan runt Fegen (område 62 i Naturvårdsplanen).

9. Humlered 1:2, Sjölid

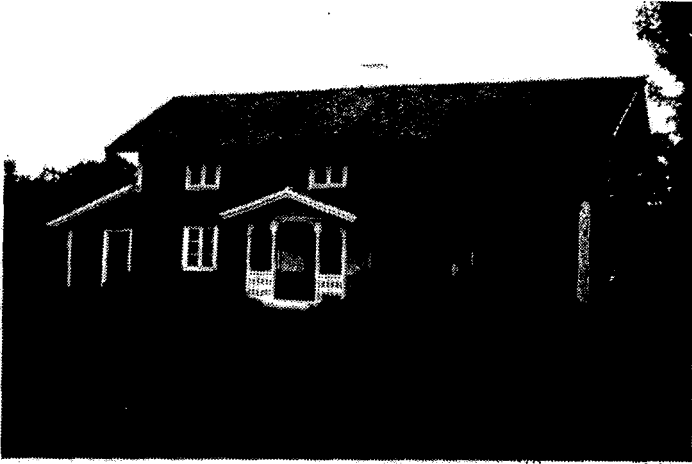

Bostadshus (ca 1850), bostadshus (ca 1830), ladugård (1937).

Mindre jordbruksfastighet med två bostadshus. Numera utnyttjad som fritidshus. Det ena bostadshuset har en för bygden ovanlig plan, s.k. celltyp, med två intilliggande ingångar på husets framsida vilka leder in till stuga respektive kök. Traditionellt har plantypen en västlig utbredning och är särskilt förknippad med de bohuslänska fiskelägena och fäbodkulturen i skogsbygderna upp mot Värmland och Dalarna.

I Humlered 1:2 är huset förlängt vid köksgaveln med en liten kammare och skafferier. Byggnaden är timrad i en våning med inredd vind. Faluröd locklistpanel. Rutmönstrat eternittak. Utbyggd förstuga av bräder med separata ingångar. Dörrarna är av äldre typ, en pardörr av spegeltyp och en plankdörr, vackert utformad, båda målade i vitt.

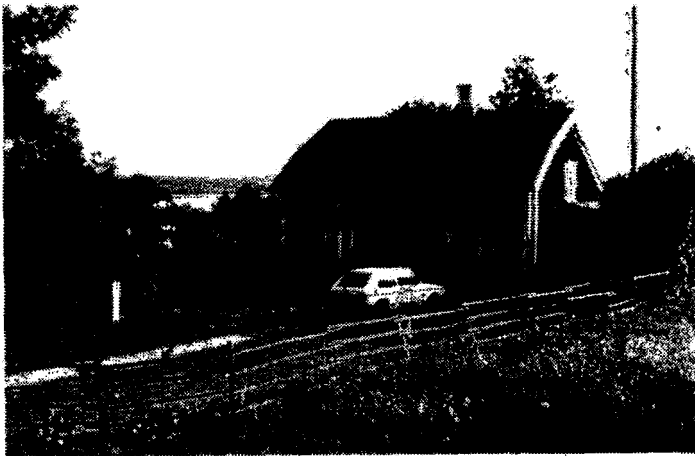
Det andra bostadshuset är troligen en dubbelkammarestuga, en bostadsform som var mycket vanlig i kommunen under hela 1800-talet. Den är uppförd i en våning med inredd vind. Faluröd, (nyttillverkad) locklistpanel. Enkel förstukvist med glasad ytterdörr samt rött betongtegeltak har tillkommit under 1900-talet.

10. Joarsbo 1:3

Bostadshus (1874), bostadshus (1940-50-tal), ladugård (1884), källare - bod (1800-tal).

Äldre manbyggnad uppförd av timmer i två våningar. Utvändigt klädd med röd locklistpanel och vitmålade snickerier. Ursprunglig dörr med en senare snickeriveranda. Sexdelade fönster. Rutmönstrat eternittak. Köksfarstu tillbyggnad vid ena gaveln. Exteriören har ett välbevarat, traditionellt utseende med flera originaldetaljer bevarade (dörrar, fönster). Delar av panelen har dock målats med en olämplig oljebaserad rödfärg. Det modernare eternittaket skulle med fördel kunna bytas mot två-kupigt tegel men det nuvarande materialet skämmer ej byggnadens utseende.

Fastigheten är belägen inom ett större naturskyddsområde som omfattar hela strandpartiet runt Fegen sjön (område nr 62 i Naturvårdsplanen).

11. Kalv 1:22, "Kalvsbacka"

Fastigheten är belägen i en kraftig sluttning strax nedanför bebyggelsen i Erikslund och med en fin utsikt över Kalvsjön. I början av 1900-talet tjänstgjorde byggnaden bl.a. som poststation.

Byggnaden är timrad i 1 1/2 plan med cementtirad källare. Fasaden är klädd med faluröd locklistpanel av äldre typ. Knutar, takfot och fönster markeras med vitmålade snickerier. Huvudingången inramas av ett skärmtak med vindfång. Taket är täckt av två-kupigt rött tegel. Välbevarad, dekorativt målad skorsten.

Byggnadsformen är ovanligt kort och "knubbig", vilket tillsammans med det svagt brutna taket ger ett säreget intryck. Fasadbehandlingen är dock traditionell och med allmänna såväl som mer lokala tidstypiska drag. Sentida förändringar är framför allt att de tidigare röda knutlådorna målats vita och att källarvåningen cementerats.

12. Kalvsjöholm 1:3

Bostadshus (1880), ladugård (omkr. 1930).

Bostadshuset är ursprungligen en äldre manbyggnad som flyttades från Humlered och återuppbyggdes på nuvarande plats år 1880. Det är en timmerbyggnad i knappt två våningar, uppförd på en låg huggen stengrund. Planlösningen är en variant av framkammarsstuga, en byggnadsform som alltmer kom ur bruk ifråga om nybebyggelse efter 1800-talets mitt.

Fasadutformningen är enkel med faluröd locklistpanel med markerade vita knutar. De sexdelade fönstren är sannolikt ursprungliga. Bågar och spröjsar är vitmålade men foderbrädor saknas. Taket är täckt med rött tvåkupigt tegel. En förstukvist har tillkommit 1926.

Byggnadens exteriör har som helhet bevarat en ålderdomlig karaktär.

Fastigheten ligger inom naturvårdsområdet Kalvs Krona (område 55 i Naturvårdsplanen).

13. Klägghult 1:13

Bostadshus (1930), ladu-
gård (1937), maskinhall,
gödselhus.

Yngre bostadsfastighet med tidstypiskt bostadshus i 1 1/2 plan. Vinkelbyggnad med brutna och avvalmade tak. I vinkeln en inbyggd veranda som också är huvudentré. Huset är uppfört på en huggen stensockel. Fasaden är klädd med ljusmålad locklist-panel med mörkare fönster och dörrar. Taktäckning av rött två-kupigt tegel.

Exteriören är mycket ursprungligt bevarad och belyser väl en av de typiska arkitekturstilarna som florerade bland bostadsbebyggelsen vid denna tid.

14. Näs 1:3

Bostadshus (1883), ladu-
gård (1882), källarvind
(1800-tal), stenkällare
(1901), hemlighus, lill-
stuga.

Äldre gårdsmiljö, vackert belägen på en udde vid Östra Fegen-sjön.

Bostadshuset ett större dubbelhus i 1 1/2 våning, till form och exteriör snarlik manbyggnaden på Holmen 1:1, (som för övrigt har ett liknande läge på den motsatta sidan av samma udde).

Byggnaden har en stram exteriör med symmetrisk fönstersättning. Fasaden är enkel med rödfärgad locklistpanel och vitmålade smala fönsteromfattningar. Framsidan pryds dock av en öppen veranda med lövsågade dekorationer i rött och vitt. Taket är täckt med två- och tre-kupigt tegel.

Bland övriga gårdsbyggnader märks en kallmural källare med timrad överbyggnad (källarvind) som, med undantag av plåttaket, har bevarat ett mycket ursprungligt utseende.

Byggnaderna omges av mycket tilltalande kulturmarker av ålderdomlig karaktär. I den betade, småkuperade delvis terrasserade sluttningen ner mot sjön växer hassel och ädla lövträd.

Fastigheten ligger inom ett större naturskyddsområde som omfattar hela strandremsan runt Fegensjöarna.

15. Svanabo 1:6, "Bredahultet"

Bostadshuset (1866/1907),
ladugård (1953), bryggghus
(1920-40), uthus.

Tidigare soldattorp.

Bostadshuset är en timrad envåningsstuga med loft, utvändigt klädd med röd locklistpanel och eternittak. Sexdelade fönster med smala vitmålade omfattningar. Inbyggd glasveranda vid huvudingången.

Byggnaden var ursprungligen mindre men tillbyggdes 1907 då den nordöstra gaveln förlängdes.

Exteriören har i huvudsak en traditionell utformning. Det är dock önskvärt med en återgång till den faluröda slamfärgen på panelen i stället för den befintliga oljefärgen.

Bostadshuset och uthusbyggnaderna bildar tillsammans en fin gårdsmiljö som väl karaktäriserar bebyggelsen på torp och mindre gårdar vid denna tid.

Fastigheten har även ett visst lokalhistoriskt intresse genom sitt ursprung som soldattorp.

16. Tovhult 1:2, f.d. skola

Skola/bostadshus (1909),
uthus (1909).

Skolhus i 1 1/2 plan, uppfört i resvirke och utvändigt brädfodrad med stående och liggande, oljegul panel. Väggarnas ytterkanter markeras med vitmålade lister. Fönstren är av losholz typ, symmetriskt placerade och med vitmålade bågar och foder. Taket täcks av 2-kupigt rött tegel.

Skolan uppfördes av byggmästare Malmfeldt från Håcksvik och var i bruk fram till 1927. Idag ägs byggnaden av Turistföreningen och nyttjas som fritidshus. Exteriören har bibehållits i mycket ursprungligt skick. Färgsättningen har dock ändrats. Tidigare var fasaden vitmålad med röda fönsterdetaljer.

17. Tranebäck 1:3, 1:4, "Stenstugan". Hembygdsgård.

F.d. bostadshus (1700-t),
bastu (1700-t), ladugård
(1800-t).

Huvudbyggnaden i anläggningen utgörs av den s.k. "stenstugan", en liten ryggåsstuga som bevarats och renoverats på ursprunglig plats. Byggnaden har en röd oljefärgad locklistpanel med kraftiga vitmålade knutlådor och vindskivor samt vita fönsterdetaljer. Taket är klätt med enkupigt tegel. Panelen bör återfå den traditionella faluröda slamfärgen.

Till området har flyttats ytterligare ett par byggnader. Den gamla bastun är särskilt värdefull då den tycks vara det enda kvarvarande exemplaret av denna byggnadstyp inom inventeringsområdet.

18. Tranebäck 1:4, "Stenstorpet"

Bostadshus (1920-t), fähus (1920-t).

Mindre bostadshus i 1 1/2 plan med gul oljemålad locklistpanel. Ursprungliga fönster av losholztyp med vita snickerier. Brutet tak som täcks av röda eternitplattor. Den kvadratiska planformen och det höga, brutna taket m.m. är typiskt för 20-tals arkitekturen. Byggnaden är med sina små proportioner och sin tämligen enkelt utformade fasad, ett betydande exempel på hur tidens stilideal kom till uttryck i den enklare bostadsbebyggelsen.

19. Uddarp 3:1, "Ekedal"

Bostadshus (1939), ladugård (1943).

Fastigheten är ett yngre småbruk, beläget invid Lillån, strax norr om Uddarp. Bostadshuset är uppfört i två våningar med släta, vitputsade väggar. Tvåluftsfönster med bruna fönsterbågar. Gjuten källarvåning. Den, i det närmaste kubiska byggnadskroppen, det flacka taket och den rena, enkla fasadbehandlingen är uttryck för funktionalismens stilideal. Byggnaden är kulturhistoriskt intressant då den är ett av få exempel på denna arkitektur inom inventeringsområdet.

20. Vihult 1:4, (1:5)

Bostadshus (1854), ladugård (1925).

Ålderdomligt bevarat bostadshus av dubbelkammartyp. Plantypen, som är ganska vanlig inom inventeringsområdet, är närmast att betrakta som en variant av framkammарstugan. Detta bostadshus har bibehållit den ålderdomliga, låga byggnadsformen. Den är timrad och utvändigt brädfodrad och rödfärgad. Taket är täckt med två-kupigt rött tegel. Vid inventeringstillfället var byggnaden under upprustning. Bl.a. var brädfodringen borttagen vid ena gaveln och väggen täckt med byggplast. Såväl exteriören som interiören är mycket ursprunglig. Eftersom det idag endast finns ett fåtal välbevarade stugor av denna typ är det ytterst angeläget att dess karaktär bibehålles även i framtiden. Gården, som numera är obebodd, ligger vid ett skogsbryn med vidsträckta betesmarker i öster och söder. Tomten bär ännu spår efter planteringar, hägnader m.m.

21. Vihult 1:8, "Solhem"

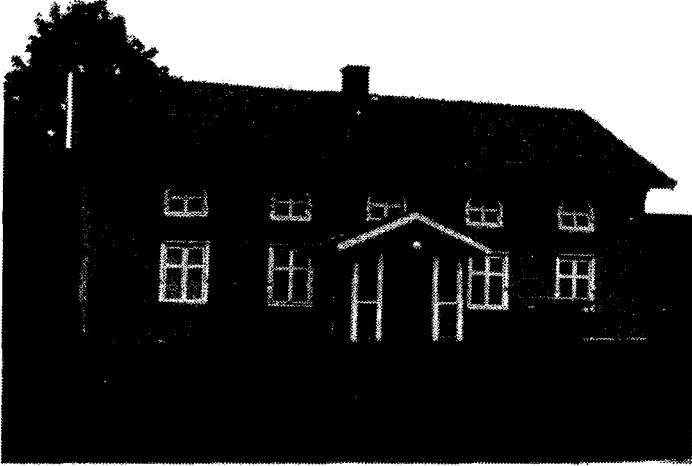

Bostadshus (1935), uthus (1930-t).

Bostadsfastighet med tidstypiskt och ursprungligt bevarat bostadshus.

Byggnaden är uppförd i 1 1/2 plan med gjuten stenfot. Väggarna är klädda med gul locklistpanel. Losholzfönster med vita bågar och foder. Brutet tak, täckt med eternitplattor.

Till de tidstypiska dragen hör bl.a. frontespisen och det brutna taket, takmaterialet och fönstertypen liksom förstukvistens utformning.

22. Ågården 1:2

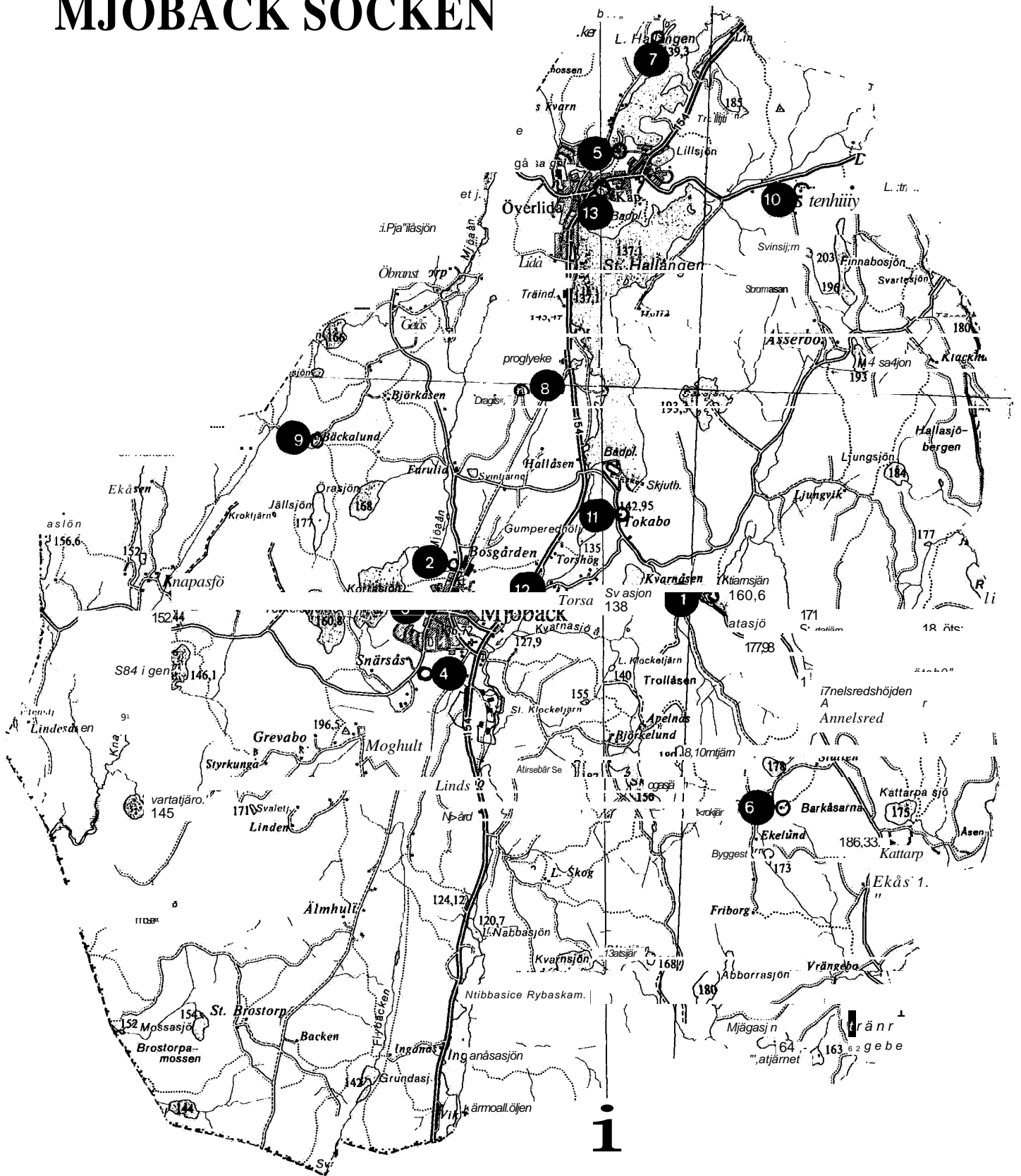
Bostadshus/f.d. handelsbod
(ca 18060-t), ladugård (börj.
1900-t), slaktbod (slut.
1800-t).

Gården är belägen strax intill landsvägen, ungefär halvvägs mellan Håcksvik och Kalv. I väster rinner Ätratorpsån som sannolikt givit upphov till gårdsnamnet. Här fanns tidigare en affär som dock nedlades på 1950-talet.

Bostadshuset är en relativt stor timmerbyggnad i 1 1/2 våning med sexdelad, något assymetrisk planlösning. Utvändigt klädd med en profilerad locklistpanel. Väggarna är ljus oljegröna med vita, svagt dekorerade fönstersnickerier. Taket har tvåkupiga betongpannor. Huvudfasaden har en symmetrisk fönsterplacering med säreget utformade lunettfönster i halvvåningen. Dörren och fönsteromfattningar med klassicerande dekorativa detaljer, sannolikt från byggnadstiden, samt en något senare snickeriveranda är värdefulla detaljer.

Byggnaden har medtagits i bevarandeförslaget med viss tvekan då den södra fasaden tyvärr har klätts med plåt. Det är angeläget att denna på sikt återfår sitt ursprungliga material och utseende. Byggnaden har genom sitt öppna läge intill vägen ett stort värde för miljön.

MJÖBÄCK SOCKEN

TECKENFÖRKLARING

40 Kulturhistoriskt värdefull fastighet

KULTURHISTORISKT VÄRDEFULLA FASTIGHETER

1.	Annelsered	3:1	"Kvarnåsen", såg - snickeri,
bostadshus
2.	Bosgården	1:5	Jordbruk
3.	Bosgården	1:8 4	"Lövhyyddan", bostadsfastighet
4.	Bosgården	1:18	Festplats
5.	Hallingsnäs	1:8	F.d. tygfabrik, "Halla Textil"
6.	Hylte	1:3	"Stenåsen", bostadsfastighet
7.	Lida	1:2	"Borgåsen", f.d. hönseri
8.	Lida	1:4	F.d. "Allmogeslöjden"
9.	Lida	1:7	"Lövaskog", jordbruk
10.	Snärås	1:2	"Bäckalund", jordbruk
11.	Stenhult	1:8	Jordbruk
12.	Tokabo	1:17	Hembygdsgård
13.	Torsås	1:3	F.d. jordbruk
14.	Överlida	2:32	F.d. möbelfabrik

SOCKENBESKRIVNING

Mjöbäck gränsar i väster till Marks kommun och har fått sitt namn av Mjöåån som flyter genom socknen i N-S riktning. Invid ån ligger kyrkan och Mjöbäcks samhälle. Ännu vid sekelskiftet var dock bebyggelsen här mycket gles och dominerades av den stora egendomen Bosgården. Strax intill denna låg marknadsplatsen.

Under 1900-talet har Överlida övertagit rollen som socknens centrum. Överlida blev stationsplats vid sekelskiftet och hit knöts efter hand även en stor del av socknens industriella verksamhet. Järnvägen är numera nedlagd men samhället har ett ur kommunikationssynpunkt fördelaktigt läge vid väg 154.

Vid en äldre kyrkoplats, som gränsar intill prästgårdstomten, lär tidigare ha funnits minst tre kyrkobyggnader. När den nuvarande kyrkan skulle byggas uppfördes den på en ny plats vid "Bosgårds kulle" där den stod färdig år 1851. Byggnaden fick den tidstypiska utformningen i Karl Johanstil med ett lågt, rektangulärt långhus och kvadratisk västtorn, höga rundbågiga fönster och stramt, klassicerande portaler vid de två huvudingångarna. Den är uppförd av trä och utvändigt klädd med vit, profilerad lockpanel med bruna fönsterbågar och -foder. Taket är täckt med brun falsad plåt.

1951, exakt 100 år efter uppförandet, företogs en omfattande renovering.

KULTURHISTORISKT VÄRDEFULLA FASTIGHETER

1. Annelsered 3:1, "Kvarnåsen", Strömsberg

Bostadshus (1904), såg
- Snickeri (1905).

Fastigheten ligger vid Kvarnsjöns utlopp där bäcken som avvattnar sjön ursprungligen nyttjats som kraftkälla för sågens drift.

Byggnaden har uppförts strax intill vägen i en stark sluttning, rätt över de strida strömmarna i bäcken. Anläggningen har senare elektrifierats. 1911 startade en snickerirörelse med inriktning på byggnads och inredningsdetaljer.

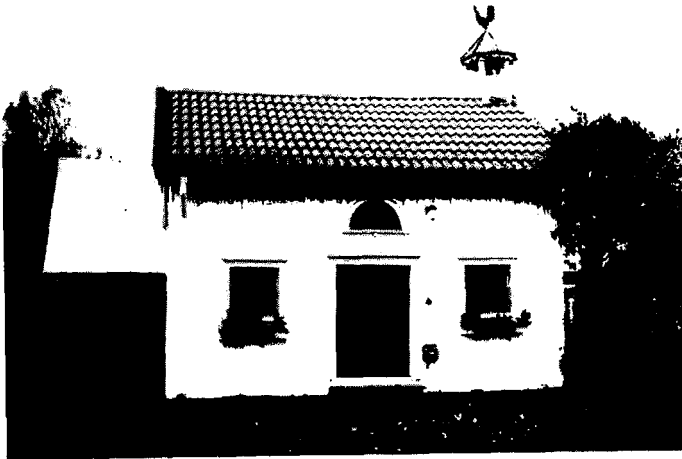
Byggnaden är byggd i lösvirke med utvändigt locklistpanel. Väggarna är rödfärgade och dörrar och fönster målade med vit oljefärg. Taket är täckt med grön plåt. Byggnaden är i mycket välbevarat skick.

Bostadshuset är en vinkelbyggnad med en väl utarbetad exteriör. Fasaden är ljus gul med fönsterbågar i engelskt rött. Panel- och fönstertyp är medvetet varierade. De vitmålade fönsterfodren med ganska tydliga, profilerade överstycken, var dock tidigare mörkare. Skorstenen är av ålderdomlig typ med starkt utkragat krön. Med undantag för taket, som är täckt med svart modern korrugerad plåt, är byggnaden mycket ursprungligt bevarad.

2. Bosgården 1:5

Bostadshus (ca 1830), drängstuga - magasin (ca 1830), ladugård (1910), bryggghus (1900-t), vagnbod (1900-t), källare (1900-t), kvarn (ca 1920-30-t).

Bosgården, som namnet förr stavades, var i äldre tid den mest betydande egendomen i socknen. De omfattande ägorna bestod huvudsakligen av skogsmark. Strax efter sekelskiftet delades hemmanet. Området som ligger mellan huvudgården och kyrkan har senare bebyggts och utgör idag tätorten Mjöbäck.

Manbyggnaden på Bosgården är karaktäristisk för de större gårdarnas manbyggnader i trakten. Det är uppfört i två hela våningar samt en låg vind. Panelen är stående med ett markerat sockelparti med liggande bräder. Fönstren är sexdelade med dekorativt utformade överstycken. Vinden har små lunettfönster på gavlarna. Taket är avvalmat och täckt med 2-kupigt tegel. Huvudfasaden har en vacker veranda i 2 våningar med spröjsade glas nedtill och lövsågerier i den övre delen. Trots några exteriöra förändringar som t.ex. en modernare dörr på ena gaveln, är byggnaden mycket ursprungligt bevarad.

Även den lilla drängstugan är väl underhållen och med en genuin exteriör.

Övriga gårdsbyggnader har miljömässigt värde.

Inne i en lövdunge vid ån, finns en kvarn. Såväl själva byggnaden som den välskötta miljön omkring bör bevaras. Det vore även önskvärt om det tyvärr raserade kvarnhjulet kunde rekonstrueras.

3. Bosgården 1:8, "Lövhuddan"

Bostadshus (1914), uthus (1914).

Fastigheten är belägen i Mjöbäcks samhälle. Området utgörs av villor och småhusbebyggelse. Bostadshuset ligger i en sluttning, väl synlig från flera håll.

Byggnaden är troligen byggd i lösvirke med utvändigt liggande, faluröd panel och vita detaljer. En vitmålad öppen veranda dominerar den ena gaveln som också utgör byggnadens huvudfasad och entré.

Byggnaden är tidstypisk och ursprungligt bevarad.

4. Bosgården 1:18, Festplats/Folkpark

Dansbana, kiosker (6 st), scen, toalett (1940-tal).

Välbevarad folkparksmiljö med byggnader från ca 1940-tal. Området ligger på en höjd, strax utanför Mjöbäcks samhälle.

Byggnaderna är uppförda av trä, flertalet klädda med liggande panel. Fasaderna har något avnötta, ljusa färger i grönt och vitt. En stor åttkantig dansbana dominerar området.

Den öppna parkmiljön med sina enstaka lövträd omges av en tätare blandskog.

5. Hallingsnäs 1:8, Överlida, f.d. "Halla Textil", industri

Fabriksbyggnad (1921), lagertillbyggnad (1970-t).

År 1921 startade Fritz Sterner en textilindustri i den nyuppförda fabriksbyggnaden vid sjön Hallungens utlopp. Sterner hade då sedan 10 år drivit "Allmogeslöjden", som baserade sig på förläggarverksamhet i en mindre träbyggnad på orten.

P.g.a. den hårdnande konkurrensen från den växande textilindustrin startade han en egen industriverksamhet som fick namnet Helle Textil. Tillverkningen inriktades snart på kvalitetsgardiner och inredningstyger i bomull och lin. Längre ritade Sterner själv alla mönster. Så småningom knöts den välkände designern Carl Malmsten till företaget. F. Sterner drev Halla Textil fram till sin död på 1950-talet då sonen fortsatte rörelsen. I dag har grossistföretaget Ternoffs Textil AB övertagit byggnaden.

Fabriksbyggnaden är uppförd av tegel i 2 1/2 våning. Arkitekten är tidstypisk 20-talsklassicism och exteriören är ursprungligt bevarad, med undantag av taket som delvis täcks med modern korrugerad plåt i brunt. Mot gårdssidan har också skett en låg tillbyggnad i avvikande stil och färgsättning. Denna är utvändigt vitputsad med tydliga funkisdrag och har troligen tillkommit på 1930-talet.

Fabriksbyggnaden är kulturhistoriskt värdefull då det är en av de äldsta och viktigaste industrierna på orten. Därigenom har den haft stor betydelse för befolkningen här och för samhället Överlidas framväxt.

Även i ett vidare industrihistoriskt perspektiv bör den spela en icke oväsentlig roll.

Också miljön vid dammen, där f.ö. den lilla kraftverksbyggnaden som förr försörjde fabriken med elkraft, ligger är värdefull.

6. Hylte 1:3, "Stenåsen"

Bostadshus (1916).

Välbevarat bostadshus från tidigt 1900-tal med planlösning och exteriör som ansluter till den äldre byggnadstraditionen. Den sexdelade planlösningen, som tidigast uppträdde i högre-ståndsbyggnaden, har här tagits upp även i den enklare mindre varianten.

Byggnaden är utvändigt klädd med röd locklistpanel och vita snickerier. Taket är täckt med eternit, vilket vid denna tid är ett vanligt material.

7. Lida 1:2, Borgåsen f.d. hönseri

Fabriksbyggnad (1927).

Anläggningen är ensligt belägen, ett stycke norr om Överlida samhälle.

Här drevs mellan åren 1927-1959 ett av landets allra största hönserier.

Byggnaden är ursprungligt bevarad och är utvändigt klädd med locklistpanel och eternittak.

8. Lida 1:4, f.d. "Allmogeslöjdens lokaler"

'Ladugård/Bostadshus - förläggargård (omkr. 1910).

Byggnaden, var ursprungligen en ladugårds - uthuslänga men ombyggdes och togs i bruk som arbetslokaler och bostad av Fritz Sterner, som 1910 startade Vävnadsförläggarföretaget "Allmogeslöjden". Under ett decennium fick ca 100-talet väverskor från bygden sin utkomst genom företaget. 1920-21 lades dock rörelsen ned och ersattes av industriell tillverkning av textilier i Helle Textils stora tegelbyggnad inte långt härifrån.

Byggnaden, som har ett idylliskt läge vid sjön Yttre Hallången, är helt eller delvis timrad med röd locklistpanel och vita snickerier. Taket är täckt med 2-kupigt rött lertegel samt betongpannor av ungefär samma utseende. Den har bevarat den långsträckt ladugårdslängans form men har fått två frontespiser som placerats symmetriskt i fasaden på husets framsida med var sin ingång därunder. Vid ombyggnaden delades interiören upp i en bostad och en del för företaget. Vilket även går igen i den yttre utformningen. Förutom en olämplig oljeröd fasadfärg är byggnaden mycket väl bevarad från ombyggnadstiden.

9. Lida 1:7, "Lövaskog"

Bostadshus (ca 1910), ladugård (ca 1910), uthus brygg-hus.

Välbevarad mindre jordbruksfastighet med enhetlig gårds-bebyggelse från tidigt 1900-tal. Det avses läget, högt uppe på åsen, är karaktäristisk för nybyggarverksamheten vid denna tid.

Bostadshuset är ett timrat dubbelhus, vilket är en typisk byggnadsform för de mindre fastigheterna vid denna tid.

Fasaden är klädd med rödfärgad locklistpanel med vita dörrar och snickerier. Kraftiga fönsteromfattningar och markerade knutar. Taket är klätt med eternitplattor. Exteriören är ursprungligt bevarad med originaldetaljer.

Även uthusbyggnaderna är värdefulla för miljön.

10. Snärsås 1:2, "Bäckalund"

Bostadshus (ca 1930), la-
dugård (ca 1930), uthus (3
st), stenkällare.

Småbruk med enhetligt bevarad gårdsbebyggelse från tiden omkring 1930.

Bostadshuset är byggt i resvirke och utvändigt brädfodrad och målad med oljefärg. Sexdelade original fönster med vita bågar och spröjsar, fönsterfoder i mörkare grön oljefärg. Taktäckning med 2-kupigt rött tegel. Exteriören har ursprungliga eller tidsenliga detaljer bevarade. Typiskt för denna tids arkitektur är också frontespisen och det brutna taket med svagt uppåtböjt nedre takfall.

Övriga byggnader bidrar till miljön.

11. Stenhult 1:8**Bostadshus (1900),**

På fastigheten finns endast bostadshuset bevarat. Byggnaden ligger majestätiskt högt uppe i en sluttning med en magnifik utsikt över det kuperade skogslandskapet. Den är timrad i 1 1/2 plan, troligen med dubbel planlösning. En hög inbyggd veranda med vackert spröjsade glas dominerar huvudfasaden som är vänd ner mot vägen. Väggarna är panelade med en ljus locklistpanel mot vilken de mörka fönsterfodren kontrasterar.

Vid ena gaveln finns en mindre fem sidig kökstillbyggnad, med måttfulla proportioner. Taket är täckt med eternit. Detta bör dock ersättas med ett för byggnadsstilen lämpligare material.

Byggnadens öppna läge gör den särskilt värdefull för miljön.

12. Tokabo 1:17, hembygdsgård

**Bostadshus (1850-1900),
bryggstuga - uthus (1850-1920),
lillstuga (1800-t),
stenkällare (1800-t),
hemlighus, smedja 7 (ca 1890-1920).**

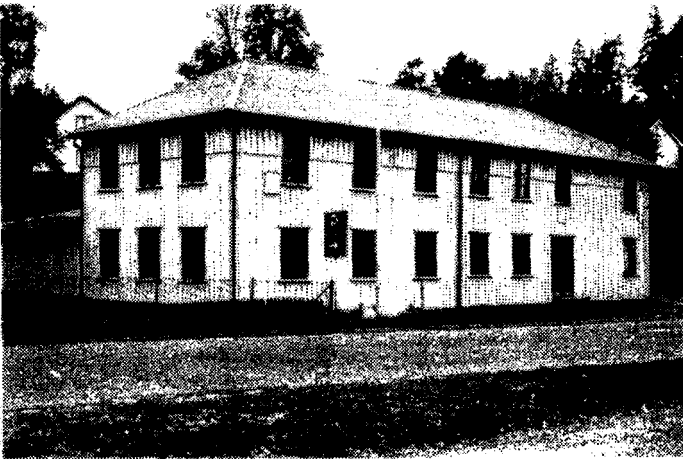
F.d. jordbruksfastighet som övertagits av hembygdsföreningen. Vid inventeringstillfället var ena gaveln på bostadshuset under reparation och hela panelen var här borttagen. Byggnaden är en byggnadstyp som varit relativt vanlig i trakten och torde ha kommit omkring 1800-talets mitt. Fasaden har ursprungliga byggnadsdetaljer, sannolikt original. Stående locklist, vit oljemålad. Små lozholtfsfönster med omfattningarna i mörkgrönt. Bryggstugan har en ålderdomligare karaktär och kan vara från 1700-talet.

Gårdsmiljön är mycket tilltalande som hembygdsgård den är intressant då samtliga byggnader ligger på ursprunglig plats.

13. Torsk 1:3

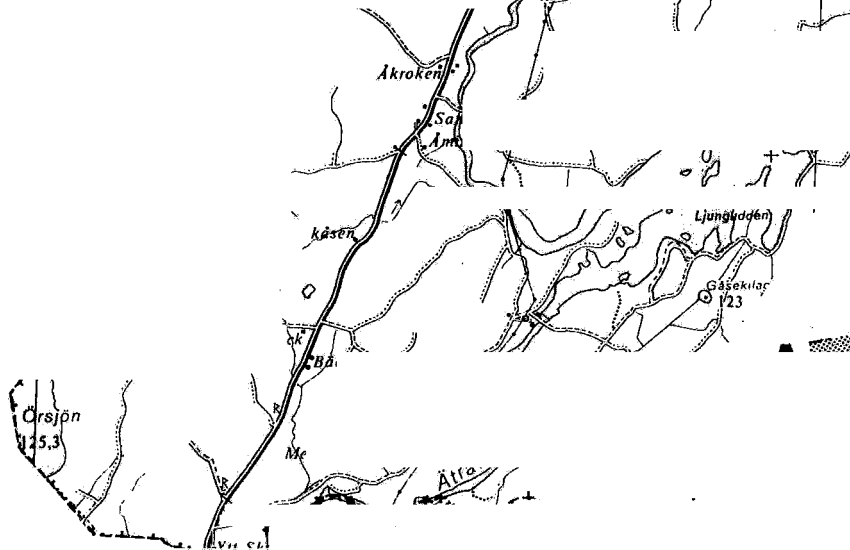
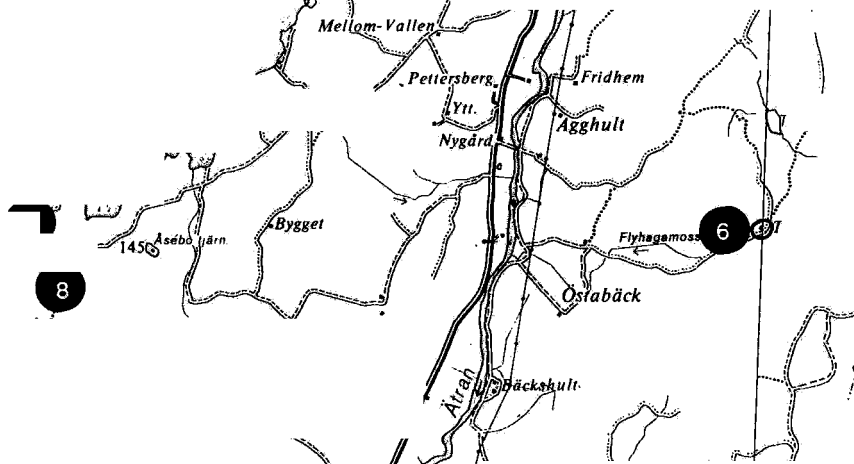
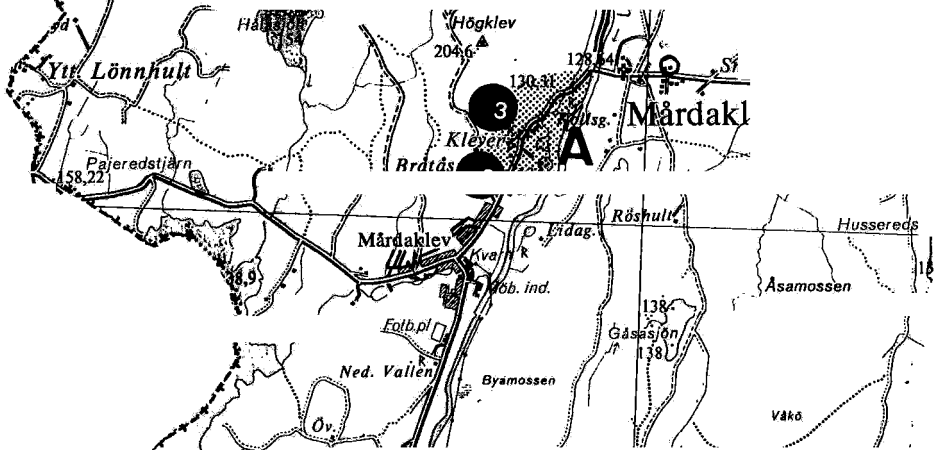
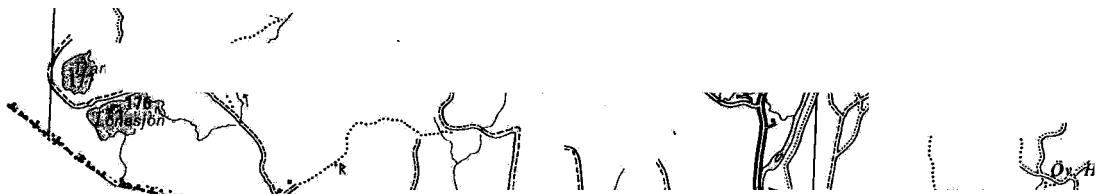
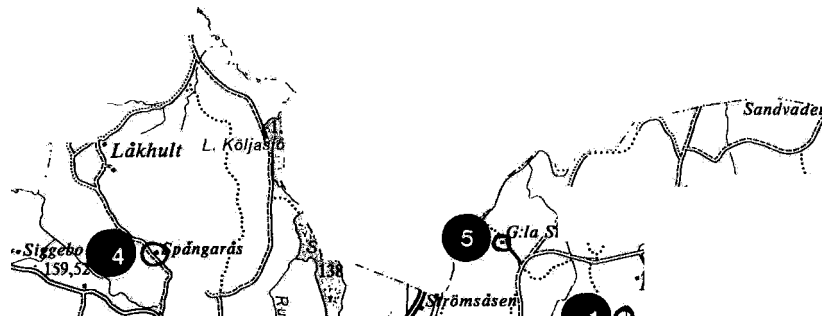
Bostadshus (1914), ladugård (1800-t. tillb. 1914), uthus (ca 1914).

Karaktäristisk småbrukargård med tidstypiskt bostadshus. Byggnaden har nyss renoverats utvändigt på ett pietetsfullt sätt med vissa nytillverkade detaljer enligt originalet. Till formen är det ett "västsvenskt dubbelhus", uppfört i resvirke i 1 1/2 våning. Fasaden är klädd med profilerad locklistpanel målad i ljust gult. Detaljer som dörrar, fönsteromfattningar m.fl. snickerier är vitmålade. Taket har ett äldre rött plåttak.

14. Överlida 2:32, möbelsnickereri

Fabrikslokal (1935).

Byggnaden ligger inne i Överlida samhälle. Den utgörs av en rektangulär byggnadskropp med en enkel ljusmålad fasad. Brädfodrad med locklistpanel. Valmat tak som dock tyvärr på senare år täckts med modern korrugerad plåt. Mot gården finns en senare tillbyggnad men övriga sidor är intakta med bl.a. originalfönstren bevarade. Trots nämnda förändringar i exteriören är byggnaden värdefull som exempel på den småskaliga industriverksamheten i bygden.

M A R D A K L E V S O C K E N

brenhult

180
ksje

eslän

4#4####

A 'nf

L. Händarp

örnsholm
stor
eil
myo:

"*Torshuitet..."

Nya Sirtim's) T³ km

Blöte lloge Göla..

mossen
Babbel.
i libisS est ra,

4lönseri

Ytt. h'

v. Lömbult7
Sjön

Ätval

Skjutb

7r

P' "eied

Skolk J

Slöt

Hyn

Sjöbo

.sän
JK9

Nisel

4e10 o
334f6g3

KtiSsbo

rarieredssM

ranted

"Vallen"

Sikten

145 U. U
153

Para. >, U#,,;u

Skeppsnull

Skeppshults-

Orratorpel

VallätnosSi. • mossen

Nyle.4

%red
4. 5 r'
IY
I

rfjälmsds

(fee.
ner'.f

126
Kvarnsjön
Kvarnsåberget

Strömm ön.

Böt

.....74nghu.B1-, i

TECKENFÖRKLARING

Furtlöit

, Merksmossen',

165,156 lh

nanforpet.

R

Kulturhistoriskt värdefull bebyggelsemik

A

O 0 Kulturhistoriskt värdefull

set

KULTURHISTORISKT VÄRDEFULL BEBYGGELSEMILJÖ**A. Kleven**KULTURHISTORISKT VÄRDEFULLAFASIGHETER

			Småbruk
1	. Grenhult	1:4	Gästgiveri
2	. Kleven	f:2	'HeMbygdegård
3	. Klev		.jordbruk
4	. Låkhult	1:3	JOrdbruk, Jordbruk: Jordbruk Jordbruk
5	. Snygget	1:5:	
6	. Tranered	1:1, 2:1	
7	. Asebo	1:1	
8	. Asebo	1:2	

SOCKENBESKRIVNING

Mårdaklevs socken är belägen vid Hallandsgränsen i kommunens sydvästra del. Från norr till söder sträcker sig Ätrands dalgång som också utgör socknens huvudbygd. Invid Ätrastigen som följer den västra, stranden ligger Klevs f.d. gästgivargård och mitt emot, på andra sidan ån ligger kyrkan och kyrkbyn. Platsen har gamla anor som gränsfäste mot Halland och här finns bl.a. rester av försvarsverk som minner om månghundraårig osämja, och stridigheter mellan svenskar och danskar. Den välbevarade bebyggelsen vid Kleven, med f.d. gästgiveri, hembygdsmuseum m.m., bildar tillsammans med fornlämningar och sockenkyrka, ett område av stort kulturhistoriskt intresse. Inom området finns även betydande naturvärden. Delar av Klev-berget med dess branta sluttning ner mot gästgiveriet, samt parkavsnittet i anslutning till denna anläggning, har iordningställts som natur- och fritidsområde.

Ätran omges på bägge sidor av höglänt, skogsklädd terräng med relativt vidsträckta obebyggda områden.

På vissa ställen förekommer dock mindre bebyggelsekoncentrationer eller småbyar, exempelvis i Lönnhult och Hestra. I likhet med övriga socknar var dessa skogsområden tidigare betydligt tätare befolkade men flertalet torpställen. Även vissa större gårdar ligger idag övergivna eller har helt försvunnit.

Mårdaklevs kyrka

Kyrkobyggnad (1875).

Kyrkan i Mårdaklev ligger på en höjd vid Ätran inte långt ifrån det höga Kievberget, som är en uppskattad utsiktsplats. Kyrkan är uppförd 1875 och ovanligt nog vid denna tid byggdes den i trä. Den tidigare kyrkobyggnaden revs p.g.a. att församlingen vuxit så att kyrkorummet inte längre räckte till. Vid denna tid då folkmängden var i stark ökning i hela landet fanns hela 1000 personer i socknen (år 1880), vilket kan jämföras med dagens siffra som ligger under 500 personer.

Kyrkan liknar de flesta andra sockenkyrkorna i **kommunen** och består av ett envåningt långhus med tornhus i väster. I öster avslutas den dock med ett fyrkantigt kor och ej, som i många av grannkyrkorna med en halvrund koravslutning.

Kyrkan är vitmålad och klädd med profilerad locklistpanel som varieras med kyrkspån (fjällpanel). Fönster och dörrsnickerier är brunmålade. Taket är täckt med brun plåt och koppar.

Invändigt finns flera inventarier bevarade från tidigare kyrkor bl.a. är predikstolen av hög ålder. Äldsta föremålet är troligen dopfunten från 1200-talet.

KULTURHISTORISKT VÄRDEFULL BEBYGGELSEMILJÖ

A. Kleven

Bebyggelsemiljön omfattar två, till varandra gränsande, jordbruksfastigheter - Klev 1:2 med ålderdomlig och välbevarad f.d. gästgiverianläggning och Klev 1:3 med f.d. affär och numera hembygdsgård. Flertalet byggnader är uppförda under 1700- och 1800-talen.

Klev ligger nära gränsen mot Halland, alldeles invid "Ätrastigen", den gamla handels- och färdvägen som sträcker sig utefter Ätran. Strax norr härom ligger kyrkbyn Mårdaklev. Den huvudsakliga bebyggelsen är samlad utefter vägens västra sida, vid foten av en brant bergssluttning (jfr. Klev - i betydelsen "ställe där man kliver upp för en höjd").

På berget, liksom nere vid Ätran, finns lämningar efter försvarsverk. Klev är också omnämnt som en av de största och rikligaste tullstationerna längs den forna dansk-svenska riksgränsen.

På 1650-talet inrättades gästgivargården i Klev, med lagom Skjutshåll från Gunnarp i Halland (som blev svenskt 1645). Trots att gästgiveriförordningen upphörde 1934 fortsatte verksamheten här ända in på 1950-talet.

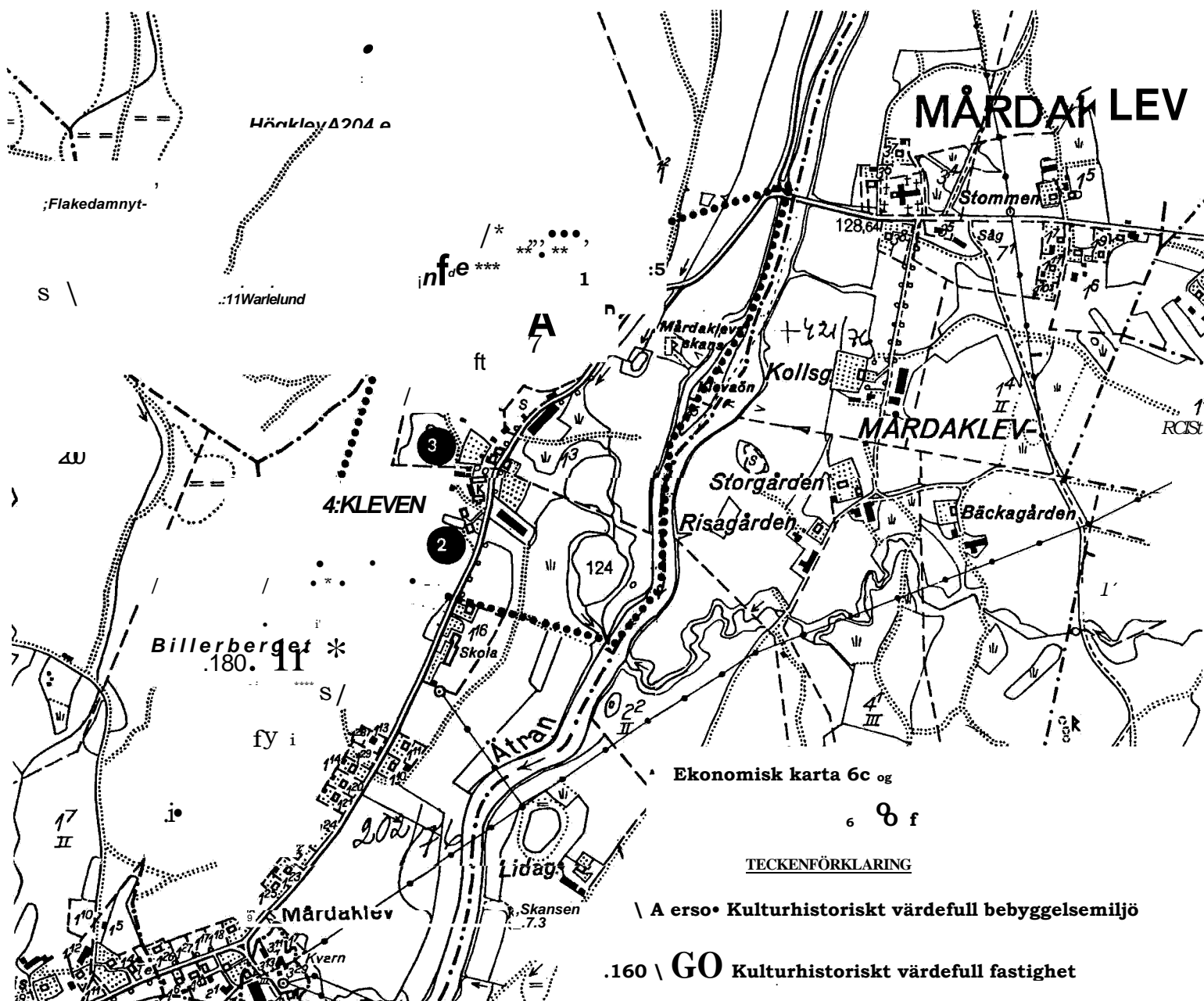
Sedan länge har Klev varit delad i två bruksenheter. I den norra gården, Klev 1:3, inrättades affär och poststation som drevs fram till 1950-talets början. Sedan 1960-talet används de två huvudbyggnaderna som hembygdsgård. Såväl dessa som gästgiveribygnaderna har på senare år rustats upp på ett pietetsfullt sätt.

De tre gästgiveribygnaderna är föreslagna som byggnadsminne. I samband med restaureringen har lokalerna inretts för restaurängändamål, vilket innebär att den gamla gästgiveriverksamheten i viss mån återupplivas.

Klev 1:2 och 1:3 bildar med sin samlade och välbevarade bebyggelse en mycket intressant och värdefull kulturhistorisk miljö. Här utmärker sig de stora, ljusmålade huvudbyggnaderna som särskilt bevarandsvärda men även övriga byggnader är viktiga inslag i denna miljö. Hit hör också på ett självklart sätt fornlämningar som ligger i bebyggelsens närhet liksom äldre löv- och barrskogsbestånd som bidrar till områdets ålderdomliga prägel.

I Klev sammanfaller kultur- och naturvårdens intressen. I början av 1970-talet gjordes omfattande landskapsvårdande åtgärder bl.a. anlades en stig som letar sig genom tidigare betes- och hagmarker upp på berget varifrån man har en storlagen utsikt ut över Ätrons dalgång.

Naturområdet, som utnyttjas inte minst av besökare till hembygdsgården och gästgiveriet, är sedan 1982 naturreservat.

KULTURHISTORISKT VÄRDEFULLA FASTIGHETER

1. Grenhuit 1:4

Bostadshus (1600-tal?/
1800-tal).

Enrumsstuga med gavelingång och spismur av gråsten, placerad inne i ena hörnet. Timrad och utvändigt klädd med faluröd lock-listpanel. Sexdelade fönster samt ett litet vindsfönster undernocken. Fönstersnickerier och knutbrädor vitmålade. Sadeltak täckt av tvåkupigt tegel. Enkel rödmålade plankdörr. Byggnaden är uppförd på hörnstenar.

Stugan som är ensligt belägen på Grenhults utmarker har troligen varit torparbostad. Enligt traditionen är stugan byggd redan på 1600-talet. Hustypen som sådan pekar också på en hög ålder medan den yttre beklädnaden sannolikt ej tillkommit förrän på 1800-talet då även fönstren torde satts in. Stugor med gavelingång är en mycket ålderdomlig bostadstyp som framförallt levtt kvar t.ex. som skogsarbetarkojor, eldhus m.fl. bostäder av mer tillfällig art.

2. Kleven 1:2, f.d. gästgiveri

F.d. manbyggnad (före 1750), manbyggnad/"arrendatorsbostad" (1826), f.d. bostadshus, utskänkningslokal m.m. (ca 1820-tal), bostadshus (1870-tal), bostadshus (ca 1850-1900), ladugård (1870-tal), uthus, TC (1900-tal) uthus (1870-tal), uthus (1850-1900), källare (1876), källare (1900-tal), smedja (1870-tal).

Gästgiveriet i Klev inrättades redan på 1650-talet. Verksamheten pågick i 300 år och nedlades först på 1950-talet. Den nuvarande anläggningen har nyligen restaurerats, såväl exteriört som interiört, och avser att nyttjas som restaurang. Restaureringen har skett i samråd med länsantikvarie/länsmuseum.

Gästgiveriet består idag av tre större byggnader, placerade som en öppen fyrkant med öppningen mot vägen. Samtliga byggnader är timrade och utvändigt klädda med gul oljefärgad lock-listpanel. Taken är täckta med (nytt) 2-kupigt lertegel.

Den äldsta byggnaden, troligen uppförd före 1750, var tidigare gårdens manbyggnad. Intill denna uppfördes en ny manbyggnad 1826, vilken i senare tid tjänstgjort som arrendatorsbostad. Den tredje byggnadens ålder är okänd. Möjligen är den samtida med "arrendatorsbostaden". Den var tidigare inredd med gästrum för resande, utskänkningslokal, förrådsutrymmen m.m.

Strax söder om gästgiveribyggnaderna ligger två mindre bostadshus, båda timrade och klädda med oljegul locklistpanel. Till gården hör även ett flertal uthus samt, på andra sidan vägen ner mot Ätran, en större ladugård.

De tre gästgiveribyggnaderna har befunnits vara av sådant kulturhistoriskt värde att de bör byggnadsminnesförklaras och därmed erhålla lagligt skydd. Gästgiveriet bildar tillsammans med angränsande fastighet, en av kommunens mest intressanta och välbevarade bebyggelsemiljöer.

Fastigheten ingår även i ett större område som upptagits i Naturvårdsplanen för Älvsborgs län.

3. Klev 1:3, hembygdsgård

F.d. manbyggnad/hembygdsgård (före 1750), f.d. affär, post m.m. (hembygdsgård) (ca 1850-tal), ladugård (1905), källare (1750-tal), källarvind (ca 1900-tal), uthus (ca 1900), uthus, garage (1900-tal, redskapsbod (1900-tal).

Fastigheten gränsar i söder till Klevs gästgivargård och är, liksom denna, ursprungligen en jordbruksfastighet. Sedan 1960-talet ägs gården av Mårdaklevs naturskyddsförening genom medlemmarnas ideella verksamhet och medel från kommunen har de två huvudbyggnaderna (manbyggnad och affär) rustats upp på ett föredömligt sätt och används idag som hembygdsgård. Dessa två byggnader äger ett stort kulturhistoriskt värde. De är uppförda av timmer och utvändigt klädda med ljus (gul) oljefärgad panel i stil med gästgiveribyggnaderna. Till gården hör även en trädgård och ett flertal ekonomi- och uthusbyggnader.

Gården bildar tillsammans med Klev 1:2 (gästgiveriet) en mycket intressant och värdefull kulturhistoriskt bebyggelsemiljö.

Fastigheten ingår i ett större område upptaget i Naturvårdsplanen för Älvsborgs län.

4. Låkhult 1:3, "Spångarås"

Bostadshus (1880-t),
lillstuga (1800-t),
källare (1800-t),
ladugård (ca 1940-50).

Ensamgård belägen i bergsområdet nordväst om Mårdaklev. Gården ligger i en svag sluttning med skogen tätt inpå.

Bostadshuset är en större timmerbyggnad i 1 1/2 våning, troligen med 6-delad planlösning. Centralt: placerad ingång och gulmålade bevarade äldre pardörrar med "fiskbensmönster". Framför dörren en vackert smyckad vitmålade förstukvist. Faluröd locklistpanel. Krysspösfönster med spröjsade nedre rutor. Fönstersnickerier, knutbrädor och vindskivor målade med vit oljefärg. Sadeltak täckt med tvåkupigt tegel. Byggnaden är uppförd på en hög sockel av tuktad sten. Vid ena gaveln tillbyggd köksförstu.

Lillstugan är en envånings timmerbyggnad och står i vinkel med manbyggnaden. Stugan, som är sammanbyggd med en bod, kan möjligen vara äldre än manbyggnaden. Fasadbeklädnaden är varierande, 4nyare locklist och äldre locklistbrädor rödmålade med falufärg. Taket har även modernare korrugerad plåttäckning.

Till fastigheten hör även en stenkällare troligen från 1800-tal samt en yngre ladugårdsbyggnad.

5. Snygget 1:5, "Gamla Strömsholm"

Bostadshus (1920-t), bryggstuga (1920-t), ladugård (1920-40-t), källare, uthus, uthus.

Småbruk med typisk gårdsbebyggelse från tiden omkring 1920-talet. Bostadshus, timrat i 1 1/2 våning. Locklistpanel målad dels faluröd dels med oljeröd färg. Huggen stensockel. Tvåkupigt tegeltak. Krysspöfönster med 2-delade nedre rutor

samt små vindsfönster på långsidorna. 1 övre våningen ett större fönster i mitten samt små spetsbågiga spröjsade fönster på var sida. Fönsternickerier och knutbrädor vitmålade. Byggnadens korta, breda form är typisk för det västsvenska dubbelhuset, en byggnadsform som är vanlig, framförallt på de mindre gårdarna från senare delen av 1800-talet. Från denna tid blev det också vanligt med små lövsågade snickeriverandor och förstukvistar. Bostadshusets "brokvist" är av 20-tals modell och vitmålade. Även övriga gårdsbyggnader är tidstypiska och är miljömässigt värdefulla.

6. Tranered 1:1, 2:1

Bostadshus (ca 1890), lillstuga/uthus (ca 1890-1920).

F.d. jordbruksfastighet, numera öde och ej i bruk. Ladugård och eventuella övriga ekonomibygnader är rivna.

Bostadshuset är en timrad enkelstuga med sidokammare, uppförd i 1 1/2 våning. Väggarna är klädda med locklistpanel och rödmålade. Mittpostfönster med spröjsad överdel. Små tvådelade fönster i halvvåningen. Huggen stenfot. Tvåkupigt taktegel. På baksidan en lägre utbyggnad sannolikt från samma tid. Öppen snickeriveranda.

Byggnaden är trots ett bristande underhåll relativt välbevarad och har bibehållit sitt tidstypiska utseende.

7. Åsebo 1:1

7. Åsebo 1:1

Bostadshus (1820-t), bostadshus (renox.), källarvind (1800-t), vedbod.

Gårdsbyggnaderna ligger delvis dolda i lummig grönska. Mellan denna gård och grannfastigheten är dock terrängen öppen betes-

mark. Mangårdsbyggnaden utgörs av ett större timrat bostadshus i nästan två fulla våningar. Utvändigt klädd med en vitgul profilerad locklistpanel. Mot de ljusa väggarna ger mörkbruna fönsterbågar och -foder en kraftig kontrast. Även dörren är målad i mörkbrunt. Det är en pardörr av äldre typ med "fiskbensmönster" samt överljusfönster med dekorativt utformade spröjsar. En smal förstukvist med svarvade pelare och dekorativa lövsågerier som pryder sadeltakets gavelfält och "takfot".

Förstukvisten är sannolikt tillkommen först omkring sekelskiftet. Fönstren är original med mittpost och spröjsindelade i sex rutor. Fönsterfodren är kraftiga och profilerade. Taket är klätt med tvåkupigt rött betongtegel. På husets baksida finns en lägre utbyggnad längs hela långväggen och med separat ingång till köket. Taket är klätt med modern plåt.

Byggnaden är nyligen renoverad och har i huvudsak bibehållit sitt ursprungliga utseende. Plåttaket på utbyggnaden bör dock bytas till ett mer tidstypiskt material.

En stenkällare med överbyggnad troligen timrad och klädd med vitmålad locklistpanel ligger i en träddunge strax intill bostadshuset. Mitt emot källaren, på andra sidan tillfartsvägen ligger en uthusbyggnad.

8. Åsebo 1:2

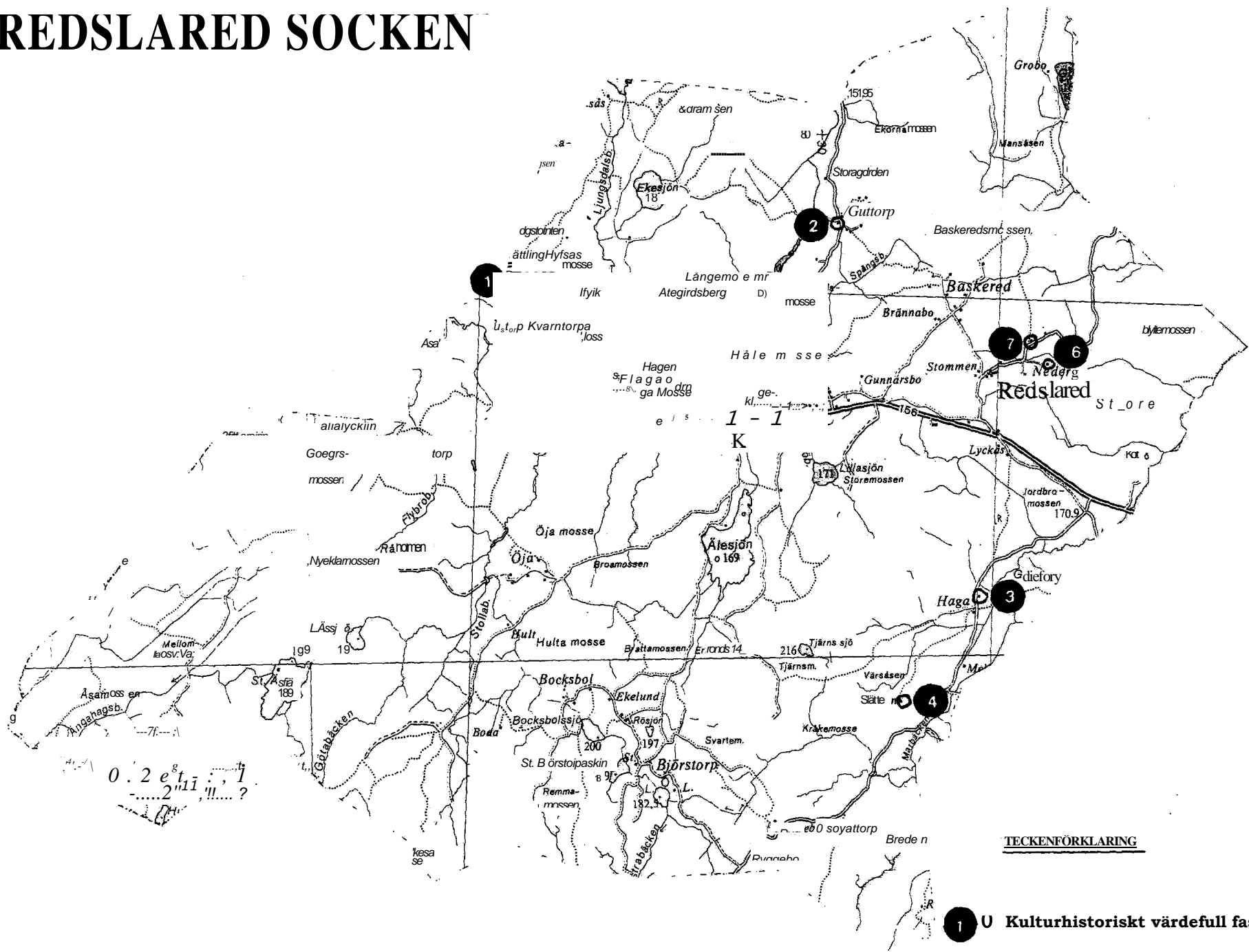

Bostadshus (1909), ladugård (1900-t), uthus, källare.

Timrat dubbelhus i en våning och vind. Tidsenlig utformning med frontespis i husets mitt ovanför ingången. Öppen snickeriveranda med balkong i övervåningen utförd i smäckra stolpar och spjälräcken. Profilerad locklistpanel och sexdelade fönster. Väggarna och veranda är vitmålade med avvikande fönstersnickerier och dörr i mörkbrunt. Taktäckning med rött betongtegel. Huggen stensockel. På gaveln en köksingång med ett enkelt skärmtak av sadeltakstyp.

Byggnaden är ett typiskt dubbelhus. Det renoverades 1972 varvid färgsättningen möjligen har ändrats.

REDSLARED SOCKEN

1 U Kulturhistoriskt värdefull fastighet

KULTURHISTORISKT VÄRDEFULLA FASTIGHETER

1. Gutterorp	2:6	"Älgeslätt", torpställe
2. Gutterorp	5:1	Jordbruk
3. Haga	1:10	"Övregården", jordbruk
4. Haga	3:1	"Slätten", jordbruk
5. Reaskäl	2:2	F.d. skola/bygdegård
6. Redslared	1:4	Jordbruk
7. Redslared	1:9	Jordbruk

SOCKENBESKRIVNING

Strax väster om Svenljunga ligger Redslared. Detta är en av kommunens glesast bebyggda socknar och någon egentlig tätort finns inte heller. Kyrkan, som traditionellt utgör socken- centrum, har ett tämligen perifert läge i socknens nordöstra del. Sägner berättar dock att det vid Reaskäl skall ha legat en hel stad. På platsen, som ligger vid väg 156 (mellan Sven- lunga - Kinna), finns idag endast sparsam bebyggelse. Två äldre skolhusbyggnader tyder dock på att Reaskäl vid tiden omkring sekelskiftet var av viss betydelse. Ett av skolhusen är idag bygdegård.

Inom socknen ligger ett flertal naturvårdsområden som anges i Naturvårdsplanen. Två av dessa områden, Gutterorp och Haga, berör även fastigheter som utvärderats i bevarandeförslaget.

Redslareds kyrka

Kyrkobyggnad (1858).

Stenkyrka med vita slätputsade väggar och tak av rött betongtegel. Tornet täckt med röd plåt och spiran med kopparplåt. Kyrkan har troligen ursprung från 1600- 1700-tal och har senare tillbyggts. Nuvarande utseende härrör från en ombyggnad 1858 då kyrkan bl.a. förlängdes och tornet tillkom. Tidigare fanns en separat klockstapel.

Redslared har sedan lång tid tillbaka varit annexförsamling till Svenljunga. I samband med att prästgården i Svenljunga eldhärjades 1714 förstördes alla handlingar rörande kyrkans äldre historia. Man vet dock att det tidigare fanns en träkyrka på platsen som brann ned år 1675. Vid branden torde även inventarier från en' ännu äldre, medeltida kyrka ha förstörts. En av kyrkans två klockor är dock bevarad från denna tid.

Strax intill kyrkan ligger den gamla sockenstugan. Det är en enkelstuga med sidokammare, timrad och endast en våning hög med ett lågt loft. Byggnaden är utvändigt klädd med stående locklistpanel och rödfärgad. Fönstren är sexdelade runt om byggnaden med ett litet, halvrunt spröjsat gavelfönster till lofter. Fönsterträ, vindskivor samt en äldre dörr är vitmålade. Taket är täckt med tvåkupigt lertegel. Byggnaden vilar på stengrund. Den är till största delen oförvanskad med undantag av att väggarna målats med en olämplig rödfärg.

Vid stugan står också ett vinkelbyggt uthus till det yttre med traditionell beklädnad men troligen ej äldre än tidigt 1900-tal.

En karta från 1819 visar att platsen då var bebyggd med sex byggnader. Troligen är sockenstugan en av dessa och kan vara en kvarvarande del av en gårdsanläggning.

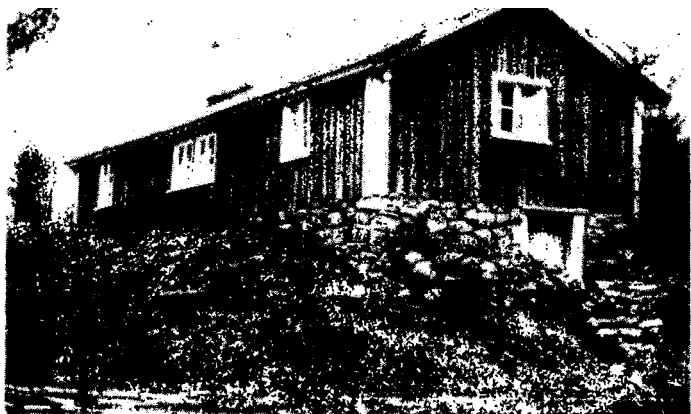

Sockenstuga belägen intill Redslareds kyrka.

KULTURHISTORISKT, VÄRDEFULLA FASTIGHETER

1. Guttorp 2:6, "Älgeslätt"

Bostadshus (1790-1820).

F.d. torpställe som numera nyttjas som fritidshus. Bostadshuset är en ryggåsstuga med hela 1.5 meters längd. Det södra gavelpartiet ligger i en starkt sluttande terräng. Byggnaden vilar här på en hög källarvåning av natursten. Panel av stående lockbrädor rödfärgad med falufärg. Sexdelade fönster på långsidan och mindre, fyrdelade på gavlarna. Gammal paneldörr (pardörr). Taket är relativt nytt med stickor (spån).

Skorsten av äldre utförande med krans upptill och en utkragning även nedtill vilket var vanligt i äldre tid framförallt på halm-taken (för att leda undan regnvattnet).

Byggnaden är sannolikt -uppförd vid- tiden omkring 1800 eller möjligen tidigare. Den är mycket välbevarad så när som på ett i sen tid upptaget (toalett)fönster invid dörren.

2. Guttorp 5:1

Den ålderdomliga manbyggnaden har redan tidigare uppmärksammats (och finns bl.a. avbildat på foto i B.B. Malmgrens: Frälsegårdar i 7-häradsbygden). Till plantypen är byggnaden en enkelstuga med sidokammare men är som sådan ovanligt stor.

Bos
stu
198
lac
käl

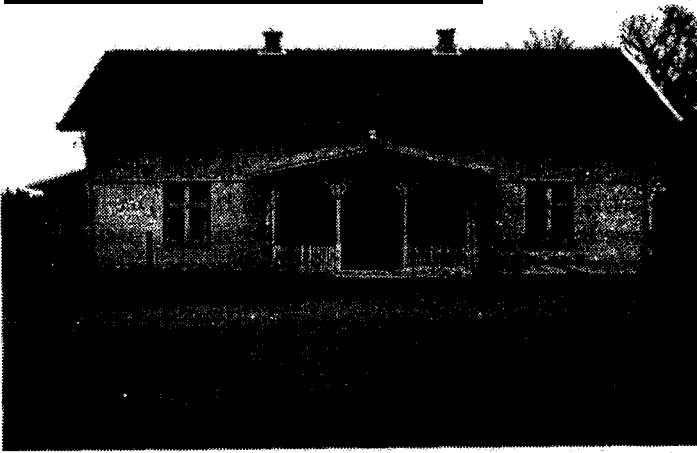
Den övre våningen är troligen höjd i samband med att takformen ändrades. Före det nuvarande sadeltaket gjordes har nämligen taket varit avvalmat vid avlarna (vilket också kan studeras uppe på vinden där kroppben (flocken) slutar en bit ifrån gavelväggen).

Huvudingången, som är placerad ungefär i husets mitt, har en vacker portal i "allmoge" utförande. Den är enkelt utformad med svarvade halvkolloner och ett triangulärt överstycke fritt från de sena 1800-talets mer utsirade dekorativa detaljer. Dörren är av sen 1700-talstyp och ovanför finns ett långsmalt, tätspröjsat överljusfönster»

Fastigheten ligger inom ett i naturvårdsplanen redovisat område (nr 4) som omfattar Gutterorps by med omgivande odlings-

samt stränder omkring Gutterorpsån.

3. Haga 1:10, "Övregården" .

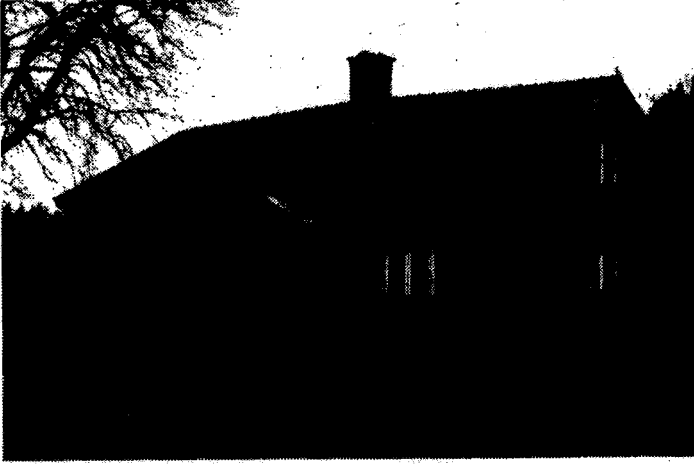
Jordbruksfastighet med mangård: och fägårdsbyggnader på var sin sida om byvägen.

Timrad manbyggnad med sexdelad planlösning, symetrisk fönstersättning och ingång med en rikt dekorerad, snickeriveranda. Två skorstenar på nocken, båda av äldre typ.

Byggnaden har en varierad panel, stående locklist i övervåningen och liggande fasspång i bottenvåningen, avskilda med en tunn list. Väggarna liksom verandan är vitmålade med avvikande mörkare fönsterfoder i grönt. Fönstren är bytta till kopplade men är av sekelskiftetstyp. Taket är nylagt med tvåkupigt betongtegel.

Vid den troligen nyligen genomförda renoveringen av exteriören har det ursprungliga utseendet i stort bibehållits. Det hade dock varit önskvärt att taket istället lagts med lertegel istället för de modernare betongpannorna.

Fastigheten ligger inom naturvårdsområde 26 i Naturvårdsplanen.

4. Haga 3:1

Bostadshus (1865), källare (1800-t), smedja.

F.d. jordbruk numera öde. Av byggnaderna återstår endast bostadshuset samt en i det närmaste förfallen smedja. Bostadshuset är utfört av timmer med faluröd locklistpanel. Sexdelade fönster med vita snickerier. Tvåkupigt tegeltak. Kallmurad stengrund. Äldre dörrar med dekorativt lagd panel i fiskbensmönster samt nedtill liggande panel. Enkel öppen förstukvist av 20-tals typ. På baksidan finns en mindre tillbyggnad som troligen är köksfarstu.

Byggnaden har dubbel planlösning men den smala formen tyder på att det ursprungligen varit en enkelstuga som senare ombyggts. Bristande underhåll gör att byggnaden ser något förfallen ut vilket dock ej behöver vara av någon allvarligare art i tekniskt avseende. En upprätning av väggarna, översyn av fönsterträ, vindskivor etc. skulle dock vara behövligt.

Fastigheten ligger inom naturvårdsområde 26 i Naturvårdsplanen.

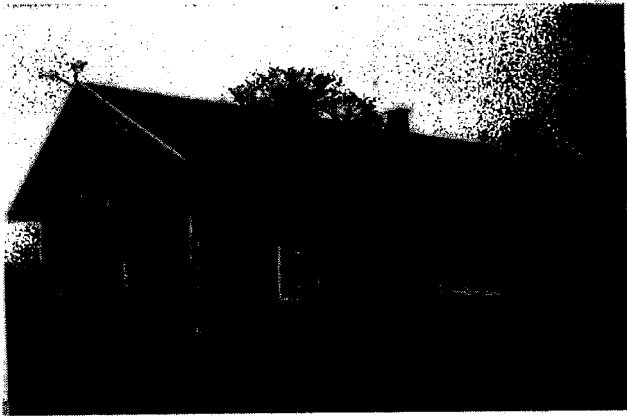
4. Reaskäl 2:2

F.d. folkskola/bygdegård (1868), uthus (1900-t).

Byggnaden har ett centralt läge i socknen, strax invid stora landsvägen (väg 156). Den är uppförd av timmer i 1 1/2 våning på stengrund. Utvändigt klädd med stående locklistpanel. Taktäckning av tvåkupigt betongtegel. Väggarna är oljegula med vita fönsterdetaljer, knutbrädor och vindskivor. Centralt placerad ingång med vitmålad veranda. Modernare dörr.

Byggnaden är ett relativt tidigt exempel på fasta skolhus i bygden. Till utförandet ansluter den till bostadsformerna vid denna tid och liknar närmast en större manbyggnad. Efter det att skolan upphört på 1950-talet har byggnaden renoverats och används idag som bygdegård. Den ursprungliga exteriören har i huvudsak bibehållits.

6. Redslared 1:4, "Nedergården"

B6stadshus (1833), uthus (1800-t), ladugård (1870), vagnbod (ca 1870).

Äldre jordbruksfastighet med välbevarade gårdsbyggnader. Tillhör Redslared kyrkby men är belägen ett gott stycke ifrån själva kyrkan. Redan på 1819 års karta återfinns dock gården på nuvarande plats.

Manbyggnaden, har trots vissa sentida förändringar, i huvudsak bibehållit en traditionell karaktär och har ett miljömässigt värde.

En flygelbyggnad sannolikt med förvaringsutrymmen, vedbod m.m. har ett välbevarat traditionellt utseende med faluröd locklistpanel (med breda läkt) och tegeltak. Synliga utknutar bevarade och rödfärgade.

Den intressantaste av byggnaderna är dock den ovanligt långsmala ladugårdsbyggnaden som mäter ca 8 m på bredden och är hela 46 meter lång. Den är uppförd i en sluttning med den södra långsidan vilande på ett kraftigt murparti av natursten. Muren är till största delen kallmurad (löst, sammanfogad) men har på vissa ställen förstärkts med kalkbruk. Halva byggnaden är endast stöttade under knutarna.

Ladugården är timrad och brädfodrad med faluröd lockpanel. Fönsterdetaljer och övriga snickerier är vita och dörrarna målade i blått. Taket är till största delen täckt med tvåkupigt tegel med en mindre ilagning av rödkorrugerad plåt. Byggnaden är av de största och bäst bevarade äldre timmerladugårdarna inom inventeringsområdet.

Även den fjärde byggnaden, möjligen en vagnbod (eller stall?) är av intresse. Troligen är den uppförd omkr. 1870-80-talet med sitt vid denna tid vanliga utkragning av övervåningen.

Byggnaden är klädd med faluröd lockpanel. Byggnadens utseende har dock starkt förvanksats av att taket, som här är mycket dominerande, har belagts med modern blank plåt. Gårdsmiljön ger som helhet ett enhetligt intryck och har ett miljömässigt värde.

7. Redslared 1:9

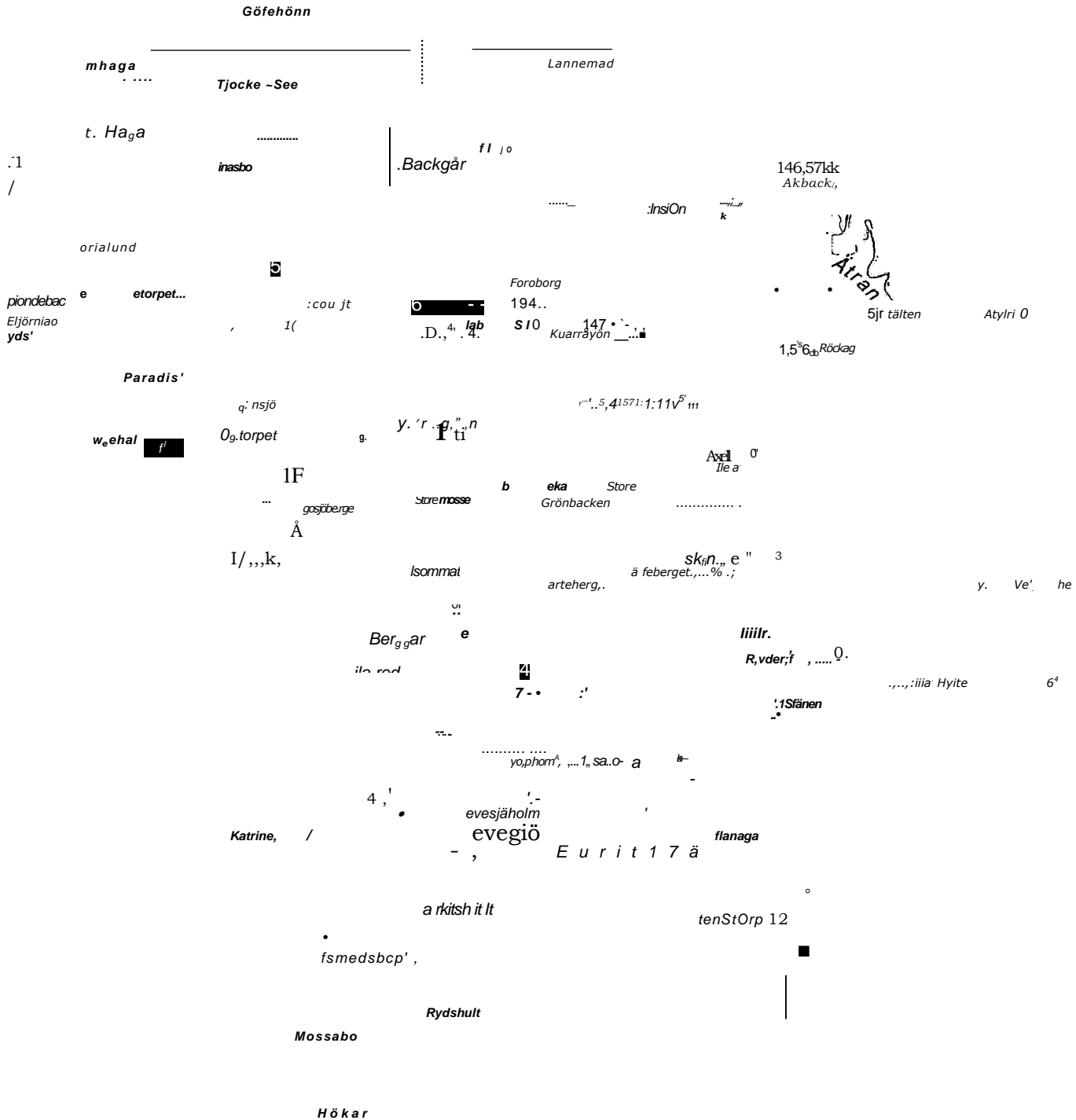
Bostadshus (1868), ladugård (1923), redskapsbod (1868, 1920).

Mindre jordbruksfastighet i utkanten av byn. Gården är sannolikt avstyckad från någon av de övriga gårdarna.

Bostadshuset är av enkelstugutyp med sidokammare. Traditionell fasadbehandling, rödmålad med falufärg och vita snickerier. Tillbyggnad vid ena gaveln inrymmande köksfarstu. Byggnaden har taktäckning av äldre cementpannor med avvikande material på tillbyggnaden i grönmålad plåt. Byggnaden renoverades på 1920-talet då köksfarstutillbyggnaden tillkom. Sannolikt sattes då också dörren till huvudingången på husets framsida in då denna är av typiskt 20-tals snitt med spröjsade glas i överdelen.

Byggnaden har enligt uppgift tidigare stått vid Marbäcksbro som skolhus.

REVESJÖ SOCKEN

TECKENFÖRKLARING

A 11 Kulturhistoriskt värdefull bebyggelsemiljö

€1,0 Kulturhistoriskt värdefull fastighet

KULTURHISTORISK VÄRDEFULL BEBYGGELSEMILJÖ

A. Miljön vid Revesjö kyrka.

KULTURHISTORISKT VÄRDEFULLA FASTIGHETER

1. Backagården	1:2	Bygdegård
2. Flenstorp	1:8	Jordbruk
3. Flenstorp	1:11	"Axelforshed", affär
4. Karkashult	1:5	"Övergården", jordbruk
5. Katrineberg	1:1	Jordbruk
6. Revesjö Stommen	1:1	Jordbruk (ingår i bebyggelsemiljö A)
7. Revesjö Stommen	1:1	F.d. skola (ingår i bebyggelsemiljö A)
8. Ryd	1:3	Torpställe

SOCKENBESKRIVNING

Revesjö, strax söder om Svenljunga, är kommunens till ytan minsta, socken. Landskapet är bitvis starkt kuperat med en rik och omväxlande vegetation. Detta gäller i synnerhet de centrala delarna där sockenkyrkan har ett vackert läge invid Kyrkesjön, förr (Revesjön).

Bebyggelsen kring kyrkan domineras av 3 större egendomar; säteriet Revesjöholm, Revesjö Stommen och Katrineberg. Området har ej nämnvärt berörts av sentida markexploatering utan har bibehållit en ålderdomlig, idyllisk karaktär. Idag är den huvudsakliga trafiken koncentrerad till väg 154 (mot Falkenberg) i socknens södra utkant. Invid samma väg, strax innanför gränsen mot Örsås, ligger Axelfors, förr järnvägsknut för Falkensbergsbanan på sträckan Hillared - Axelfors. I Ätran som rinner strax intill bebyggelsen, ligger Axelfors kraftstation.

Revesjö kyrka

Kyrkan är uppförd 1846 i Karl Johanstil och består av långhus med halvrunt kor i öster och torn i väster. Bas för bygget var byggmästaren Johan Wennberg från Sandbult. Kyrkan är uppförd av sten och utvändigt vitputsad. Senaste ommålningen skedde 1983. De rundbågiga fönstren är spröjsade och snickerierna gråmålade. Långhuset har sadeltak som är täckt med enkupigt och tvåkupigt tegel medan taken på kordelen och tornet har gråmålad pannplåt. Av äldre inventarier märks framförallt en dopfunt av sandsten, troligen från 1200-talets början.

KULTURHISTORISK VÄRDEFULL BEBYGGELSEMILJÖ

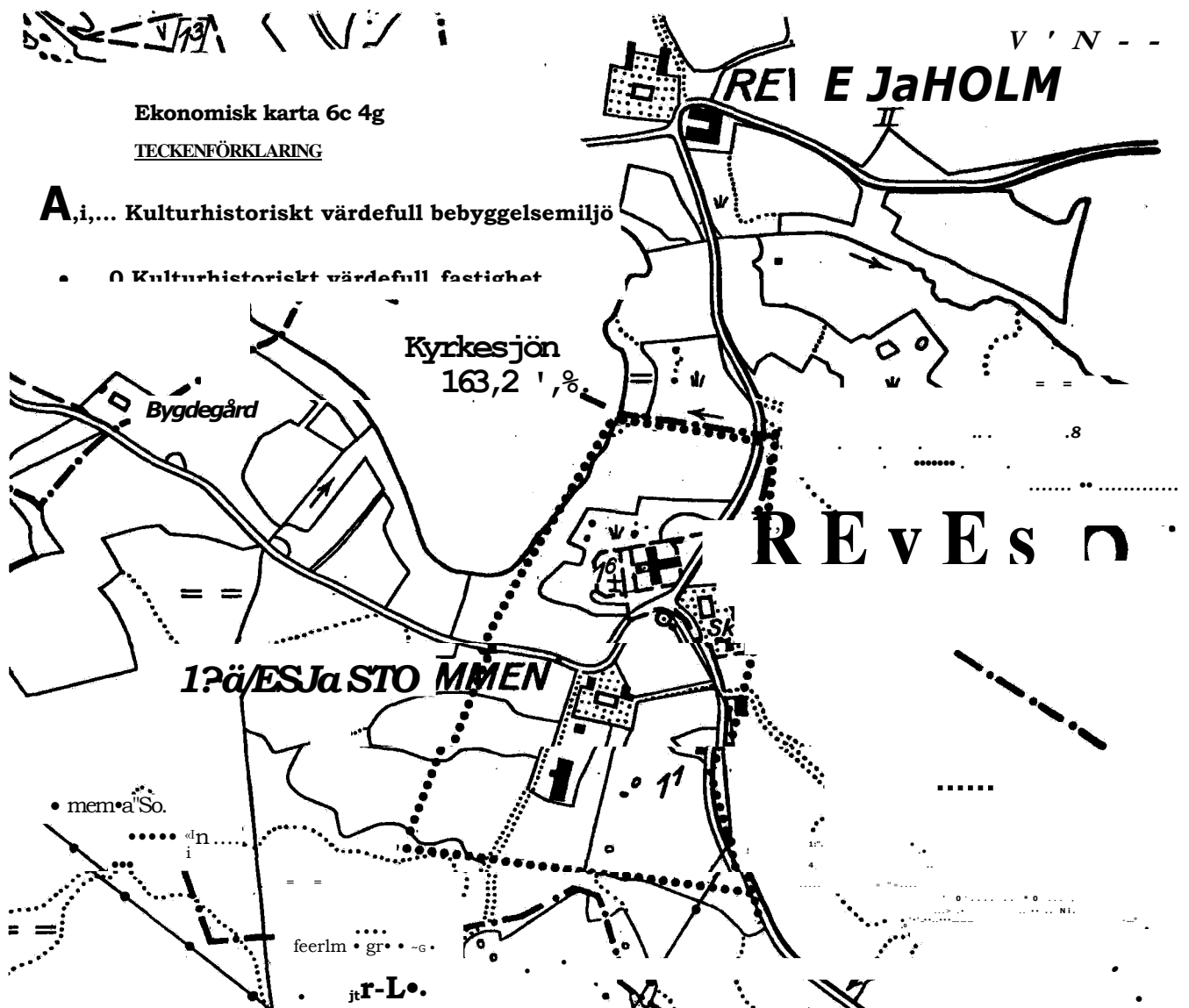
A. Miljön vid Revesjö kyrka

Revesjö kyrka ligger vackert i ett kuperat skogslandskap strax ovanför den lilla Kyrkesjön.

Namnet Revesjö omnämns första gången 1368 (Rivasiö). Förleden "rev" har troligen betydelsen "sandrevel" (från fornsvenskan) och karakteriserar terrängen i området, vid Sjön. Kyrkbyn

fattade i äldre tid de tre stora-gårdarna Revesjö Stommen, Revesjöholm (är kallad Stora Revesjö) och Backagården. De två sistnämnda har varit säterier.

Bebyggelsemiljön omfattar kyrkan, den intilliggande skolan (numera församlingshem) samt Revesjö Stom med sin praktfulla gårdsbebyggelse. Tillsammans bildar de en väl sammanhängande enhet som är såväl kulturhistoriskt som miljömässigt värdefull, och har även medtagits i bevarandeförslaget som enskilda objekt. Området ingår i naturvårdsområde nr 24 i Naturvårdsplanen.

KULTURHISTORISKT VÄRDEFULLA FASTIGHETER

1. Backagården 1:2, bygdegård

Bygdegård (1938), uthus (1938).

Bygdegården i Revesjö har ett naturskönt läge högt upp i backen med utsikt över kyrkan och de omgivande skogsklädda kullarna.

Byggnaden påminner exteriört om den ca tio år äldre bygdegården i Håcksvik och har möjligen uppförts efter samma ritningar. Den är uppförd i 1 1/2 våning med avvalmat tak. Ett utslag av "bygderomantik" är den nyckelhålsformade verandaöppningen, ett drag som förr var vanligt i trakten men som idag inte påträffats i den äldre bebyggelsen i Svenljungaområdet.

Byggnaden är ursprungligt bevarad med traditionell, rödfärgad panel och vitmålade detaljer. Spröjsade fönster, grönt plåttak.

2. Fienstorp 1:8

Bostadshus (1869), magasin (1850-1900), ladugård (1881), källare (1850-1900), garage (1900-t).

Gårdsmiljö från senare delen av 1800-talet med byggnad. Timrat dubbelhus i 1 1/2 våning med locklistpanel. Oljevita väggar och mörkare Stengrund. Tvåkupigt rött taktegel. Centralt med öppen veranda.

välbevarad man-
bred profilerad
fönsterdetaljer.
placerad ingång

Byggnaden är karaktäristisk för trakten och har i stort behållit ett tidstypiskt utseende. Ett par fönster har dock bytts på senare tid.

Timrat magasin, klätt med faluröd locklistpanel. Ursprungliga dörrar och fönster. Modernare plåttak. Byggnaden har någon tid nyttjats som handelsbod.

Ladugård, delvis av timmer, med, utskott längs hela framsidan. Liknande ladugårdar från samma tid har även påträffats i Kalvs och Örsås socknar.

3. Flenstorp 1:11, "Axelforshed"

Affärs- och bostadshus (1871), ladugård (1909), bostadshus (1927).

Byggnaden ligger strax invid väg 154, något söder om Axelfors samhälle.

Timmerbyggnad i två våningar med tegelklätt sadeltak. Tillbyggd mot gårdssidan 1921. Utskjutande trapphus med tornliknande tälttak med äldre ståndfalsad plåttäckning. Oljegul, delvis ursprunglig locklistpanel. Ursprungliga sexdelade fönster med grönmålade bågar. Gavlarnas lunettfönster markerar en lång vindsvåning. Ett modernare skyltfönster har dock placerats i bottenvåningen. Dörr av 1930-40-tals typ.

Trots de förändringar som tillkommit har byggnaden en ålderdomlig karaktär som det är angeläget att bevara. Såväl bostadsrummen som affärslokalen, som fortfarande nyttjas, har bevarat en äldre karaktär.

4. Karkashult 1:5, "Övergården"

Bostadshus (1897/renoverat),
lillstuga (ca 1860-90), ladu-
gård (1948), magasin.

Lillstugan nyttjades omkring sekelskiftet en tid som skollokal. Norra delen inreddes senare som brygghus. Stugan är en mindre timmerbyggnad i 1 1/2 våning. Brädfodrad med oljegul locklistpanel. Ursprungliga dörrar med fiskbensmönster. Lunettfönster i halvvåningen. Dörrar och fönster är målade relativt mörka i brun oljefärg. Taktäckning delvis med äldre 1-kupigt lertegel och delvis modernare 2-kupigt rött betongtegel. Byggnaden har bevarat en ursprunglig karaktär.

Gårdens manbyggnad är ett dubbelhus, ursprungligen uppfört strax före sekelskiftet. Exteriören har dock starkt förändrats vid en senare renovering.

5. Katrineberg 1:1

Bostadshus (1840), 2 flygel-
byggnader, ladugård, uthus.

Katrineberg är en av de tre storgårdarna omkring Revesjö kyrka. Den herrgårdsliknande manbyggnaden påminner mycket om flera av traktens större bostadshus från denna tid (j.fr. Bosgården 1:5, Å 1:4, m.fl.). Det är en reslig timmerbyggnad i två fulla våningar. Tidstypiska drag är bl.a. de avvalmade gavelspetsarna med lunettfönster strax därunder och den inklädda kraftigt profilerade takfoten. Likaså har fönstren rikt utformade omfattningar med ursprungliga dekorativa detaljer. Fasaden mot gården har dock genomgått vissa förändringar. Även de båda flygelbyggnaderna har moderniserats på ett ur kulturhistoriskt synvinkel mindre lämpligt sätt.

6. Revesjö Stommen 1:1

Bostadshus (1793, 1875, renov. 1955), lillstuga (1790-t, renov. 1984), magasin (1790-t), ladugård (1932), maskinhall (1980), källare.

(Ingår i bebyggelsemiljö A).

Stomfastighet intill sockenkyrkan med välbevarad mangårdsanläggning bestående av huvudbyggnad, lillstuga och magasin. I äldre tid en av socknens mest betydande egendomar med ca 14 underlydande torpställen. I lillstugan, eller "torpare-stugan" som den också kallas, samlades torpare till måltiden när de gjorde sina dagsverken på gården.

Manbyggnaden är timrad i två hela våningar med lägre köks-färstutillbyggnad vid gaveln. Sexdelad planlösning. Profilerad locklistpanel. Symmetrisk fönstersättning med sexdelade mittpostfönster. Kraftiga fönsteromfattningar med klassicerande utsmyckning. En praktfull portal i samma stil med en hög sten-trappa framför i byggnadens mitt. Vitmålad fasad med dörrar och snickerier i mörkbrunt. Sadeltak med kraftigt taksprång och synliga taktassar. Taktäckning av enkupigt lertegel. Gju-ten källarvåning.

Byggnaden uppfördes 1793 och hade då troligen ett avvalmat (möjligen brutet) tak och små runda gavelfönster. De nuvarande utseendet härstammar i huvudsak från en ombyggnad 1875. Nuvarande färgsättning är enligt uppgift ursprunglig men fasaden var under en period gulmålad. Byggnaden renoverades 1955 då bl.a. källarvåningen tillkom.

Lillstuga, "torparestugan", timrad i en våning och loft. Gul oljefärgad locklistpanel. Huggen stengrund. Tak av rött betongtegel.

Exteriören har genomgått vissa förändringar, bl.a. är fönster och dörrar bytta. Byggnaden var under renovering 1984.

Magasin, timrad dubbelbod i en våning och loft, med lägre tillbyggnad på baksidan. Bred profilerad locklistpanel. Fyrdelade gavelfönster. Fasaden vitmålad med bruna dörrar och fönstersnickerier. Huggen stengrund. Enkupert lertegel.

Tidigare fanns endast luckor på gavlarna som byttes mot fönster på 1930-talet. Småfönster på långsidan igensattes troligen före 1900. Den nuvarande stensockeln byggdes på 1920-talet. Taket är nyligen omlagt med holländskt taktegel.

Ladugården m.fl. ekonomibyggnader har på 1900-talet fått en ganska undanskymd placering, ett stycke bakom gårdsbebyggelsen. Gårdsplanen framför husen är vackert anlagd med planterade lövträd. En allé som leder ned till sjön planterades på 1870-talet.

7. Revesjö Stommen 1:1. F.d. skola

Skolhus/församlingshem - bostadshus (1865-1924), ladugård, uthus, hemlighus.

(Ingår i bebyggelsemiljö A).

Äldre skolhus strax intill Revesjö kyrka. Timmerbyggnad i 1 1/2 plan. Brädfodrad med ljus oljefärgad locklistpanel och röda fönsterbågar. Taket är täckt med rött 2-kupigt betongtegel. Vid renoveringen har sannolikt den öppna verandan och frontespisen tillkommit.

Byggnaden utgör lokalhistoriskt och miljömässigt ett värdefullt inslag i kulturmiljön kring sockenkyrkan.

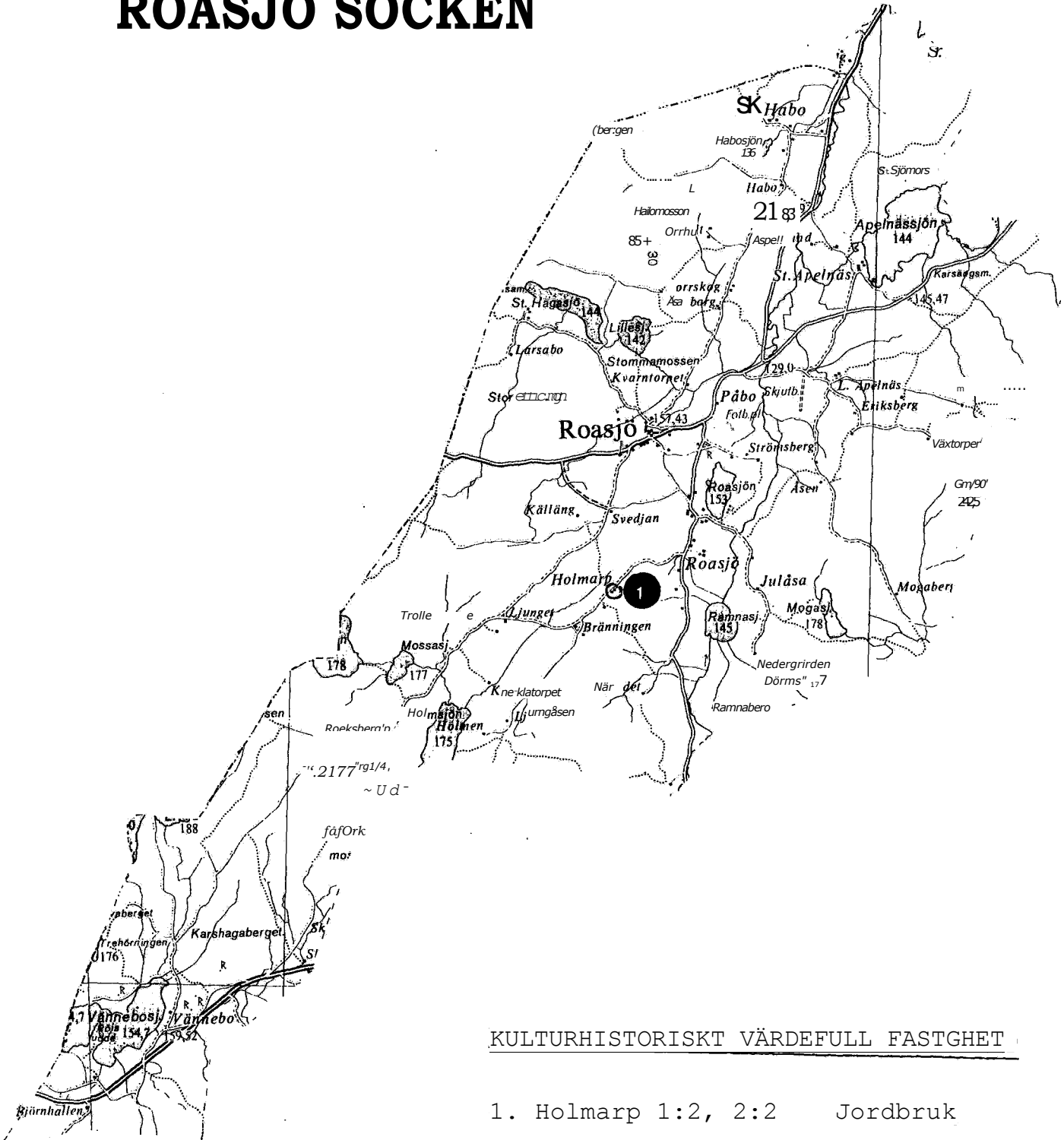
8. Ryd 1:3

Bostadshus (1920), ladugård (1911), källare.

Mindre bostadshus i en våning med vind. Faluröd locklistpanel, losholzfönster med vita foder och bågar. Inbyggd veranda med små spröjsade fönster. Brutet tak, täckt med eternitplattor. Byggnaden är uppförd på huggen stengrund.

Byggnaden är typisk för de yngre småbruk och torpställen och har en välbevarad, tidstypisk exteriör med ursprungliga detaljer.

ROASJÖ SOCKEN

KULTURHISTORISKT VÄRDEFULL FASTGHET

1. Holmarp 1:2, 2:2 Jordbruk

TECKENFÖRKLARING

O 0 Kulturhistoriskt värdefull fastighet

SOCKENBESKRIVNING

Roasjö socken, som är belägen nordväst om Svenljunga, är en av de mindre socknarna i kommunen. Södra delen bildar en kil mellan Redslareds och Skephults socknar (den senare i Marks kommun). Större samhällen eller tätbebyggelse saknas men vid kyrkan, som i det närmaste utgör socknens mittpunkt, är viss bebyggelse koncentrerad. Delar av kyrkan är från 1600-talets slut och den rödfärgade, spånklädda fasaden ger byggnaden ett säreget utseende. Vid Roasjö by och Holmarp återfinns den mesta sammanhängande odlingsmarken.

Roasjö kyrka

Kyrkobyggnad från 1690.

Kyrkobyggnad av timmer med rödfärgad spånbeklädnad. Grundplanen utgörs av ett enskeppigt, rektangulärt långhus till vilket ett rundat (tresidigt) korparti byggdes 1783. Tornet tillkom 1809 och är klätt med en vit locklistpanel. Sakristian byggdes 1820. Det branta taket är täckt med tjärat spån medan tornets tak har plåttäckning. Kyrkan uppfördes 1690 och ersatte då en äldre kyrkobyggnad, även denna sannolikt av trä. Med finansieringen fick man hjälp bl.a direkt av Konung (Karl XI), då de för ändamålet hopsamlade medlen strax dessförinnan blivit stulna.

I kyrkomiljön ingår även två små timrade magasin varav det ena har en helt kvadratisk form och tälttak. Båda har faluröd lockpanel och taktäckning av spån. Kyrkogården omgärdas av en väl-lagd stenmur.

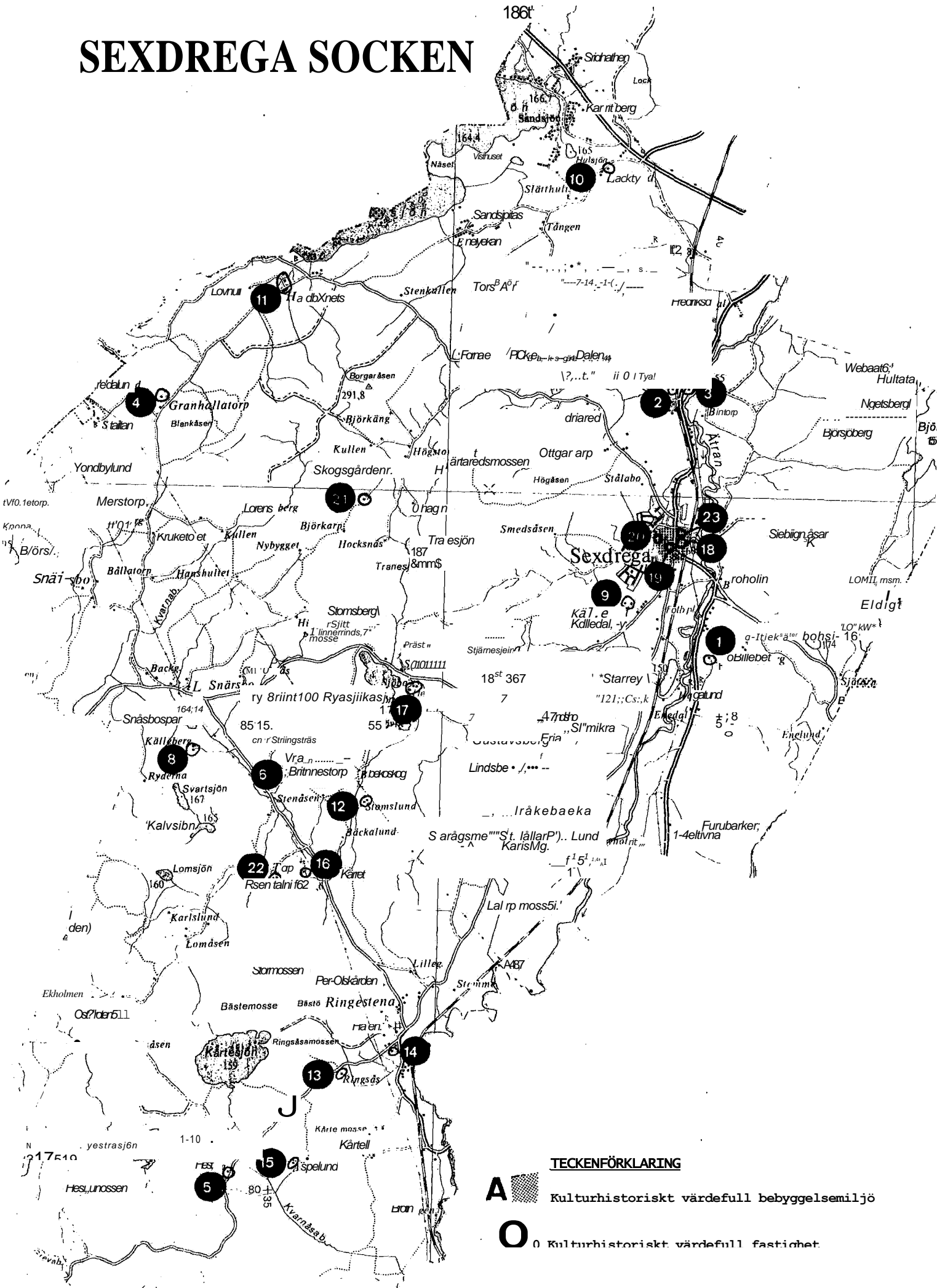
KULTURHISTORISKT VÄRDEFULL FASTIGHET1. Holmarp 1:2, 2:2

Bostadshus (1852), bostadshus (1700-tal), ladugård (1923) bryggghus - vedbod - garage (slut. 1800-talet).

Välbevarad framkammerstuga i en våning utan loft. Timrad med utknutar i hörn och långväggar. Murstocken, som har en ålderdomlig placering vid ytterväggen, är restaurerad. Tredingstak i bostadsrummet. Byggnaden har ej varit bebodd sedan 1907.

Byggnadstypen som sådan torde vara mycket gammal. Enligt vissa teorier har den utvecklats parallellt med högloftsstugan och skulle eventuellt, som denna, kunna härledas tillbaks till medeltid. Den tycks ha varit utbredd inom hela kommunen. Idag finns dock endast ett fåtal bevarade.

SEXDREGA SOCKEN

TECKENFÖRKLARING

- A** Kulturhistoriskt värdefull bebyggelsemiljö
- O** Kulturhistoriskt värdefull fastighet

KULTURHISTORISKT VÄRDEFULLA BEBYGGELSEMILJÖER

- A. Miljön vid Sexdrega kyrkan
 B. Kårte

KULTURHISTORISKT VÄRDEFULLA FASTIGHETER

1 . Billeberg	3:6	Jordbruk
2 . Buttorp	1:4	" Segerstad", bostadsfastighet
3 . Buttorp	3:1	Kvarn
4 . Granhallatorp	1:2	Jordbruk
5 . Hestra	1:2	Jordbruk
6 . Kråkebacka	1:3	"Larsabo", jordbruk
7 . Kråkebacka	1:9	Jordbruk
8 . Källered	1:6	"Källeberg"
9 . Källered 1:20,	1:36	Jordbruk
10 Lockryd	1:2	Jordbruk
11 . Lysered	1:2	"Handbynäs", jordbruk
12 . Ringestena	1:7	"Stomslund", jordbruk
13 . Ringestena	2:3	"Ringsås", jordbruk
14 . Ringestena	2:6	"Svalegården", jordbruk
15 . Ringestena	6:18	"Aspelund", torpställe
16 . Ringestena	8:3	"Rosendal", torpställe
17 . Sexdrega	1:1	Hembygdsgård
18 . Sexdrega	1:1	Prästgård
19 . Sexdrega	1:8	"Fridhem", bostadsfastighet
20 . Sexdrega	1:18	"Högagärde", bostadsfastighet
21 . Skogsgården	1:2	"Övre Skogsg.", jordbruk
22 . Torp	1:7	Jordbruk
23 . Åkerstad	1:1	Bostadsfastighet

SOCKENBESKRIVNING

Nordväst om Svenljunga upp mot Hillared sträcker sig Sexdrega socken. Landskapet är till största delen täckt av skog med inslag av mossar och sjöar. Längst i söder finns stora, sammanhängande moss- och myrmarksområden.

Socknens huvudbygd återfinns i öster längs Ätran, där också tätorten Sexdrega är belägen. Här växte efter järnvägens tillkomst (1885) stationssamhället fram kring den gamla kyrkan.

Ringestena är ett mindre samhälle som haft viss betydelse som stationsplats. Långt tillbaka skall Ringestena varit kyrkligt centrum med egen församling, skild från Sexdrega. En sammanslagning av de båda socknarna skedde dock redan på 1500-talet.

Den största och mest kända gården i Sexdrega är Handbynäs, på 1600-talet sätesgård för bl.a. släkten Gyllenstierna. Liksom flertalet av de mer betydande egendomarna i socknen övertogs Handbynäs så småningom av skogsbolag.

Trä- och textilhantering har varit de dominerande industrigrenarna. Vid kvarnen i Buttorp fanns tidigare en större såg-anläggning. Strax intill låg, mellan åren 1924 och 1947, en triksåfabrik. Den senare byggnaden finns ännu bevarad men ingår ej i bevarandeförslaget.

Sexdrega kyrka

Kyrkobyggnad från 1811.

Kyrkan stod klar 1811, men drabbades samma år av ett åsknedslag som förutom att flera människoliv gick till spillo även förorsakade viss materiell skada. Byggnaden, som är en av de större kyrkorna i kommunen, är uppförd i sten med vitputsade väggar. Taket över långhuset är täckt med enkupigt tegel medan tornet och det absidformade koret har spåntak. Till inventarierna hör en medeltida dopfunt, altartavla och predikstol från 1600-talet. Kyrkan genomgick en omfattande restaurering 1951 och fasaden ommålades senast 1984.

KULTURHISTORISKT VÄRDEFULLA BEBYGGELSEMILJÖER

A. MILJÖN VID SEXDREGA KYRKA

Sexdrega skrivs 1312 "Sexdrethum" och 1314 "Sexdräghun" vilket tolkats som ett ställe (vid Ätran) med sex olika platser för fiskfångst genom notdragning.

Kyrkbyn bestod i äldre tid av tre gårdar; Prästgården (Sexdrega stom omtalas 1540), Skattegården (f.d. skattehemman och gästgivar-gård, 1546), och Tomten (urspr. ett kyrkohemman, 1561).

Till byn har också räknats skattehemmanet Bondabol ur vilket Åkerstad 'i norra delen av samhället senare avsöndrats (Åkerstad 1:1 ingår som ett särskilt objekt i bevarandeförslaget).

När järnvägen Borås-Svenljunga byggdes på 1880-talet blev Sex-drega stationsplats och ett litet villa- och stationssamhälle bildades efter hand.

Bebyggelsemiljön omfattar förutom kyrkan de två närmast belägna fastigheterna nämligen Prästgården (Sexdrega 1:1) och "Fridhem" (Sexdrega 1:8) som är ett av de bäst bevarade exemplen på den tidiga villabebyggelsen. Byggnaderna är ett värdefullt inslag i miljön kring kyrkan och i samhällsbilden som helhet.

De ingår även i bevarandeförslaget som enskilda objekt.

TECKENFÖRKLARING

..Kulturhistoriskt värdefull bebyggelsemiljö f 3⁴ .t7 01'4

S \

4 LIVedb.hus

// 4

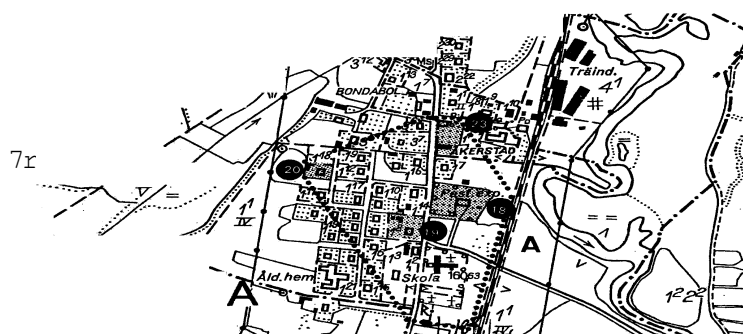
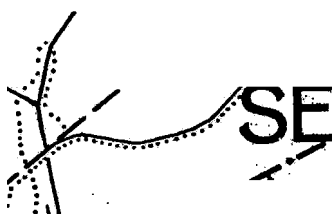
1^l O Kulturhistoriskt värdefull fastighet

Ekonomisk karta 6c 7b

..**SEXDREGA**

.....

If
SEXDR'EGA

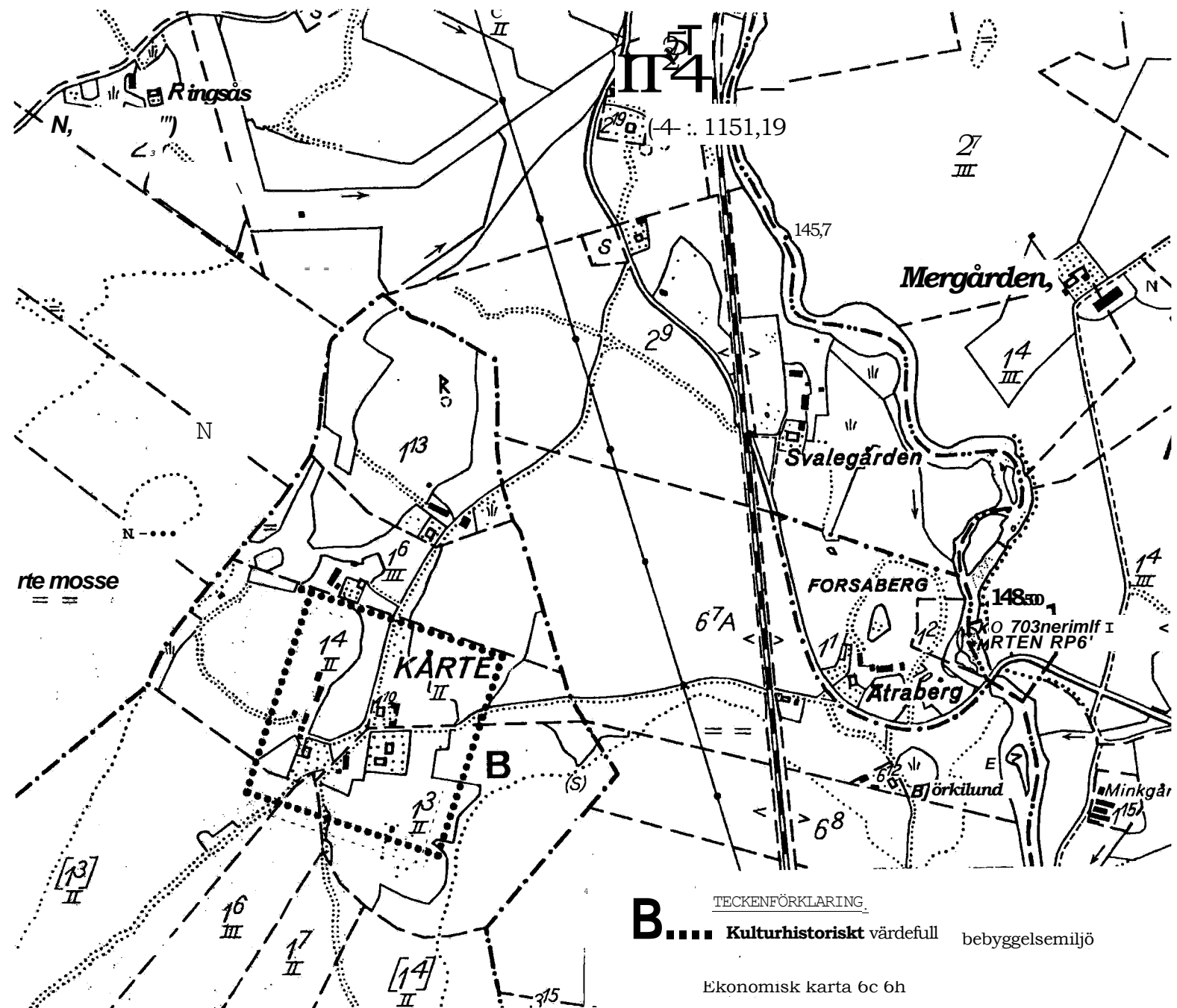
B. KÄRTE

På fastigheterna Kårte 1:3 och 1:10- bildar gårdsbyggnaderna en mindre klunga som uppvisar drag av bystrukturen före laga skiftet.

Byggnaderna i sig är dock senare uppförda, flertalet under 1900-talet men har ett traditionellt och enhetligt utseende.

Till områdets ålderdomliga karaktär bidrar även stenhägnader och ädla lövträd. Området har ett miljömässigt värde.

Fastigheterna är dock ej utvärderade i bevarandeförslaget som enskilda objekt.

KULTURHISTORISKT VÄRDEFULLA FASTIGHETER

1. Billeberg 3:6

Bostadshus (1870), bostadshus (1870), ladugård (1901), sin (1870), gödselstad - redskapsbod (ca 1900), vedbod (början av 1900-t), hemlighus (1920 - 30 t).

Välbevarad gårdsmiljö av västsvensk typ med avskilda man- och färgårdar. Boningshuset har längsindelad planlösning och dess exteriör präglas av symmetri. Klassicerande dörrinramning med vitmålade pilastrar och triangulärt överstycke. Lunettfönster i halvvåningen är en detalj som återkommer i flygelbyggnaden. Ladugården som i huvudsak har en tidsenlig exteriör, utgörs av bottenvåning i sten och rödfärgad, panelklädd överdel med vita detaljer. Gården har ett miljömässigt värde genom sitt läge på åsslutningen, omgiven av åkermark och slåttervallar.

2. Buttorp 1:4, "Segerstad"

stär från byggnadstiden. Till brutna taket med svagt upptakfönstren samt klassicerande yms av en senare tillkommen

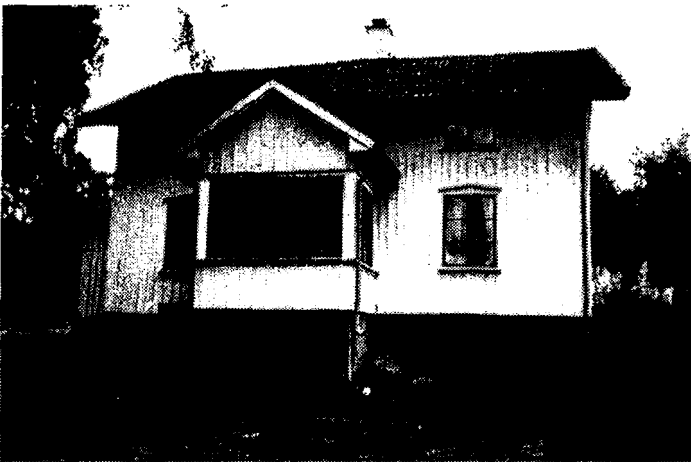
3. Buttorp 3:1, "Buttorps kvarn"

Kvarnbyggnad (1879).

Redan under tidigt 1500-tal omnämns Buttorp som tullkvarn. Den nuvarande byggnaden är uppförd i tre plan, varav det understa av sten och de två övre av timmer med rödmålad locklistpanel. Taket har tvåkupigt tegel. Kvarnen är belägen invid Ätran vars vattenfall lämnade drivkraft året runt. Ett nytt kvarnverk som installerades 1937 drevs av tre turbiner om 85 hkr och utgjordes av tre par stenar, dubbel valsstol samt utsädesrens. Driften nedlades på 1950-talet. Till kvarnen leder en vattenränna av trä. På motsatta sidan av ån finns resterna efter en såg, som fram till 1948 var i bruk. Anläggningen omfattade även spånhyvel och benstamp. En generator, som ännu är bevarad, levererade den första strömmen till Sexdrega.

4. Granhallatorp 1:2

Bostadshus (1898), ladugård (1900), stenkällare (ca 1900), brygghus (1920-t), höns hus (1920-t).

Småbruk från tiden omkring sekelskiftet 1900. Bostadshuset är i huvudsak intakt och utgör ett gott exempel på den enklare bostadsbebyggelsen från denna tid. Byggnaden är timrad i 1 1/2 våning och vilar på en hög kvaderstensgrund. Verandan tillkom först på 1930-talet. Panelen är profilerad och ljust oljefärgad. Ursprungliga fönster med röda bågar, tegeltak samt vitmenad skorsten.

Gården är av västsvensk typ med parallell ställd ladugårdsbyggnad. Fastigheten ingår i Naturvårdsplanen, område nr 7. Området karaktäriseras bl.a. av en synnerligen vacker ängsflora. Det framhålls även att traditionella brukningsmetoder som lie-slätter och hamling av lövträd ännu hålls levande.

5. Hestra 1:2

Bostadshus (1850-1900), magasin (1850-1900), stenkällare (1850-1900), ladugård-stall (ca 1900), vagnbod-lada (ca 1900), hemlighus (1900-30).

F.d. kronolänsmansboställe. Gårdsbebyggelsen är belägen vid skogsbyn, omgiven av äldre trädbestånd och öppna hagmarker.

Timrat bostadshus på stengrund, 1 1/2 våning, faluröd locklistpanel. Exteriört har byggnaden en parstugekaraktär, en byggnadstyp som idag förekommer ytterst sparsamt i kommunen. Parstugan tycks traditionellt ej varit vanlig inom området men föreskrevs på 1700-talet från centralt håll som en lämplig bostadstyp på militära boställen o dyl.

Dörren, som är placerad mitt på fasaden, inramas av en portal i en något udda empire-stil. Gårdsmiljön i övrigt är väl sammanhållen med bibehållna gårdsbyggnader.

6. Kråkebacka 1:3, "Larsabo"

Bostadshus (ca 1880), ladugård (ca 1880), vagnbod (ca 1880), stenkällare (ca 1880).

Välbevarad f.d. jordbruksfastighet från tiden omkring 1880. Bostadshuset är ett västsvenskt dubbelhus, timrat och brädfodral med faluröd locklistpanel. Framsidan domineras av en veranda, rikt utsmyckad med lövsågsnickrier. Byggnaden har dock vissa modernare inslag, exempelvis dörren och betongtaket, men har i huvudsak en välbevarad exteriör.

7. Kråkebacka 1:9

Bostadshus (1906), ladugård (slut. 1800-t/1918), magasin-vagnbod (1918/1930-t), stenkällare (1939), brygghus (1940-tal), garage (1940-t), höns hus (1930-40-t), stenkällare (1930-40-tal).

Mindre jordbruksfastighet från tidigt 1900-tal. Bostadshuset är ett västsvenskt dubbelhus med exteriören intakt från byggnadstiden frånsett de modernare betongtakpannorna. Byggnaden har en närmast kvadratisk grundplan med tre fönsteraxlar såväl på långsida som gavel. Centralt placerad huvudingång med en enklare typ av glasveranda. Köksfarstu vid gaveln. Timrade väggar klädda med faluröd locklistpanel och oljevita snickerier. Gården är genom sitt läge i ett öppet och välhävdad kulturlandskap miljömässigt betydelsefull.

8. Källered 1:6, "Källeberg"

Bostadshus (ca 1870), ladugård (ca 1900), uthus/gäststuga (1870-tal), stenkällare (1870-tal).

F.d småbruk, ursprungligen torp under ett västsvenskt dubbelhus i en våning vändigt brädfodrat med locklistpanel. kom först omkring sekelskiftet eller Taket är täckt med tvåkupigt tegel.

**Källered. Bostadshuset är med vind, timrat och ut-
Den ljusa färgen till-
senare under 1900-talet.**

9. Källered 1:20, 1:36

Bostadshus (börj. 1800-t/
1872), bostadshus (1980-t),
ladugård (1860-t), källare-
uthus (ca 1900), magasin (ca
1900), stenkällare (1870)
brygghus (ca 1900)

Jordbruksfastighet med välbevarat äldre bostadshus i två våningar. Byggnaden uppfördes ursprungligen i början av 1800-talet. Det nuvarande utseendet härrör däck från en större ombyggnad 1872 då huset breddades och en andra våning tillkom. Väggarna är klädda med en ljus, profilerad locklistpanel. Huvudfasaden är symmetrisk med mittingång. Öppen veranda med vita snickerier och mörkare ramverk. Dubbla skorstenar, taktäckning och fönstertyp i äldre utförande.

10. Lockryd 1:2

Bostadshus (1889), ladugård
(1883), brygghus (1890-tal).

Välbevarad gårdsmiljö från 1800-talets sista årtionden. Byggnaden bildar en gemensam rektangulär man-fägård men med bostadshusets framsida vänd bort från denna, en ganska ofta förekommande variant av den västsvenska gårdstypens avdelade man- och fägårdar.

Bostadshuset är ett västsvenskt dubbelhus, timrat i en våning med vind. Huvudingången med en tillbyggd glasveranda liksom baksidans köksfarstu är placerad i byggnadens mittaxel. Väggarna är klädda med en ljus stående profilerad locklistpanel som upptill och nedtill avslutas med ett smalare väggfält med liggande panel. Sexdelade mittpostfönster med bågar och foder i olika gröna färgtoner. Taket är täckt med tvåkupigt tegel.

Även övriga byggnaden har betydelse för gårdsmiljön såväl ladugården som brygghuset är inklädda med faluröd panel. Ladugården är dock sannolikt ombyggd under 1900-talet.

Fastigheten ligger inom naturvårdsområde nr 5 i Naturvårdsplanen.

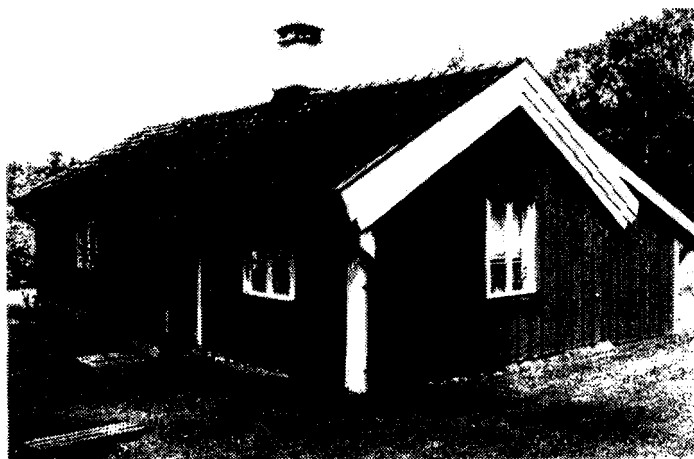
11. Lysered 1:2, "Handbynäs" f.d. säteri

Bostadshus (1875), arbetar-
bostad (1860), stall-ladugård
(1840/1867), magasin-källare
(1860-tal), hönsbod (ca 1900),
vagnbod (ca 1900).

Handbynäs kallades på 1400-talet "Göran Gyllenstiernas sätesgård". I slutet av århundradet ägdes gården av Gustaf Örninge som tillhörde en gren av den välkända ätten Brahe. År 1916 köptes gården av Bark och Warburg AB och omfattade då förutom själva huvud-gården även Lysered, Surtekärr samt Handbynäs kvarn.

På säteriets marker fanns dessutom ett stort antal torp. Idag drivs jordbruket av arrendatorer.

Den nuvarande gårdsbebyggelsen har huvudsakligen tillkommit under 1800-talets senare hälft. Bostadshuset är en stor tvåvåningsbyggnad, symmetrisk med framspringande sidopartier, ursprungliga fönster av losholtztyp samt dekorativa fasaddetaljer. Det moderna plåttaket minskar dock byggnadens kulturhistoriska värde. Ladugård och magasin är bägge uppförda i sten med gavelrösten av bräder. I synnerhet magasinsbyggnaden är välbevarad och domineras av höga murade stenväggar med små fönstergluggar. Även i dessa byggnader är dock de modernare plåttaken framträdande. Trots nämnda förändringar har byggnaderna och gården som helhet ett visst kulturhistoriskt värde. Det vackra landskapet omkring gården har uppmärksamats i naturvårdsplanen (område nr 6).

12. Ringestena 1:7, "Stomslund"

Bostadshus (1900-1915), bostadshus (1800-1850), ladugård (ca 1850), stenkällare (1800-1850).

F.d torpställe med välbevarade bostadshus. Lillstugan är en envåning timmerstuga med faluröd locklistpanel, oljevita fönstersnickerier, vindskivor och knutbrädor. Stengrund, enkupigt tegeltak. Synliga åsändar på gavlarna.

På baksidan har en köksfarstu tillbyggt i senare tid, likaså är den ursprungliga dörren utbytt, troligen på 1920-30-talet. Stugan är dock ett gott exempel på byggnadsskicket före 1800-talets mitt. Även det andra bostadshuset, vilket utgör en senare bostadstyp har i huvudsak bevarat sin karaktär men har dock genomgått vissa exteriöra förändringar.

13. Ringestena 2:3, "Ringsås"

Bostadshus (sent 1800-tal),
ladugård (sent 1800-tal), ved-
bod/hemlighus (1940-50-tal).

F.d torpställe under Ringestena Svalegården. Bostadshuset är en enkelstuga med sidokammare, uppförd i en våning med vind. Exteriören är i stort sett intakt med faluröd locklistpanel, vita snickerier och tvåkupigt tegeltak. Välbevarad spegeldörr, med något tvådelad nedre ruta.

14. Ringestena 2:6 "Svalegården"

Bostadshus (1899), ladugård
(1897/1929), hönshus-magasin
(ca 1900), bihus (1930-40-t),
stenkällare (sent 1800-tal),
f.d brygghus/ fritidshus (ca
1900/1960-tal).

F.d jordbruksfastighet med bibehållen gårdsmiljö. Välbevarat västsvenskt dubbelhus i 1 1/2 våning. Exteriören är rikt utarbetad med ljusst oljefärgad profilerad locklistpanel, dekorativt utsågade dörr- och fönsterfoder i grönt och snickeriveranda. Fönsterfoder saknas dock på södra fasaden vilket bör kompletteras. Takstols-konstruktionen är typisk för sent 1800-tal med kraftigt utskjutande taksprång och synliga sparrändar. Taktäckning av tvåkupigt tegel, delvis utbytt mot betongpannor. Byggnaden är uppförd på en släthuggen stensockel. Dubbla skorstenar av äldre typ. Fastigheten är belägen i ett större sammanhängande odlingslandskap med äldre lövträd intill gårdsbebyggelsen. På tomten finns två domarringar.

15. Ringstena 6:18 "Aspelund"

Bostadshus (sent 1800-tal),
f.d brygghus/gäststuga (sent
1800-tal), stenkällare (sent
1800-tal), hemlighus (194050-
tal).

F.d torpställe under Ringstena Per Olofsgården. Bostadshuset är en enkelstuga av förkökstyp. Timrad i en våning med vind, på stengrund. Faluröd locklistpanel med oljevita fönster, och hörnbrädor. Vitmålad snickeriveranda. Köksfarstutillbyggnad med snedtak. Taktäckning av tvåkupigt lertegel. Bevarad skorsten av äldre modell. Den regelbundna kvaderstensgrunden daterar byggnaden till sent 1800tal eller tiden omkring 1900.

Byggnaden är exteriört välbevarad och representerar den sena torpbebyggelsens bostadsskick.

16. Ringstena 8:3, "Rosendal"

Bostadshus (1800-1850), källare
(1930-50), källare, vedbod.

F.d torp under Ringstena Stom. Enkelstuga, timrad i en våning utan vind. Faluröd locklistpanel, stengrund, vitmålade fönsterfoder och bågar, knutar och vindskivor. Åstak, täckt med rött betongtegel, äldre vitmenad skorsten. En köksfarstu har tillbyggts mot sydväst. Byggnaden är något förändrad men i huvudsak karaktäristisk för det tidiga 1800-talets torpstugor. I den omgivande skogsmarken finns rikligt med odlingsrösen.

17. Sexdrega 1:1, hembygdsgård

Bostadshus (1750-t), magasin (1700-1750-t), stenkällare (1800-t), uthus (1900-t), förrådsbyggnad (1980-t).

Hembygdsgården utgörs av ett stort antal intressanta byggnader, flertalet av mycket hög ålder. Uppbyggnaden av området tog sin början på 1940-talet.

18. Sexdrega 1:1, prästgård

Prästgård - pastorsexpedition (1922), stenkällare (1800), garage (1940-t).

Prästgårdstomten är belägen i anslutning till sockenkyrkan. En tidigare prästgård på samma plats eldhärjades och brann ned till grunden år 1921. Den nuvarande byggnaden som uppfördes året därpå har 1 1/2 vånings plan med en intakt bevarad exteriör. I den arkitektoniska utformningen finns drag av nyklassicism och jugend. Väggarna är vitputsade och byggnadens mittaxel framhävs av ett smalt, svagt utspringande parti (resalit). Det brutna taket med konkavt format nedre takfall är ofta förekommande i 1920-talets bostadsbyggnader. Taket täcks av enkupigt tegel.

19. Sexdrega 1:8, "Fridhem"

Bostadshus (1907), uthus -
hemlighus (1907), redskaps-
skjul (1940-tal).

villakaraktär från 1900-talets
Välbevarat bostadshus av första i 1 1/2 våning, frontespis och
årtionden. Timmerbyggnad. Tak-med röda fönsterbågar. Växlingen
kupor. Väggarna gulmålade mellan åt fasaden. Fönster av jugendtyp.
olika paneltyper ger liv Ut-överensstämmande men enklare
husen har en stilmässigt exteriör.

20. Sexdrega 1:18 "Högagärde"

Bostadshus (1929), uthus
(1929).

Bostadshus i trä med faluröd stående locklistpanel, ljusgrå
fönsterfoder och vita bågar. Tidstypiska drag är exempelvis de små
runda och halvrunda fönstren, frontespis med rundad överdel och
verandan med klassicistiska inslag. Den ursprungliga taktäckningen
har dock utbytt mot modernt betong "tegel". Byggnaden
exemplifierar 1920-30 talens standardiserade typritade
villaarkitektur.

21. Skogsgården 1:2 "Övre Skogsgården"

Bostadshus (ca 1800/1899), bagarstuga-bryggghus (ca 1900), magasin (ca 1915), hemlighus/uthus (ca 1915), ladugård (ca 1924), vagnbod (1900-tal).

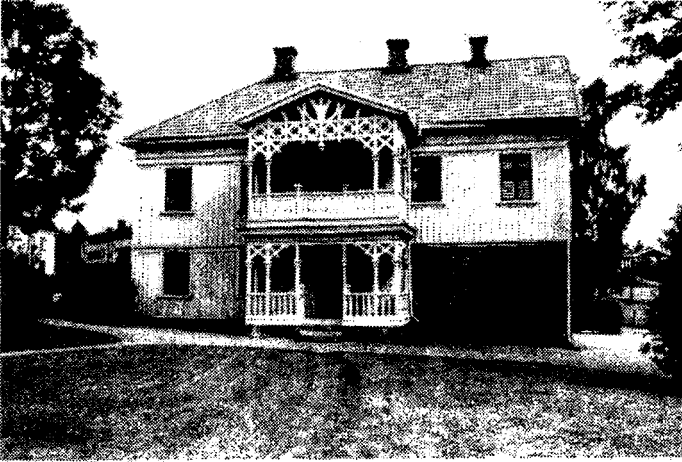
Ursprungligen en frälsegård, senare jordbruksfastighet. Väl samlad gårdsmiljö med bostadshus av framkammartyp. Uppförd av timmer i 1 1/2 våning med faluröd locklistpanel och vitmålade snickerier. Det dominerande taket med kraftigt taksprång är ett karaktäristiskt drag för den sena 1800-talsbebyggelsen i trakten. Taktäckningen med betong "tegel" är dock en avvikelse från de i övrigt traditionella byggnadsmaterialen. År 1899 renoverades byggnaden då bl a glasverandan tillkom och bakugnen flyttades till brygghuset. Köksfarstun på husets baksida fick sin nuvarande utformning 1942. Byggnaden är en av de få egentliga framkammарstugorna inom inventeringsområdet med den karaktäristiska placeringen av dörren nära gaveln (ibland med två ingångar, en på var sida om mittaxeln). Gården är vackert belägen i en sluttning omgiven av öppen odlingsmark och åldrande lövträd.

22. Torp 1:7

Bostadshus (1880), lillstuga (1918), bryggghus (ca 1900), uthus-vagnbod (ca 1900), ladugård (1939), stenkällare (sent 1800-t), 2 sammanbyggda stenkällare (sent 1800-t), hemlighus (1920-40-tal).

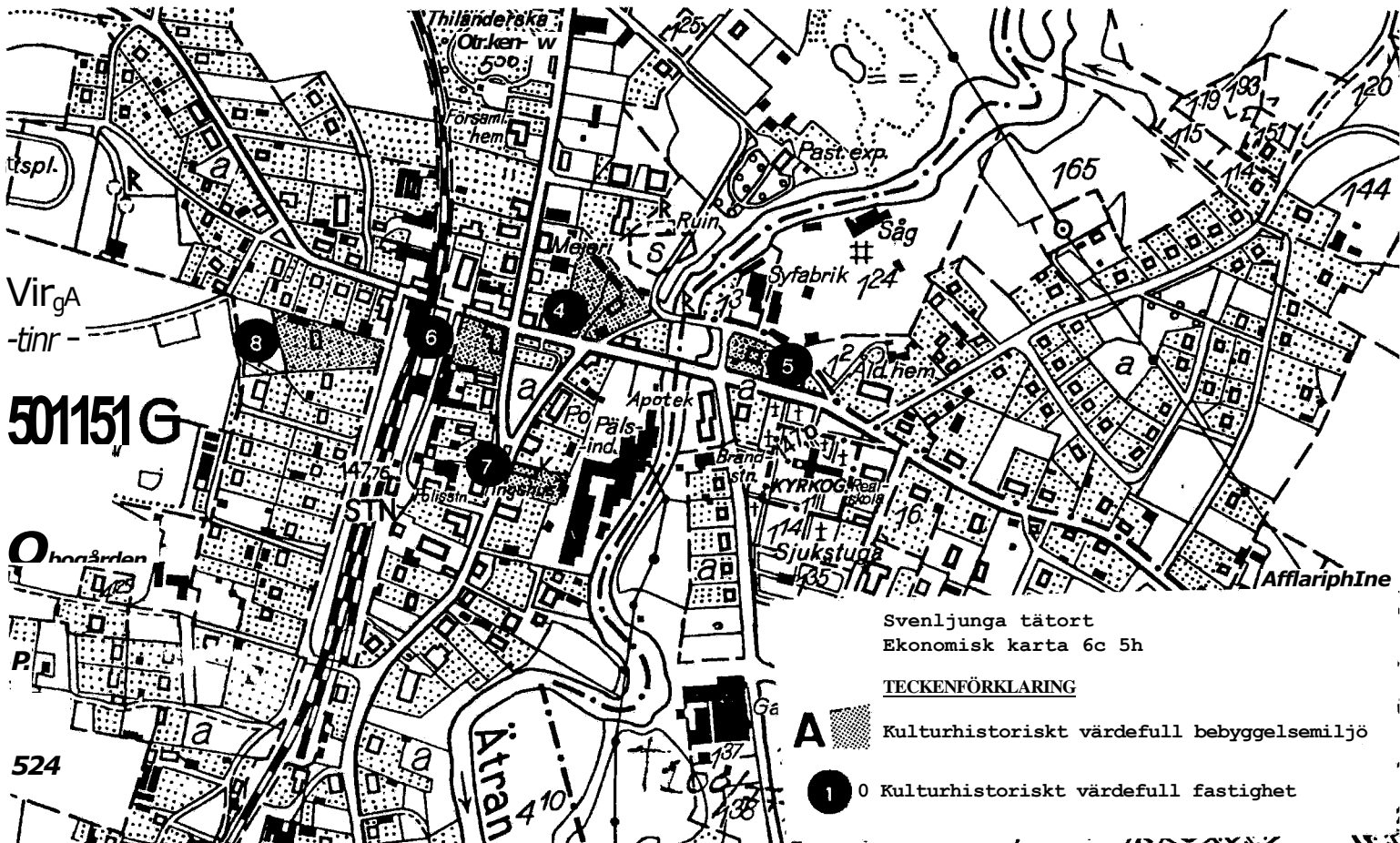
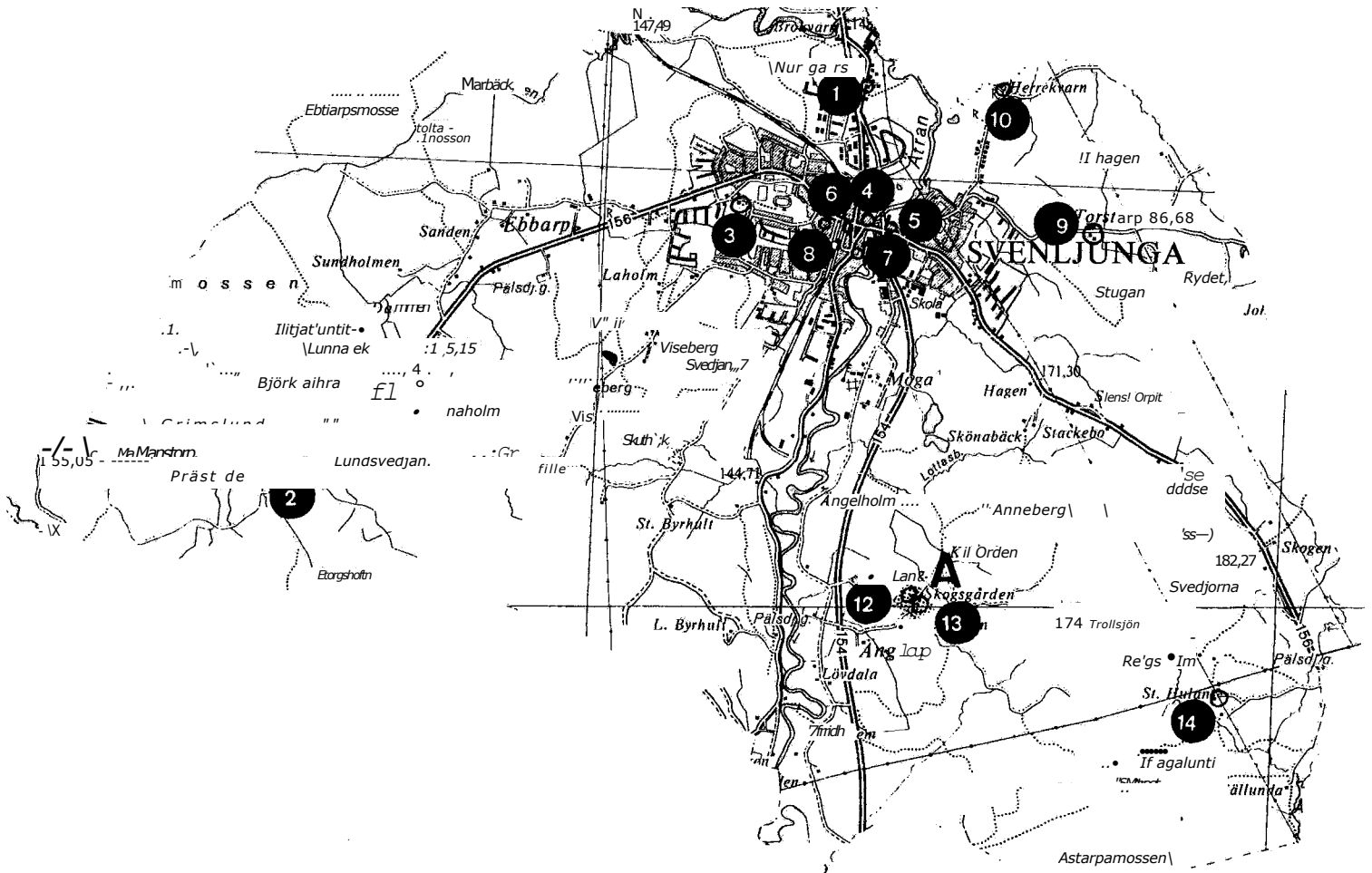
F.d. jordbruksfastighet av västsvensk typ med funktionsdifferenterad gårdsbebyggelse d v s med olika funktioner uppdelade på ett stort antal fristående byggnader. Mangården, som utgörs av bostadshus, lillstuga, stenkällare och hemlighus, är skild från fägården av en lövträdsridå. Bostadshuset är exteriört välbevarat, timrat i 1 1/2 våning med lunettfönster i halvvåningen. En vitmålad glasveranda dominerar huvudfasaden. Byggnaden har en kort och bred form med centralt placerad murstock vilket är karaktäristiskt för dubbelhusen. Fägårdsdelen utgörs av ladugård med en vinkelställd vagnbod samt ett mindre bryggghus. Något av-sides ligger två sammanbyggda stenkällare, vilka dock delvis är raserade.

23. Åkerstad 1:1

Bostadshus (1886), stall -
vagnbod (1886), stenkällare
(1930-tal).

Bostadsfastighet med mycket välbevarad gårdsmiljö och byggnader. Bostadshuset är timrat i två våningar med den östra halvan av bottenvåningen av sten. Denna del nyttjades under en 10-årsperiod, fram till 1897, som öl- och spritutskänkningslokal. Från denna tid står inredningen så gott som orörd. Även bostadsdelen har en bibehållen ursprunglig interiör bl.a. med samtliga kakelugnar bevarade. De timrade väggarna är panelade och gulmålade. Gatu- fasaden har en strikt utformning, med sparsamma dekorativa detaljer under takfot och omkring fönster. Gårdsfasaden domineras av en praktfull snickeriveranda i två våningar. Uthuset är delvis av timmer med gulmålade liggande panel i nederdelen och stående i den övre. Dörrarna är effektivt utformade med krysslagda bräder i mörkare färg, ett mönster som återkommer i fönstrens spröjsning. Bostadshuset liksom gårdsmiljön i sin helhet har ett stort kulturhistoriskt värde och är genom sitt läge mitt i samhället även miljömässigt av stor betydelse.

SVENLJUNGA SOCKEN

Svenljunga tätort
 Ekonomisk karta 6c 5h

TECKENFÖRKLARING

- A** Kulturhistoriskt värdefull bebyggelsemiljö
- 1** Kulturhistoriskt värdefull fastighet

KULTURHISTORISKT VÄRDEFULL BEBYGGELSEMILJÖ

A. Änglarp - Skogsgården

KULTURHISTORISKT VÄRDEFULLA FASTIGHETER

1	Brokvarn	4:6	Ljungaforsvägen, bostadsfastighet
2	Grimstorp	2:16	F.d. prästgård
3	Svenljunga	4:154	Hembygdsgård
4	Svenljunga	5:8,
5:300	"Annehill", bostadsfastighet
5	Svenljunga	1:28	"Tenggrenska Villan", bostadsfastighet
6	Svenljunga	4:230	Bostadsfastighet
7	Svenljunga	5:162	Gamla Hotellet
8	Svenljunga Land-
bogård	4:13	"Björksla", bostadsfastighet
9	Torestorp	1:27	Jordbruk
10	Torestorp	1:49	"Herrekvarn", bostadsfastighet
11	Åne	1:16	"Lunneholm", jordbruk
12	Änglarp	2 2	"Skogsgården", jordbruk
13	Änglarp	2:11	"Skogsgården", jordbruk
14	Änglarp	5:4	"Stora Hulan", jordbruk

SOCKENBESKRIVNING

Svenljunga socken genomflytes av Äran, vid vilken tätorten är belägen. I dalgången som kantas av kraftiga, skogklädda höjdsträckningar, återfinns den huvudsakliga odlingsbygden. Även i väster finns sammanhängande odlingsområden, främst knutna till byarna Ebbarp och Grimstorp.

Namnet Svenljunga, som under medeltiden skrevs Swinaljunga kan närmast översättas "svinens ljunghedar". Även idag finns, särskilt söder om, samhället, vissa flackare områden av hedartad karaktär medan socknen som helhet dock kan sägas vara en utpräglad skogssocken.

Sätesgården Thorestorp, med nuvarande huvudbyggnad från 1686, men senare ombyggd, har i äldre tid varit den dominerande egendomen. Dess kända ägarelängd sträcker sig ända tillbaks till 1400-talet och upptar släkter som Hård och Store. På 1700-talet tycks så gott som hela socknen lyda under Thorestorp.

Sedan århundraden har Svenljunga varit Kindsbygdens huvudort med fast tings- och marknadsplats sedan 1600-talet. Härvid har sannolikt det ur kommunikationssynpunkt gynnsamma läget haft stor betydelse. Förutom den strategiska placeringen vid Ätrans strand är orten också sedan gammalt en knutpunkt för flera viktiga landsvägsförbindelser norrut mot Borås, söderut mot Falkenberg (Halland), österut mot Tranemo och Ulricehamn samt västerut mot Kinna och Göteborg.

Den ursprungliga byn bestod dock länge av endast ett fåtal gårdar och bebyggelsen där det nuvarande samhället är beläget var ytterst sparsam och utgjordes ännu på 1800-talet huvudsakligen av kyrka, tingshus och gästgiveri.

År 1885 invigdes "Kinds Härads Jernväg" då sträckan Borås - Svenljunga öppnades för trafik. Detta kom att betyda en starkare centralisering till Svenljunga och en ökning av bebyggelsen. Strax norr om gästgiveriet och tingshuset anlades ett litet torg som kantades av vackra 2-vånings byggnader med stadsmässig karaktär. Näringslivet utvecklades kraftigt och 1900-talets första decennier innebar en etablering av en rad industrier i stationssamhället. Elkraft levererades från Ljungafors kraftverk, strax norr om Svenljunga där också flera större industrier har funnits sedan 1800-talets slut. En betydande plats i samhällets näringsliv intog exempelvis det gamla garveriet nere vid ån som på 1930-talet övergick i storföretaget "Skandinavisk Pälshönsberedning och färgeri AB", som snart blev det största företaget inom denna bransch i Skandinavien med omkring 300 arbetare (1946).

Bland övriga företag kan nämnas Svenljunga Syfabrik (startade 1916) och Kromläderfabriken Elmco Kalv (1932).

Bebyggelsen i samhället har under senare år genomgått stora förändringar och en stor del av den gamla bebyggelsen har rivits eller byggts om. Ännu har dock några av de praktfulla bostadshusen från 1800-talets slut bevarats i någorlunda ursprungligt skick.

Svenljunga kyrka

Svenljunga kyrka uppfördes 1830 i Karl Johanstil.

I slutet av 1820-talet revs de gamla kyrkorna i Svenljunga och Ullasjö och ett nytt tempel, gemensamt för bägge socknarna, restes på Moga Hed i Svenljunga samhälle. Kyrkan, som stod invigningsklar 1830, är byggd i Karl Johanstil och består av ett långt långskepp, halvrunt kor i öster och ett kvadratisk tornhus i väster. Murverket är av gråsten som togs från de gamla kyrkomurarna och väggarna är utvändigt vitputsade.

På motsatta sidan ån, strax ovanför den gamla stenbron, finns ett minnesmärke som markerar platsen för den äldre kyrkan i Svenljunga.

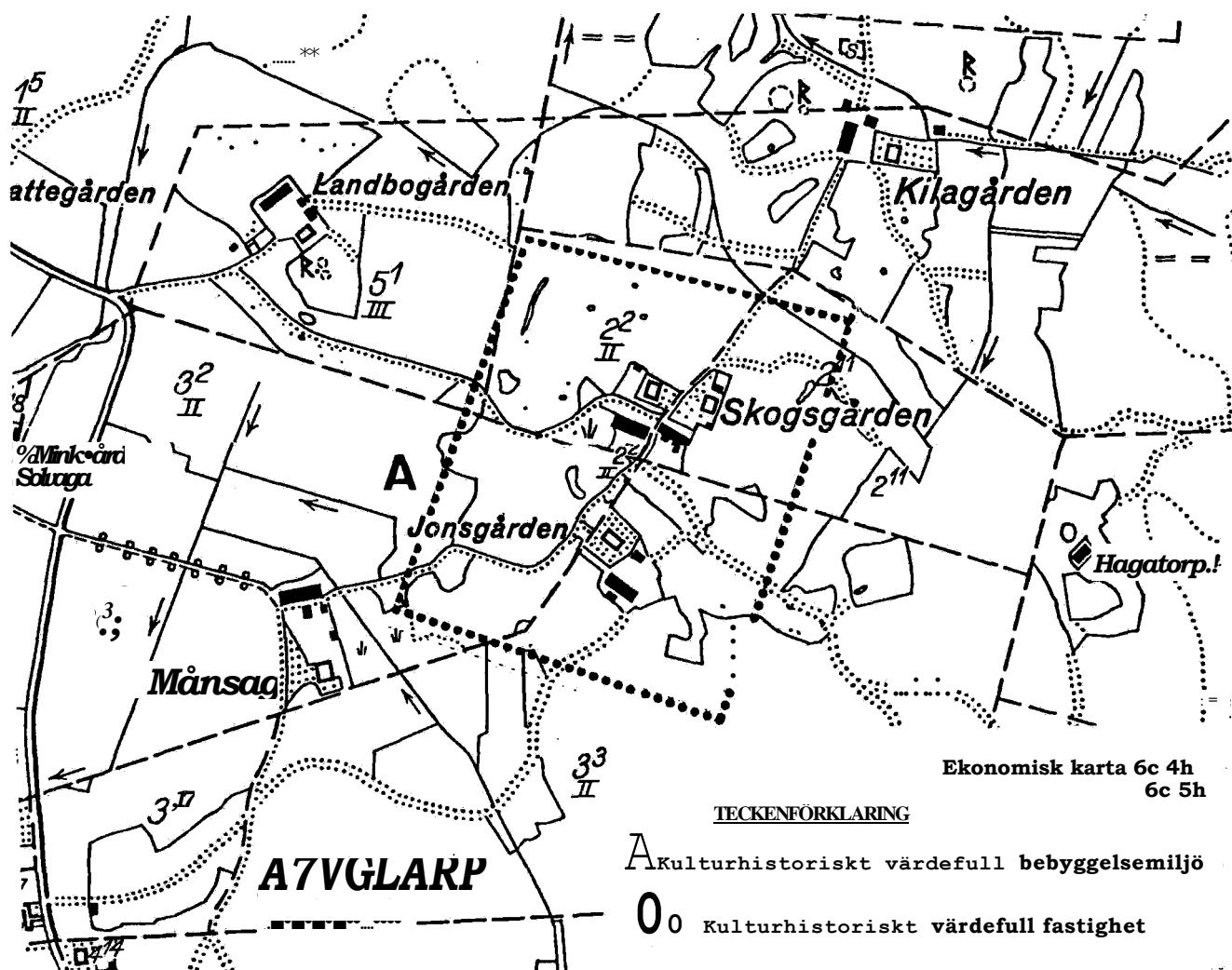
KULTURHISTORISKT VÄRDEFULL BEBYGGELSEMILJÖ

A. ÄNGLARP - SKOGSGÅRDEN

Änglarp, sydost om Svenljunga samhälle, omfattade på 1500-talet fem gårdar, ett skattehemman och fyra frälsehemman. Frälsehemmanet Skogsgården utgörs idag av de två jordbruksfastigheterna Änglarp 2:2 och 2:11 som här redovisas som en bebyggelsemiljö.

Bebyggelsen ligger vackert uppe på en höjd med öppna jordbruksmarker i sluttningen ner mot stora landsvägen (väg 154).

Av kulturhistoriskt intresse är framför allt två mycket ursprungligt bevarade äldre bostadshus. Miljön omfattar även ett stort antal ekonomibygnader från olika tidsperioder (ca 1850-1970).

KULTURHISTORISKT VÄRDEFULLA FASTIGHETER

1. Brokvarn 4:6

00*

Bostadshus i 1 1/2 plan med gjuten källarvåning. Väggar har tegel och trävirkeskonstruktion.

Bottenvåningen har en stram och enkel, vitputsad fasad. Mot denna kontrasterar övervåningen med sin faluröda stickpanel och de fantasifullt utformade fönstren med vita fönsterfoder. Källarpartiet, som når relativt högt upp i fasaden är mörkfärgat.

Byggnadsstilen är ovanlig i kommunen men är ett karaktäristiskt exempel på arkitektritade villor från denna tid.

2. Grimstorp 2:6, "Grimstorps prästgård"

Bostadshus (1824-25),
ladugård, uthus, uthus).

Svenljunga gamla prästboställe är beläget i Grimstorps by, en knapp mil väster om samhället. Manbyggnaden, som uppfördes omkr. 1824-25, var fram till 1923 boställe för komministern i Svenljunga pastorat och har därefter bebotts av arrendatorer.

Byggnaden är timrad i en våning och vind med tillbyggd lägre köksfarstu vid ena gaveln.

Bottenvåningen följer "satsbyggnadens" plan med förstuga och sal i mitten, två kamrar på var sida. Brutet tak, avvalmat vid gavlarna och täckt med rött tvåkupigt betongtegel.

Två vitmalerade Skorstenar. Fasaden har en ny faluröd stående lockpanel. Utknutar och vindskivor faluröda. Sexdelade fönster med bruna bågar och vita foder. Vitmalerad stengrund. Huvud-entré i mittaxeln med äldre spegeldörrar och traditionell brokvist. Båda vitmålade.

Strax intill prästgårdsbyggnaden står två mindre uthus av yngre datum. Till fastigheten hör även en ladugård som dock är belägen ett gott stycke ifrån övriga byggnader.

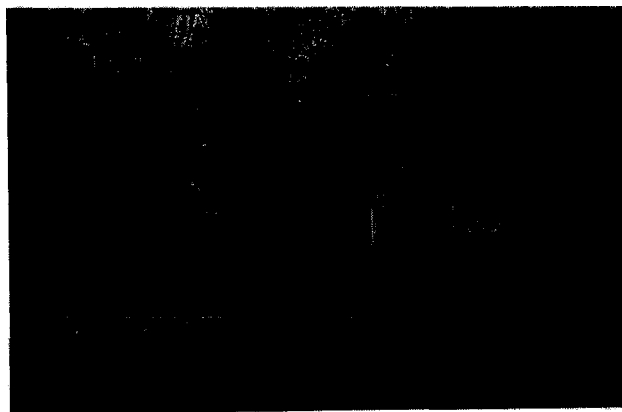
Manbyggnaden är, enligt en anteckning i 1834 års syneprotokoll, uppförd av den kände Svenljungaprästen Jacob Otto Hoof och följer i huvudsak 1700-talets föreskrifter för prästgårdarnas utformning.

Med stöd av 1942 års lag om skydd för kulturhistoriskt märkliga byggnader utfärdade länsstyrelsen år 1948 vissa skydds-föreskrifter för byggnaden. Detta skydd upphävdes dock 1977 i samband med att en prövning gjordes enligt den nya lagen om byggnadsminnen. Länsstyrelsen framhöll dock att byggnaden är "till sin exteriör väl värd att bevara".

Vid en renovering av fasaden har panel, takbeklädnad och fönster bytts på ett delvis olämpligt sätt. Då byggnaden, trots detta bibehållit sin huvudsakliga karaktär, har den bedömts som kulturhistoriskt värdefull, inte minst med tanke på att den är den enda kvarvarande representanten för den äldre generationen prästgårdar inom kommunen. Vissa återställningsarbeten kan dock rekommenderas. I första hand bör fönsterbågarna målas vita och brokvistens taktäckning bytas mot äkta material.

Prästgården omges av vackra kulturmarker med inslag av ek och enebuskar. Fastigheten ligger inom naturvårdsområde 23 i Naturvårdsplanen.

3. Svenljunga 4:154, hembygdsgård

Bostadshus "Gnipebostugan" (1700-tal), byarrest (ca 1850), gårdsmagasin (ca 1850), sockenmagasin (ca 1850), pastorsexpedition (slut. 1800-tal).

Svenljunga hembygdsgård är belägen i ett skogsparti på höjdsträckningen strax väster om samhället. Omgivningen, som även omfattar ett fornlämningsstråk, nyttjas som strövområde. I takt med samhällets expansion har dock bebyggelsen kommit allt närmare under senare år.

Byggnaden inom hembygdsområdet är samtliga hitflyttade och grupperade i en öppen fyrkant. En lågstuga från Gnipebo, troligen från 1700-talet, flyttades 1958 och är anläggningens första byggnad. Det senaste tillskottet är den gamla pastorsexpeditionen i Svenljunga som var under uppbyggnad 1985. Samtliga byggnader är pietetsfullt restaurerade.

4. Svenljunga 5:8, "Annehill"

Bostadshus (1870), lillstuga (1800-t), uthus (1900-t).

Bostadshuset är en tvåvåning, större timmerbyggnad, på huggen stengrund. Sadeltak med kraftigt taksprång. Taktäckning av rött, 2-kupigt betongtegel. Profilerad locklistpanel målad i ljus grå oljefärg. Nya fönster av tidsenlig typ (krysspöst).

Mot gårdssidan är byggnaden ytterst rikt utformad. Hela fasaden täcks här av verandor i byggnadens hela höjd. Dominerande är den magnifika glasverandan som bildar ett framspringande mittparti. Såväl denna, som de flankerande öppna verandorna, är rikt utsirade med lövsågerier och snickerier. Övriga fasader är mer sparsamt utsmyckade. Främst märks de figursågade konsolerna och listverken närmast takfoten samt de dekorativa fönsteromfattningarna.

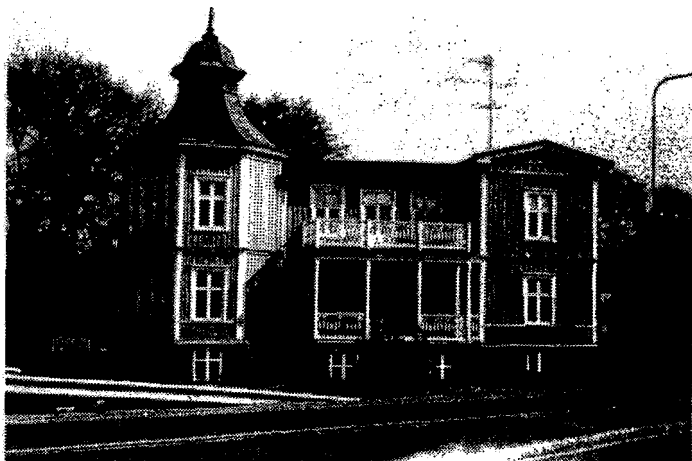
Byggnaden är i planen en salsbyggnad och har såväl i botten- våningen som övervåningen en mycket välbevarad interiör från tidigt 1900-tal.

Lillstugan är en låg, timrad envåningslänga. Huset renoverades 1984, såväl exteriört som interiört. Väggarna är omfodrade med ny locklistpanel och målad i en ljus, blågrå oljefärg. Tak av rött betongtegel. Betonggrund.

Till fastigheten hör en rymlig gårdsplan med grusgångar och planterade träd. I NO gränsar tomten till den gamla kyrkplatsen och den välbevarade stenbron från 1700-talet.

Förutom bostadshusets egenvärde utgör hela gårdsmiljön ett värdefullt kulturhistoriskt inslag i Svenljunga samhälle.

5. Svenljunga 1:28 "Tenggrenska Villan"

Bostadshus (1880-t).

Större bostadshus i två våningar med ett centralt läge i närheten av kyrkan, strax invid den gamla stenbron över Ätran.

Byggnaden är timrad med profilerad stående locklist och liggande fasspântpanel. Ljust oljefärgad i grått samt vitmålade snickerier. Den är konstruktivt sammansatt av flera olika byggnadskroppar vilket också starkt präglar den exteriöra utformningen. Ett lägre mittparti flankeras av två flygelbyggnader av vilka det norra är utformat som ett 8-sidigt tornhus med plåttäckt huv. Den assymetriska huvudfasaden som är vänd mot ån och torget går även igen i gårdssidans enklare utformning. Byggnaden omgavs tidigare av en stor vacker trädgård som dock fått stryka på foten i samband med den nya vägsträckningen. En invändig renovering företogs 1984 men exteriören har i stort bibehållits. Den praktfulla villan är otvivelaktigt ett värdefullt landmärke såväl för ortsbefolkningen som för de trafikanter som passerar genom samhället.

6. Svenljunga 4:230

Bostadshus (1870-t) är vinkelbyggnad i två våningar, något kortare, länga mot väster. Byggnaden inrymmer affärslokaler över. Byggnaden inrymmer affärslokaler ovanför.

Fasaden har en klassicerande panelarkitektur. Ingången mot torget har erhållit en monumental inramning med rundbågefönster kapi-
tälprydda pilastrar och profilerat överstycke. Väggarna är klädda
med vit, oljefärgad fasspång och en kraftig våningslist avdelar
de båda våningarna. Taket bärs upp av synliga konsoller och
flackt triangelformiga gavelfält pryder den övre fönsterraden. I
bottenvåningen har moderna skyltfönster upptagits. De båda
sadeltaken är täckta med svart korrugerad plåt medan tornkupolen
har bevarat ett vackert mönstrat, grått plåttak.

Byggnaden uppfördes av Klinghjert, densamme som lät bygga
"Anne-bill" och är karaktäristisk för den mer monumentala
byggnadsstil som även i de mindre samhällena börjar uppföras
vid denna tid. I synnerhet kring torgen var man angelägen att
ge bebyggelsen en stadsmässig karaktär.

"Tornhuset", som denna byggnad allmänt kallas, är ett av de få
bevarade exemplen av denna kategori och fyller, genom sin
karaktäristiska utformning och sitt centrala läge, en viktig
miljömässig roll.

Byggnaden är ett av de få representanterna för denna stil som
Svenljunga äger och är i huvudsak väl bevarad, även om det ur-
sprungliga utseendet till en del förvanskats av modernare in-
slag. Särskilt iögonfallande är det moderna svarta plåttaket
vilket på sikt bör bytas.

7. Svenljunga 5:162, "Gamla hotellet"

F.d. Hotellbyggnad (ca
1700/ca 1850-60).

Svenljunga hotell har ett centralt läge i anslutning till torget.
Byggnaden ingick ursprungligen i den gamla gästgivaregården, vars
övriga byggnader numera är rivna. Under lång tid drevs här en
hotellrörelse med restaurang, café m.m. och i början av seklet
inrymdes även lokaler för spritutskänkning.

Timmerbyggnad i två våningar med vind. Väggarna är klädda med en
ljus oljefärgad liggande och stående panel. Sadeltak täckt med
tvåkupigt lertegel. Panelen är rikt utformad med en kraftig pro-
filerad sockellist och flera horisontala listverk som avdelar de
olika våningarna. Det översta listverket är utformat som en
"rundbågsfris" och under takfoten syns en rad med figursågade
konsoler.

Vid en renovering på 1940-talet byttes bottenvåningens fönster till modernare tvåluftfönster och en takkupa byggdes troligen vid samma tillfälle. På 1970-talet då byggnaden åter renoverades byttes även övervåningens fönster.

Den nuvarande glasverandan har tillkommit på 1930-talet.

Under 1986 har planer på en upprustning av byggnaden framlagts vilket bl.a. medfört att en teknisk undersökning kommit till stånd.

Ursprungligen var byggnaden endast en våning hög. Vid en s.k. dendrokronologisk undersökning som utfördes 1986 kunde konstateras att delar av timmerstommen sannolikt var från tiden omkring 1700, möjligen något äldre.

Den nuvarande utformningen härrör dock från 1800-talets mitt då en andra våning tillkom och byggnaden inkläddes med panel.

8. Svenljunga Landbogård 4:13, "Björksta"

Bostadshus (1890), lillstuga/uthus (1890).

Fastigheten är belägen i utkanten av samhällets centrum, strax väster om järnvägen. Bostadshuset ligger högt med en stor tomt sluttande ner mot infarten vid järnvägsgatan. Mot denna sida har byggnaden en mycket påkostad utformning med en praktfull veranda, rikligt dekorerad med vitmålade snickerier. Verandans framsida är öppen medan sidorna är inglasade. Byggnaden är timrad i en våning och inredd vind. Gulmålade, profilerade locklistpaneler, nedtill avslutade med liggande fasspån. Krysspostfönster. Vita snickerieridetaljer med dekorativt utformade överstycken. Tidigare var panelen vitmålade. Taket är täckt med svart, taktegelimiterad plåt. På husets baksida har fönster utbytts och flyttats på ett olyckligt sätt.

Trots den olämpliga taktäckningen och förvanskningar på baksidan gör den praktfulla och mycket välbevarade fasaden i överigt att byggnaden har bedömts som kulturhistoriskt värdefull.

9. Torestorp 1:27, f.d. säteri

Bostadshus (1686, 1808, 1917, 1938), flygelbyggnad (1840), Magasin (1800-tal), ladugård (1800-tal).

Torestorp var under medeltiden en av de större gårdarna i socknen och ägdes bl.a. av Storeätten. Vid mitten av 1800-talet var egendomen som störst med bl.a. tillhörande kvarnar och sågverk samt ett större brännvinsbränneri. År 1880 såldes gården till Mölneby bolag som arrenderade ut egendomen fram till 1916 då den åter försåldes.

Tidigare fanns två flygelbyggnaden av vilka endast den ena finns kvar. Denna lär ha uppförts av timret från Ullasjö gamla kyrka som revs vid samma tid (omkr. 1840). Vid en reparation 1948 påträffades rester av gamla kyrkomålningar.

Manbyggnaden är uppförd av timmer i två våningar med frontespis såväl i huvudfasad som på baksidan. Väggarna är putsade och avfärgade i gulvitt med ljusare listverk. Ingången är monumental med rundbågig portal och en hög stentrappa. Fasaden i övrigt har en slät och stilren utformning. Taket är svagt brutet och täckt med brunt enkupigt betongtegel. Tyvärr har modernare fönster insatts. P.g.a. byggnadens höga ålder och den huvudsakligen bibehållna karaktären har den dock ett stort kulturhistoriskt värde. I denna värdering ingår även de övriga gårdsbyggnaderna liksom gårdsgruppens symmetriskt anlagda form med strängt avdelad mangård.

Flygelbyggnaden är exteriört utformad i samma stil som huvudbyggnaden.

Ett gammalt magasin, timrat och brädfodrat med faluröd lockpanel är mycket välbevarat, med undantag från ett modernt vitt plåttak. Även ladugården är välbevarad och har stor betydelse för miljön.

10. Torestorp 1:49, "Herrekvarn"

Bostadshus (1920-t), Ved-
bod (1920-t), ladugård,
kvarn, urspr. (ca 1890).

Vinkelbyggt bostadshus, uppfört i 1 1/2 våning på huggen stengrund. Tidstypiskt utseende med brutet tak som är täckt med två-kupigt, rött taktegel. Vit, oljefärgad locklistpanel. Originalfönster med gröna fönsterbågar.

Omedelbart invid bostadshusets östra gavel står en runsten. Fastigheten var tidigare ett torpställe, vars ägare uppförde kvarnen nere vid ån. Kvarnbyggnaden, som ännu är i bruk, har dock om- och tillbyggs ett flertal gånger.

11. Åne 1:16, "Lunnaholm"

omkring 1900. Välbevarat bo-
stads- och redskapsbod (1898), ladugård
(ca 1900), källare/magasin
(ca 1900), brygghus (1900-
90), vagnbod (ca 1970),
omgiven av härdade marker.
redskapsbod (1900-30), smedja
(1900-30).
ströke nedanför den övriga
anslutning till gården, finns

12. Änglarp 2:2, "Skogsgården"

Bostadshus (ca 1850), ladugård (1929), magasin (ca 1850), höns hus (1900-tal), källare (1800-tal).

(Ingår i bebyggelsemiljö A).

Bostadshuset är en praktfull timmerbyggnad i två våningar och vind. Sexdelad planlösning och inredd med sammanlagt nio rum och kök. Ljust oljemålad locklistpanel med röda fönsteromfattningar. Krysspostfönster med delade nedre lufter. Ett par avvikande fönster dock insatta i senare tid. Tidstypiska lunett-fönster i vindsvåningen. De svagt välvda takfallen är ett säreget drag som enligt uppgift förr varit förekommande i bygden. Taket är täckt med enkupigt lertegel. Glasveranda från ca 1910-20. Byggnaden har som helhet en ålderdomlig karaktär.

Strax bakom bostadshuset står ett välbevarat timrat magasin i en våning. Byggnaden är uppförd på hörnstenar. Faluröd locklist-panel och taktäckning av 2-kupigt lertegel.

En smal väg skiljer mangården från ekonomibygnaderna.

Gården är belägen intill Änglarp 2:11 och bildar tillsammans med denna en sammanhängande bebyggelsemiljö.

13. Änglarp 2:11, "Skogsgården"

Bostadshus (1911), bostadshus (1966), ladugård (ca 1850-1900), källare (1800-tal), garage (ca 1900-30), kokhus (ca 1900), maskinhus (1970-tal), garage (1970-tal).

(Ingår i bebyggelsemiljö A).

Det äldre bostadshuset på fastigheten är vackert beläget i en parkliknande trädgård. Byggnaden är uppförd i 1 1/2 - 2 våningar med liggande fasspantpanel i bottenvåningen och stående (profilerad) locklist i den övre. Väggarna är oljefärgade i ljust grönt med mörkare grönt kring fönster, dörrar, knutbräder och våningsband som därmed markeras tydligt. Byggnadsformen är oregelbunden och sammansatt av flera sinsemellan olikartade byggnadskroppar.

Taket, som är täckt med svart papp, är brutet med uppsvingda nedre takfall. Ena hörnet är tornformat med ett litet, svagt uppsvingt, tälttak. Korsfönster med spröjsade övre lufter. Ett par fönster är dock utbytta till modernare typ. Huvudentrén utgörs av en indragen glasveranda.

Med undantag av de bytta fönstren är byggnaden ett välbevarat och tidstypiskt exempel på högreständinspirerad villaarkitektur med tydliga jugenddrag. De tidstypiska dragen återfinns såväl i byggnadstypen som helhet som i detaljutförandet (den varierade panelen, fönster- dörrtyp, fönsteromfattningar, taktyp etc).

Fastigheten bildar tillsammans med Änglarp 2:2 en bebyggelsemiljö.

14. Änglarp 5:4, "Stora Hulan"

Bostadshus (1700-tal), ladugård (1936), garage (1930-40).

Välbevarad framkammarsstuga - ryggåsstuga. Timrad med inklädda utknutar. Stengrund, delvis vitmenad. Faluröda väggar med delvis ålderdomlig lockpanel. Nyare locklistpanel på syd- och väst fasader. Dörr, dörrfoder, knutlådor vindskivor och fönster-snickerier målade med vit oljefärg. Ålderdomlig dörr (delad i en överdel och en underdel) dekorerad med snedskåror. Små, fyrdelade äldre fönster. Köksfarstun på baksidan moderniserad. Rött korru-gerat plåttak. Under detta finns flera lager av äldre taktäckningar bevarade (bräder, näver, halm, torv och spån). Interiört huvudsakligen intakt med bl.a. kritat "fyrdingstak" och en vacker öppen spis i stugan. I den södra delen av byggnaden, som troligen är tillbyggd, har viss renovering skett invändigt. Byggnaden, som nyttjas som permanentbostad är trots vissa förändringar mycket välbevarad såväl till exteriör som interiör. Det moderna plåttaket borde dock bytas ut mot ett lämpligare material.

ULLASJÖ SOCKEN

SOCKENBESKRIVNING

Socken- och bynamnet Ullasjö, som antas härstamma från det forn-nordiska gudanamnet Ull, omnämns första gången i skrift år 1314 (Wlläsio). Sedan 1829, då den gamla kyrkan i Ullasjö revs, har socknen haft gemensam kyrka med Svenljunga.

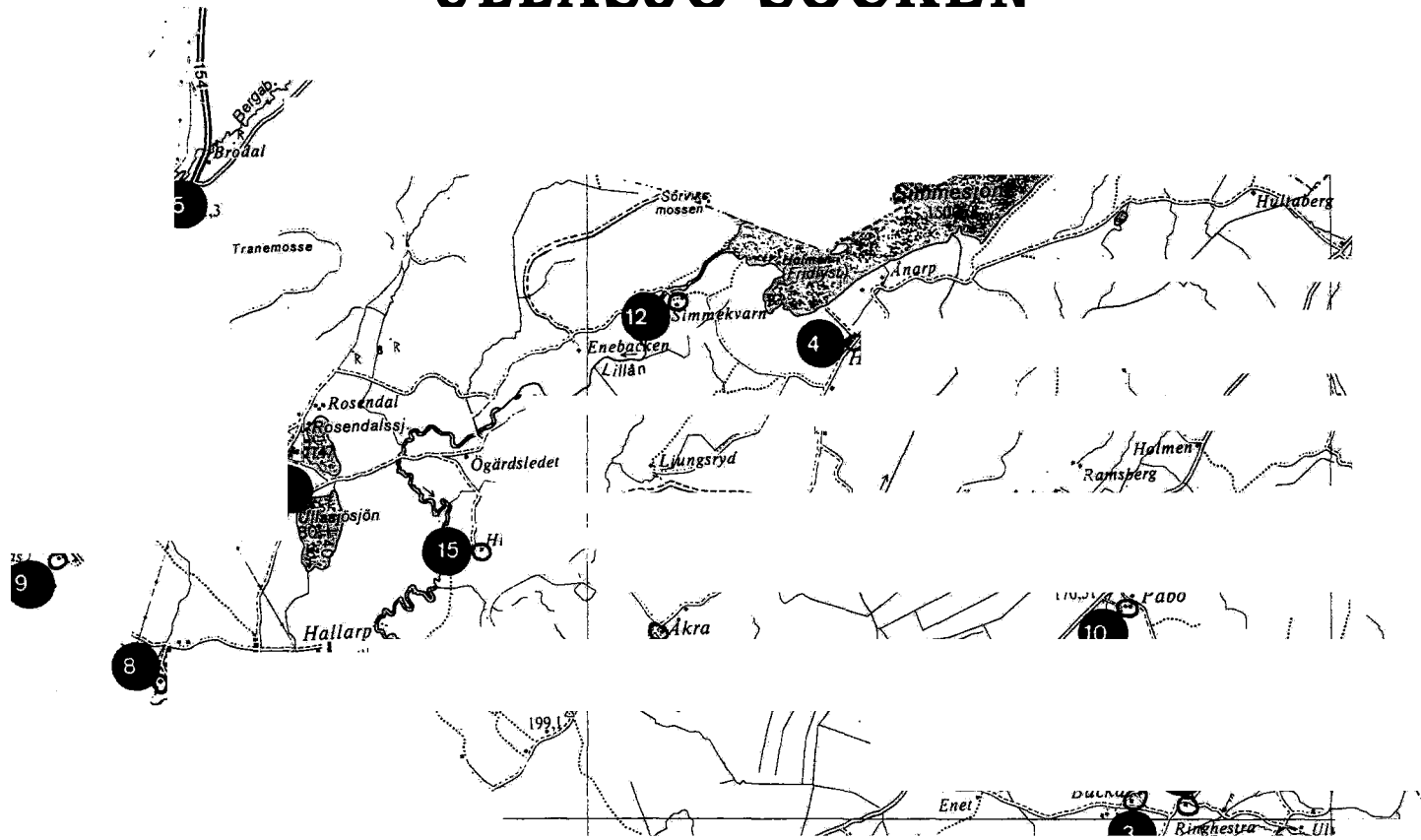
Socknen kan topografiskt indelas i tre områden vilka fått benämningarna Slättboroten, Mellanroten och Skogsboroten. Slättboroten omfattar slättlandskapet i väster, från Ätran, som bildar gräns mot Sexdrega, till och med området kring Ullasjön - Rosendals sjön och Lillån. Runt sjöarna (även kallade Stora respektive Lilla Ullasjön) bildar Ullasjö Stommen, Rosendals och Hallarps egendomar ett större sammanhängande odlingsområde. Vid Stommen, på nordvästra sidan av. (Stora) Ullasjön låg tidigare kyrkan. I närheten av denna, intill den gamla häradsvägen mellan Svenljunga och Långhem, fanns i forna tider en marknadsplats. På 1600-talet flyttades marknaden in till Borås. I kyrkbyn införlivade godsägaren Christian Olsson-Gadde ca 1860 Skattegården och Nedergården ned stomhemmanet. Strax intill gården, som moderniserats i senare tid, ligger en folkskolebyggnad från 1919 och norr härom en stor pälsdjursanläggning som startades på 1930-talet.

Söder om Ullasjö by, i gränsen mot Svenljunga, har Lillån sitt utlopp i Ätran. Här bildas flera vattenfall som sedan långt tillbaka utnyttjats för kvarndrift, vid Ljungafors. Strax på andra sidan ån (i Svenljunga socken) bildades ett industricentrum, vid 1900-talets början, vid Ljungafors.

De centrala delarna av socknen, öster om Lillån, kallas Mellanroten. Här sträcker sig en kilometer bred ås från Simsjön i norr till gränsen mot Svenljunga i söder. Längs åsen ligger ett flertal gamla gårdar (t.ex. Amundtorp, Åkra, Hulåkra, Anarp) vars odlingsmarker bildar ett långsträckt och sammanhängande, öppet stråk.

Den östra delen av socknen, den s.k. Skogsboroten, är en starkt kuperad skogsbygd med mossar och sankmarker. I denna dal låg socknens tre säterier, Påbo, Brunnsbo och Brunnsgärde. (Dessa är idag vanliga jordbruksfastigheter och någon äldre säteri-bebyggelse finns ej bevarad). Bebyggelsen i området är tämligen utspridd med små, oregelbundna odlingsytor. En viss koncentration av gårdar märks i sydost (Backa, Ringhestra, Kärrsgärde m. fl.).

ULLASJÖ SOCKEN

Södertorpet. f 1.:

Ortskulle 8 ga

'a n es rg
& lrg

7100

tridsberg

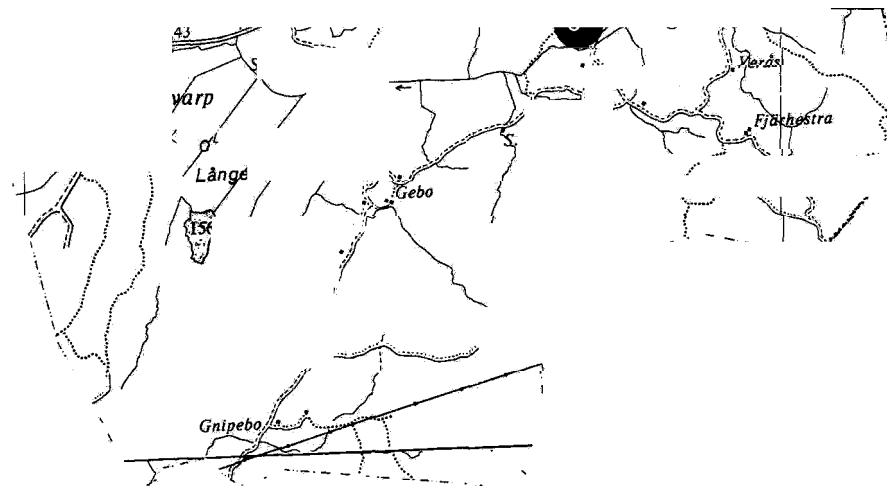
L °gen3

rn se

Hy

'listerna
Backa

st

TECKENFÖRKLARING

Kulturhistoriskt värdefull bebyggelsemiljö

(100 Kulturhistoriskt värdefull fastighet)

KULTURHISTORISKT VÄRDEFULL BEBYGGELSEMILJÖ

A. Kärrsgärde

KULTURHISTORISKT VÄRDEFULLA FASTIGHETER

1	Amundtorp	2:2	Missionshu
2	AmundtOrp	3:12	s Jordbruk
3	Backa	1:3	Jordbruk
4	Hulaåkra	2:1	m. "Storegården", jordbruk
5	Kolarp	1:8	Jordbruk
6	Kärrsgärde	1:2	Jordbruk (ingår i beb.miljö A)
7	Kärrsgärde	1:4	Jordbruk (ingår i beb.miljö A)
8	Ljungaskog	4:1	Jordbruk
9	Mårtentorp	2:5	Torpställe
10	Påbio	1:4	Jordbruk
11	Ringhestra	1:1	Jordbruk
12	Rosendal	2:2	"Simmekvarn", jordbruk
13	Ullasjö	1:2	F.d. skola
14	Ullasjö	1:5	F.d. "starbostäder"
15	Åkra	1:7	"Himmersberg", jordbruk

KULTURHISTORISKT VÄRDEFULL BEBYGGELSEMILJÖ

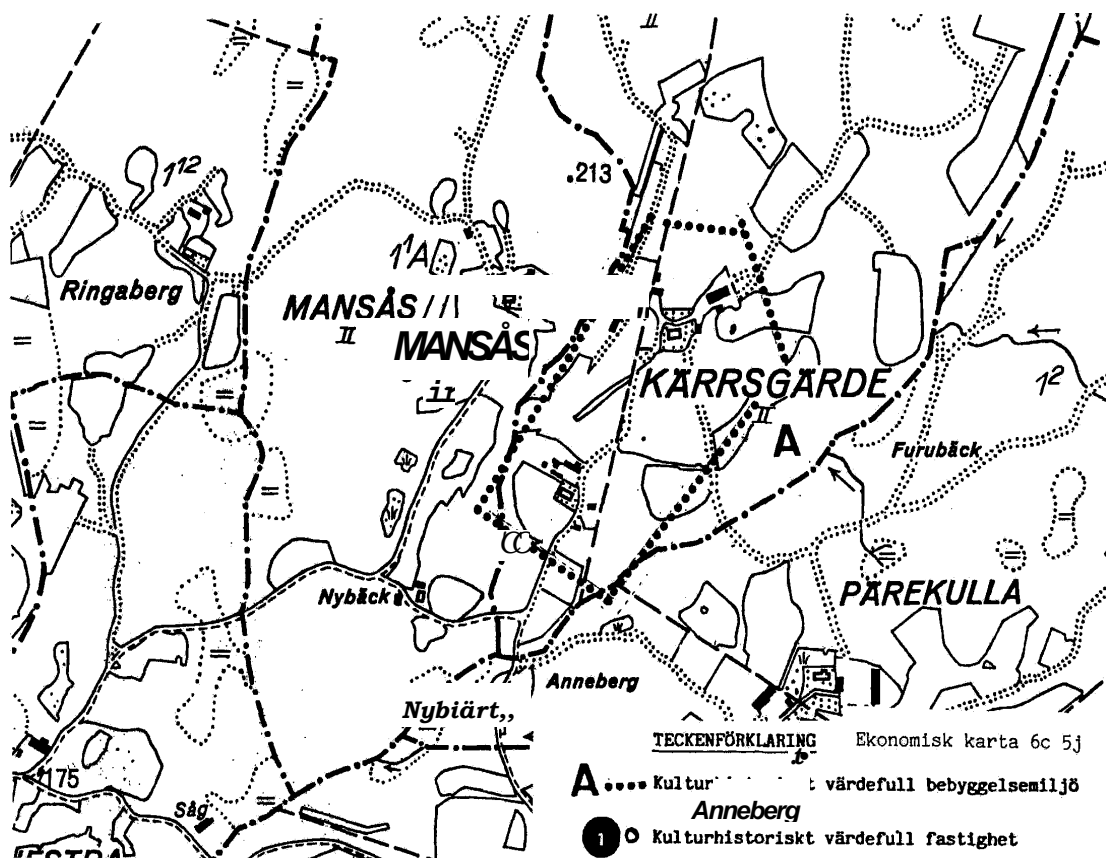
A. KÄRRSGÄRDE

Kärrsgärde i socknens östra del omtalas redan på 1500-talet som ett kyrkohemman. Idag finns här 2 gårdar som tillsammans med omgivande kulturmarker bildar en värdefull bebyggelsemiljö.

Bägge fastigheterna har välbevarade gårdsanläggningar. Den nuvarande bebyggelsen är huvudsakligen från tiden 1850-1900. Mellan gårdarna sträcker sig en svag sluttning med ängs- och betesmarker av ålderdomlig karaktär. Landskapet är småbrutet med steniga hagmarker och inslag av lövdungar. Åkrar och ängar har så långt som möjligt rensats från sten som bildar kraftiga hägnader i ägo gränserna.

Området har såväl kulturhistoriska som natur- och miljömässiga värden av stor betydelse.

De två fastigheterna (Kärrsgärde 1:2 och 1:4) som ingår i miljön har även utvärderats i bevarandeförslaget som enskilda objekt.

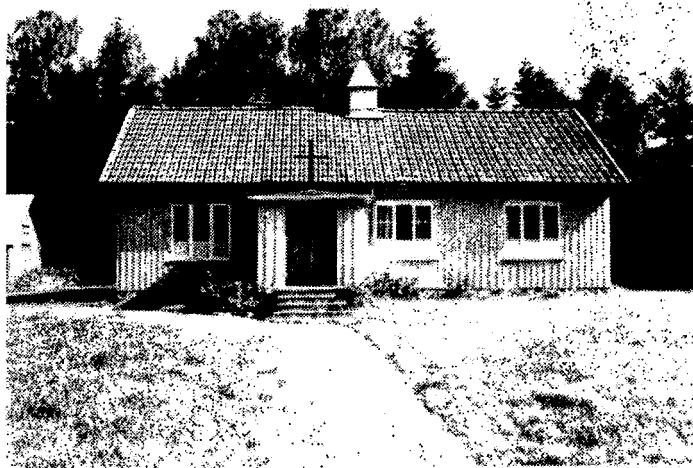

TECKENFÖRKLARING Ekonomisk karta 6c 5j

A Kulturhistoriskt värdefull bebyggelsemiljö

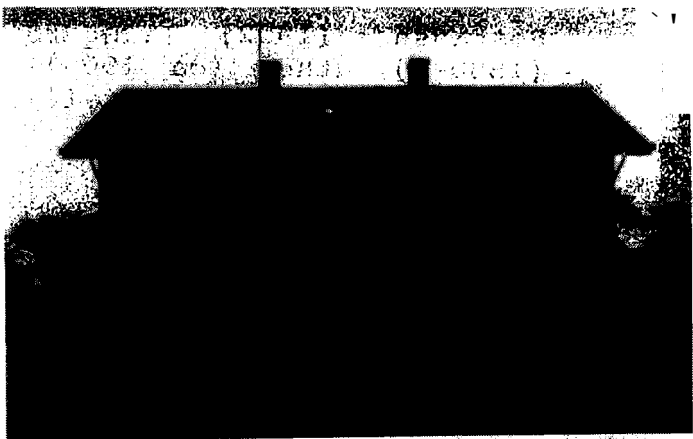
1 0 Kulturhistoriskt värdefull fastighet

KULTURHISTORISKT VÄRDEFULLA FASTIGHETER

1. Amundtorp 2:2

Missionshus (1920-30-t), uthus (1920-40-t), fritidshus (1950-60-tal).

Mindre frikyrkolokal belägen i skogsbygd uppförd i en: våning med ljusgrå locklistpanel, stengrund och taktäckning av tvåkupigt tegel. På framsidan en enkel veranda med papptak. Byggnaden har ett socialhistoriskt värde som en av de få exemplen på den frikyrkliga verksamheten i bygden.

2. Amundtorp 3:12

Bostadshus (1860-t/ca 1900), bostadshus (sent 1800-tal), stenkällare (sent 1800-tal), uthus (1920-40-tal), garage (.1980tal)

F d jordbruk med välbevarad, sammanhållen mangårdsmiljö. Det yngre bostadshuset har bäst bevarat den ursprungliga karaktären. Det är ett dubbelradhus av västsvensk typ, timrat i 1 1/2 våning, rödmålat och med tidsenligt utseende beträffande panel, fönster m m. Centralt placerad ingång med vitmålad snickeriveranda. Tak med två- och trekupigt lertegel. Huvudbyggnaden är något äldre men har troligen ombyggts vid sekelskiftet. Även denna byggnad har en välbevarad karaktär men det ursprungliga tegeltaket har ersatts av ett tegelimiterande plåttak. Exteriören är väl utformad med delvis fältindelad panel, smala sågtandade vindskivor, profilerade sparrändar och veranda med dekorativt spröjsade glas. Dörrar, fönster och foder är dock nytillverkade. Bostadshuset med tillhörande uthusbyggnader omges av en prydlig trädgård med fruktträd och ädla lövträd.

3. Backa 1:3

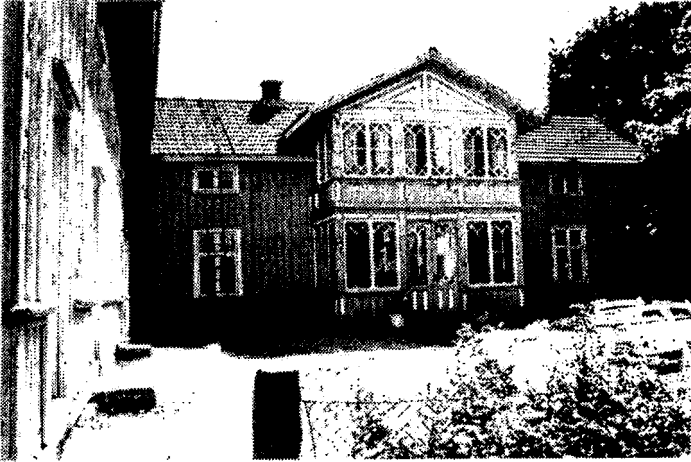
Jordbruksfastighet med välbevarat äldre bostadshus. Byggnaden, som troligen är uppförd i början av 1800-talet, flyttades från grannfastigheten till nuvarande plats år 1862. Ett ålderdomligt drag är utknutarna i hörn och fasader. Takkonstruktionen tillhör dock 1800-talets senare hälft vilket tyder på att byggnaden ombyggts genom en utbyggnad på baksidan 1905 utvidgades köket. Denna sida är vänd mot fägården medan huvudfasaden vetter ut mot de öppna odlingsmarkerna i norr och nordväst. Byggnaden som stått obebodd sedan 1928 är med sina bibehållna byggnadsdetaljer karaktäristisk för traktens byggnadsskick under 1800-talet.

4. Hulåkra 2:1, 3:1, 4:1 "Storegården"

Bostadshus (1902), ladugård (1880-t), uthus (ca 1900), verkstad-vedbod (1930-tal), vagnbod (1930-tal).

Jordbruksfastighet belägen på höjdrygg med öppna odlingsmarker omkring gårdsbebyggelsen. Bostadshuset som omges av en större trädgård är vinkelbyggt med två verandor och tidsenliga detaljer. Våningarna markeras i fasaden med horisontella våningsband vilka samtidigt sammanbinder de båda byggnadskropparna. Fasaden, som är målad i en ljus grå oljefärg, varieras genom omväxlande stående och liggande panel. Karaktäristiska detaljer är även de "galler" prydda gavelpetsarna, och den huggna stensockeln. Taket är täckt med tvåkupigt tegel. Trots vissa smärre förändringar har byggnaden bibehållit en genuin karaktär från tidigt 1900-tal.

5. Kolarp 1:8

Större jordbruksfastighet med mycket välbevarat bostadshus och vinkelbyggt uthus. De båda längorna är sammanbyggda, timrade i 1 1/2 våning och klädda med en gul, profilerad locklistpanel med markerat sockelparti.

Boningshuset domineras av en två våningar hög, rikt dekorerad glasveranda, tillkommen omkring 1905. Även interiört är byggnaden välbevarad med samtliga kakelugnar i gott skick, ursprungliga dörrar och snickerier. Uthuslängan inrymmer bagarstuga, drängkammare och vedbod. Mot gårdssidan har det äldre tegeltaket bibehållits men har på baksidan ersatts med modernare material. Gården ligger på en svag höjd omgiven av åker och hagmarker.

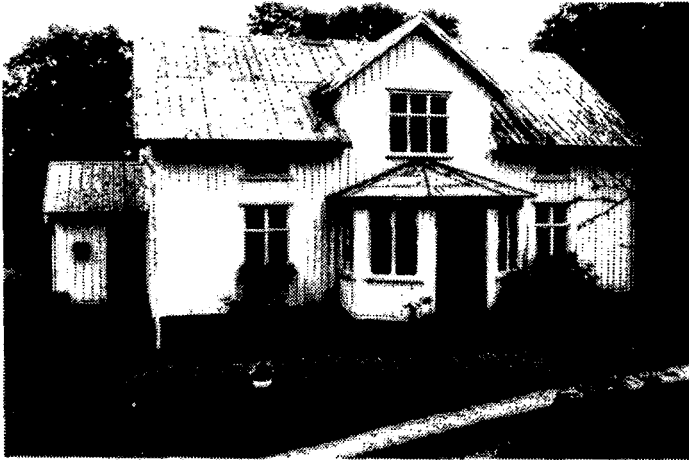
6. Kärrsgärde 1:2

Bostadshus f.d handelsbod (1880), bryggghus (1880-1900), ladugård (1914), vagnbod (1880-1900), uthus (ca 1900), stenkällare (1880-1900), ladugård (1850-1900), stenkällare (1800-t).

(Ingår i bebyggelsemiljö A).

Timrat bostadshus i 1 1/2 våning, faluröd locklistpanel med vita detaljer, svagt klassicerande fönsteröverstycken, tunt utskjutande tak med äldre plåttäckning. Tvåvåningsveranda med sadeltak vid entrén och på motstående sida en smal tillbyggnad också denna i två våningar men med valmat tak. Enligt uppgift har en del av byggnaden tidigare nyttjats som handelsbod. En mindre trädgård framför huset skiljer detta från de övriga gårdsbyggnaderna. Till fastigheten hör även en äldre ladugård och stenkällare, belägna invid grannfastigheten (1:4).

7. Kärrsgärde 1:4

Bostadshus (1936), bryggghus (ca 1900), ladugård (1902), vagnbod (ca 1900), stenkällare (1874), stenkällare (ca 1900), smedja (ca 1900-20), garage 1920-40).

(Ingår i bebyggelsemiljö A).

Gårdsmiljö av västsvensk typ. Bostadshuset, som ersatt en äldre manbyggnad, har stomme av resvirke med utvändigt gulmålad brädfodring. Ladugården är delvis timrad med övriga väggar i stolpkonstruktion, utvändigt brädfodrad och rödfärgad med välbevarad sekelskiftskaraktär. En stenmur inhägnar gårdstomten som är planterad med frukt- och lövträd.

8. Ljungaskog 4:1, "Ljungafors"

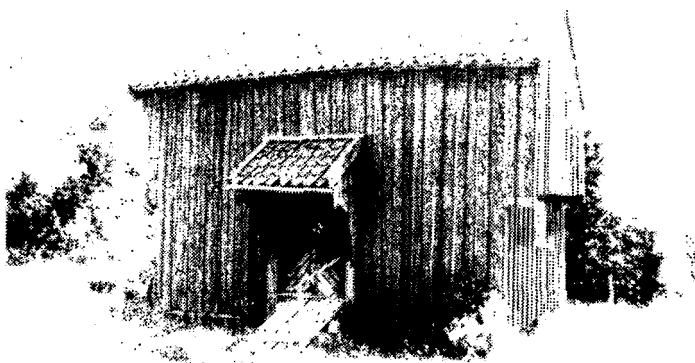
Bostadshus (1908), uthus, redskapsbod (1908).

"Lindebladiska villan", uppfördes som disponentbostad av Ljungafors Klädesfabrik AB. Bottenvåningen är klädd med stockpanel medan övervåningen har spånpanel. Taket är täckt med brunt betongtegel. Ursprungliga fönster. Väggarna, som tidigare var målade i ljus gult har ommålats i brunt. Trots förändringar av färgsättning och taktäckning är byggnaden i huvudsak ursprungligt bevarad och är ett värdefullt exempel på det tidiga 1900-talets nationalromantiska villaarkitektur.

9. Mårtenstorp 2:5

Bostadshus (1790-1830).

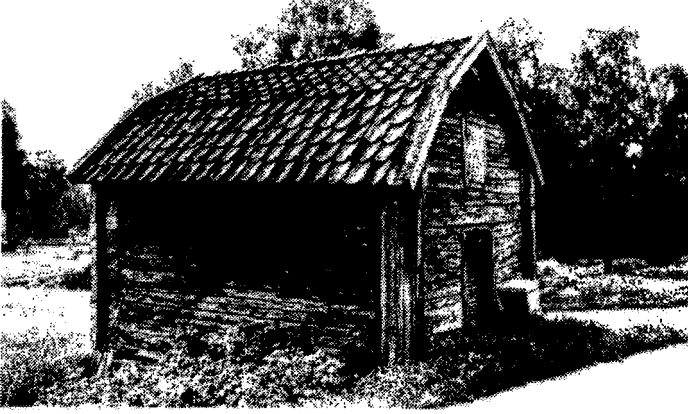
F.d torpställe med välbevarat bostadshus. Byggnaden är en ryggåsstuga med enkelstuguplan, timrad i en våning utan loft, brud-fodrad, rödfärgad och med taktäckning av spån. Trots ett visst förfall har byggnaden ett kulturhistoriskt värde genom sin bibehållna ålderdomliga karaktär. Köksfarstun torde dock tillkommit under 1900-talet. Torpstugan ligger i en lövträdsdunge med omgivande slåttervall.

10. Påbo 1:4

Bostadshus (1901),
 bostadshus (börj. 1800-t),
 ladugård (1884/1981),
 smedja (börj. 1800-t),
 magasin (ca 1800),
 brygghus-vagnbod (1980-t),
 torvförråd (ca 1900).

Större jordbruksfastighet (f.d. säteri). Magasinet som är i gott skick kan ha en relativt hög ålder, möjligen uppfört redan på 1700-talet. På bägge gavlarna är övervåningen utkragad. Ingången, på ena långsidans mitt, skyddas av ett tegeltäckt skärmtak. Dörrarna har en traditionell "Fiskbensmönstrad" panel. Små, gallerförsedda fönster på baksidan och ena gavelväggen. Magasinet är knuttimret, brädfodrat och rödmålat och vilar på stenplintar. Dessa har sannolikt ersatt en äldre konstruktion av natursten eller trästolpar vilket kan ha skett i samband med att byggnaden flyttades till nuvarande plats.

Smedjan är belägen ett stycke ifrån den övriga gårdsbebyggelsen. Timrad, omålad och saknar brädfodring. Taktäckning av spån. Även interiört intakt med bevarad härd och bälg. I kommunen finns idag ytterst få smedjor. Från tiden före 1900 bevarade. På fastigheten finns två äldre bostadshus som dock exteriört genomgått vissa förändringar.

Ringhestra 1:1

Magasin (slutet av 1700-t).
Bostadshus (1934), ladugård
(1948/1963), vedbod (1920).

Välbevarat magasin av ålderdomlig typ. Knuttimrat i en botten med lågt loft och gavelingång. Den brutna takformen har ej påträffats på någon ytterligare magasinbyggnad i kommunen. Ett tidigare spåntak har ersatts med enkupigt tegel från Ullasjö kyrka. Fasaden har rester efter brädfodring och ett par av knutarna är inklädda. Luckan strax ovanför ingången har ett dekorativt diagonalmönster utskuret i träet. Byggnaden vilar på trästolpar med hörnstenar under. Åsar och takvirke har nyligen bytts ut. Magasinet har, med sina vackra proportioner och ålderdomliga karaktär ett stort kulturhistoriskt värde och är dessutom miljömässigt värdefullt genom sitt öppna läge strax invid byvägen.

12. Rosendal 2:2 "Simmekvarn"

'Bostadshus (1917), stenkällare (slut. 1800-t), uthus (1979-t), lekstuga (1970-t).

F.d småbruk. Bostadshuset är timrat och utvändigt klätt med faluröd locklistpanel med vitmålade snickerier. Till de tidsenliga detaljerna hör fönstertypen, verandan, frontespisen och kvaderstensgrunden. Byggnaden är representativ för den enklare bostadsbebyggelsen under tidigt 1900-tal. Den gamla jordbruksmarken som förr omgav gården är idag bevuxen med planterad granskog.

13. Ullasjö 1:2

Skolbyggnad (1919).

F.d skolhus uppfört i trä med gul spritputsad fasad, småspröjsade fönster med röda fönsterbågar, huggen stensockel. Taktäckningen är delvis skadad och utgörs av tvåkupigt tegel och rött betong "tegel".

Byggnaden har under senare år nyttjats som lagerlokal. Trots ett visst förfall har den dock ett kulturhistoriskt värde på grund av sin bibehållna tidsenliga karaktär.

14. Ullasjö 1:5

Bostadshus (1915-20), bostadshus (1915-20/1939), bostadshus (1915-20/1947), bostadshus (1915-20/1939).

Byggnaderna är uppförda som arbetarbostäder under Ullasjö Stommen. Tre av de fyra bostadshusen är vinkelbyggda med i det närmaste identisk exteriör och planlösning. Samtliga fyra är byggda i en våning med en låg vind, brädfodrade och rödmålade med vita detaljer. Grund av sten och betong. Tvåkupigt tegeltak. Byggnaderna utgör en genuin och väl samlad miljö som också är de enda i sitt slag i inventeringsmaterialet.

15. Åkra 1:7, "Himmersberg"

Bostadshus (1850/1907), la-
dugård (1925), stenkällare
(1850/1900), garage (1940-
60-t).

F.d jordbruksfastighet med framkammarsstuga i 1 1/2 våning. Timrad med faluröd locklistpanel, vitmålad öppen snickeriveranda, vita fönstersnickerier, knutar och vindskivor. Byggnaden har en väl bibehållen traditionell karaktär. Byggnadsform, panel- och färgtyp samt halvvåningens lunettfönster är karaktäristiska drag från byggnadstiden. Verandan har dock tillkommit senare, troligen i samband med en renovering år 1907. Takpannorna av betong är ett modernt tillskott.

ÖRSÅS SOCKEN

SOCKENBESKRIVNING

Örsås socken ligger i kommunens östra del och gränsar i detta väderstreck mot Tranemo kommun. Den huvudsakliga bebyggelsen återfinns i nordväst utefter Assman-ån (en biflod till Ätran) samt i det **sjödet(?)** sjörika området i sydost. De centrala delarna är i det närmaste obebyggda och upptas av stora mossar och myrmarker. nordväst, mellan Assman och Ätran (som bildar gräns mot Revesjö socken) ligger Örsås kyrkby, vid foten av Lunnaberget och Strax invid den lilla Örsåssjön. Sockennamnet, som är belagt från 1414, kan närmast översättas med "grusås" (ör grus) något som också är särskilt kännetecknande för landskapet kring kyrkan och längs Assman.

Strax öster om kyrkbyn, vid bron över Assman, sammanstrålar vägarna från socknens alla hörn. Platsen har sedan lång tid tillbaka varit kvarnplats (Assme kvarn). Ån bildar inom socknen fyra vattenfall som samtliga är utbyggda. Vid de två övre, Strömsfors och Åstafors, etablerades några större industrier under 1800-talet som givit upphov till en expansion av bebyggelsen längs denna sträcka. Utmed ån går vägen Svenljunga-Tranemo. Jämsides med denna löpte tidigare järnvägen (Falkenberg-Limmared) som byggdes strax efter sekelskiftet men som numera är nedlagd. Vid Risa kvarn söder om Åstafors låg socknens enda säteri, Risa säteri som är omnämnt från 1500-talet.

Örsås kyrka

Kyrkobyggnad från 1858.

I Örsås har kyrka funnits sedan 1400-talet. Den nuvarande byggnaden invigdes 1860 då den ersatte en äldre som stått på samma plats.

Den är uppförd av sten, utvändigt putsad och vitkalkad med grå dörrar och fönstersnickerier. Taktäckningen varierar mellan enkupigt lertegel, två-kupigt rött betongtegel och kopparplåt. Stilmässigt liknar den övriga kyrkor i bygden från samma tid med ett rektangulärt långhus, i öster avslutat med halvrunt kor samt kvadratisk torn i väster.

Kyrkan är vackert belägen vid södra foten av Örsåsberget och väster om Örsåssjön.

Övriga fastigheter i bebyggelsemiljön återfinns under fastigheten Örsås.

Miljön ingår i naturvårdsområde nr 31 i Naturvårdsplanen.

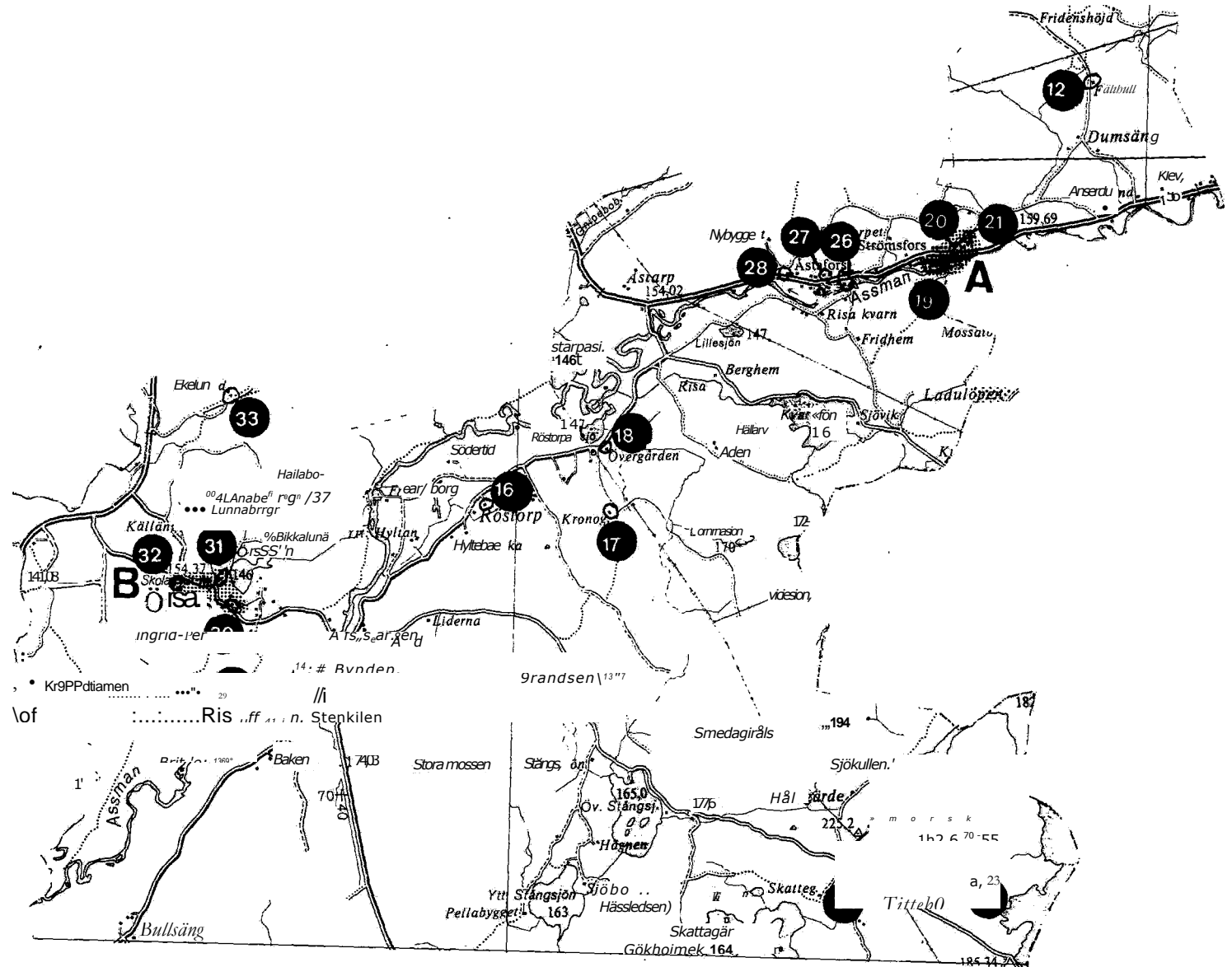
KULTURHISTORISKT VÄRDEFULLA BEBYGGELSEMILJÖER

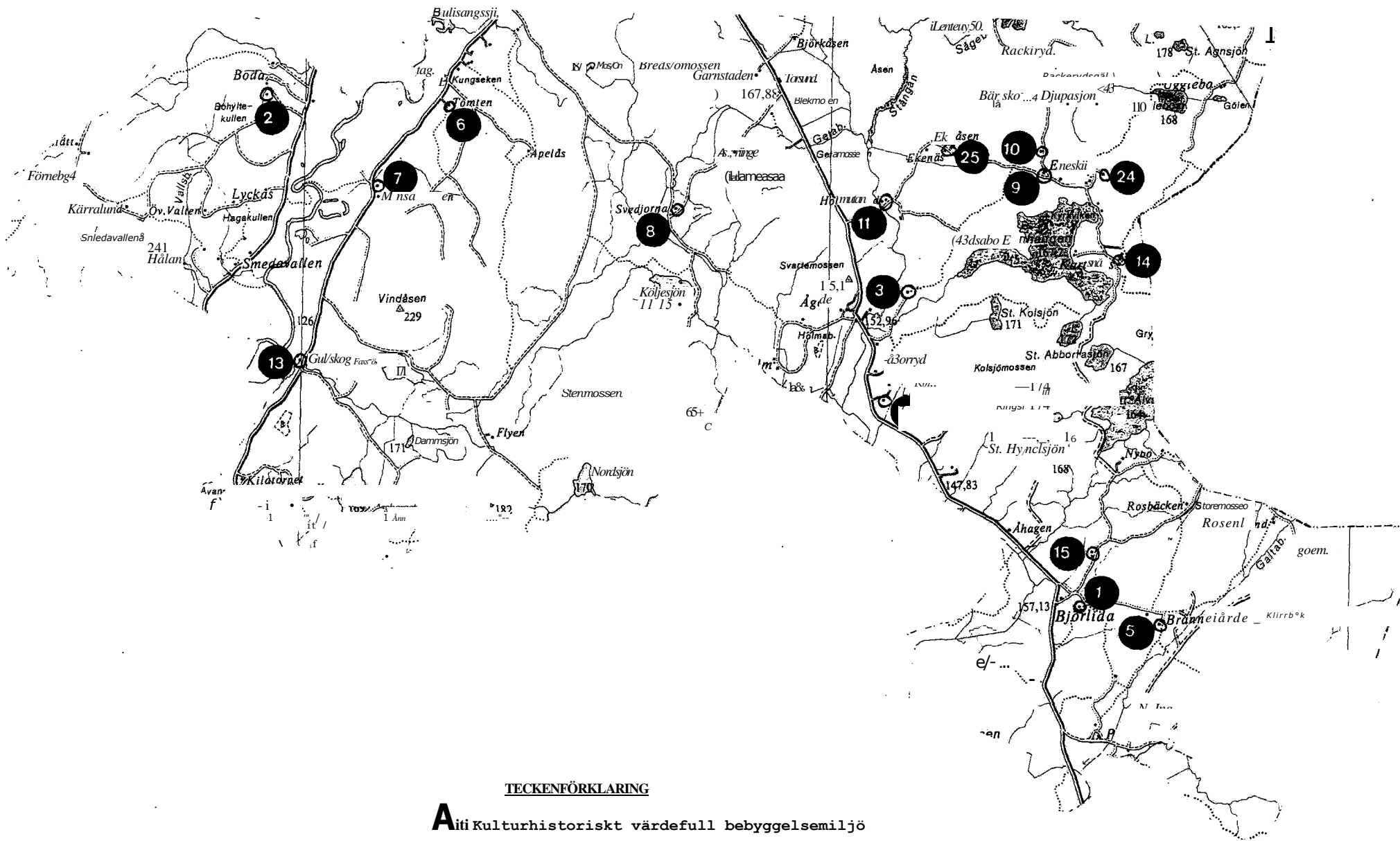
- A. Strömsfors bruk
 B. Örsås kyrkby

KULTURHISTORISKT UTVÄRDERADE FASTIGHETER

1.	Björllida	1:2	Jordbruk.
2.	Boda	1:6	Jordbruk
3.	Borryd	1:4	Jordbruk
4.	Borryd	1:7	F.d. syfabrik
5.	Brännegärde	1:12	Jordbruk
6.	Bullsäng	1:2, 8:2	"Tomten", jordbruk
7.	Bullsäng	3:2	F.d. skola
8.	Bullsäng	10:1	Bostadsfastighet
9.	Enesbo	1:2	Jordbruk
10.	Enesbo	1:4	"Berghem", jordbruk
11.	Enesbo	1:5	"Holmalund", jordbruk
12.	Fällhult	1:1	Jordbruk
13.	Gullskog	4:1	Jordbruk
14.	Kartsnäs	1:4	Jordbruk
15.	Passarp	1:12	"Höganäs", jordbruk
16.	Röstorp	3:12	"Rosenberg", jordbruk
17.	Röstorp	5:1	"Kronogården", jordbruk
18.	Röstorp	7:1	"Övergården", jordbruk
19.	Strömsfors Bruk
(Hurråsen)	1:2 m.fl.	Industri (ingår i beb. miljö A)
20.	Strömsfors Kapell	1:1	Kapell (ingår i beb.miljö A)
21.	Strömsfors Kapell	2:14	F.d. skola (ingår i beb.miljö A)
22.	Tittebo	2:5	"Stora Tittebo", jordbruk
23.	Tittebo	3:6	"Lilla Tittebo", jordbruk
24.	Ugglebo	1:2	"Salaholm", jordbruk
25.	Ågärde	1:7	"Ekenäs", jordbruk
26'	Astarp Soldattorp	1:1, 1:7	"Åstarp Västergård", f.d.
spinneri och bostadshus
27.	Åstarp	1:8	"Åstafors", bostadsfastighet
28.	Åstarp	3:14	"Åstafors", bostadsfastighet
29.	Örsås	1:3 (1:4)	"Riskulla", jordbruk
30.	Örsås	4:1	Jordbruk (ingår i beb.miljö B)
31.	Örsås	6:1	"Stommen". Hembygdsgård, f.d.
jordbruk (ingår i beb.miljö B)
32.	Örsås	6:2	F.d. skola (ingår i beb.miljö B)
33.	Örsås	6:10	"Ekelund", jordbruk

ÖRSÅS SOCKEN

TECKENFÖRKLARING

Aiti Kulturhistoriskt värdefull bebyggelsemiljö

O Kulturhistoriskt värdefull fastighet

KULTURHISTORISKT VÄRDEFULLA BEBYGGELSEMILJÖER A.STRÖMSFORS BRUK

Från Tranemo rinner Assman (eller Assmeå) västerut genom Örssås socken och förenar sig med Ätran. Ån har bitvis ett starkt meanderslingrande lopp med många forsar och fall, vilka sedan lång tid utnyttjats som kraftkälla. Enligt äldre kartor och handlingar fanns på 1700-talet en tullkvarn nere vid "Strömmen" d.v.s. nuvarande Strömsfors, på gränsen till Tranemo kommun.

Efter 1800-talets mitt etablerades en rad industrier utefter ån och med dessa följde en ökad bostadsbebyggelse. 1904 drogs järnvägen Falkenberg - Limmared som här kom att gå längs åns norra strand.

Strömsfors anlades som järnbruk 1859. Under 1870-talet ägdes det av Limmareds Glasbruksbolag som även uppförde en hytta på området.

Den nuvarande anläggningen härrör främst från tiden efter 1890 då bruket omskapades till gjuteri och mekanisk verkstad. Flera av den tidigaste anläggningens byggnader revs och nya uppfördes. Dominerande är den stora gjuteribyggnaden i tegel.

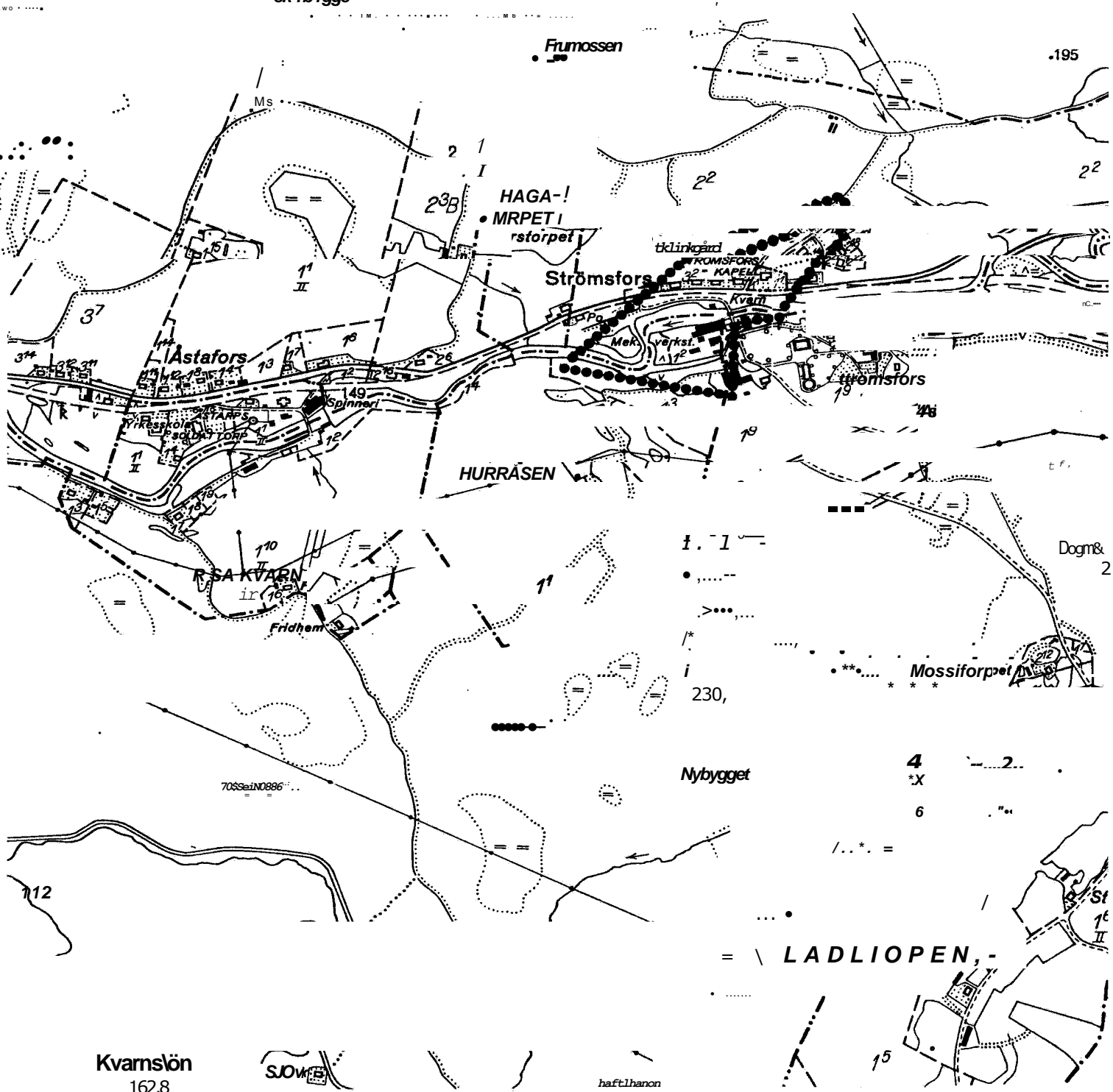
Norr om landsvägen, i sluttningen ovanför industriområdet (som är beläget i själva åfåran) ligger ytterligare några byggnader med anknytning till bruket. Kapellet, som återinvigdes 1921, med tillhörande klockstapel från 1922, fungerade som Strömsfors egen brukskyrka.

Strax intill finns ett bostadshus som beboddes av någon av bruksfamiljens medlemmar och längre upp i backen ligger folkskolebyggnaden, från 1921 (numera bostadshus). Såväl kapellet som skolan uppfördes och bekostades av företaget och är uttryck för den patriarkaliska anda som rådde i Strömsfors.

I området ingår även några bostadshus, som dock är av senare datum.

På södra sidan ån (i Tranemo kommun) ligger den praktfulla disponentvillan som uppfördes 1908.

Området med industribyggnader och de till bruket knutna bostadshusen, kapellet och skolan bildar tillsammans en innehållsrik, industrihistorisk miljö. Industriområdet, kapellet och skolan har även uttagits som enskilda objekt.

Kvarnsjön
162.8

S.O.W.

haft lhanon

LADLIOPEN

4
*X
6

Dogn& 2

.195

22

22

37

23B

Frumossen

HAGA-I
MRPET I
rstorpet

Strömsfors

Astafors

HURRÅSEN

RSA KVARN
ir

Fridhem

Nybygget

Mossiforpet

230,

112

7088e in 0896

15

St
1te
II

6c 4j

§

TECKENFÖRKLARING

131 •... Kulturhistoriskt värdefull bebyggelsemiljö

O₀ Kulturhistoriskt värdefull fastighet

B. ÖRSÅS KYRKBY

Örsås kyrkby är belägen vid foten av Lunnaberget, på västra sidan av Örsåssjön. Kyrkan, som torde vara en i raden av flera kyrkobyggnader på denna plats, är uppförd 1858 i den för trakten så vanliga Karl Johansstilen. Norr om kyrkan, ett stycke upp på bergssluttningen, ligger prästgården, en vitputsad byggnad i karaktäristisk 20-tals stil, dock något moderniserad exteriört.

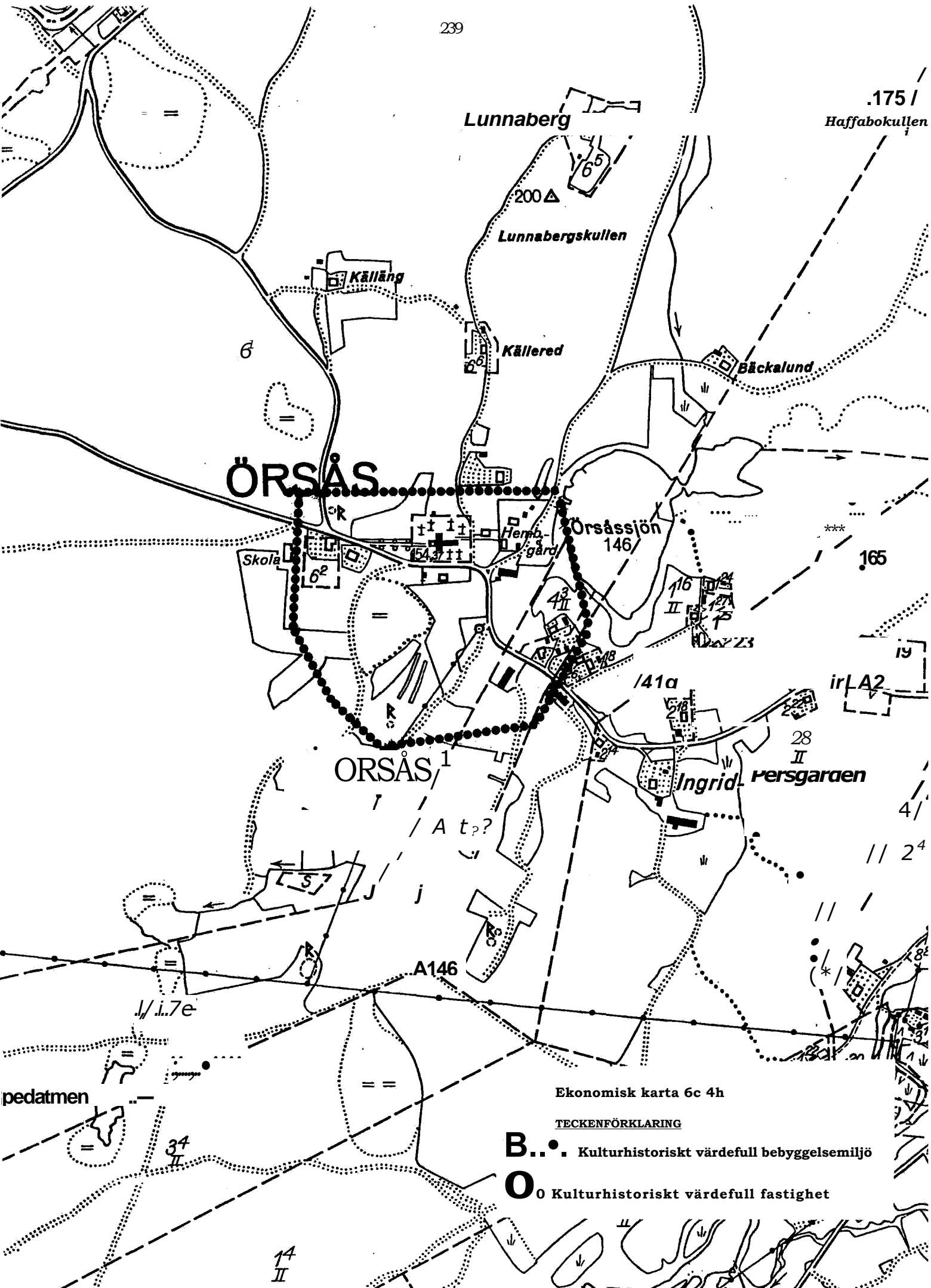
Strax intill, nere vid sjön, ligger det gamla stomhemmanet som nu är hembygdsgård. Den ålderdomliga bebyggelsen uppmärksammandes redan tidigt och övertogs av den då nybildade hembygdsföreningen.

Vid sjön ligger också jordbruksfastigheten Örsås 4:1. Bebyggelsen är delvis moderniserad men på gården finns en äldre, välbevarad dubbelbod som ingår i bevarandeförslaget. Gården ligger något skild från kyrkplatsen, på östsidan av en mindre bergskulle. Här gör landsvägen en kraftig kurva runt kullens sydsida medan en mindre stig nyttjas som förbindelse på sjösidan.

I miljön ingår också folkskolebyggnaden från omkr. 1880-talet, belägen vid landsvägen strax väster om kyrkan.

Fastigheter i bebyggelsemiljön som även utvärderats som enskilda objekt: Sockenkyrkan, Örsås 4:1, Örsås 6:1, Stommen, Örsås 6:2 folkskola.

Örsås kyrkby ingår geologiskt i det s.k. "Örsåsdeltat", mellan Assmans och Ätrands dalgångar, som utvärderats i Naturvårdsplanen som område nr 31. Topografin kring kyrkan med en flack eller svagt kuperad terräng med inslag av högre bergsknallar är typisk för dessa isälvsbildningar.

Ekonomisk karta 6c 4h

TECKENFÖRKLARING

B • Kulturhistoriskt värdefull bebyggelsemiljö

O Kulturhistoriskt värdefull fastighet

KULTURHISTORISKT VÄRDEFULLA FASTIGHETER

1. Björlida 1:2

>Bostadshus (ca 1930-t), lillstuga (ca 1800), loftbod (1750-1800), ladugård (ca 1900), uthus (ca 1900), källare (ca 1830).

Välbevarad äldre gårdsmiljö. Samtliga byggnader, förutom manbyggnaden, är enhetligt hållna vad gäller fasadmateriell och färgsättning. Flera ekonomibyggnader har kulturhistoriskt värde. Framst märks en loftbod, vilken är den enda som påträffats inom inventeringsområdet.

Loftboden är timrad med utvändigt locklistpanel och rödfärgad med falurödfärg.

Trappan upp till loftet är förlagd till byggnadens ena gavel och är inklädd med panel. Taket är täckt med röda betongtakpannor. Det är önskvärt att detta ersätts med ett lertegeltak. De röda betongpannorna förstör dock inte nämnvärt intrycket av exteriörens autenticitet. Byggnaden är väl underhållen och kulturhistoriskt mycket värdefull.

2. Boda 1:6

Bostadshus (1830-t), magasin (1830-t), ladugård (1850, tillb. 1940), stenkällare (ca 1830).

Genuin gårdsmiljö från 1800-talets förra hälft.

Bostadshuset är troligen en ombyggd parstuga. Timrad i två våningar och utvändigt klädd med stående locklistpanel. Falurödfärgad. Ursprungliga fönster med oljevita snickerier. 2 stycken välbevarade skorstenar av äldre typ. En enkel öppen 1900-talsveranda. Taket har modernare rött betongtegel. Hög, murad sockel av natursten.

Byggnaden är typisk för de något större mangårdsbyggnaderna vid tiden före 1850 och är mycket, välbevarad. -Den långsmala formen är ett ålderdomligt drag i den traditionella bebyggelsen.

Magasinsbyggnad, av timmer, delvis opänelad, faluröd. Uppförd på hörnstenar. Tak av grå takplåt. Ursprungligt bevarad och av stort kulturhistoriskt intresse.

Gårdsmiljön Som helhet är miljömässigt värdefull. Byggnaderna har ett traditionellt höjdläge med öppna odlingsmarker utefter åsslutningen.

Naturlandskapet i dalgången, här utvärderats i Naturvårdsplanen

Mindre, västsvenskt dubbelhus i 1,1/2 plan. Timrat på huggen sten- grund. Ljust grön locklistpanel med mörkare, röda fönsterbågar. Taket är klätt med rött betongtegel. Välbevarad eteriör.

Byggnadstypen är karaktäristisk för bostadsbebyggeleen på medel- stora gårdar vid tiden efter 1850.

4. Borryd 1:7, f.d. Borryds fabrik

F.d. syfabrik/bostadshus (1913), uthus (ca 1910-20), uthus (1900-t), garage, källare (ca 1913).

Byggnaden är uppförd av resvirke med röd locklistpanel. Uppförd på huggen stenfot. Taket täcks av 2-kupigt betongtegel.

Byggnaden är tidstypiskt utformad'. Exteriören är ursprungligt bevarad, med undantag av takmaterialet och fasadens färgtyp. Trots dessa förändringar har byggnaden medtagits i bevarandeförslaget då den belyser den lokala och småskaliga industriverksamheten.

Byggnaden ligger i en gles bymiljö och omges av ett tilltalande odlingslandskap och steniga betesmarker.

5. Bränngärde 1:12

F.d. jordbruksfastighet, alderdc;rnlig karaktär, ensamgård i skogsområde. Ekonomibyggnaderna är tyvärr rivna . Kvar- finns dock, e rr bevarad mangårdstomt, inhägnad -.med -en' vällagd stenmur. På tomten finns två bostadshus, från:olika tidsepoker och av olika byggnadstyp.

Det yngre bostadshuset är ett dubbelhus i 1 1/2 våning med faluröd locklistpanel och oljevita fönstersnickerier samt en, troligen något senare, glasveranda. Taket är tegeltäckt. •Byggnaden är ursprungligt bevarad och mycket typisk för tiden omkring eller strax efter 1800-talets mitt.

Det äldre bostadshuset, som är placerat i vinkel ned det andra, är en låg enkelstuga med ofärgad eller avflagnad locklistpanel. Dessvärre har ett modernt plåttak nyligen lagts vilket väsentligt förändrat och försämrat byggnadens karaktär. Då byggnaden i övrigt är mycket välbevarad är det ytterst angeläget att en äldre typ av taktäckning återställs.

Enkelstugan har 'earinölikt ursprungligen varit gårdens egentliga bostadshus. Det har erhållit ett undantags ställning i och ned att den nya byggnaden uppfördes. Dessa två byggnader belyser därmed en viktig utvecklingsfas vad gäller byggnadsskicket under 1800-talet.

1965 såldes gården till 'Domänverket varefter skogsmarken kalhuggits. På ett hygge en bit ifrån gården ligger en gammal bastu, något förfallen men ännu i sådant skick att , den kan räddas.

6. Bullsäng 1:2, 8:2. "Tomten"

6. '1 Bostadshus (1860), ladugård (1860), stenkällare (1860), uthus.

Fastigheten är belägen i Ätrans dalgång, på östsluttningen av ån. Gården tillhör de större vilket tydligt avspeglas i gårdsbyggnadernas, (såväl bostadshusets som ladugårdens) dimensioner.

Manbyggnaden är en större satsbyggnad med symmetrisk, sexdelad planlösning. Väggarna är panelade och oljemålade i vitt. Mot de ljusa väggarna framträder de mörkare brunmålade fönsterbågarna. I övervåningen en rad med halvrunda fönster. Taket är täckt med 2-kupigt, grått betongtegel. önskvärt vore att dessa byttes mot lertegel.

Fastigheten ligger väl synlig från större landsväg. Ingår i naturvårdsområde nr 35 i Naturvårdsplanen.

7. Bullsäng 3:2, f.d. skola

Skolhus/bostadshus (1920), uthus.

Byggnaden uppfördes som byskola. Byggnadsformen är kort och hög med brutet tak och valmade gavelspetsar samt frontespiser på långsidorna. De nedre takfallen är svagt utsvängda vilket är karaktäristiskt vid denna tid. Entrén sker från gaveln, via en täckt, delvis glasad veranda.

Fasaden är brädfodrad och rödfärgad med falufärg och fönster-snickerierna vitmålade med oljefärg.

Byggnaden har en ursprungligt bevarad exteriör och är representativ för 20-talets arkitekturideal. Den är också en värdefull representant för denna speciella byggnadskategori. Fastigheten har ett öppet läge invid landsvägen. Ingår i naturvårdsområde nr 35 i Naturvårdsplanen.

8. Bullsäng 10:1, "Svedjorna"

Bostadshus (1934), källare (börj. 1900-t), uthus (1960-t).

Ynge torpfastighet med karaktäristiskt avsides läge i bergs-och skogsområde.

Bostadshuset är en yngre variant av dubbelhus med närmast kvadratisk planlösning och rummen **placerade kring en central murstock**. Byggnaden är uppförd i 1 1/2 våning med traditionell faluröd locklistpanel och vita detaljer.

Bottenvåningen och vindsvåningens gavelpartier har höga sexdelade fönster. Ingången är centralt placerad med bevarad originaldörr och en enkel öppen förstukvist. Vid ena gaveln finns en mindre köksförstutillbyggnad. Sadeltak med rött 2-kupigt tegel. Sockel av huggen sten.

9. Enesbo 1:2

Bostadshus (1700-t/renov. 1984), f.d. brygghus-uthus (1940-t), ladugård (1867), stenkällare (1800-t), garage (1950-t).

Gårdsbyggnaden ligger placerad i en mindre byvägskorsning i en stenig småkuperad terräng. I söder sluttar öppna marker ner mot sjön.

Bostadshuset är en litet envåningsstuga som sannolikt har mycket gammalt ursprung. Byggnaden som renoverades 1984 har dock erhållit en modern utformning.

Ladugården är, med undantag av det nya plåttaket, en av de bäst bevarade större timmerladugårdarna i trakten och har den för denna tid karaktäristiska utkragningen av den främre långväggen överdel och tak.

10. Enesbo 1:4, "Berghem"

Bostadshus (ca 1880), redskapsbod (1934), vedbod-hemlighus.

Välbevarad ensamliggande bostadsfastighet strax norr om Enesbo by. Möjligen har gården utflyttats från byn efter laga skiftet. Byggnadstypen är karaktäristisk för bostadshusen på de mindre gårdarna i denna bygd. Planformen pekar dock snarare på ett tidigare skede av 1800-talet. Det är en variant av enkelstugan med förstorad kove vid sidan av ingången vilket medför att ingångens placering kommit närmare huvudfasadens mitt. Som enkelstuga uppträder denna form relativt sent (ca 1850) men vid tiden omkr. 1880 börjar enkelstugan som plantyp alltmer ersättas av dubbelrad-planen. Här i Västsverige ofta i skepnad av s.k. Västsvenska dubbelhus. Mycket talar med andra ord för att denna byggnads ursprung är äldre men att den kan ha flyttats t.e.x vid laga skifte.

11. Enesbo 1:5, "Holmalund"

Äldre gårdsanläggning med väl samlade byggnader. Belägen vid, by-

Bostadshus (1906), bostadshus (1870), ladugård (1875), källare, fähus, brygghus? (1900-t).

väg i en backe. Typiskt för de traditionella 1800-tals-gårdarna var att fähusbyggnaderna var avskilda från mangården genom vägen, vilket är fallet här.

De båda bostadshusen är av helt skilda typer. Det äldre ansluter till den mer traditionella och lokalt förankrade byggnadskulturen genom sin långsmala och låga form och faluröda panel medan det yngre har den senare dubbelhusplanen och den "modernare" ljusa oljemålade fasaden.

Den äldre stugan är en "lågstuga" (envånings) av framkammartyp men har förlängts i samband med att byggnaden fick en användning som ålderdomshem (1907-49). 1984 renoverades byggnaden åter och fick då bl.a. nya kopplade fönster.

12. Fällhult 1:1

Bostadshus (ca 1800-1850), ladugård (börj. 1900-t), fähus? (börj. 1900-t), garage (börj. 1900-t), gäststuga.

Ensamgård i bergstrakt. Välbevarad gårdsmiljö.

Framkamarstuga i en våning med lågt loft. Mycket ursprungligt bevarad, modernare röda betongpannor. Delar av panelen är ålderdomlig och kan vara original. Utknutar. Grund av natursten. Äldre dörrar med 1800-tals veranda.

13. Gullskog 4:1

Bostadshus (ca 1890) bostadshus (1954), ladugård, vagnbod, källare.

Bostadshuset är ett medelstort dubbelhus i en våning samt vind. Locklistpanel. Originalfönster av losholtztyp. Glasveranda. Tvåkupigt betongtegeltak.

Vad beträffar fasaden är målningen tyvärr eftersatt och den nuvarande färgen är starkt avflagnad. En ommålning av väggen och fönsterträt bör ske med traditionell färgsättning (se kapitlet om Färgsättning längre fram i denna rapport).

14. Kartsnäs 1:4

Bostadshus (ca 1900-20, ma-
ranemo kommun) Stenig och
gasin (ca 1800-50) bod ligger
fram till gården som ligger
(1800-t) vagnbod (1800-t)
ningen ner mot sjön. Gården
a omger en liten gårdsplan

bhelhusplan med symmetrisk
g, veranda och frontespis.
med oljefärg och täckt med

g med loft. Längsidesingång
r. På baksidan och gavlarna
arna är ofärgade. Byggnaden
nar, med undantag av ett modernt plåttak, en ålderdomlig karak-
tär. Nedanför kullen ligger en vagnbod med regelstomme och
ofärgad lockpanel. Något förfallen. Plåttak.

Trots en del förvanskningar bildar byggnaderna, tillsammans med det omgivande landskapet, en tilltalande gårdsmiljö med ålderdomliga drag. Parboden är en byggnadstyp som numera är sällsynt och har därför ett särskilt kulturhistoriskt värde.

15. Passtorp 1:12, "Höganäs"

Bostadshus (1929), lillstuga (1865), ladugård (1800-t/omb. 1945), brygghus (1953).

Ensamgård i skogsbygd vid mindre väg. På fastigheten finns ett mindre bostadshus som troligen varit gårdens tidigare manbyggnad.

Byggnaden är en enkelstuga (med förkök) i en våning. Timrad på huggen stenfot. Stående lockpanel, faluröd. Vita fönstersnickerier. Kraftiga vindskivor målade som fasaden faluröda.

Stugor av detta slag är det alltid angeläget att bevara, om de är i ursprungligt skick och bör behandlas med varsamhet. Eventuella upprustningsåtgärder bör ske med traditionella material.

16. Röstorp 3:12, "Rosenberg"

Bostadshus (1907), ladugård (1907), stenkällare (1907).

Välbevarad småbruksmiljö från 1900-talets början.

Bostadshuset är uppfört på huggen stenfot med stomme troligen av stående eller liggande virke. Det är ett s.k. västsvenskt dubbelhus, en vanlig planform för små och medelstora bostadshus vid denna tid. Panelen är rödfärgad. På sikt bör dock den nuvarande oljefärgen bytas emot en traditionell röd slamfärg.

Fönsternickerier är, målade med vit oljefärg. Taket är täckt med röda betongpannor.

Vid ingången på huvudfasaden finns en glasad veranda i originalstil.

Ladugården har betydelse för gårdsbilden.

17. Röstorp 5:1, "Kronogården"

F.d. bostadshus (1700-t), bostadshus (1875), ladugård (1915), vagnbod (1930), stenkällare (1800-t), garage, (1900-t), garage (1900-t).

Gårdarna i Röstorp är skiftade och ligger glest utspridda i slutningen öfter den nuvarande vägsträckningen.

På fastigheten 5:1 finns, ett äldre bostadshus bevarat. Det är en ryggåsstuga av framkammartyp med, i de flesta avseenden, genuint bevarat utseende såväl till exteriör som interiör.

Byggnadstypen har varit vanlig i denna bygd under lång tid men kom allt mer ur bruk vid 1800-talets mitt. Stugorna bevarades dock ofta på mindre torp och som undantagsstugor.

18. Röstorp 7:1, "Övergården"

Bostadshus (1700-t/flyttat 171880), yngre bostadshus, ladugård, uthus.

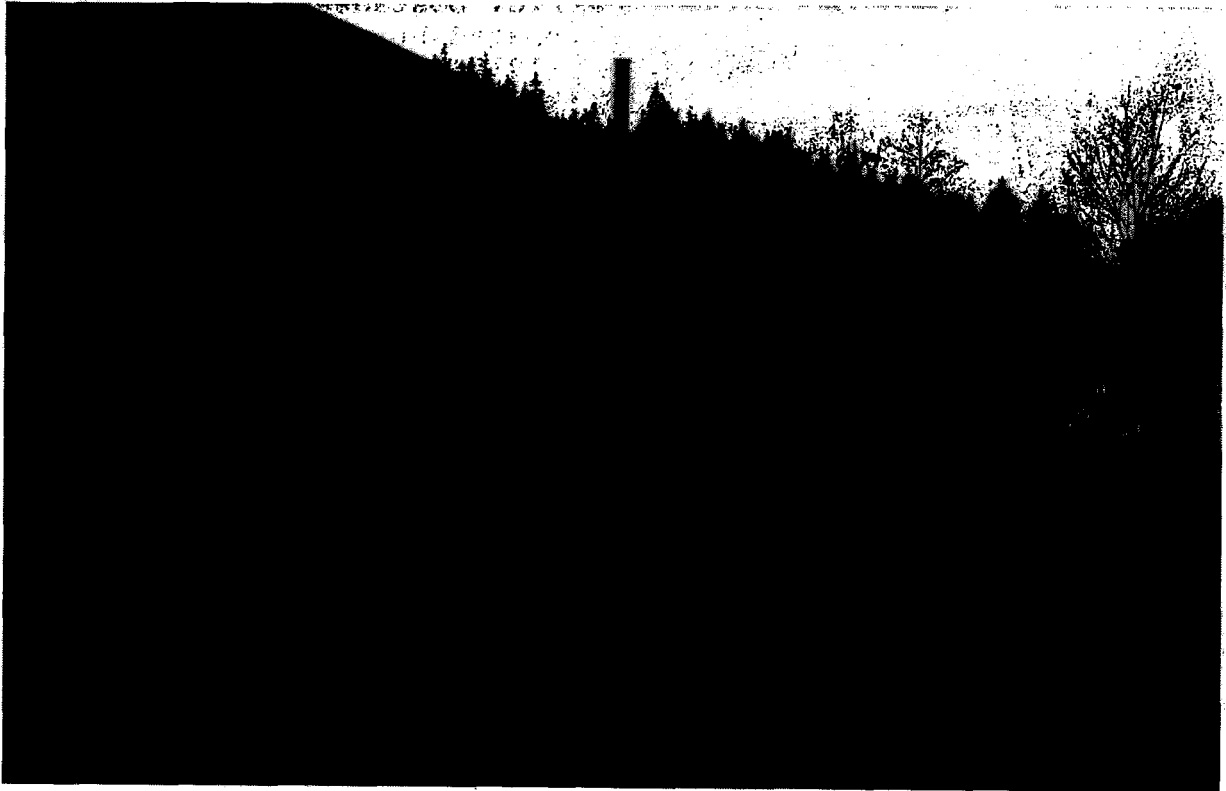
Gården är belägen i samma åssluttning som föregående fastighet. Det äldre bostadshuset är mycket ålderdomligt och till det yttre något förfallet. Byggnadsstommen är dock sannolikt i gott skick och det är angeläget att byggnaden bevaras för framtiden då denna byggnadstyp idag är relativt sällsynt.

Byggnaden är timrad på knutstenar med stående lockpanel som tidigare varit faluröd.

Taket täcks av 3-kupigt rött lertegel.

Till plantypen är det en enkelstuga av det utseende som är vanlig i trakten. Innertaket är ett s.k. "fyrdingstak", (en variant av "tredingstaket" men uppdelat i fyra delar istället för tre). Dessa taktyper tyder i allmänhet på 'eri hög ålder, vanligtvis 1700-tal. "Fyrdingstak" är inom inventeringsområdet ytterst sällsynt idag.

19. Strömsfors bruk (Hurråsen 1:2 m.fl.)

Fabriksbyggnad, f.d. gjuteri (1896), verkstadstillbyggnad (1900-tal), kontor (ca 1930-40), kraftstation, såg (1934), vagnbod (1900-tal), förråd (1900-tal)., hemlighus (1900-tal), kvar (1936). (Ingår i bebyggelsemiljö)

Strömsfors bruk är beläget på gränsen mellan Tranemo kommun och Örnsås socken i Svenljunga kommun. Anläggningen är uppförd på en ö i Assman, där ett av de större fallen utmed ån kunnat utnyttjas som kraftkälla.

Strömsfors bruk anlades ursprungligen som järnbruk 1859 av bröderna Salomon och Anders Josef Larsson. Av denna anläggning, som låg något öster om den nuvarande, på Tranemosidan, finns idag inga byggnader bevarade. Mellan åren 1872-1881 drevs rörelsen av Limmareds Glasbruksbolag som uppförde en glashytta på norra sidan av ån (även denna är riven).

Efter 1881 övertogs bruket av två av Salomon Larssons söner som i stället för den gamla smidestillverkningen nu övergick till gjutning och tillverkning av maskiner.

Genom inköp av Borås r6sp. Wenersborgs Mek. Verkstäder (åren 1888-89), moderniserades företagets maskinpark och 1896 ersattes gjuteriet, verkstaden m.m. av nya byggnader. Fr.o.m. 1920-talet gjorde företaget sig känt som landets främsta tillverkare av etiketteringsmaskiner med avsättning även i utlandet.

Rörelsen vid Strömsfors bruk är idag nedlagd.

Av de byggnader som idag kvarstår inom industriområdet är den stora gjuterifabriken den äldsta och mest dominerande. Det är en lång envåningsbyggnad i rött tegel med dekorativt utformad fasad i tidstypisk stil. Fönstren är tätspröjsade med grönmålade bågar och spröjsar. Taket är täckt med röd plåt som lagts ovanpå ett äldre stick-tak.

Sammanbyggd med fabriksbyggnaden är en mindre kontorsbyggnad troligen från 1930-talet. Den är uppförd i två våningar i "funkis stil" med vita slätputsade väggar och platt tak. Tvåluftsfönster med grönmålade bågar. Vissa sprickskador är synliga i fasaden.

Såghus samt ett antal mindre uthusbyggnader är uppförda av trä och rödfärgade.

Kraftverksbyggnaden, som är tvärställd över den grävda kanalen, är en tvåvåningsbyggnad med vita slätputsade väggar och höga tätspröjsade fönster, i stil med fabriksbyggnadens, samt rött betongtegeltak.

Ett stycke uppströms ån finns en kraftig dammanläggning från 1951 som ersatt äldre mindre anläggningar.

På den norra sidan av huvudfåran ligger en kvarn i 3 våningar. Byggnaden är uppförd på en kvaderstensgrund och klädd med faluröd locklistpanel. Det brutna taket är täckt med grå betongtegel.

Strömsfors bruk har ett stort kulturhistoriskt värde inte minst genom dess stora betydelse för bygdens utveckling och samhällsliv från 1800-talets mitt och framåt. Den nuvarande anläggningen, som representerar ett senare skede i brukets historia, är i huvudsak komplett bevarat med dryga tio talet byggnader av olika funktion.

Förutom själva fabriksområdet är även disponentbostaden på södra sidan av ån (i Tranemo kommun) samt kapell, skola m.m. på den norra sidan, bevarade. Samtliga dessa byggnader bildar en större sammanhängande bebyggelsemiljö.

20. Strömsfors kapell 1:1

Kapell (1917-21), klockstapel (1922), gravkammare. (1922).

(Ingår i bebyggelsemiljö A).

Kapellet, som är det största i sitt slag i Sjuhäradsbygden, uppfördes av bröderna David och Oskar Nylander, brukspatroner vid Strömsfors bruk. Till en början nyttjades byggnaden såväl för kyrkliga som världslika ändamål, exempelvis föredrags- och film-aftnar. 1921 togs byggnaden i stadigvarande bruk för kyrkligt ändamål och samma år tillbyggdes sakristian.

Kapellet är uppfört på en hög :kvaderstensgrund (i sluttningen mot söder) med reveterade vita fasader och taktäckning av rött tvåkupigt betongtegel. På grund av Sättningar i grunden företogs en omfattande reparation 1948 då betonggrund gjöts mot norr och kraftiga strävpelare uppfördes på samma sida.

Intill kapellet finns en klockstapel :av trä, uppförd 1922 samt därunder en gravkammare murad av .huggen sten.

21. Strömsfors kapell 2:14

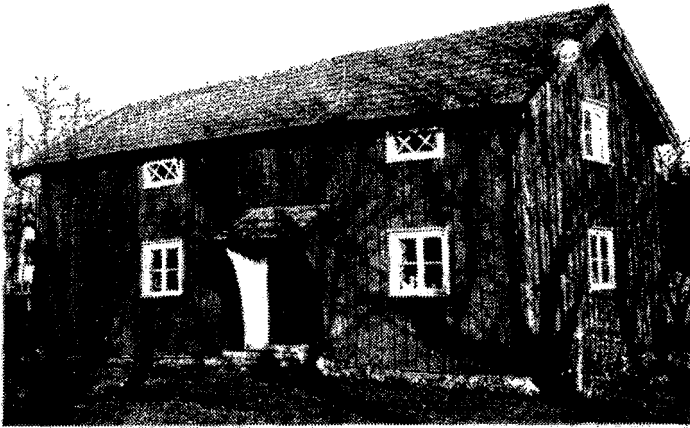

F.d. skola/bostadshus (1921), uthus (1920-t), garage (1920-40), garage (1970-80).

Skolan som inrymde såväl folk-- som småskola, samt lärarbostad. Den bekostades till större delen av brukspatronerna David och Oskar Nylander vid Strömsfors bruk. Den stod klar samtidigt som det några år äldre ordenshuset, invigdes som kapell. I kapellbyggnaden (ordenshuset) hade då sedan tre år en mindre sal tjänat som skollokal.

Skolan i Strömsfors var i bruk fram. till 1948. då undervisningen flyttades till nya lokaler i Örsås kyrkby. Byggnaden såldes där- efter av kommunen och ombyggdes för bostadsändamål. Enligt upp- gift är dock den gamla gymnastiksalen ännu intakt.

Byggnaden har troligen en träkonstruktion och, är uppförd på en hög kvaderstensgrund med källarvåning. Fasaden är vitrappad och utformad i tidstypisk nyklassicistisk anda. Taket är täckt med tvåkupigt lertegel. Exteriören är i huvudsak ursprungligt bevarad.

22. Tittebo 2:5, "Stora Tittebo"

Magasin (1800-50), bostadshus (1864/renoverat), ladugård (1935), vedbod (1900-t), garage (1900-t).

Timrat magasin i två våningar. I bottenplanet indelat i tre avdelningar med ingång och förstuga i mitten. I förstugan, som upptar hela husets bredd, är också en trappa till loftet placerad. Denna del är dock avdelad från det högra rummet med en enkel brädvägg som sannolikt är sekundär. Troligen har bottenplanets indelning ursprungligen varit identisk med övervåningen, d.v.s. ett större och ett mindre rum.

Byggnaden, som till exteriören närmast liknar ett bostadshus, är inklätt med rödfärgad locklistpanel. Små kvadratiska tvåluftsfönster med korsspröjs samt lägre, rektangulära kryssspröjsade vindsfönster. Ett skärmtak av äldre modell inramar dörren. Taket är klätt med 2-kupigt betongtegel. Byggnaden är uppförd på naturstensgrund.

Byggnadstypen är som sådan kulturhistoriskt intressant och exteriören är i huvudsak ålderdomligt bevarad med undantag av att väggarna målats med oljefärg. Det är också önskvärt att den bakre väggen, där en nyare dörr upptagits, återställs i ursprungligt skick.

23. Tittebo 3:6, "Lilla Tittebo"

Bostadshus (1927), ladugård (1919), brygghus (ca 1920-30), snickarbod (ca 1920-30), hemlighus (ca 1920-30).

Västsvenskt dubbelhus i 1 1/2 plan med frontespis och öppen veranda. Huggen stengrund med källare under en del av huset. Faluröd locklistpanel. Oljevita fönsterfoder, knut- och takbrädor m.m. Fönster med traditionell spröjsindelning. Ursprunglig dörr. Taktäckning av rött 2-kupigt betongtegel. Bostadshus och övriga gårdsbyggnader ger en karaktäristisk bild av traktens yngre småbruksbebyggelse.

26. Åstarps Soldattorp 1:1 och 1:7,
textilindustri och bostadshus

Industribyggnad (1895), fabriks-
kontorsbyggnad (1906),
kraftstation (1916). Bostads-

Ett par kilometer nedströms Strömsfors Bruk ligger "AB Svenska Triksåfabrikens" gamla fabriksanläggning. Företaget startades av P.G. Larsen, som även var ägare till Uddebo (i Tranemo kommun). Fabriken övertogs 1914 av Eiser och på 1930-talet flyttades verksamheten till Borås.

Anläggningen ligger vid ån Assman, i anslutning till ett vattenfall och en större dammbyggnad. Fabriksbyggnaden, som uppfördes strax före sekelskiftet, samtidigt som den stora gjuterifabriken i Strömsfors, utgörs av en lång trälänga, med stomme av resvirke och utvändigt klädd med liggande och stående, ljus oljegul panel. Den är uppförd i en våning samt vindsvåning med gavelfönster och takkupor längs hela främre långsidan. Den motstående, sydöstra delen av byggnaden, som ligger just i strandkanten, är uppbyggd på en kraftig källarvåning av huggen sten. Taket täcks av grå plåt. Från 1913 var här ullspinnerilokaler och i en tillbyggnad inrymdes en kardsal.

I den intilliggande, mindre byggnaden, som byggdes något 10-tal år senare, fanns syfabrik och kontor. Den är vinkelbyggd med brutet tak som täcks av varierande typer av material. Väggarna är klädda med liggande och stående oljegul panel.

Strax intill ligger också en mindre tegelbyggnad, uppförd som kraftstation. På 1930-talet lär byggnaden ha använts att riva lump i.

Vid landsvägen, strax ovanför industriområdet, ligger ett bostadshus (Åstarp 1:7), som familjen Larsen (enl. uppgift P.G. Larsens farmor) lät bygga ungefär samtidigt som industrin grundades.

Byggnaden är uppförd i sluttning, . 1 1/2 våning hög med källare under den nedre delen. Grund av kvaderhuggen sten. Plåttak av äldre typ. Huset är vinkelbyggt med en öppen veranda i vinkeln. Väggarna är klädda med ljus oljegul panel som indelas horisontellt av ett flertal väggband.

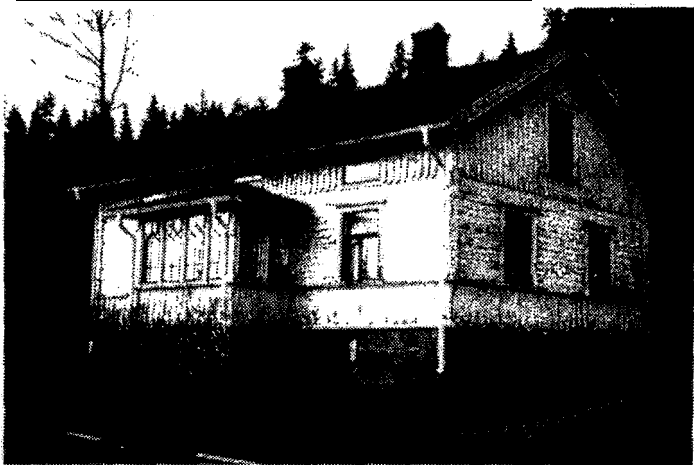
Bostadshuset bildar tillsammans med industribyggnaderna nere vid ån en intressant kulturhistorisk miljö från tiden omkring sekelskiftet och tidigt 1900-tal.

27. Åstarp 1:8, "Åstafors"

Bostadshus (1915-20).

Vinkelbyggt, mindre bostadshus i 1 1/2 våning och källare, utvändigt klädd med vitmålad profilerad locklistpanel. Taket är täckt med 2-kupigt rött betongtegel. I slutningen ner mot vägen har den höga källarvåningen inkläts med fasadtegel.

Byggnaden är ett välbevarat exempel på den bebyggelse som växte upp under tidigt 1900-tal utefter lands- och järnvägen. Exteriören är tidstypsikt bevarad med ursprunglig panel, fönster m.m.

28. Åstarp 3:14, "Åstafors"

Bostadshus (1902), uthus (ca 1902).

Bostadsfastighet vid landsvägen strax norr om Assman. Bostads- huset är uppfört i 1 1/2 våning på kvaderstensgrund och med synlig källarvåning mot vägen. Traditionellt dubbelhus med centralt placerad ingång med glasveranda. Ljusbmålad liggande och stående panel indelad av horisontella band. Taket täcks av ofärgat 2-kupigt betongtegel. Byggnaden är karaktäristisk för det tidiga 1900-talets bostadsbebyggelse.

29. Örsås 1:3 (1:4), "Riskulla"

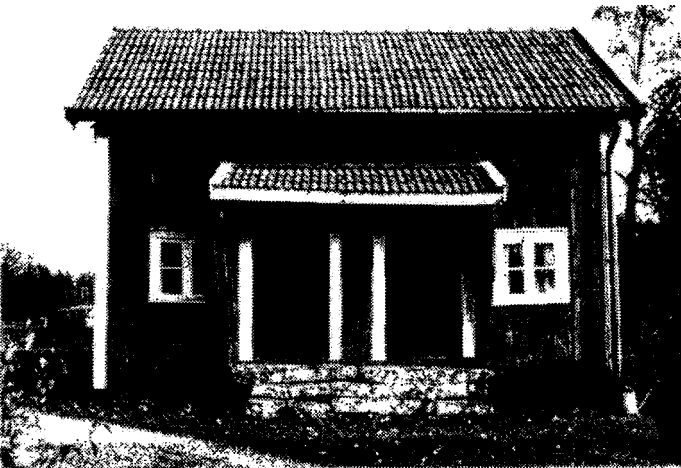
Bostadshus (1813/1890-t), svinhus (ca 1540), dängstuga A1913), källare (1800-t), ladugård (1870), fritidshus.

Större jordbruksfastighet med välbevarad äldre bebyggelse. Bostadshuset är en timrad 2-våningsbyggnad med dubbelkammarsstugans planlösning. Exteriören är ålderdomligt bibehållen med en faluröd profilerad locklistpanel som nedtill övergår i ett sockelparti med liggande bräder. Fönster av vanlig 1800-tals typ med kraftiga, vitmålade omfattningar och sadeltak med avvalmade vitmålade, kraftigt profilerade bräder. Taket är täckt med grått cementtegel.

Huvudfasaden är symmetrisk och har en centralt placerad ingång, prydd av en vitmålade, figursågad sekelskiftesveranda. På husets baksida finns en långsmal tillbyggnad i anslutning till "Itikät". Byggnaden representerar en i trakten traditionell bostadstyp, vanlig på större och medelstora gårdar under

Även övriga gårdsbyggnader är i huvudsak ursprungligt och ligger tämligen fritt placerade på törne terrängen, omgivet av beteskullar.

30. Örsås 4:1

Fastigheten som tillhör Örsås kyrkby är belägen vid stranden av Örsåssjön. Magasinsbyggnaden är en timrad s.k. dubbelbod med två rum bottenvåningen med var sin ingång. Ovanför dessa utrymmen finns ett lågt loft. Dörrarna, som är av äldre plantyp, är svartmålade och skyddas av ett gemensamt skärmtak. I en av bodarna finns de gamla fönstergallren av järn ännu kvar.

Väggarna är brädfodrade med en ny faluröd lockpanel. Fönster-och dörromfattningar, vindskivor och knutbrädor är vitmålade. Den vita färgen på knutarna är dock ett sent inslag, efter 1955, liksom den nuvarande taktäckningen med betongpannor som ersatt ett tidigare spåntak.

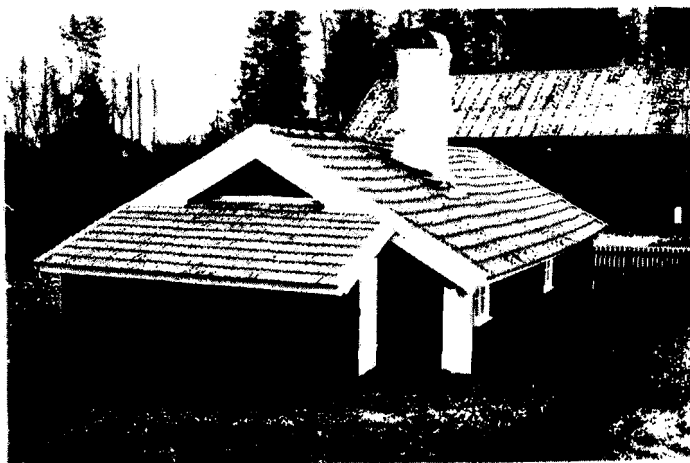
På gården finns även en äldre stenkällare med överbyggnad av murad sten och taktäckning av rött betongtegel.

Bostadshuset är moderniserat och klätt med vita, eternitplattor. Bostadshus, magasin, källare och vedbod bildar tillsammans en tät miljö omgivna av en vacker trädgård medan ladugården ligger något avskilt på andra sidan vägen.

Fastigheten ingår i en större bebyggelsemiljö som omfattar *bebyggelsen* invid Örsås kyrka.

Fastigheten ligger inom Naturvårdsområde nr 31 i Naturvårdsplanen.

31. Örsås 6:1, "Stommen" hembygdsgård

Bostadshus (1700-t/1868), bostadshus (1800-t), magasin (1800-t), källare (1800-t), smedja? (1800-t).

(Ingår i bebyggelsemiljö B).

Hembygdsgården är en äldre jordbruksfastighet, Stommen strax invid Örsås kyrka, med ett flertal välbevarade ålderdomliga byggnader. Här finns två bostadshus varav det äldre troligen uppförts på 1700-talet. Det är en låg ryggåsstuga av framkammartyp med ålderdomligt bevarat utseende. Det bruna betongtaket bör dock på sikt ersättas med lertegel eller annat tidsenligt takmaterial. Gården utgör ett mycket värdefullt inslag i miljön. Fastigheten ligger inom Naturvårdsområde nr 3.1• i Naturvårdsplanen.

32. Örsås 6:2, f.d. skola

Skolhus (ca 1880).

(Ingår i bebyggelsemiljö B).

Småskole- och folkskolebyggnad från 1800-talets andra hälft. Vinkelbyggnad i 1 1/2 våning. Sannolikt renoverad under tidigt 1900-tal (1910-20). Utvändigt klädd med rödmålad locklistpanel. Nederdelen av väggarna markeras av ett fält med liggande panel inramat av vitmålade horisontella vägghand. Korsspröjsade fönster av tidstypisk utformning. Vissa fönster är dock bytta. Äldre fyllningsdörrar vid huvudingången. Byggnaden är uppförd på dels natursten och dels kvaderhuggen stengrund. Taket är täckt med rött betongtegel.

Byggnaden har genomgått vissa förändringar men har i huvudsak bevarat sin äldre karaktär. Den intar genom sin institutionella funktion och sitt läge i kyrkbyn en central roll i socknens historia.

Skolan ingår i bebyggelsemiljön vid Örsås kyrka.

Fastigheten ligger även inom ett större område som utvärderats i Naturvårdsplanen (nr 31, Natur i Älvsborgs län).

33. Örsås 6:10, "Ekelund"

-4Bostadshus (1800-50), bostadshus (ca 1900 ?), ladugård (börj. 1900-t, vedbod, hemlighus, källare (1800-t).

Mindre jordbruksfastighet, numera fritidsställe, beläget i skogsmark ett stycke nordväst om kyrkbyn. Samtliga byggnader av äldre karaktär.

På gården finns två bostadshus av vilka det större sannolikt är det äldre. Exteriören är enkel och traditionellt utformad. Väggarna är klädda med faluröd locklistpanel. De små kvadratiska

fönstren har vitmålade bågar och foder. Taket är täckt med 2-kupigt lertegel på äldre lager av näver och spån. I samband med övergången till tegel, som torde skett omkring sekelskiftet eller senare, har den nuvarande, starkt utskjutande takformen erhållits. Det är en timrad "lågstuga" av dubbelkammartyp där de båda kamrarna upptas av en förstuga mot baksidan och ett skafferi. Denna del är dock sannolikt tillbyggd relativt sent. Utan denna tillbyggnad utgör den ursprungliga delen av huset en enkelstuga med sidokammare vid ingången, även det en planlösning som tidigt var väl utbredd i dessa trakter.

Det mindre bostadshuset är en enkelstuga i en våning men betydligt högre än "lågstugan". Byggnadstypen är ytterst ovanlig i Svenljunga området. Här har den sannolikt nyttjats som undantagsstuga el.dyl. Den är uppförd på gjuten grund. Väggarerna är klädda med faluröd stående panel. Fönstren är sexdelade med oljevita foder och bågar m.m. Taket täcks av rött betongtegel. Med undantag av modernare material i grund och taktäckning har byggnaden en ytterst traditionell utformning.

Även övriga byggnader bidrar till gårdsmiljön. Byggnaderna har en fri och oregelbunden placering på tomten.

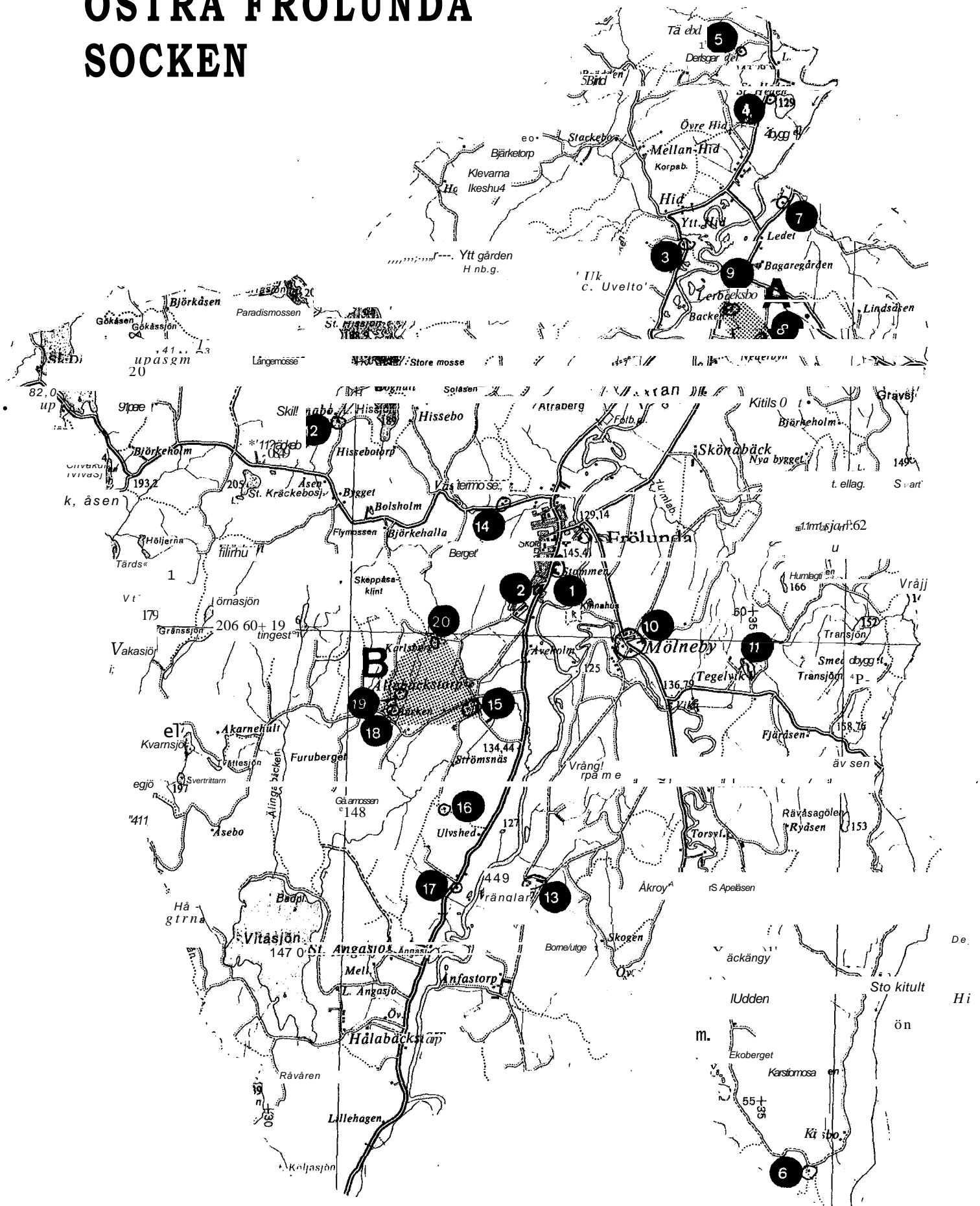
ÖSTRA FRÖLUNDA SOCKEN

SOCKENBESKRIVNING

Östra Frölunda är kommunens mest centralt belägna socken. Den finns omnämnd från 1402 och är uppkallad efter kyrkbyn Frölunda. ("Frölingarnas hemvist" el.dyl.). Sedan 1886 används officiellt namnet Östra Frölunda, i motsats till Västra Frölunda utanför Göteborg.

Socken genomflytes av Ätran som här bildar en bred och öppen dalgång. Odlingsmarker på båda sidor av ån bildar det största sammanhängande odlingsområdet i kommunen. I äldre tid påfördes mærgel, som förekommer naturligt i jorden, vilket gjorde åkerbruket mycket framstående i jämförelse med det i de kringliggande socknarna. I dalgången ligger flera av de största jordbruken. Här finns också flera äldre storgårdar som har ursprung som förläggargårdar. Ur handelssynpunkt har socknen haft ett särskilt lämpligt läge. Längs den västra stranden av Ätran går "Ätrastigen", den uråldriga handels- och färdvägen mellan Halland och Västergötland. Vägen, som fortsätter upp mot Svenljunga, går genom Frölunda kyrkby och ett stycke längre norrut passerar den Hid som sedan gammalt haft gästgiveri. Från skogsbygderna på båda sidor om dalgången leder också flera vägar in mot kyrkbyn och Ledet (norr om Hid) där det finns broförbindelse över ån. Östra Frölunda kyrka har ett vackert läge på strandbrinken varifrån den syns vida omkring i den öppna dalgången. Mitt emot, på östra sidan ån, ligger Mølneby som på 1800-talet byggdes upp till den mäktigaste gården i bygden med förlagsverksamhet, skogsbruksimperium och storjordbruk. Strax intill ligger Kinnahus borgruin från 1100-talet som utgjorde ett spärrfäste mot eventuella fientliga framryckningar uppför dalgången.

ÖSTRA FRÖLUNDA SOCKEN

TECKENFÖRKLARING

Kulturhistoriskt värdefull bebyggelsemiljö

O Kulturhistoriskt värdefull fastighet

KULTURHISTORISKT VÄRDEFULLA BEBYGGELSEMILJÖER

- A. Lerbåcksbo
 B. Ällebäckstorp torpmiljö

KULTURHISTORISKT VÄRDEFULLA FASTIGHETER

1	Frölunda	1:8	"Stommen", jordbruk
2	Frölunda	1:21	"Björkered", affär och bostadsfastighet
3	Hid	1:2	Jordbruk
4	Hid	3:4	"Dalsgården", jordbruk
5	Hid	3:4	"Slättvik", torpställe
6	Karsbo	2:8	Jordbruk
7	Lerbåcksbo	2:1	"Ledet", jordbruk
8	Lerbåcksbo	5:5, (7:1,
7:2, 4:7)	"Överbyn". F.d. förläggargård, jordbruk (ingår i beb.miljö A)
9	Lerbåcksbo	7:1	"Backen". Jordbruk, torpställe (ingår i beb.miljö A)
10	Mölneby	1:2	Jordbruk
11	Mölneby	3:3	"Tegelvik", jordbruk
12	Skillnabo	1:5	Jordbruk
13	Vränglarp	1:1, 2:1,
3:1	Jordbruk
14	Västermosse	1:6	Jordbruk
15	Ällebäckstorp	1:1, 2:1,
3:1	Jordbruk, (ingår i beb.miljö B)
16	Ällebäckstorp	1:1, 2:1,
3:1	"Källekärret", torpställe
17	Ällebäckstorp	1:3	"Ängalund", jordbruk
18	Ällebäckstorp	2:3	"Bäcken", torpställe (ingår i beb.miljö B)
19	Ällebäckstorp	2:4	"Källåsen", torpställe (ingår i beb.miljö B)
20	Ällebäckstorp	3:2	"Karlsbetg", torpställe (ingår i beb.miljö B)

Östra Frölunda kyrka

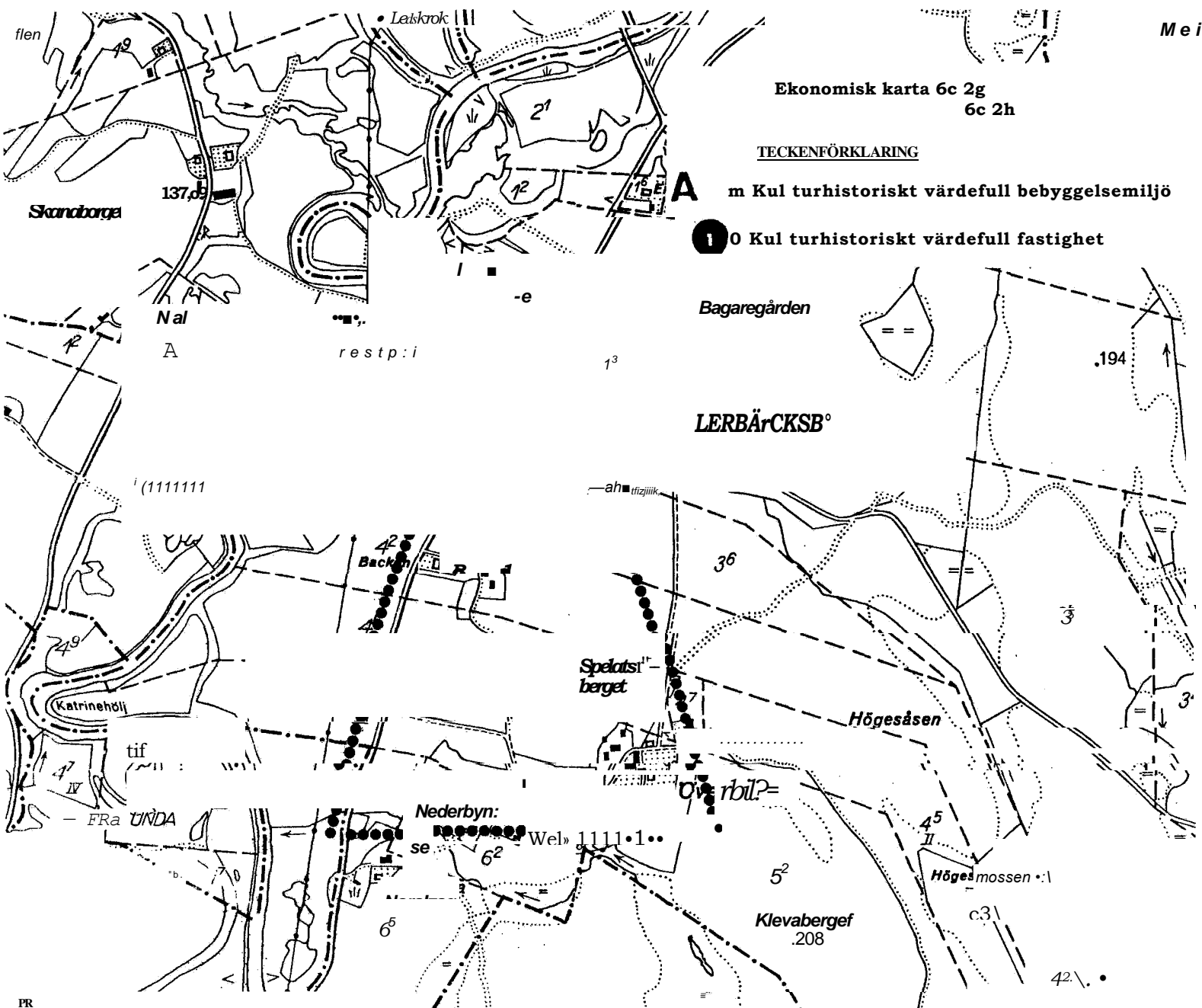
Sockenkyrkan har ett högt läge på strandbrinken med öppen jordbruksmark i sluttningen ner mot Ätran.

Byggd i Karl-Johans stil 1826 med halvrunt kor och torn med lanternin. Stomme av granit med vit spritputsad fasad. Taket är täckt med svart plåt. Renoverad 1937-38. Kyrkan har ett mycket vackert läge och utgör med sitt öppna läge ett blickfång i dalgången.

KULTURHISTORISKT VÄRDEFULLA BEBYGGELSEMILJÖER A.

LERBÄCKSBO

Området omfattar bebyggelsen i den gamla Lerbäcksbyn på östra sidan av Ätran. Gårdarna har ett vackert läge i och strax nedanför sluttningen. Lerbäcksbyn blev vid 1800-talets mitt ett viktigt centrum för vävnadshandeln och de praktfulla manbyggnaderna på "Backen" och "Överbyn" är typiska för den ganska välmående bygd som denna del av dalgången får anses utgöra. Platsen har ett ur kommunikationssynpunkt gynnsamt läge i närheten av den sannolikt mycket gamla överfarten över ån vid "ledet" där vägar från olika håll strålar samman. Lerbücksbo 5:5, 7:1 m.fl. (Överbyn) och 7:1 (Backen) har även utvärderats som enskilda objekt.

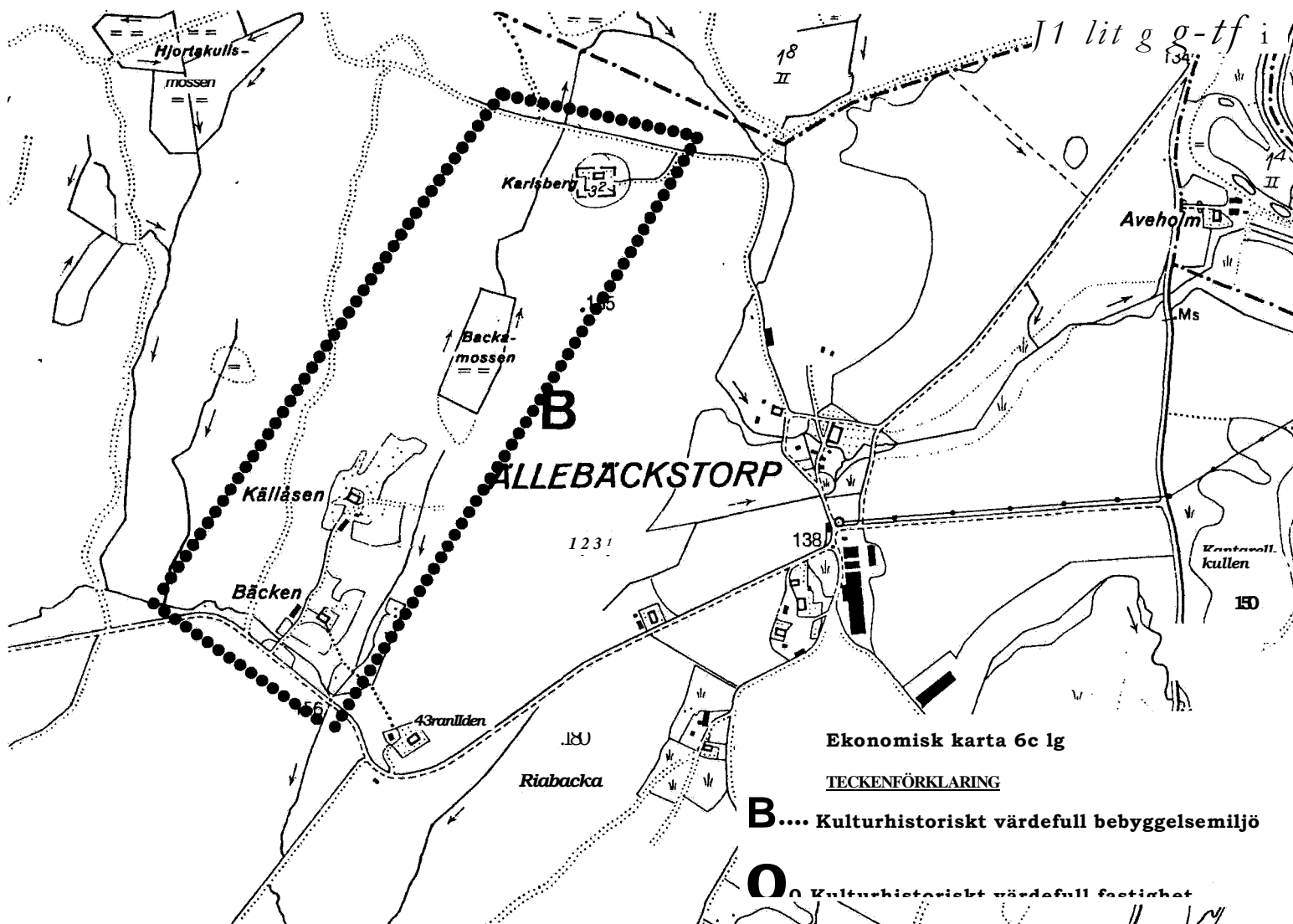
B. ÄLLEBÄCKSTORP

Under 1800-talet växte torpbebyggelsen runt de större gårdarna. Till Ällebäckstorp, en av kommunens största jordbruksfastigheter, hörde ett stort antal torp, av vilka många fortfarande finns kvar. De flesta används idag som fritidshus. Några är avstyckade från huvudgården.

Torpbebyggelsen på Ällebäckstorp tillhör perioden omkring 1850-1900 och belyser en företeelse som varit vanlig i bygden. Fler-talet torp är belägna i skogsmark på bergshöjden nordväst och väster om gården. Byggnaderna är välhållna och har till stor del bevarat sitt ursprungliga utseende.

Bebyggelsemiljön omfattar 5 torp av vilka 3 (Bäcken, Källåsen och Karlsberg) även redovisas som enskilda objekt. Ytterligare 2 torp (Källekärret och Ängalund) har utvärderats som enskilda objekt men ligger utanför bebyggelsemiljön.

Den gamla bebyggelsen på själva huvudgården är starkt förändrad. Av intresse är dock ett ståtligt magasin och en torpstuga.

KULTURHISTORISKT VÄRDEFULLA FASTIGHETER

1. Frölunda 1:8, "Stommen"

Bostadshus: (:..lå⁷)", :lill-
stuga: (1872), f ladugård.
(1862), -brygggluts-stall"
(1800-tal).. •

Gården är belägen ett stycke söder om kyrkan. Den öppna jordbruksmarken som omger egendomen sträcker sig i norr fram till kyrkan. I väster ligger en viss tätbebyggelse utefter landsvägen (den gamla "Ätrastigen"). Gården låg förr närmare kyrkan. Den nuvarande anläggningen har tillkommit efter 1800-talets mitt. Mangården består av två byggnader, snarlika till utseendet, vilka ursprungligen var tänkta som flygelbyggnader till en större huvudbyggnad som dock aldrig blev uppförd. De båda byggnaderna är placerade mittemot varandra, på var sida om en mittrundel till vilken den alléprydda infarten leder fram. Byggnaderna är timrade i 1 1/2 våning med utvändigt vitmålad locklistpanel och gröna detaljer. **Hög stenfot av huggen:sten. Rött enkupigt betongtak. De har enkelstugans planlösning med centralt placerad huvudingång. Bostadshuset har en lägre köksfarstutillbyggnad på gaveln. Dörrar och fönster av ursprunglig typ. På lillstugans östgavel har dessa dock ersatts av modernare typ vilket något förvanskade byggnadens i övrigt ursprungliga karaktär.**

Ladugården, som är tydligt avskild från mangården, utgörs av en stor timrad länga med en mindre vinkelbyggnad av resvirke. Med undantag av ett modernare plåttak har den äldre karaktären bibehållits. Ytterligare en timrad fähusbyggnad, sannolikt uppförd före 1900, har bibehållit ett ålderdomligt utseende.

Gården är kulturhistoriskt värdefull genom de välbevarade äldre byggnaderna och genom sin historiska och geografiska närhet till kyrkan. Liksom kyrkan har gården ett öppet läge och utgör ett värdefullt inslag i landskapsbilden.

2. Frölunda 1:21, "Björkered"

Affärs--bostadshus (1934),
lillstuga (1934), uthus
(1934).

F.d. "Sven Nilssons speceri- och diversehandel". Beläget strax intill landsvägen, i södra utkanten av byn. De tre byggnaderna bildar funktionellt och utseendemässigt en enhet. Samtliga är klädda med faluröd träpanel med vita detaljer. Affärshuset inrymmer butikslokal och kontor i bottenvåningen och bostadslägenheter i vindsvåning samt en sammanbyggd uthus-brygghusdel i vinkel. Karaktäristisk lanthandel med tillhörande bostads och uthusbyggnader.

3. Hid 1:2

Bostadshus (1919), bostads-
hus (1860-tal), ladugård
, (1888), brygghus-slaktbod
(1800-tal).

Jordbruksfastighet och f.d. gästgiveri. Gästgiverirörelsen upphörde 1963. Gården har även ett förflutet som förläggargård. Belägen invid den gamla landsvägen (Ätrastigen) på västra sidan av Ätran.

En mäktig huvudbyggnad med tidstypisk arkitektur i nyklassicistisk stil med kvardröjande drag av jugend. Stomme av resvirke, rappad i gråvitt. Kraftig stenfoot av kvaderhuggen sten. Brutet tak med uppsvängda nedre takfall. Brett utskjutande entréparti. Taket täckt av 3-kupigt tegel. En herrgårdsinspirerad arkitektur med stark symmetri betonas såväl i byggnaden som i den anlagda gårdsplanen.

På andra sidan vägen, mitt för gästgivargården, ligger ett äldre bostadshus i traditionell stil, men med flera otypiska detaljer som tillkommit vid senare renovering, t.ex. ett modernt plåttak, oljeröd panel, nya tätspröjsade fönster.

4. Hid 3:4, "Dalsgärdet"

Bostadshus (ca 1860), lillstuga (ca 1860), källare (ca 1860), ladugård (1930-tal), hönshus (1930-tal), lekstuga (1930-tal).

Gården har ett högt läge i skogsmark med hävdade jordbruksmarker närmast gårdsbebyggelsen.

Bostadshuset är en enkelstuga med sidokammare, timrat i två våningar. Ingång med öppen snickeriveranda. Oljegul locklist-panel med liggande sockelparti och vita detaljer. 2-kupigt lertegeltak. Äldre fönster och dörrar.

Lillstuga i en våning med exteriör liknande bostadshuset.

Samtliga hus har bibehållit en ursprunglig exteriör och bildar tillsammans med omgivande marker en tilltalande miljö.

5. Hid 3:4, "Slättvik"

Bostadshus (1800-50), Uthus, källare.

Torpställe numera fritidsfastighet. Enkelstuga med sidokammare timrad i en våning. Utvändigt brädfodrad med faluröd lockpanel. Små korsformiga fönster med vita snickerier, 2-kupigt betongtegeltak.

Karaktäristisk torpmiljö med välbevarad "lågstuga".

6. Karsbo 2:8

Bostadshus (1835), ladugård (1800-tal), stall (1800-tal), källare (1887).

Äldre gårdsmiljö belägen i skogsmark i socknens sydligaste del. Karsbo utgörs av tre gårdar av vilka denna är mest ursprungligt bevarad, Närmast gårdsbebyggelsen ligger stora öppna betesmarker.

Bostadshuset är timrat i 1 1/2 våning. Ursprungligen en enkeltuga med långkök som utbyggts på baksidan med en smal lägre köksutbyggnad. Centralt placerad huvudingång med brokvist. Dörr och fönster sannolikt ursprungliga. Faluröd locklistpanel med vita fönstersnickerier. Älderdomlig karaktär så när som på ett modernt plåttak.

7. Lerbäcksbo 2:1, "Ledet"

Bostadshus (1852/1932), lillstuga-uthus ladugård (1852/1912).

Gården är vackert belägen vid östra stranden av Ätran som här bildar en bred och öppen dalgång. Manbyggnaden är timrad i två våningar med avvalmat tak, symmetrisk fönstersättning och centralt placerad huvudentr4. Inbyggd envåningsveranda med sadeltak. Enligt uppgift byggdes gården av en broder till Anders Hansson på Mølneby som bäge använde, Rinna Sanden som förebild till var sin praktfull manbyggnad. Ljusa brädfodrade väggar med gråa fönsterfoder. Äldre fönstertyp, på gavlarna, segmentformade vindsfönster. Taket är täckt med 2-kupigt ler-tege. Låg köksfarstutillbyggnad på gaveln.

Gården är vackert belägen vid östra stranden av Ätran som här bildar en bred och öppen dalgång.

En lillstuga kompletterar mangårdsmiljön.., Välbevarad exteriör med samma färgsättning som huvudbyggnaden i boeck bör-"ett senare tillkommet eternittak ersättas med traditionellt material (för slagsvis lertegel).

8. Lerbäcksbo 5:5, 7:1 .fl.4, ¹:Överbyri"

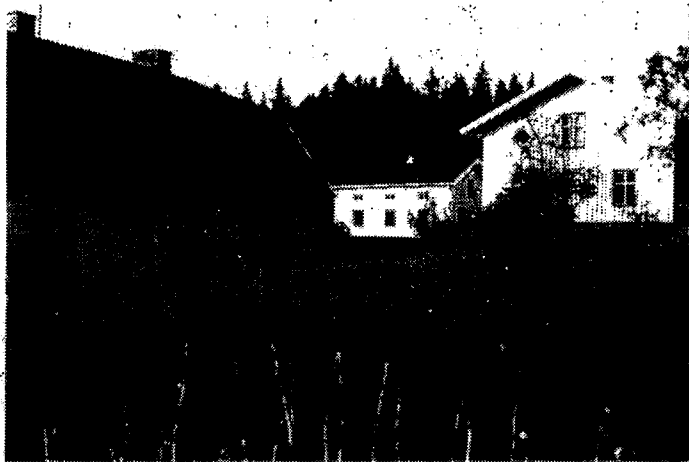

Bostadshus (1826/1944), bostadshus (1870/1937), bostadshus och magasin (ca 1870), f.d drängstuga (1850-1900), fattighus/bostadshus (1900-50), lillstuga + uthus, vedbod, uthuuthus (Ingår i bebyggelsemiljö A)

F.d. förläggargård med färgeri, högt belägen med utsikt över Åtran. Gården är en av de största och mest kända av förläggargårdarna i Svenljunga och bildade, tillsammans med Mølneby och Hid, ett viktigt förläggarcentrum. Verksamheten drevs på, 1830-40-talen av storförläggaren Måns Larsson. Först efter dennes död (1849) kom färgerirörelsen igång på allvar. 1915-66 fanns här ett fattighus/ålderdomshem..

En lång allé leder upp till den ursprungliga Tanbyggnaden; uppförd 1826. Byggnaden är timrad i en våning med vind. Brutet, avvalmat tak. Centralt placerad entré med en spetsigt utformad frontespis och en öppen veranda. Ljus profilerad locklistpanel med gråa fönsterfoder. Äldre fönstertyp. 2-kupigt tegeltak. En välbevarad tidig 1800-tals byggnad Ted entrepertiet sannolikt ombyggt på 1900-talet.

"Dalska huset" uppfört på 1870-talet är ett timrat bostadshus i 1 1/2 våning, tidstypiskt bevarat: En öppen snickerieranda möjligen tillkommen först omkring sekelskiftet.

9. Lerbäcksbo 7:1, "Backen"

Bostadshus (ca 1860/1948),
f.d. bostadshus (ca 1860-
tal), ladugård, vagnbod,
källare (1878).

Bostadshus (ca 1800), uthus,
källare.

(Ingår i beb.miljö A).

Gården ligger på det flacka strandpartiet öster om Ätran, vid foten av berget och Överbryn. Manbyggnaden har ett öppet läge strax intill landsvägen. Det är en timrad salsbyggnad i 1 1/2 våning med en praktfull entré i byggnadens mittaxel. Symmetrisk fönstersättning med tidstypiska sexdelade fönster. En lägre gaveltillbyggnad inrymmer källare. Ljussmålad, profilerad locklistpanel. Hög murad stenfot samt en hög stentrappa vid entrén. Byggnadsstilen är vanlig på de större gårdarna i trakten vid tiden omkring 1860-70. Ett modernt plåttak hör dock inte hemma i den annars välbevarade exteriören.

Till fastigheten hör även ett torpställe Lillebacken, beläget ett stycke ovanför huvudgården, i backen upp mot Överbryn. Enligt uppgift är stugan det äldsta huset i byn men har troligen om- och tillbyggt senare under 1800-talet då det fungerade som "arbetarbostad" och delades av 2 familjer.

Stugan är timrad i en våning med ett lågt loft och är till sin planlösning en enkelstuga som är tillbyggt vid bägge gavlarna. Traditionell exteriör med faluröd locklistpanel och vita detaljer. Små, korsspröjsade fönster. Kraftigt utskjutande tak. Taktäckning med röda betongpannor bör om möjligt ersättas med lertegel.

10. Mölneby 1:2

Bostadshus (1862), flygelbyggnad-kontor (1924), flygelbyggnad (1968), maskinhall, ladugård, bostadshus (1600/1962), kraftverk (1907), kvarn/verkstad (1907), f.d. såg, bostadshus (1800/1930).

Mölneby utvecklades under 1800-talets andra hälft till den mäktigaste gården i bygden med storjordbruk, förlagsverksamhet, skogshandel etc.

Grundaren till detta imperium var den legendariske Anders Hansson, uppvuxen i ett gästgivar- och förläggarhus i Hid i samma socken. Hansson blev själv en framgångsrik, vävnadsförläggare och 1847 övertog han "Mölneby Västergård" som han utvecklade till Sjuhäradsbygdens första egentliga storjordbruk. Genom inlösen av flera gårdar i byn (Mölnebyn) mångdubblades odlingsarealen och efter skånsk modell byggdes enorma ladugårdar för hundratals djur. Till gården hörde även mejeri och en vatten-driven kvarn och vid Tegelvik anlades ett tegelbruk.

Vävnadshandeln fortsatte och omfattade eget ullspinneri och vadmalstamp samt delägarskap i färgeri och tryckeri.

Mölneby köpte upp skogsgårdar över stora områden i Sjuhäradsbygden, i Halland och Småland och skaffade sig samtidigt kontroll över alla viktiga vattenfall i Ätrans nedre lopp. 1869 köptes Killmanska sågverket i Falkenberg där man sedan tidigare anlagt en "hästbana" ner till stadens hamn (Hallands första järnväg).

Efter Anders Hanssons död 1885, övertogs Mölneby av dennes arvingar som bildade Mölneby Aktiebolag. Verksamheten inriktades nu främst på en exploatering av vattenkraften i Ätran. Strax intill gården byggdes 1907 en egen kraftstation.

Mölneby har ett stort historiskt intresse då den sedan 1800-talets mitt spelat en dominerande roll i bygdens utveckling inom en rad områden. Av den äldre gårdsbebyggelsen återstår framför allt den praktfulla manbyggnaden (som enligt uppgift har byggts med Kinna Sanden som förebild), samt kvarn- och kraftverksbyggnader vid Lillån som strax sydväst om gården rinner ut i Ätran. I förgreningen mellan dessa båda vattendrag, endast några hundra meter från gården, ligger Kinnahus borgruin, ett medeltida fäste här i den forna gränsbygden mot Danmark.

11. Mølneby 3:3, "Tegelvik"

Bostadshus (ca 1860-tal),
lillstuga-bryggghus (ca
1860-tal), ladugård (1870),
källare (1800-tal).

Tegelvik ligger sydost om Mølneby, just innan den flacka öppna dalgången övergår i skogs- och bergsterräng. Gården ägdes vid mitten av 1800-talet av Anders Hansson på Mølneby som här anlade ett tegelbruk för tillverkning av lertegel. Den nuvarande gårdsanläggningen torde ha tillkommit omkring 1870.

Ladugården är uppförd av tjocka, murade stenväggar med gavelrösten av trä och plåttäckt sadeltak.

Manbyggnaden och lillstugan är bägge timrade i 1 1/2 våning med vit locklistpanel. I övervåningen är de små lunettfönstren bevarade. Exteriört är byggnaderna dock relativt starkt förändrade med bl.a. ospröjsade 2-luftsfönster i bottenvåningen och moderna röda plåttak.

12. Skillnabo 1:5

Bostadshus (1837/1935),
ladugård (1914), källare
(1800-tal).

Dubbelkammarsstuga i 1 1/2 våning. Rödfärgad locklistpanel med vita detaljer. Centralt placerad ingång med en öppen veranda. Äldre takkonstruktion med mycket litet **takspräng**. Taket täckt med 2-kupigt tegel. Äldre skorsten.

Traditionell bostadstyp med äldre taktyp som numera är relativt ovanlig i bygden. Den röda oljefärgen är dock en olämplig färgtyp och likaså är de moderna fönstren på husets baksida främmande inslag i den äldre exteriören.

13. Vränglarp 1:1 m.fl.

Bostadshus (1910-20),
ladugård (1908), vagnbod.

Vränglarps gård uppköptes vid 1800-talets mitt av Mölneby. Bostadshuset är uppfört på krönet av en liten kulle och omges av höga lövträd. Det byggdes ursprungligen till en av döttrarna på Mölneby som dock aldrig bosatte sig här. Byggnaden nyttjades senare som arrendatorsbostad. En äldre gårdsanläggning låg nedanför kullen där de nuvarande ekonomibygnaderna fortfarande är belägna.

Bostadshuset är en timrad träbyggnad i 1 1/2 våning med källare. Avvalmat tak täckt med eternit. Öppen veranda i byggnadens mittaxel med frontespis ovanför i faluröd locklistpanel och vita fönstersnickerier. Ursprungliga fönster och dörrar. Båg-formade fönster i vindsvåningen. Byggnaden är uppförd på en hög stensockel. Byggnaden är ursprungligt bevarad och förenar den lokala byggnadstraditionen med influenser från den tidens typritade arkitektur.

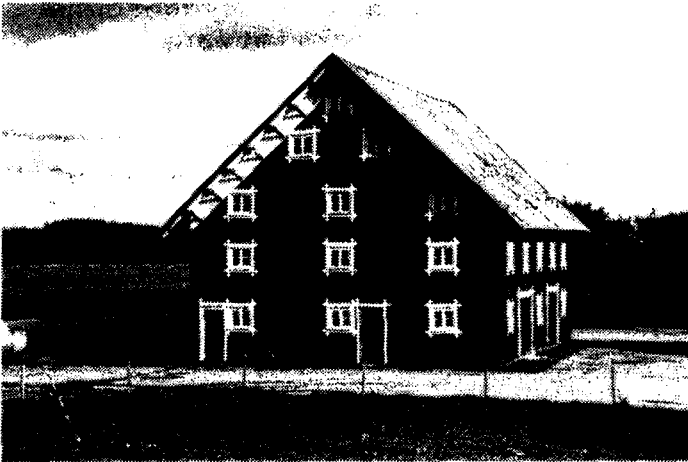
14. Västermosse 1:6

Bostadshus (1870/1941),
lillstuga (1897), ladu-
gård (1918), vedbod
- (1900-tal), brygghus-
snickarbod (1900-tal),
stenkällare.

Gården ligger strax väster om Östra Frölunda by. Mangården ligger i en svag sluttning och skiljs från ekonomibyggnaderna av en väg.

Bostadshuset är timrat i 1 1/2 våning med satsbyggnadens planlösning. Utvändigt klädd med ljus profilerad locklistpanel. Ursprungliga fönster och fönstersnickerier samt dörr, målade i grönt. Dörr och fönsteromfattningar är dekorativt utformade. 2-kupiga takpannor av tegel och betong. Lägre köksfarstutillbyggnad med nytt rött plåttak.

Lillstugan har en likartad fasadutformning. Ursprunglig, fiskbensmönstrad dörr med överljusfönster. Taket är täckt med 2-kupigt betongtegel.

15. Ällebäckstorp 1:1, 2:1, 3:1

Bostadshus, ladugård, magasin (ca 1900) m.fl. ekonomibyggnader.

Torpstuga (1850/1900), bostadshus (1900-tal), fähus, uthus.

(Ingår i bebyggelsemiljö B).

Ällebäckstorp ligger på den västra sidan av Ätran, strax söder om kyrkbyn Östra Frölunda. Det är idag ett modernt storjordbruk vilket har medfört stora förändringar av den gamla bebyggelsen och gårdsanläggningen. Av kulturhistoriskt intresse är en praktfull magasinsbyggnad från tiden omkring sekelskiftet, uppförd i två våningar med dubbla loft. Stomme i stolpkonstruktion, utvändigt klädd med faluröd locklistpanel. Små korspröjsade fönster med dekorativa, vitmålade omfattningar. Även gavelspetsarna är dekorativt markerade med en bred vitmålad bård och mörkare sparränder.

På en kulle vid gården ligger en husgrupp som sannolikt utgjort bostäder för gårdens arbetsfolk. Ett äldre bostadshus på tomten är snarlikt de torpstugor som ligger i gårdens omgivningar och torde vara byggt under 1800-talets senare hälft. Det är en timrad envåningsbyggnad med loft. Ekteriört välbevarad på när som på modernare 2-lufts-fönster på husets baksida.
Ällebäckstorp 1:2, 2:1, 3:1, "Källekärret"

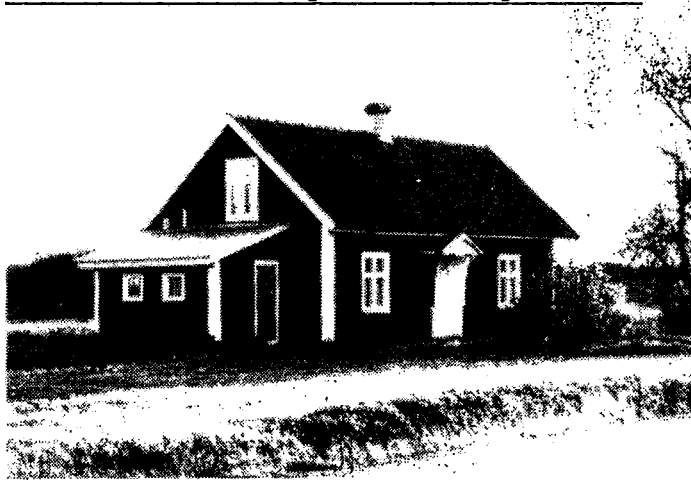
3:1,

Bostadshus (

Torpställe i skogsområdet söder om Ällebäckstorps gård. Timrat bostadshus i en våning med centralt placerad ingång. Faluröd locklistpanel. Sexdelade fönster med vita snickerier. Vitmålad paneldörr med fiskbensmönstrad överdel och liggande bräder i nederdelen. Skärmtak med dekorativa detaljer. Taktäckning av 2-kupigt tegel. Tillbyggd köksfarstu vid gaveln. Välbevarat och typiskt skogstorp.

17. Ällebäckstorp 1:3, "Ängalund"

Bostadshus (ca 1850-1900)
 1-ladugård

F.d. torpställe eller mindre jordbruk beläget intill landsvägen söder om Ällebäckstorps gård. Timrad enkelstuga i en våning med vindsvåning. Centralt placerad ingång. Faluröd locklistpanel och vita detaljer. Fönster troligen från sent 1800- 1900-tal. Mönstrad paneldörr med överljusfönster. Skärmtak med enkla dekorativa detaljer. Köksfarstutillbyggnad vid gaveln. Centralt placerad ingång, 2-kupigt tegeltak. Välbevarat och tidstypiskt bostadshus och gårdsmiljö på småbruk.

18. Ällebäckstorp 2:3, "Bäcken"

Bostadshus (1850-1900).

(Ingår i bebyggelsemiljö B).

Torpställe beläget på berget ovanför (väster om) Ällebäckstorps gård.

Timrat bostadshus i en våning med låg vind. Faluröd locklistpanel och vita detaljer. Centralt placerad ingång. Mönstrad dörr med överljusfönster och skärmtak med enkla dekorativa detaljer (samma utförande som på övriga torpstugor inom området). Taktäckning med 2- och 3-kupigt tegel. Karaktäristiskt skogstorp med ursprungligt bevarat bostadshus.

19. Ällebäckstorp 2:4, "Källåsen"

Bostadshus (1850-1900),
ladugård (ca 1900).

(Ingår i bebyggelsemiljö B).

Torpställe beläget på berget ovanför Ällebäckstorps gård. Timrat bostadshus i en våning med låg vind. Enkelstuguplan med sidokammare. Ingången är centralt placerad. Dörr med skärmtak av samma utförande som övriga torp i området (se föregående objekt), 3-delade fönster. Köksingång direkt på gavelväggen. Faluröd locklistpanel och vita detaljer. 2-kupigt tegeltak. Ursprungligt bevarad ladugård.

Karaktäristisk torpmiljö med ursprungligt bevarade byggnader.

20. Ällebäckstorp 3:2, "Karisberg"

Bostadshus (ca 1880-tal).

(Ingår i bebyggelsemiljö B).

Torpställe beläget på berget ovanför Ällebäcktorps gård. Timrat bostadshus i en våning med låg vind. Centralt placerad ingång. Vitmålad, mönstrad dörr med överljusfönster. Tillbyggd köksfarstu på baksidan. Små korsfönster. På gavlarna har dock nya fönster insatts som märkbart förändrar exteriörens ursprungliga karaktär.

Faluröd lock- och locklistpanel och vita fönstersnickerier. 1-kupigt taktegel.

Karaktäristiskt torpställe. Bostadshuset har, med undantag av de utbytta fönstren, ett välbevarat utseende och är en värdefull del i den torpmiljö som omger Ällebäcktorps gård.

FÖRUTSÄTTNINGAR FÖR BEVARANDE

LAGAR TILL SKYDD FÖR KULTURMILJÖN

Till skydd för kulturhistoriskt värdefull bebyggelse och miljöer har utformats vissa lagregler. Dessa återfinns huvudsakligen i plan- och bygglagstiftningen och i den nya kulturminneslagen. Byggnadslagstiftningens användbara delar i bevarandesyfte motsvaras i huvudsak av planerings- och markanvändningsfrågor samt av bygglovsprövningen. Kulturminneslagen (KML) som infördes 1/1 1989 är en speciallagstiftning där skyddet inriktas främst på de mest omistliga inslagen i det materiella kulturarvet. Lagen behandlar fornminnen, byggnadsminnen, kyrkliga kulturminnen och skydd mot utförsel av vissa äldre kulturföremål. Till kulturminnesvårdens specialförfattningar hör även "Kungörelse med föreskrifter rörande det offentliga byggnadsväsendet" där skyddet av "statliga byggnadsminnen" regleras. Genom naturresurslagen (NRL) och plan- och bygglagen (PBL) som infördes den 1/7 1987, har kommunernas ansvar ökat betydligt vad gäller såväl utformningen av den lokala miljön som att tillgodose kulturminnesvårdens intressen.

Fysisk planering och bygglov

1 juli 1987 infördes plan- och bygglagen (PBL) och ersatte byggnadslagen från 1947 (BL) och byggnadsstadgan från 1959 (BS). I PBL har kulturvärdena fått en förstärkt ställning samt såväl kommunen som den enskilde har fått ett större ansvar. Byggnadsnämnderna har fått en aktivare roll' och större möjlighet att ställa krav på anpassning och hänsyn. Den enskilde fastighetsägaren har skyldighet att följa lagens bestämmelser oavsett om bygglov krävs eller ej och därvid möjlighet att rådgöra med byggnadsnämnden.

Naturresurslagen

Hushållningsregler finns i 2 och 3 kapitlet NRL. I 2 kapitlet redovisas allmänna hushållningsregler om mark- och vattenområden som så långt möjligt skall skyddas och sådana områden som skall skyddas (riksintressen).

I NRL 2:6 nämns härvid mark- och vattenområden som har betydelse från allmän synpunkt på grund av områdenas naturvärden eller kulturvärden eller med hänsyn till friluftslivet. Behovet av områden för friluftsliv i närheten av tätorter skall särskilt beaktas.

Områden som omfattas av NRL 2:5-9 kan vara så värdefulla för dessa ändamål att de bedöms vara riksintressen. I sådana fall är grundkravet att de skall skyddas och att staten får möjlighet att ingripa om så inte sker.

Plan- och bygglagen

Plan- och bygglagen (SFS 1987:10, omtryckt 1987:246) innehåller bestämmelser angående marks användning för bebyggelse, vilket skall föregås av planläggning. Grunddragen anges

genom översiktlig planering och den närmare regleringen detaljplan eller områdesbestämmelser. Såväl i den översiktliga planen som i detaljplanen kan anges de särskilda bestämmelser angående bebyggande och användning som kan finnas erforderliga. Med stöd härav ges skyddsmöjligheter för kulturhistoriskt värdefulla byggnader och miljöer. I plan- och bygglagen ingår därjämte bestämmelser om byggnadsnämnd, bygglov, rivningslov och marklov. Enligt 11 kap 1 § skall byggnadsnämnden bl.a. "verka för en god byggnadskultur samt en god stads- och landskapsmiljö" och "lämna råd och upplysningar i frågor som rör nämndens verksamhet".

Enligt departementschefen (proposition 1985/86:1) har PBL i större utsträckning än tidigare utgått "från synsättet att den befintliga bebyggelsen samt befintliga natur- och kulturvärden utgör resurser som skall tas till vara". De grundläggande kraven på varsamhet och hänsyn ges i 3 kapitlet.

3 kap Krav på byggnader m.m.

PBL 1 § "Byggnader skall placeras och utformas på ett sätt som 3:1 är lämpligt med hänsyn till stads- eller landskapsbilden och till natur- och kulturvärdena på platsen. Byggnaderna skall ha en yttre form och färg, som är lämplig för byggnaderna som sådana och ger en god helhetsverkan".

Enligt PBL 3:1 ställs krav på att byggnader placeras, utformas och färgsätts så att den yttre miljön får en god estetisk kvalitet och att den anpassas till natur- och kulturvärden. PBL ger byggnadsnämnden en starkare och mer aktiv roll när det gäller att hävda estetiska kvaliteter direkt vid lovgivningen än den tidigare byggnadsstadgan (BS 38 § 1 st och 39 § st). Kraven på anpassning till miljön kan hävdas även i alldagliga miljöer där man anser att det finns kvaliteter som är värde att ta hänsyn till. För att få ett starkare skydd och för att ge full rättsverkan åt kommunernas krav vid särskilt värdefulla byggnader kan man utfärda föreskrifter i detaljplan eller områdesbestämmelser, men detta är således ingen förutsättning för att ställa krav vid lovgivningen.

PBL 10 § "Tillbyggnader, ombyggnader och andra ändringar av en 3:10 byggnad skall utföras varsamt så att byggnadens särdrag beaktas och dess byggnadstekniska, historiska, kulturhistoriska, miljömässiga och konstnärliga värden tas till vara".

Det innebär att boendekvaliteter i äldre hus t.ex. goda rumsamband eller karaktäristiska rumsvolymer bör bevaras. Kalkelugnar, skåpsnickerier, dörrar och paneler skall behandlas på ett varsamt sätt. Det innebär också för bostäder att väggar och våtenheter endast bör flyttas om det är absolut nödvändigt.

Varsamhetskravet förutsätter att den som tänker genomföra ändringsarbeten sätter sig in i de värden som byggnaden har och tar tillvara dessa så långt det är möjligt med hänsyn till övriga krav som ställs i samband med ändringar. Alla ändringar d.v.s. även åtgärder som inte kräver bygglov omfattas av varsamhetskravet. I kravet på varsamhet ligger också ett krav på att hänsyn skall tas till möjligheterna för människor att bo kvar i ett område.

PBL 12 § "Byggnader, som är särskilt värdefulla från historisk, 3:12 kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt eller som ingår i ett bebyggelseområde av denna karaktär, får inte förvanskas".

PBL 3:12 utvidgar tionde paragrafens krav på att ändringar skall utföras på ett varsamt sätt så att olika värden tas tillvara. Byggnader som är särskilt värdefulla från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt eller som ingår i ett bebyggelseområde av denna karaktär får nämligen inte förvanskas.

Tillämpningen bör utgå från vad som idag anses värt att bevara. Hit bör byggnader och miljöer som representerar olika tidsepoker, sociala förhållanden eller som värderas högt av en lokal opinion. Byggnader och miljöer behöver således inte vara av byggnadsminnesklass för att detta krav skall kunna hävdas i varje enskilt bygglovsärende.

I första hand är det byggnadsnämnden som skall göra bedömningen av om ett skyddsintresse skall hävdas. Enligt 5 kap kan i detaljplan eller områdesbestämmelser utfärdas skyddsbestämmelser för denna typ av bebyggelse och enligt 8 kap kan dessa krav utökas med bygglovsplikt för underhåll och rivningslovsplikt av särskilt värdefulla bebyggelse. Ersättningsreglerna i PBL innebär dock att fastighetsägare som kommer i kläm p.g.a. skyddsbestämmelser eller vägras rivning kan få ersättning.

PBL 13 § "... Byggnaders yttre skall hållas i vårdat skick. Un- 3:13 derhållet skall anpassas till byggnadens värde från historisk, kulturhistorisk, miljömässig och konstnärlig synpunkt samt till omgivningens karaktär. Byggnader som avses i 12 skall underhållas så att deras särart bevaras".

Underhållet skall vidare anpassas till byggnadens värde från historisk, kulturhistorisk, miljömässig och konstnärlig synpunkt samt till omgivningens karaktär. Slutligen krävs att byggnader som genom detaljplan eller områdesbestämmelser åläggs skyddsbestämmelser skall underhållas så att dess särart bevaras.

15 § "Tomter som tas i anspråk för bebyggelse skall anordnas på ett sätt som är lämpligt med hänsyn till stads- eller landskapsbilden och till natur- och kulturvärdena på platsen...".

Kommunens översiktliga bevarandeambitioner och särskilda bevarandeinsatser uttryckta i ett särskilt program för kulturminnesvård eller i en bevarandeplan, blir också framgent av avgörande betydelse för möjligheterna att ta hänsyn till den kulturhistoriskt värdefulla bebyggelsen.

16 § "... Vid tillbyggnad som kräver bygglov eller vid ombyggnad skall tomten anordnas så att den uppfyller kraven i 15 § i skäligen utsträckning".

17 § "Tomter skall, oavsett om de har tagits i anspråk för bebyggelse eller inte, hållas i vårdat skick. ... Byggnadsnämnden kan besluta att plantering skall utföras och att befintlig växtlighet skall bevaras. ...".

4 kap Översiktsplan

~~1 § "I översiktsplanen~~ skall redovisas allmänna intressen som bör beaktas vid beslut om användningen av mark- och vattenområden. Av planen skall framgå 1. grunddragen i fråga om den avsedda användningen av mark- och vattenområden samt i fråga om tillkomst, förändring och bevarande av bebyggelse, ... hur kommunen avser att tillgodose riksintressen enligt lagen (1987:12) om hushållning med naturresurser m.m".

5 kap Detaljplan och områdesbestämmelser

~~1 § "Prövning av markens lämplighet för bebyggelse och reglering av bebyggelsemiljöns utformning skall ske genom detaljplan för ... 3. bebyggelse som skall förändras eller bevaras, om regleringen behöver ske i ett sammanhang. ...".~~

2 § "Vid utformningen av en detaljplan skall skälig hänsyn tas till befintliga bebyggelse-, äganderätts- och fastighetsförhållanden som kan inverkas på planens genomförande.

7 § I detaljplan får "meddelas bestämmelser om placering, utformning och utförande av byggnader, andra anläggningar och tomter, varvid ... skyddsbestämmelser för byggnader som avses i 3 kap 12 § och rivningsförbud för sådana byggnader får meddelas".

16 § "rör begränsade områden som inte omfattas av detaljplan kan områdesbestämmelser antas för att säkerställa att syftet med översiktsplanen uppnås ...".

Med områdesbestämmelser kan i princip regleras vad som nedan citeras beträffande områden med detaljplan. Denna paragraf är emellertid ej tillämplig inom bevarandeplanens område, som omfattas av detaljplaner.

Ett starkare skydd för bebyggelsens kulturhistoriska och miljömässiga värden kan ges genom bestämmelser i detaljplan, som i detalj anger rätten att bygga och hur marken skall användas. Detaljplanen är bindande och har en genomförande tid som är minst 5 och högst 15 år. Detaljplanen kan innehålla skyddsbestämmelser och rivningsförbud. Bygglovsplikten kan införas för omfärgning av en- och tvåbostadshus och komplementbyggnader inom områden som utgör en värdefull miljö samt för underhållsåtgärder på bebyggelse med särskilt bevarandevärde.

8 kap Bygglov, rivningslov och marklov

Generellt gäller enligt 1 § att bygglov krävs för att uppföra byggnader och göra tillbyggnader. I övrigt gäller **bl.a.**

3 § "I områden med detaljplan krävs ... bygglov för att 1. färga om byggnader eller byta fasadbeklädnad eller taktäckningsmaterial samt för att göra andra ändringar av byggnader c¹, m1, avsevärd påverkar deras yttre utseende, ...".

Enligt 4 § krävs dock ej lov beträffande en- och tvåbostadshus för att "... färga om byggnader inom områden med detaljplan, om byggnadens karaktär därigenom inte ändras väsentligt". *Kommunen* får dock enligt 6 § "för ett område som utgör en värdefull miljö bestämma att bygglov krävs för att inom områden med detaljplan färga om en- eller tvåbostadshus och komplementbyggnader, ... underhålla sådan bebyggelse med särskilt bevarandevärde som avses i 3 kap 12 §".

8 § "Inom områden med detaljplan krävs rivningslov för att riva byggnader eller delar av byggnader, om inte annat har bestämts i planen. ...".

9 § "... Kommunen får i detaljplan beslut att marklov krävs för trädfällning ...".

16 § "Ansökningar om rivningslov skall bifallas, om inte byggnaden eller byggnadsdelen ... bör bevaras på grund av byggnadens eller bebyggelsens historiska, kulturhistoriska, miljömässiga eller konstnärliga värde".

Plan- och byggförordning

Plan- och byggförordningen (SFS 1987:383) innehåller föreskrifter för tillämpningen av plan- och bygglagen.

Detaljplaneanvisningar

Statens planverks detaljplanebestämmelser 1976 har ersatts med Boken om detaljplan och områdesbestämmelser 1987 med stöd av plan- och byggförordningen.

Riktlinjer för tillämpning vid planläggning ges i statens planverks detaljplaneanvisningar, 1987 ersatta med Boken om detaljplan och områdesbestämmelser, där följande redovisning ges beträffande värdefulla byggnader och områden.

PBL:s regler om anpassning av åtgärder till befintlig värdefull miljö (PBL 3:12) gäller alltid även om inget särskilt bestämts om detta i planen. Ibland kan det ändå vara önskvärt att i planen avgränsa ett sådant värdefullt område. Det innebär att just detta faktum inte kan ifrågasättas vid kommande lovgivning. En sådan "anpassningsbestämmelse" är inte ersättningsgrundande. Om inget ytterligare bestäms om placering, utformning eller utförande behandlas dessa frågor i bygglovsskedet.

Vid stadsplaneändringar kan den kulturhistoriskt värdefulla bebyggelsen bevaras i sin nuvarande utformning genom att byggnadsrätten regleras efter befintliga förhållanden av en "skraddarsydd" plan.

Beteckningen för värdefull miljö föreslås vara lilla "q" samt för rivningsförbud och skyddsbestämmelser lilla q kompletterat med index, exempel q1, q2 etc. Detta gäller både för kvartersmark och allmän plats.

Q-kulturresevat betyder att marken får användas endast för befintlig, kulturhistorisk bebyggelse. Bestämmelsen innebär också att användningen i övrigt är helt fri till bostäder, kontor, handel, världshus etc. Den enda begränsningen är att användningen inte får motverka syftet att bevara byggnaderna och att det inte uppkommer betydande Olägenheter för omgivningen.

Markanvändningen = kulturresevat innebär inte automatiskt ett rivningsförbud men kan ändå leda till att rivning vägras med stöd av 8 kap 16 §. Om ett absolut rivningsförbud skall gälla behöver ql = rivningsförbud läggas till.

Konsekvenser

De kulturhistoriskt värdefulla bebyggelsemiljöerna och byggnaderna avses ge underlag för den kommunala handläggningen såväl vid ändringar i stadsplan och byggnadslovsgivning som vid bostadssanering och energiplanering.

Avsikten är att med den kulturhistoriska byggnadsinventeringen som underlag söka komma till tals med fastighetsägare inför förändringar i de miljöer som är utpekade som värdefulla. I PBL är det nödvändigt att signalera detta behov genom att anpassa kraven på lov till byggnadernas kulturhistoriska och miljömässiga värden. I gengäld ges bättre möjligheter till lån och bidrag till åtgärder, som är att betrakta som kulturhistoriskt betingade överkostnader. Därtill kommer tillfredsställelsen av att äga en värdefull byggnad. Fastighetens användning för normalt ändamål hindras ej. Tvärtom är ägarens intresse av att underhålla och bruka sin byggnad grundläggande för bevarandet!

Bristande underhåll får icke i något fall utgöra skäl för rivning och nybyggnad. Enligt PEL:s 3 kapitel, § 13 föreligger skyldighet för fastighetsägaren att hålla byggnadens yttre i vårdat skick och att underhållet "anpassas till byggnadens värde från historisk, kulturhistorisk, miljömässig och konstnärlig synpunkt samt till omgivningens karaktär. Byggnader som avses i 12 § skall underhållas så att deras särart bevaras".

Med anledning av den, nya plan- och bygglagen är det innan praxis utbildats svårt att ange konsekvenserna för kommunen respektive den enskilde. Avskaffandet av nybyggnadsförbud och återupplivandet av gamla båggrätter är en situation som gäller fram till 1 juli 1992. Därefter kan kommunerna upphäva inaktuella planer utan hinder av att de innehåller outnyttjad byggrätt. Redan nu kan de göra det med planer som tillkommit före 1979 om det är genomförda till mindre än två tredjedelar. Om de däremot genomförts till mer än två tredjedelar kan de fastighetsägare som förlorar byggrätt få ersättning om minskningen blir oskäligt stor. Vad som är skäligt och oskäligt finns exemplifierat i förarbetena till PBL. För exempelvis småhusfastigheter kan ganska betydande minskningar av byggrätten vara skäliga om det som blir kvar ändå går att använda till en byggnad för avsett ändamål. Dessutom påpekas det särskilt att när det gäller ett bevara värdefull bebyggelse får fastighetsägare tåla större bygg-rättsinskränkningar än ; i andra, fall.

För särskilt värdefull bebyggelse som skall bevaras kan kommunen ställa preciserade krav på hur byggnader skall underhållas och förhindra att de rivs. Att riva och inom 5 år återuppföra en byggnad är annars en principiell rätt som fastighetsägaren tilldelats i PBL. Hindras han från detta eller åläggs han att underhålla sitt hus på ett speciellt sätt kan han få ersättning om han leder ekonomisk skada.

Vid vägrad rivning (eller vägrat återuppförande) skall skadan vara "betydande" om ersättning skall utgå (har tolkats som en värdeminskning på 15 %) och ersättning utgår endast med den del som går utöver kvalifikationsgränsen. Byggnadens användning skall inte heller kunna ändras, vilket innebär att det bör var möjligt att besluta om rivningsförbud för mindre byggnader, 1-2 våningar, utan att ersättning skall behöva utgå.

Information

Statens planverk och riksantikvarieämbetet anför i Meddelande om fysisk planering, juni 1983, "Hänsyn till miljön" att de kanske allra viktigaste hjälpmedlen som står till buds när man vill slå vakt om kulturhistoriska och miljömässiga värden är information och kunskapsförmedling. De insatser som görs av ägare till mark och byggnader är av avgörande betydelse för byggnads- och miljövärden och därmed också för förverkligandet av bevarandeintentionerna. För att ett bevarandebeslut ska bli meningsfullt och få avsedd verkan "bör beslutet därför helst åtföljas av ett informationsåtagande och erforderliga resurser avsättas för detta. Informationen bör vara så lättillgänglig - populär-och välredigerad - att den förmår engagera både en bred allmänhet och kommunala tjänstemän. Den bör således inte enbart inrikta sig mot den som i egenskap av brukare har störst inflytande på miljön - fastighetsägaren, lokala rörelse- och affärsidkare etc - utan också mot dem i den kommunala förvaltningen som var och en har ansvar för sin del av miljön - gatukontor, parkförvaltning, fastighetskontor etc".

SPECIALLAGSTIFTNING

Kulturminneslagen (KML) SFS 1988:950

Från och med 1 januari 1989 gäller en ny lag för landets kulturminnen, den så kallade "kulturminneslagen". Därmed upphävs de tidigare Lagarna:

- a) lagen (1942:350) om fornminnen
- b) lagen (1960:690) om byggnadsminnen
- c) lagen (1985:1104) om skydd för utförelse av vissa äldre kulturföremål.

1 kap. 1 §

1 § I kulturminneslagen inledande bestämmelser slås fast att "Det är en nationell angelägenhet att skydda och vårda vår kulturmiljö.

Ansvaret för detta kulturarv delas av alla. Såväl enskilda som myndigheter skall visa hänsyn och aktsamhet mot kulturmiljön. Den som planerar eller utför ett arbete skall se till att skador på, kulturmiljön såvitt möjligt undviks eller begränsas".

I propositionen sidorna 33 och 71 står att *"Kommunernas ansvar för kulturmiljövården är dessutom mycket betydande. I praktiken kommer det att få beaktas främst i den planering och vid de åtgärder som företas inom ramen för Pin. och NRL" samt "Kommunernas roll i planeringen av den fysiska miljön ger den en sällsynt stor möjlighet att vårda sig om sådana kulturvården som, utan att kvalificera sig till det särskilda skydd som kan komma i fråga enligt 2 och 3 kap. denna lag, ändå har sitt värde"*.

2 kap. Fornminnen

1 § "Fasta fornlämningar är skyddade enligt denna lag. Fasta fornlämningar är följande lämningar efter människors verksamhet under forna tider, som har tillkommit genom äldre tiders bruk och som är varaktigt övergivna:

1. gravar, gravbyggnader och gravfält samt kyrkogårdar och andra begravningsplatser,
2. resta stenar samt stenar och bergytor med inskrifter, symboler, märken och bilder samt andra ristningar eller målningar,
3. kors och minnesvårdar,
4. samlingsplatser för rättskipning, kult. handel och andra allmänna ändamål,
5. lämningar av bostäder, boplatser och arbetsplatser samt kulturlager som uppkommit vid bruket av sådana bostäder eller platser, liksom lämningar efter arbetsliv och näringsfång,
6. ruiner av borgar, slott, kloster, kyrkobyggnader och försvarsanläggningar samt av andra märkliga byggnader och byggnadsverk,
7. färdvägar och broar, hamnanläggningar, vårdkuser, vägmärken, sjömärken och likartade anläggningar för samfärdsel samt gränsmärken och labyrinter,
8. skeppsvrak, om minst etthundra år kan antas ha gått sedan skeppet blev vrak.

Fasta fornlämningar är också naturbildningar till vilka ålderdomliga bruk, sägner eller märkliga historiska minnen är knutna liksom lämningar efter äldre folkliga kult."

2 § "Till en fast fornlämning hör ett så stort område på marken eller på sjöbotten som behövs för att bevara fornlämningen och ge den ett tillräckligt utrymme med hänsyn till dess art och betydelse. Detta område benämns fornlämningsområden.

6 § "Det är förbjudet att utan tillstånd rubba, ta bort, gräva ut?,- täcka över eller genom bebyggelse, plantering eller på annat sätt ändra eller skada en fast fornlämning."

7 § "Riksantikvarieämbetet och länsstyrelsen får vidta de åtgärder som behövs för att skydda och vårda en fast fornlämning."

9 § "Länsstyrelsen får meddela särskilda föreskrifter till skydd för en fast fornlämning."

10 § "Den som avser att uppföra en byggnad eller en anläggning eller genomföra ett annat arbetsföretag bör i god tid ta reda på om någon fast fornlämning kan beröras av företagets och i så fall snarast samråda med länsstyrelsen."

12 § "Den som vill rubba, ändra eller ta bort en fast fornlämning skall ansöka om tillstånd hos länsstyrelsen."

2 kap. behandlar även en definition av begreppet fornfynd, påföljder vid ingrepp i fast fornlämning, inlösen och hittelön vid fornfynd, fyndfördelning, metallsökare samt ansvar och överklagande m.m.

3 kap. Byggnadsminnen -

(byggnader i kommunal och enskild ägo)

1 § "En byggnad som är synnerligen märklig genom sitt kulturhistoriska värde eller som ingår i ett kulturhistoriskt synnerligen märkligt bebyggelseområde får förklaras som byggnadsminne av länsstyrelsen. Bestämmelserna om byggnadsminnen får också tillämpas på park, trädgård eller annan anläggning av kulturhistoriskt värde."

"Bestämmelserna i detta kapitel gäller inte en byggnad som är fast fornlämning eller kyrkobyggnad enligt denna lag."

Byggnadsminnesskyddet har i den nya kulturminneslagen vidgats till att också gälla byggnader inom kulturhistoriskt synnerligen märkliga bebyggelseområden även om varje enskild byggnad som ingår i ett sådant område inte i sig kan sägas vara synnerligen märklig i lagens mening. Det vidgade byggnadsminnesskyddet svarar mot en strävan att i ökad utsträckning bevara samlade värdefulla miljöer, vid sidan av enskilda monument.

Begreppet "byggnad" ges i bestämmelserna en vid tolkning med resultat att såväl bryggor, murar, vallar, kvarnar, sågar, broar, gruvor, alléer, parker och trädgårdar kan byggnadsminnesförklaras. En förutsättning är dock att de uppfyller kvalitetskravet i fråga om kulturhistoriskt eller konstnärligt värde, samt att anläggningen i fråga äger en sådan ålder att ett kulturhistoriskt tidsperspektiv kan anläggas på den.

2 § "När en byggnad förklaras för byggnadsminne skall länsstyrelsen genom skyddsföreskrifter ange på vilket sätt byggnaden skall vårdas och underhållas samt i vilka avseenden <len inte får ändras."

3 § "Skyddsföreskrifterna skall så långt som möjligt utformas i samförstånd med byggnadens ägare och ägare till kringliggande markområde. Hänsyn skall härvid tas till byggnadens användning och ägarens skäliga önskemål."

4 § "Fråga om en byggnad bör förklaras för byggnadsminne kan väckas av var och en genom ansökan eller tas upp av länsstyrelsen på eget initiativ." Ansökan om att en byggnad skall förklaras för byggnadsminne skall innehålla uppgifter om:

- fastighetsbeteckning
- lagfaren ägare
- beskrivning av byggnaden
- av vilken orsak man vill att byggnaden skall skyddas

5 § "Då fråga väckts eller tagits upp om att en byggnad skall förklaras för byggnadsminne, får länsstyrelsen i avvaktan på ärendets slutliga prövning meddela förbud mot åtgärder som kan minska eller förstöra byggnadens kulturhistoriska värde. Förbudet får gälla för en tid av högst sex månader. Om det finns synnerliga skäl får det förlängas, dock högst med sex månader för varje gång."

6 § "Om en byggnad kan antas komma ifråga som byggnadsminne, får länsstyrelsen, utan att fråga väckts om byggnadsminnesförklaring, förordna att anmälan till länsstyrelsen skall göras, innan byggnaden rivs eller ändras på ett sätt som väsentligt minskar dess kulturhistoriska värde.

Länsstyrelsen skall inom en månad från det anmälningen kom in dit avgöra om den skall ta upp fråga om byggnadsminnesförklaring av den berörda byggnaden. Under denna frist får den anmälda åtgärden inte vidtas utan att länsstyrelsen har medgett det."

Paragraferna 10 - 21 behandlar:

- bestämmelser om ersättning och inlösen
- ändring och hävande
- ansvarsbestämmelser m.m.
- överklagande m.m.

(Byggnadsminnenas antal (hela anläggningar) i landet uppgår för närvarande till över 500 st, varav drygt 30 st inom Alvsborgs län).

4 kap. Kyrkliga kulturminnen

Bestämmelserna i kapitlet skyddar kulturhistoriska värden i kyrkobyggnader, kyrkotomter, kyrkliga inventarier och begravningsplatser.

5 kap. Skydd mot utförsel av vissa äldre kulturföremål

Statliga byggnadsminnen

i Kulturminneslagens 3 kap. rörande Byggnadsminnen står att "I fråga om byggnad av sådant värde som sägs i första stycket" 1 § "och som tillhör staten gäller de bestämmelser som regeringen meddelar om statliga byggnadsminnen. Om ett statligt byggnadsminne övergår till annan ägare än staten, skall det därmed utgöra ett byggnadsminne enligt denna lag."

Merparten av landets "statliga byggnadsminnen" utgörs av monumentalbyggnader som slott och residens men där förekommer även byggnader med enklare arkitektur som fyrar, skolor, tingshus, militärboställen och sjukhus. De statliga byggnadsminnenas antal (hela objekt) uppgår i landet för närvarande till ca 300 stycken. I Älvsborgs län finns 3 stycken: Länsresidenset i Vänersborg, Forstena gård i Västra Tunhems socken, Vänersborgs kommun och järnvägsstationen i Borås.

Byggnaderna skyddas för närvarande av "kungörelse med föreskrifter rörande det offentliga byggnadsväsendet." Föreskrifterna kommer inom en snar framtid att omarbetas.

KULTURMINNESVÅRDENS ORGANISATION

I de inledande bestämmelserna i kulturminneslagen slås fast att "det är en nationell angelägenhet att skydda och vårda vår kulturmiljö. Ansvaret för detta delas av alla. Såväl enskilda som myndigheter skall visa hänsyn och aktsamhet mot kulturmiljön. Den som planerar eller utför ett arbete skall se till att skador på kulturmiljön såvitt möjligt undviks eller begränsas."

Genom information och kunskapsförmedling ökas förståelsen för de kulturhistoriska värdena och genom rådgivning och stödåtgärder främjas insatser för vård och bevarande. Härvidlag har kulturminnesvårdens företrädare en viktig roll alltifrån enskildas och intresseorganisationers insatser på de lokala planet till riksantikvarieämbetet på riksnivå.

Riksantikvarieämbetet

Som central förvaltningsmyndighet för kulturminnesvården har riksantikvarieämbetet ett övergripande ansvar för landets kulturhistoriskt värdefulla bebyggelse, fornlämningar och kulturmiljöer. De lagar som reglerar detta är bl.a. kulturminneslagen, plan- och bygglagen och naturresurslagen.

Riksantikvarieämbetet beslutar om fornfynd, statliga byggnadsminnen, kyrkor, kyrkliga inventarier och utförelse av vissa äldre kulturföremål. "Ämbetet" skall även följa den regionala kulturminnesvården och genom information, råd och anvisningar biträda länsstyrelserna i ärenden som rör denna. Riksantikvarieämbetet får överklaga beslut av domstol eller annan myndighet enligt kulturminneslagen.

Länsstyrelsen

Länsstyrelsen är en regional myndighet för kulturminnesvården och beslutar i ärenden enligt kulturminneslagen. Länsstyrelsens kulturhistoriska expert länsantikvarien på kulturmiljö-

- bevakar kulturminnesvårdens intressen inom den regionala samhällsplaneringen,
- lämnar råd till kommuner i bl.a. planfrågor och andra frågor som berör kulturmiljön,
- handlägger och beslutar i ärenden enligt kulturminneslagen kap. 1 om fornminnen, kap. 3 om byggnadsminnen, kap. 4 om kyrkliga kulturminnen (begravningsplatser),
- ansvarar för att behövliga vårdarbeten kommer till stånd,
- ansvarar för vård av vissa fornlämningar och byggnader,
- medverkar vid fördelningen av de ekonomiska stödformer i form av lån och bidrag som avsatts för vård och underhåll av kulturlandskapet och den kulturhistoriskt värdefulla bebyggelsen.

Länsmuseet

Länsmuseet ansvarar för vissa delar av kulturminnesvården och medverkar bl.a. med utredningar och bedömningar av ärenden som handläggs av länsantikvarien på länsstyrelsen. Länsmuseet granskar som kulturhistorisk expert kommunala plan- och byggfrågor och lämnar råd och hjälp åt såväl kommuner som åt enskilda i frågor som rör våra kulturminnen. Länsmuseet yttrar sig till riksantikvarieämbetet i ärenden som rör förändringar av kyrkor, utför antikvariska kontroller, dokumentationer, bebyggelseinventeringar, kulturminnesvårdsprogram och arkeologiska undersökningar.

Kommunen

Kommunen har genom sitt planmonopol ett primärt ansvar för att kulturminnesvårdens intressen likaväl som andra allmänna intressen beaktas i den fysiska planeringen. Detta ansvar har ökat sedan den nya plan- och bygglagen och naturresurs-lagen (PBL/NRL) samt kulturminneslagen (KML) införts.

Byggnadsnämnden har genom bygglovsprövningen ansvaret för bebyggelsens utformning och miljöanpassning och icke minst hänsyntagande till kulturhistoriskt värdefull bebyggelse enligt PBL/NRL. Byggnadsnämnden har genom PBL fått en aktivare roll och större möjligheter att ställa krav på anpassning och hänsyn. Byggnadsnämnden har också en ökad rådgivande funktion, inte minste i de fall där byggnadslov ej erfordras.

Fastighetsnämnden har ett motsvarande ansvar vad gäller kommunens fastighetsbestånd och i sin energirådgivning. Genom förmedlingsorganet handläggs ansökningar om statliga lån och bidrag vid ny- och ombyggnader, bl.a. sådana som är kulturhistoriskt betingade.

Kulturnämnden har till uppgift att främja den kulturella verksamheten och har ett allmänt bevakningsansvar för kulturmiljön och utgör remissinstans i plan- och byggnadsfrågor. Kulturnämnden tar initiativ till inventeringar och andra bevarandeinsatser samt informerar om och levandegör kulturmiljön på olika sätt.

Fritidsnämnden kan i samband med planering och åtgärder för fritidsverksamheten medverka till att kulturmiljön görs levande och tillgänglig för allmänheten.

Hembygdsrörelsen

De ideella hembygdsföreningarna har sedan 1900-talets början spelat en viktig roll som opinionsbildare på kulturvårdens område och i praktiskt arbete med att bevara och vårda kulturhistoriskt värdefulla föremål, byggnader och miljöer.

I Svenljunga kommun finns tio hembygdsföreningar som har en mycket viktig roll att sprida kunskap och förståelse för bygdens speciella kultur- och miljövärden.

Enskilda insatser

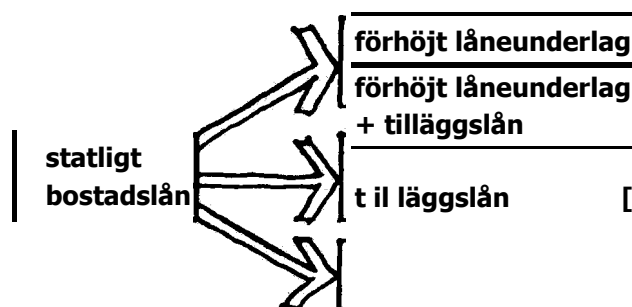
För såväl kulturlandskapet som byggnadsvården har enkildas insatser haft en avgörande betydelse. Härigenom har viktiga delar av kulturmiljön med ängslyckor, hagmarker, fornlämningar, gårdsbebyggelse och hägnader bevarats. En byggnads allra säkraste skydd är exempelvis ägarens eller brukarens eget intresse och vilja att underhålla den. Att stimulera enkildas engagemang på byggnads- och kulturvårdens område hör därför till en av kulturminnesvårdens viktigaste uppgifter.

EKONOMISKA STÖDFORMER

Vid underhåll och ombyggnadsav **kulturhistoriskt värdefulla** byggnader finns det vissa **möjligheter** att få lån på förmånliga villkor eller att få ekonomiska bidrag.

Bostadslån med förhöjt låneunderlag och tilläggs lån:Låneförutsättningar

En förutsättning för att erhålla lån **är:**
att statligt bostadslån samtidigt erhålls för upprustning

att byggnadens kulturhistoriska värde styrks av
länsantikvarien vid länsstyrelsen

att det kulturhistoriska värdet bibehålles.

Låneberättigade åtgärder

Lånen för att täcka extra kostnader som ofta är förbundna med restaurering av äldre byggnader, exempelvis:

- **omfattande** hantverkarinsatser
- specialbeställda byggnadsdelar och material
- trång arbetsplats
- hinder för rationella arbetsmetoder
- svåra skador i byggnaden

Förhöjt låneunderlag

Oblekt Som kan komma ifråga för förhöjt låneunderlag.

Bostadslån med förhöjt låneunderlag kan ges vid upprustning av fristående byggnad eller byggnad som utgör ett betydelsefullt inslag i en kulturhistoriskt värdefull miljö.

Låneförutsättningar

Höjning av låneunderlaget begränsas i flerfamiljshus av att hyrorna inte får bli högre än normalt. (Ombyggnadskostnaden måste begränsas inom ramen för bruksvärdeshyran).

I småhus får låneunderlaget inte bli högre än fastighetsvärdet.

Amortering, ränta

Lånet är ett annuitetslån på max. 30 år med 11 % ränta.

Tilläggs lån

Som komplement till bostadslån - med eller utan förhöjt låneunderlag kan tilläggs lån ges. Tilläggs lånet skall finansiera kostnader som inte täcks av bruksvärdeshyran eller som inte rimligen bör belasta låntagaren i enfamiljshus.

Oblekt som kan komma ifråga för tilläggs lån.

Tilläggs lån är avsett endast för ombyggnad av hus som förklarats för eller besitter ett så högt kulturhistoriskt värde att de kan förklaras för byggnadsminne, enligt 3 kap. i kulturminneslagen.

Amortering, ränta

Tilläggs lånet är ränte- och amorteringsfritt de första 10 åren. Därefter skall räntor och amorteringar betalas. I vissa fall kan lånet avskrivas.

Stödets storlek

75 % av godkänd kostnad som överstiger 140 % men ej 200 % av nybyggnads - låneunderlaget.

Godkänd kostnad upp till 140 % av nybyggnads - låneunderlaget.

Ansökan

Det ekonomiska lånestödet får ej överstiga husets värde i ombyggt skick.

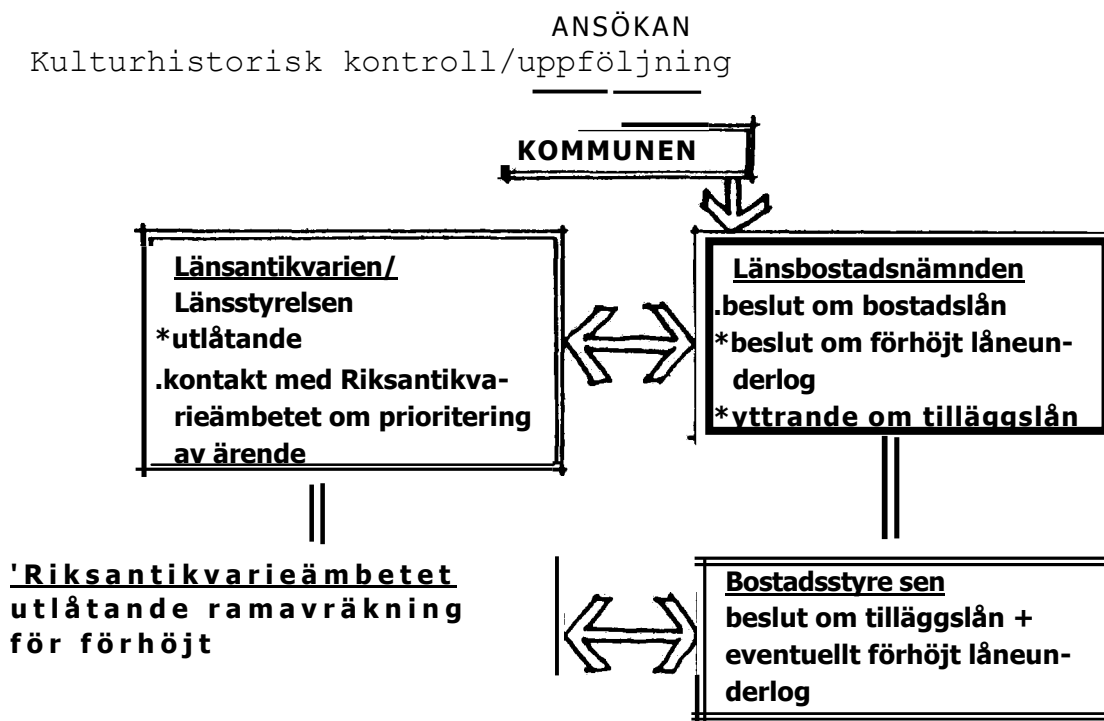
Ansökan om bostadslån med förhöjt låneunderlag eller tilläggslån skall innehålla:

byggnadslovshandlingar samt ansökningshandlingar för statligt bostadslån

- detaljerad redovisning av de åtgärder som förorsakar extra kostnader på grund av byggnadens kulturhistoriska värde
- uppmättningsritningar
- till ansökningshandlingarna bör bifogas svart/vita fotografier av byggnaden och de delar av byggnaden som har samband med de extra kostnader som lånen avses täcka.

Ärendegången

Ärendegången vid ansökan om bostadslån med förhöjt låneunderlag eller tilläggslån framgår av följande figur.

Antikvarisk kontroll av ombyggnaden skall ske. Detta för att se till att de åtgärder, som utgjort en förutsättning för tillstyrkan från antikvarisk sida, utförs på rätt sätt. Även i samband med slutbesiktningen kommer dessa åtgärder att kontrolleras.

Utbetalning.

De aktuella lånen utbetalas efter slutbesiktningen. I slutbesiktningsprotokollet eller som ett bifogat intyg skall den antikvariska kontrollanten intyga att ombyggnadsarbetena skett på ett tillfredsställande sätt. Protokollet sänds till länsbostadsnämnden eller bostadsstyrelsen.

Stadsbidrag till vård av kulturhistoriskt värdefull bebyggelse w SFS 1982:447

Riksantikvarieämbetets tillstyrkanderam för ändamålet uppgår för budgetåret 1987/88 till 90 miljoner kronor för hela landet.

Objekt som kan komma ifråga för bidrag

- byggnadsverk i vid mening. Även byggnader och anläggningar som saknar egentlig användning s.k överloppshus
- miljöbilden runt själva byggnaden ex. parker, broar, gatubeläggning
- kyrkobyggnader (Svenska kyrkans) som har stora vårdkostnader men där församlingen har liten skattekraft - byggnader som är fasta fornlämningar enligt 2 kap. i kulturminneslagen
- museala byggnader på ursprunglig plats
- inredning, utsmyckningar
- arbeten som ej gäller ombyggnad av boningshus ex. takomläggning

Bidragsförutsättningar

Anläggningen skall vara av stort kulturhistoriskt värde sett ur:

- riksperspektiv - byggnadsminne
- statligt byggnadsminne
 - beläget inom en kulturhistoriskt miljö som utvärderats i arbetet med den fysiska riksplaneringen

regionalt perspektiv

Bidrag kan endast utdelas om det i ansökan framgår att byggnaden kommer att bevaras för framtiden. Riksantikvarieämbetet och Statens historiska museer avgör i samband med prövningen av bidragsansökan om det planerade skyddet kan anses vara tillräckligt.

- Skydd kan ges i form av - byggnadsminnesförklaring
- planbestämmelser och andra kommunala beslut Q-q-märkning, samt q kompletterat med index, antaget bevarandeprogram, riktlinjer i kommunöversikt, rivningsförbud, saneringsprogram)
 - tomträttsbestämmelser
 - avtal vid köp

Stödberättigade åtgärder

Bidrag kan utgå i de fall restaureringsarbeten förorsakar extra kostnader på grund av kulturhistoriska hänsynstaganden. Sådana överkostnader kan uppkomma exempelvis vid:

- bevarande av byggnader som saknar egentlig användning s.k. överloppshus
- bevarande av den omgivande miljöbilden
- bevarande av byggnadsdel som saknar egentlig funktion ex. torn, veranda
- hänsynstagande till befintligt material ex. putsdekor, snickeridetaljer
- användande av samma typ av fasad- och takmaterial som det ursprungliga ex. spån, skiffer, profilerade paneler
- särskild ytbehandling ex, trätjära, kalkfärg
- tillämpning av samma teknik som ursprungligen använts och samma detaljutformning som den befintliga
- arbeten som kräver medverkan av konservator eller annan specialist
- antikvarisk medverkan vid förundersökning och projektering, antikvarisk platskontroll och dokumentation under arbetets gång samt för särskilda byggnadstekniska undersökningar

Ansökan om projekteringsbidrag

Fastighetsägaren kan ansöka om bidrag till projekteringsarbete. I ansökan skall redovisas:

- fastighetsbeteckning
- lagfaren ägare
- beskrivning av objektet
- avsikten ^{med} arbetet och dess omfattning. Förslag till åtgärden skall ha upprättats av fackman efter samråd med länsantikvarien vid länsstyrelsen, läns museet eller motsvarande
- uppgift om tilltänkt konsult
 - kostnad

Ansökan om bidrag

Slutlig ansökan om bidrag skall innehålla uppgifter om:

- fastighetsbeteckning
- lagfaren ägare

- beskrivning av objekten

förslag till åtgärder vilka utarbetats av fackman i samråd med länsantikvarien eller läns museet. Förslaget skall innehålla tydliga beskrivningar och motiveringar av planerade åtgärder med angivande av materialval etc.

- övriga uppgifter av ekonomisk art som har betydelse för ärendet
- vilken typ av "skydd" som objektet kommer att ges (se bidragsförutsättningar)

Bidrags storlek

Till värden av objekt som är av riksintresse utgår som regel bidrag med högst 90 % av godkänd överkostnad. För övrig kulturhistoriskt värdefull bebyggelse är motsvarande procentsats 50. Skäl att medge ett högre bidrag kan t.ex. vara att ägare är en förening eller stiftelse av ideell karaktär, som har till uppgift att på ursprunglig plats bevara byggnaden eller anläggningen.

Ärendegången

- ansökan om bidrag ställs till riksantikvarieämbetet och Statens historiska museer men ingives till länsstyrelsen som med eget yttrande efter samråd med läns museet, överlämnar ärendet till riksantikvarieämbetet för prövning
- Riksantikvarieämbetet granskar ansökan och bedömer om den fyller kraven för bidrag och om ärendet är komplett
- Riksantikvarieämbetet meddelar därefter sökanden skriftligen när ansökan kommer att prövas. Myndigheten tar upp inkomna bidragsansökningar till prövning två gånger varje budgetår, dels under november - december, dels under maj-juni. Om särskilda skäl föreligger kan ansökan tas upp även vid andra tillfällen.
- Riksantikvarieämbetet meddelar sökanden fattat beslut ärendet. I detta redovisas:
 - om ansökan bifallits
 - bidragets storlek
 - om det planerade skyddet är tillräckligt
 - normalt föreskrivs också att antikvarisk personal skall beredas tillfälle att följa arbetena och i samband därmed lämna detaljanvisningar samt att avsyna och dokumentera arbetena
 - under vilken tid bidraget står till förfogande

Utbetalning av bidrag

- Länsstyrelsen meddelas när arbetena har slutförts varefter avsyning sker. Slutförda arbeten på kyrkobyggnader meddelas direkt till riksantikvarieämbetet
- sedan avsyningsutlåtanden har inkommit till riksantikvarieämbetet prövar myndigheten om förutsättningarna för bidraget har uppfyllts, varefter en utbetalning kan ske
- angående projekteringsbidrag kan detta utbetalas då detta arbete slutförts och godkänts av riksantikvarieämbetet

Overklagande av beslut

Beslut fattat av riksantikvarieämbetet och Statens historiska museer kan inte överklagas.

VÅRD .,AV ÄLDRE BYGGNADER

RÅD BYGGNADSVÅRD

Alla byggnader avspeglar en byggnadstradition och ett stycke historia. De berättar om tidigare generationers levnadssätt, arbetsmetoder och materialtillgång. En äldre byggnad är oftast en ren hantverksprodukt, skapad av yrkeskunnigt folk. Deras erfarenheter var utvecklade genom en teknik och en proportionering som bygger på en uråldrig tradition. Idag har vi en helt ny byggnadsteknik där hantverksskicklighet och materialkunskap har små möjligheter att utvecklas. På ett par decennier har kunskapen om den äldre byggnadstekniken blivit alltmer sällsynt och därmed också kunskapen om hur en traditionell byggnad bör skötas och underhållas. Alla hus behöver ett fortlöpande underhåll då det inte finns några underhållsfria material. Vid renovering av äldre hus bör gamla beprövade material och tekniker användas. De är oskadliga för huset och lätthanterliga även vid nästa reparationstillfälle. Nya material och tekniker kan fördärva såväl husets stomme som dess utseende. Osäkert är också om de nya materialen finns i handeln om 10 - 20 år. En viktig regel vid renovering av äldre hus är att utgå ifrån och beakta det enskilda huset med dess egenvärde. En byggnads utseende är inte en tillfällighet utan ett resultat av olika faktorer. Material och tekniker skapade bestämda ramar för byggarens handlingsfrihet, men gav också bebyggelsen en enhetlig karaktär genom återkommande proportioner, lika taklutning, taktäckning, fönsterstorlek och fönsterspröjsning. I många fall kan också de lokala hantverkarna spåras i speciella detaljer som vid utformning av verandar, foder och takfot. Mot dessa lokala särdrag ställs vår tids utjämnande byggnadskultur med en enhetlig materialflora och byggnadstyp utspridd över hela landet. Gamla hus innehåller också ofta ovärderliga detaljer, som vi i vår rationella tidsålder med dagens penningvärde och arbetskostnader inte har råd att tillverka.

I samband med inredning av moderna bekvämligheter är det alltför lätt att viktiga såväl exteriöra som interiöra detaljer utplånas av ren tanklöshet. Med varsamma metoder är det oftast fullt möjligt att tillföra en byggnad moderna funktioner utan att dess karaktär förändras.

Vården och närmiljön

Ett bostadshus med uthus och trädgård ingår som en del i en hel miljö. Vid arbetet med den s.k närmiljön skall man, precis som när det gäller bostadshuset, utgå från de värden och de förutsättningar som den befintliga miljön har att bjuda. Trädgården hör inte bara till byggnaden utan också till det omgivande landskapet. Det är därför inte bara den enskildes sak hur vederbörande sköter denna. Vid förbättring och komplettering av uthusbebyggelsen kan en nödtvungen ändring, om det sker utifrån miljöns egna förutsättningar bli ett positivt tillskott och i bästa fall berika en gammal miljö.

Bostadshusets planlösning

Den ursprungliga planen är en del av husets konstruktion, vilket man bör iaktta innan onödiga ingrepp görs i stommen. Konstruktionen kan lätt äventyras om väggar tas bort eller flyttas eller försvagas om nya fönster och dörröppningar tas upp. Genom ändring i planlösningen rubbas också rummens proportioner och jämvikt.

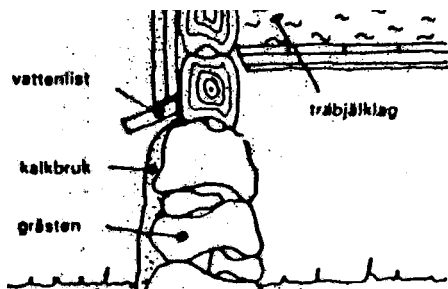
Tillbyggnader bör undvikas om utrymmesfrågan kan lösas på annat sätt. Vind och skrubbar kan inredas för bostadsändamål och uthus kan byggas om till gäststuga, tvättstuga, garage eller pannrum med kulvert över till bostadshuset. Om en tillbyggnad inte kan undvikas bör dess exteriör helt anpassas till ursprungshuset. En tillbyggnad bör inom tätbebyggt område göras mot tomten i den "privata zonen" och den ursprungliga huskroppen bör tydligt urskiljas.

Grund

Grundens utformning har varierat under olika tidsåldrar beroende på material och vilken uppgift den har haft. Av avgörande betydelse är att marken lutar från huset och att dränering fungerar samt att man undviker växtlighet tätt inpå huset. En grund till ett källarlöst hus måste ha tillräckliga luftningshål, ventiler, för att röta och hussvamp inte skall angripa bjälklaget underifrån. Timrade hus vilar huvudsakligen på hörnstenar och vissa andra bärande stenar under viktiga punkter i konstruktionen. Sten-

materialiet mellan dessa stenar tjänar som utfyllnad och som skydd mot kyla. Om fyllnadsstenarna har sjunkit

timmerstomme
parM
ihop

Grund till timrat hus. 1)

eller fallit ur påverkar det inte husets stabilitet. Vid reparation läggs stenarna

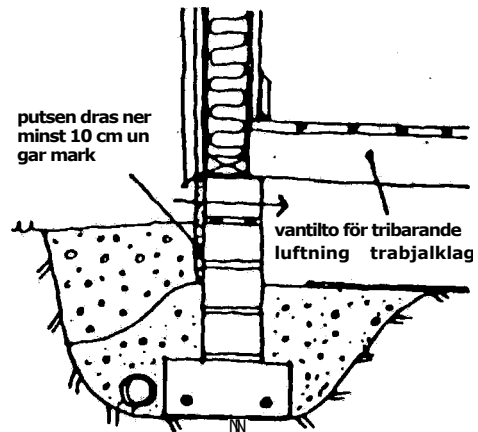
tillbaks och grunden tätas med kalkbruk vilket är poröst och elastiskt och följer därigenom murens rörelser. Lagningar med cement eller betong bör undvikas då det är tätare och hindrar en fuktvandring som är viktigt för att motverka röta. Ce-

ment och betongen hänger samman i större sjok som inte kan anpassa sig till grundens stenstorlekar utan bildar ett pansar utanpå grundmuren. Vid naturliga rörelser i grunden lossnar det i stora skivor, vilka gärna drar med sig en del av grundmurens stenar. Bruket är också genomsläppligt för den naturliga fuktvandringen och detta kan leda till rötskador i trästommen. Även vid putsning av grunden bör kalkbruk användas.

1) Ur: Underhåll, Upprustning, Ombyggnad. 1979.

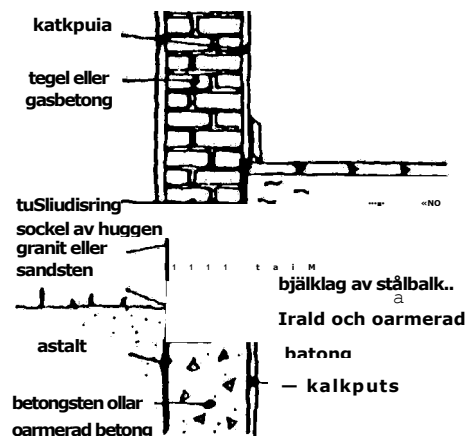
Timmerhusets grund har av stabilitetsskäl alltid större bredd än väggen. Avrinningen löstes genom en horisontellt placerad lutande bräda, fotbräda eller vattenlist som lätt kunde bytas ut. Som extra skydd kan denna kompletteras med en plåt målad i väggens färg. Moderna väggkonstruktioner låter alltid väggens ytterliv skjuta ut några centimeter utanför grunden. Att förändra en gammal grundmur eller ändra fasadlivets anslutning till grunden t.ex. vid tilläggsisolering, kan ha förödande inverkan på husets karaktär.

Trähus med stomme av stående plank eller regler har vanligen hel grund med bärande stenar under väggens hela längd. Även om stommen tål mycket stora deformationer utan att mista sin bärande funktion bör sättningar observeras noga. Har förändringarna avstannat kan de i allmänhet accepteras. Annars måste mer omfattande undersökningar göras.

Grund till trähus med stomme av stående plank eller regler. 2)

Till skillnad från timmerhuset vilar stenhuset på grunden i hela sin längd. Detta innebär att hela grunden är lika viktig. Om ett parti av denna sätter sig, spricker muren där ovanför. Marklagren under grunden bör då undersökas för att konstatera om de kan fortsätta att ge vika, vilket kan bero på förändringar i ex. grundvattennivån eller tung trafik. Många sättningar stabiliserar sig sedan sprickorna uppkommit. Om inga nya sprickor uppstår behövs inga mer åtgärder än tätning av sprickan. Grundförstärkningar under stenhus är ofta svåra och dyrbara att utföra.

Grund till hus från 1930 - 40. 3)

Stomme

I trähus - särskilt timmerhus - är stommen stark och tål skador på ytveden så länge kärnan inte är angripen. Trästommar underhålls genom att fukten hålls borta. Används diffusionstäta skikt måste dessa placeras på väggens insida då de annars kan förorsaka förödande rötskador. Av stor betydelse är också att avståndet från fotbrädan ned till marknivån är minst 15 - 20 cm. Gamla vatteninstallationer och bristfälliga stuprör kan också förorsaka rötskador. Timmer är relativt enkelt att laga då det punktvis kan förnyas med nytt trä. Främmande material som järn och framförallt betong bör helt undvikas då det skadar träkonstruktionen genom att det inte följer med i trävirkets naturliga rörelser. Vid insektsangrepp kan det angripna virket rensas bort och det underliggande virket behandlas med saneringsmedel. I svårare fall måste fackfolk anlitas. Den

panelade regelstommen ställer stora krav på inpassning av fönster och dörrar i de befintliga facken, om konstruktionen inte skall försvagas. Om de bärande delarna sågas igenom riskerar huset att glida isär.

Rörelser och förändringar i stenhusets stomme kan endast ske till en viss gräns, därefter spricker muren (se avsnittet om grund ovan). Murverket suger fukt lättare än trävirket och detta kan medföra akuta problem om huset står ouppvämt under vinterhalvåret. Ett poröst ytskikt utan täta material är av avgörande betydelse för att väggen naturligt' skall kunna "andas" ut fukten.

Fasad

Trähusens paneltyper varierar både lokalt och tidsmässigt. Om ytterpanelen behöver bytas bör den nya panelen få samma bredd, profilering och variation, som den gamla. Om paneltypen inte finns i handeln kan de beställas till en måttlig merkostnad. Mindre skador kan med fördel bytas ut mot snedsågade passbitar.

Stående panel:

locklistpanel

locklister med olika profiler

.....

.....

lockpanel

slät panel

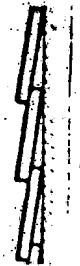
_____C

fasspontpanel

fasspont

pärspont

Liggande panel:

panel på
förvandring

fjällpanel

spontad panel

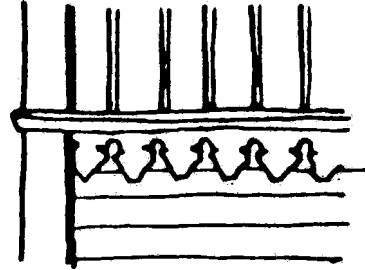

stockpanel

Fotbrädor och våningsband bör inte uteslutas vid en ompanelning, då de har, stor betydelse för husets utseende.

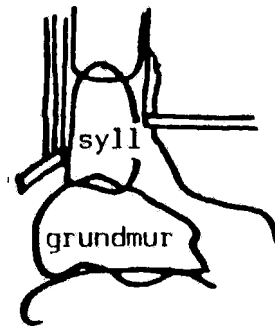
Våningsband

o
vånings-
band

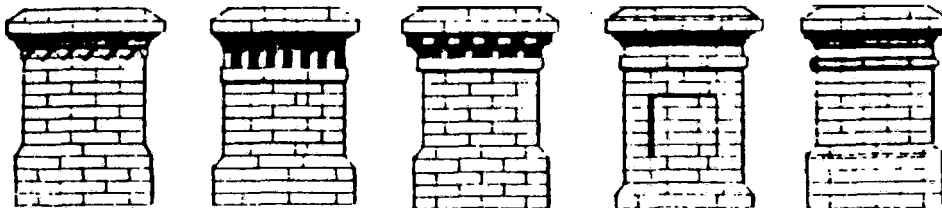

våningsband med
dekorationslist

fotbräda

Främmande material som eternit, lackpanel, metallpanel, plastpanel och fasadtegel bör definitivt undvikas. Underhållet blir inte billigare på sikt och materialen kan p.g.a instängd fukt förkorta trästommens livslängd.

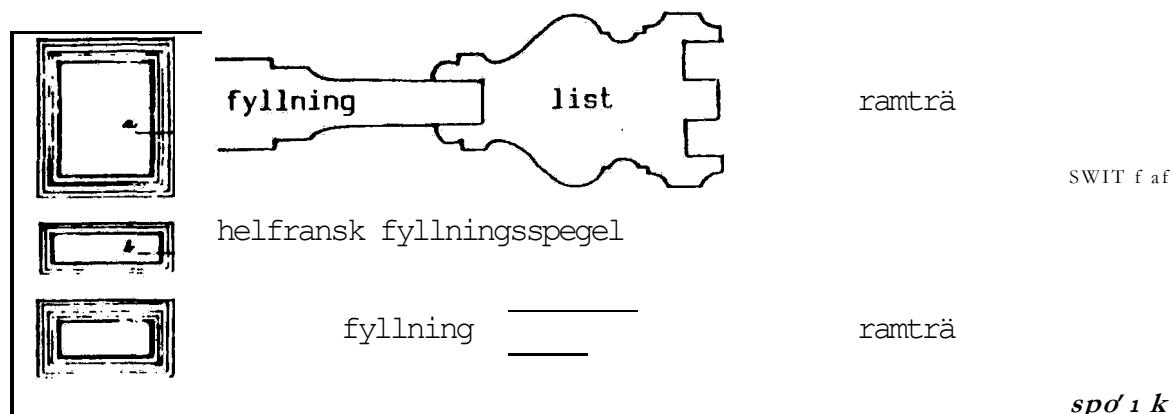
4)

Skorstenar uppbyggda av sandsten och skifferplattor är byggnadshistoriskt värdefulla och bör om möjligt bevaras.

) Ur: Nordiska trästaden 19. Gamla trähus. 1974.

Dörrar

Fortaler och dörrar har även de en mycket stor betydelse för husets utseende, tidsålder och sociala tillhörigheter. De stora flertalet ytterdörrar ägnad''; förr en omsorgsfull utformning och tillverkades av virke av mycket hög kvalitet, som är svårt att uppbringa idag. Före 1940-talet var s.k. fyllningsdörrar allmänna. De består av ett ramverk, hopfogat med trätappar och infällda fyllningar, som sitter lösa för att kunna svälla och krympa utan att spricka.

5)

Vid reparation eller komplettering med ny fyllning bör endast lim och trätappar användas. Dörrarnas inramning har såväl lokala som individuella variationer. Det är av största vikt att dessa särdrag bevaras.

Tak

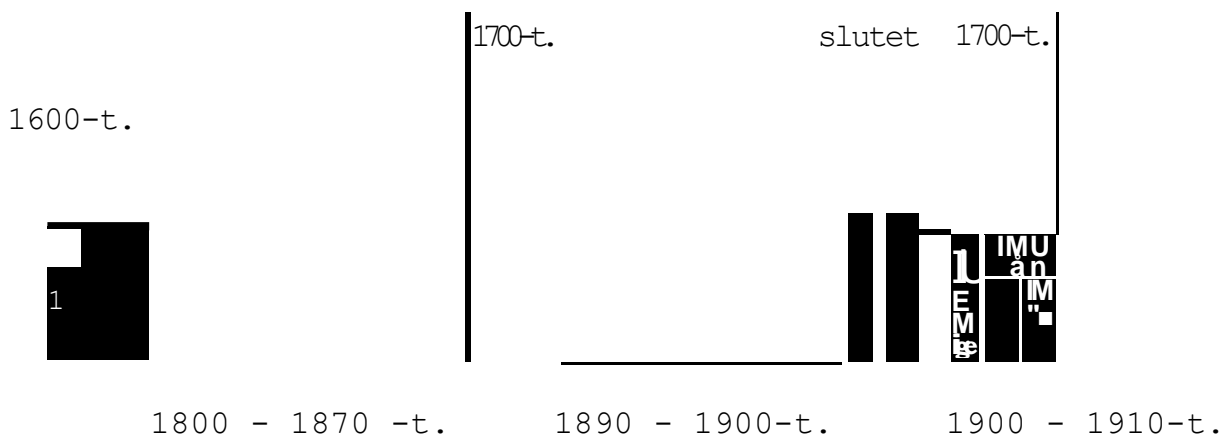
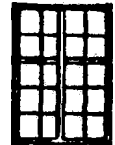
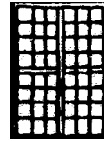
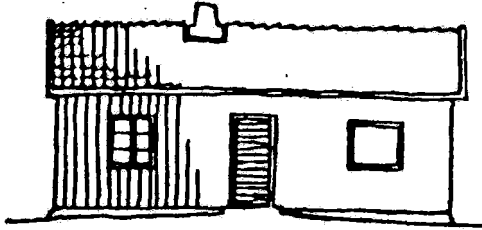
Taket ger en alldeles särskild karaktär åt huset. Takvinkel, takfötter, taksprång och takmaterial berättar om byggnadens ursprung, funktion och lokalisering. Det är därför önskvärt att det bevaras i största möjliga utsträckning. Svaga punkter i takkonstruktionen, som vid skorsten, kupor, takvinkel och stuprör, bör nogga undersökas då dessa vid läckage kan orsaka svåra rötskador. Sådana kan även uppkomma om utrymmet närmast under yttertakets inte är ordenligt ventilerat. Helst bör det ursprungliga taktäckningsmaterialet, vanligtvis av lertegel, behållas. Betongpannor kan visserligen vara billigare men bör inte användas, då det ger taket ett helt annat isseende och dessutom är avsevärt tyngre än lertegel. Vid omläggning av plåttak bör den äldre detaljutformningen följas beträffande plåtstorlek, falsning och ståndrännor, då detta har stor betydelse för husets karaktär. Nya takmaterial passar utseendemässigt inte bra på äldre byggnader. Om ett modernt material skall användas bör det ha samma karaktär och färg som det ursprungliga*

Vid ommurning av skorstenar bör den yttre formen bibehållas, inte minst det utkragade krönet med plåtavtäckningen, som är viktiga detaljer för husets utseende.

Fönster

Fönstrens storlek, spröjsning och placering har en avgörande betydelse för en byggnads utseende. En ändring av dessa faktorer kan få katastrofala exteriöra följder. Spröjsindelningen hade ursprungligen en teknisk funktion men fick vid slutet av 1800-talet och 1900-talets början en **dekorativ** sådan i

arkitektoniskt syfte. Varje tidsperiod har haft sin karaktäristiska fönsterstorlek och spröjsning, vilket bör respekteras vid en eventuell ombyggnad.

1920-t.

1930-t.

1940-t.

Gamla fönster, tillverkade av utvalt tätvuxet kärnvirke är oftast kvalitetsarbeten som det lönar sig att reparera och underhålla. Enkla fönster med lösa innanfönster räknas som godtagbar standard om de förses med gångjärn. Den större luftspalten mellan ytter- och innanfönster ger t.o.m bättre ljudisolering än vanliga kopplade fönster. Tätade innanfönster ger dessutom lika god värmeisolering som moderna treglasfönster. Äldre fönster kan också ofta mycket lätt kompletteras med ett tredje glas. Gamla fönsterbeslag bör bevaras då de både pryder och stärker bågen. Stor betydelse har också det blåsta eller ojämna glaset som ger skiftning och liv åt fasaden. Dagens glas har en perfekt och död yta.

RÅD I FÄRGSÄTTNING

En lokal tradition i färg, material och form tar det generationer att bygga upp. Dagens ofta ytterst heterogena bebyggelse med dess olika fasadmaterial och formelement åstadkommer splittrade miljöer. Man bör därför försöka bidra till att åstadkomma en bättre helhetsverkan. En färgsättning bör inte domineras av psykologiska knep eller pedagogiska färgsystem. Det är bättre att lita till tradition, iakttagelse och allmänt omdöme. Tänk på:

Tradition

- Vilken tidsålder representerar huset Hur
är det tänkt att se ut
- Vilka färger var karaktäristiska för den
tid då huset byggdes. Omgivningen
- Hur ser omgivningens färger ut
- Vilka färger dominerar
- Står huset ensligt eller utgör det en del av en gårdsanläggning
- Från vilket håll kommer husets färg att betyda mest

Huset

- Vilka ytor förutom fasaden är synliga
- Vilka färger har de övriga fasadmaterialen

Årstider

- Passar färgen till alla fyra årstiders ljus och omgivning

Ljuset

- Ljusets skiftningar upplevs lättare i dämpade färger

Ljust eller mörkt

- En mörk fasad står som regel fram i förhållande till omgivande ljusa hus och effekten förstärks om den ljusa färgen är kall och den mörka är varm. En mörk port kan bli som ett hål i en ljusare fasad.

Ett ljust hus kan "slå hål" i ett område med övervägande mörka hus.

Utsprång och profiler syns bättre om de färgsätts i vitt eller en ljuskulör.

I ett område med hus i olika färger bör man välja en färg med ljushet och måttnad som liknar områdets.

Putsfasader måste kunna andas och kan därför inte målas med tät färg. Uppkomna skador måste alltid repareras med samma material som originalputsens: gamla kalkputsfasader (allmänna före 1930) med kalkbruk, kalkcementfasader med kc-bruk. Kalkbruket är elastiskt och följer med i stommens naturliga rörelser.

Så kallade underhållsfria fasadmateriäl förändrar husets karaktär totalt och bör därför undvikas. Vissa materialkombinationer kan också vara skadliga för stommen och svåra att underhålla.

Färgsättning

Färgsättningen är en viktig del för helhetsintrycket och den bör därför knyta an till den lokala färgtraditionen. Vid om målning bör samma färgtyp som tidigare användas, speciellt om underlaget består av slamfärg, oljefärg eller trätjära. Den röda traditionella slamfärgen som utgör ett viktigt inslag i det svenska kulturlandskapet är i alla avseenden bäst, billigast och mest lättarbetad. Slamfärgen kräver sugande underlag och en enda strykning med plast- eller oljefärg omöjliggör en återgång till rödfärgen. Paneler av hyvlat virke underhålls bäst med ren oljefärg. "Plast-" eller latexfärger (akrylat- eller PVA-färger) har osäkra åldringsegenskaper och kan ge problem vid ommålning. Alkyd liksom latexfärger blir i regel mycket diffusionstäta och fukt kan ge upphov till blåsbildning, avflagnings och krackelering. Laserande färger ger något sämre skydd än täckande färger och har betydligt kortare ommålningsintervall. Färgerna mörknar också efter relativt kort tid. Kalkputsade fasader bör i första hand avfärgas med kalkavfärgning som blandas på platsen. Kalk lämpar sig bäst tillsammans med s.k jordfärger som umbra och ockra samt järnvitriol. Kalkfärg med dessa pigment som kan andas och transportera fukt är enkel och billig att tillreda och tål normalt underhåll och lagning. Moderna vattenavvisande och alltför täta färger och s.k sprutade eller stänkta färger leder ofta till avspjälkning av såväl puts som färg och framtvingar oftast en total omputsning då dessa färger inte kan underhållas eller kompletteras på ett normalt sätt. Sprutning av ytputs och fasadfärg förstör dessutom de finare profilerna och detaljerna.

Sträva efter att måla med "renoveringsvänliga" färger. Alla färger passar inte på alla underlag. Kostnaden för borttagning av olämplig färg kan vara mycket dyrbart. De äldre färgtyperna är i detta avseende att föredra.

Såväl puts- som panelfasader var förr oftast enfärgade. Detaljer framhävdes genom ljusets skuggspel i lister och profiler eller målades i en svag brytningsfärg. Vid ommålning av ett äldre hus bör hela panelen inklusive gavelspetsar målas i en färg, medan vindskivor, snickerier och entré/Parti målas med vit oljefärg eller en svag brytningsfärg. Om knutlådor saknas bör knutarna inte heller markeras.

Sex enkla råd

- Fasāderna på husen är en del av vår gemensamma offentliga miljö. Valet av kulör berör många människor.
- Varje tids- och stilperiod har haft sin egen karaktäristiska färgskala. Respektera och återskapa den. Kontakta byggnadsnämnden eller läns museet.

Tänk även på att anpassa byggnaden till den omgivande miljön och färgsättningen - landskapet eller det omgivande husen längs en gatusträckning.

Tänk på helheten i exteriören. Färgerna på fasaden, snickerierna och på taket måste stämma överens sinsemellan.

En tillbyggnad bör ha samma material och färgsättning som ursprungshuset.

- Undvik att måla stora ytor i intensiva skarpa kulörer. Kulörens färgstyrka ökar ju större ytan är. Detaljer som snickerier är mycket lättare att måla om, om man inte skulle vara nöjd med resultatet.

LITTERATUR OM BYGGNADSVÅRD

För den som är intresserad finns en omfattande litteratur som behandlar byggnadstradition, byggnadsvård, renovering och ombyggnad av gamla hus.

Litteraturen kan erhållas genom kommunbiblioteket, bokhandeln, Svensk byggtjänst/Litteraturtjänst (Box 7853, 103 99 Stockholm, tel. 08 - 734 50 00), Riksantikvarieämbetet/Informationsenheten (Box 5405, 114 84 Stockholm, tel 08 - 783 90 00) eller Älvsborgs Länkmuseum (Box 206, 462 23 Vänersborg, tel. 0521 - 600 4k0).

Här är några exempel:

Antell O. m.fl., Fönster - historik och råd vid renovering. Riksantikvarieämbetet. Fortifikationsförvaltningen. Byggnadsstyrelsen. Riksantikvarieämbetet och Statens historiska museer. Rapport, R a ä 1988:1.

Antell O., Taktegel, tegeltak. Byggeforskningsrådet, Riksantikvarieämbetet. Stockholm 1986.

Antell O. m.fl., Isolering uppåt väggarna. En studie av tilläggisolerade hus. Byggeforskningsrådet. Stockholm 1980.

Bostadsförbättring med varsam handinformation om värden och varsamhetskrav vid underhåll och ombyggnad av våra flerbostadshus. Riksantikvarieämbetet, Statens planverk, bostadsstyrelsen. Borås 1987.

Byggnadsmåleri med traditionella färgtyper. Informationsblad från Riksantikvarieämbetet, 1986.

Byggnadsvård. Råd och upplysningar om material och hantverkare. Älvsborgs Länsmuseum.

Engdal Ch. m.fl., Stenhusen 1880-1920. Varsam ombyggnad. Byggeforskningsrådet. Stockholm 1983.

Färg på trä. Ytbehandling av utvändigt trä. Träinformation AB. Stockholm 1979.

Fridell Anter K. m.fl. Så målade man. Svenskt byggnadsmåleri från senmedeltid till nutid. Svensk byggtjänst. Stockholm 1989.

Gustavsson G. m.fl., Skansens handbok i vården av gamla byggnader. Stockholm 1981.

Hantverkarguiden. Svenska museiföreningens specialregister. SMF:s arbetsgrupp för slöjd och hantverksfrågor. Stockholm 1987.

Hazelius-Berg G., Gardiner. Nordiska museet. Stockholm 1961.

Hidemark O. m.fl., Så renoveras torp och gårdar. Västerås 1974.

Järnplåt. Anvisningar för underhåll och reparation. Byggnadsstyrelsen. Fortifikationsförvaltningen. Riksantikvarieämbetet. Stockholm 1980.

Kaila P. m.fl., Byggnadskonservering. Handbok för restaurering-av byggnader som bevaras för museiändamål. Finlands Museiförbunds publikationer 33. Joensuu 1987.

Kaila P. m.fl., Kalkfärg på fasad. Byggforskningens informationsblad B4:1979. Utgiven av Statens råd för byggforskning 1980.

Kalkputs I. Inventering av 220 puts- och avfärgningsarbeten utförda 1960-1980. Bostadsstyrelsen. Fortifikationsförvaltningen, Riksantikvarieämbetet. Riksantikvarieämbetet och Statens historiska museer. Rapport, Raä 1984:1. Stockholm 1984.

Kulturhistorisk byggnadsinventering nr 1 - 34. Älvsborgs Länsmuseum 1969-1988.

Linn B., Husen vi äger, en tillgång att vårda. Uddevalla 1978.

Nessle L., Måla inomhus på gammalt vis. Aarhus 1985.

Spara och bevara. Råd och riktlinjer för energisparande i kulturhistoriskt värdefull bebyggelse. Byggforskningsrådet, rapport T27-1981. Stockholm 1981.

Spån. Råd och anvisningar om tillverkning, läggning och skyddsbehandling. Riksantikvarieämbetet. Rapport El 1973. Stockholm 1973.

Thunell S., Vård av trähus. En handbok i vård och upprustning av gammal trähusbebyggelse. Stockholm 1975.

Tunander I., Tapeter. Västerås 1984.

Träfasader. Underhåll, renovering, tilläggsisolering. Träinformation 1977. Örebro 1977.

Tunander B. m.fl., Kakelugnar. Västerås 1973.

Äldre järnplåtsarbeten. En sammanställning av uppgifter ur äldre facklitteratur. Riksantikvarieämbetet och Statens historiska museer. Rapport 1979:5. Stockholm 1979.

Äldre papptak, historik och renovering. Riksantikvarieämbetet och Statens historiska museer. Rapport, Raä 1985:7. Stockholm 1985.

LITTERATUR- OCH KÄLLFÖRTECKNING§1

TRYCKTA KÄLLOR

Ahlström G., Skaraborgs- och Sjuhäradsbygden. Borås 1967. Andersson J., Boken om Kind. 1930.

Beckman N., Vägar och städer i medeltidens Västergötland. Ett topografiskt - historiskt utkast, 2:a upplagan. Göteborg 1923.

Beiwert I., Fasta fornlämningar och förhistoriska miljöer 3. Översiktlig fornminnesanalys Älvsborgs län. Riksantikvarieämbetet. Fornminnesinventeringen, PM och arbetshandlingar 1981:18.

Bertilsson U., Revideringsinventering i Älvsborgs län. 1984. Arkeologi i Sverige 1984. Riksantikvarieämbetet och Statens historiska museer. Rapport, Raä 1986:2. Stockholm 1986.

Beskrivning till kartan över Älvsborgs län, Kinds härad 1899.

Björnwall C.J., Elfsborgs läns Calender för år 1852. Göteborg 1852.

Dahl E., Kinnahus - Kinnaholm - Kinnaborg - Kinnared. Et kildekritisk problem fra Sveriges middelalder. Et bidrag till "Erikskrönikans" historie. Från Borås och de sju häraderna. Göteborg 1952.

Englund E., Lämningar efter lågteknisk järnframställning. Arkeologi i Sverige 1985. Riksantikvarieämbetet och Statens historiska museer. Rapport, Raä 1987:1. Stockholm 1987.

Ekre R., Medeltida borgar i Västergötland. Västergötlands äldre historia. Fakta och hypoteser. Stiftelsen Älvsborgs länsmuseum. Uddevalla 1985.

Erixon S., Wallin S., Västgötagårdar. Stockholm 1932.

Erixon S., Svenska byar. Utan systematisk reglering. En jämförande historisk undersökning utarbetad med stöd av Nordiska museet och Samfundet för svensk folklivsforskning. Del 1 och 2. Stockholm 1960.

Erixon S., Svensk byggnadskultur. Studier och byggnadskultur. Studier och skildringar belysande den svenska byggnadskulturens historia. Institutet för folklivsforskning. Stockholm 1947.

Från Borås och de sju häraderna. Kulturhistoriska föreningens årsböcker 1943-1986.

Herngren I., Sexdrega, historia, gårdar, bygd, människor. Del A. Uddevalla/Borås 1982.

Herngren. I., Sexdrega, bygd i förvandling. Sexdrega 1979. Kalv en gränsbygd. Kalvs hembygdsförening,. Borås.

Kalvs framtid. Projektarbete vid sektionen för, .Arkitektur. Årskurs 2. Chalmers tekniska högskola. Göteborg 1978.

Karlsson H., Ortnamnen "Vid älven". Kulturhistorisk rapport 14. Tryck: Länsstyrelsen i Göteborgs och Bohus län. 1984.

Kulturhistorisk byggnadsinventering 32, Marks kommun. Socknarna Fotskäl, Hajom och Hyssna. 1984.
III Stiftelsen Älvsborgs länsmuseum. Vänersborg 1985.

Känn Sjuhäradsbygden, Del 1. Arkeologi. Stiftelsen Känn Sjuhäradsbygden, Borås 1988.

Larsson. A., Näringslivet i Svenljunga under 1500- och 1600-talen. Från Borås och de sju häraderna. Göteborg 1949.

Malmgren E., Frälsegårdar i Sjuhäradsbygden. Ulricehamn 1961.

Mannerfelt M., Västgötavägar I. Allmän översikt och tiden till mitten av 1600-talet. Uppsala 1938.

Millqvist F., Färgerier och tryckerier i Borås, Ulricehamn och Sjuhäradsbygden.
Från Borås och de sju häraderna. Borås 1983.

Natur i Älvsborgs län. Inventering och handlingsprogram för allmän naturvård. Länsstyrelsen i Älvsborgs län, 1976.
Kungsbacka 1976.

Nordin E., Träbyggnader under 1800-talet. Den nordiska trästaden. Stockholm 1972.

Nylander K., Strömfors bruk under hundra år. 1959.

Ortnamnen i Älvsborgs län, Kinds härad. På offentligt uppdrag utgivna av Kungl. Ortnamnskommittén. Del VII:I. Kinds härad, norra delen. Stockholm 1919.

Salén A.M.# Elfsborgs läns kalender. Upprättad år 1867.
Stockholm 1867.

Sevärdheter i Dalsland och Västergötland. Älvsborgs län. Uddevalla'.1982.

Sterner B.,\ Bygdeknallar och stadsköpmän. En krönika om Sju. häradshäradens gårdfarihandel Borås 1979

Sveriges bebyggelse. Statistisk topografisk beskrivning över Sveriges städer och landsbygd. Älvsborgs län. Del IV 'och V. Uddevalla 1950, 1951. I

Trollås by. Miljö av riksintresse för kulturminnesvården. Planeringsunderlag för säker ställande. Länsstyrelsen Älvsborgs län. Vänersborg 1981.

Ulleberg Ornell P-E., Ny ekonomisk karta - nyupptäckta forn lämningar. Resultat från fornminnesinventeringen i Älvsborgs län 1982-85m

Västgöta-Dal 1985/86. Stiftelsen Älvsborgs länsmuseum. Uddevalla 1986.

Weibull C., Den gamla svensk-danska riksgränsen.
Från Borås och de sju häraderna. Borås 1958.

Widgren M., Regelbundna åkersystem från äldre järnålder. Nya aspekter på det äldre kulturlandskapet i Kinds härad. Västgöta-Dal 1987. Stiftelsen Älvsborgs länsmuseum. Uddevalla 1987.

Viskastigen, Marks kommun. Stiftelsen Älvsborgs Länsmuseum. Vänersborg 1981.

ARKIV

Älvsborgs länsmuseums arkiv, Vänersborg. Riksantikvarieämbetets fornlämningsregister.

